

Серія “МИТНА ПОЛІТИКА”

Серію засновано у 2017 році

Редакційна колегія:

Л. В. Деркач – голова, к.ю.н., проф., Національна академія Служби безпеки України, экс-Голова Державної митної служби України;

І. Г. Березнюк – д.е.н., доц., начальник митниці Державної фіскальної служби України;

О. Б. Єгоров – экс-Голова Державної митної служби України, заслужений економіст України;

Лотар Геллерт – д.ю.н., проф., Німецький урядовий університет державного управління (Федеративна Республіка Німеччини);

А. В. Макаренко – экс-Голова Державної митної служби України, заслужений економіст України;

Ю. П. Соловков – экс-Голова Державної митної служби України, почесний митник України;

П. В. Пашко – д.е.н., проф., Університет державної фіскальної служби України, заслужений діяч науки і техніки України;

Д. В. Приймаченко – д.ю.н., проф., Університет митної справи та фінансів;

В. В. Ченцов – д.і.н., д.н.держ.упр., проф., Університет митної справи та фінансів, заслужений діяч науки і техніки України;

Веслав Чижович – д.н. у галузі митної політики та митного права, проф., Головна торгова школа у Варшаві (Республіка Польща)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Г. Ю. Разумей, М. М. Разумей

**АНАЛІЗ РИЗИКІВ У МИТНІЙ СПРАВІ
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК**

**Дніпро
2017**

УДК 351.713:339.543
Р17

*Рекомендовано як навчальний посібник
вченою радою Університету митної справи
та фінансів
Протокол № 16 від 26.06.2017 р.*

Рецензенти:

Бережнюк І. Г. – доктор економічних наук, в. о. начальника Київської митниці Державної фіскальної служби України;

Нагорічна О. С. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора інституту з наукової роботи – начальник НДЦ МС Науково-дослідного інституту фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України;

Ковальов В. Г. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів

Разумей Г. Ю., Разумей М. М.

Р 17 Аналіз ризиків у митній справі : навчальний посібник / Г. Ю. Разумей, М. М. Разумей. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. – 245 с.

ISBN 978-966-328-131-5

Євроінтеграційні процеси в Україні обумовлюють необхідність перебудови вітчизняної митної справи за напрямом спрощення та гармонізації митних процедур при обов'язковості забезпечення надійного рівня контролю та безпеки у сфері зовнішньої торгівлі. У навчальному посібнику «Аналіз ризиків у митній справі» розглядаються питання, пов'язані з науково-методологічними засадами управління ризиками в державній митній справі. Навчальний посібник спрямований на поглиблене вивчення найбільш типових методів аналізу та оцінки ризиків порушення митного законодавства, розробки заходів щодо мінімізації їх наслідків, впровадження інтегрованого управління ризиками на основі міжвідомчої та міждержавної співпраці.

Для студентів, аспірантів, викладачів, працівників митниць.

УДК 351.713:339.543

ISBN 978-966-328-131-5

© Разумей Г. Ю., Разумей М. М., 2017
© УМСФ, 2017

ЗМІСТ

Вступ	7
Розділ 1. Поняття ризику та теоретичні аспекти управління ризиками	9
1.1. Сутність і зміст поняття ризику, його функції.....	9
1.2. Класифікація ризиків.....	17
1.3. Організаційні основи управління ризиками.....	22
Питання для самоперевірки.....	37
Список літератури до розділу 1.....	38
Розділ 2. Ризики в митній справі	39
2.1. Ризики у сфері ЗЕД та їх класифікація.....	39
2.2. Митний ризик: сутність, фактори, функції.....	52
2.3. Класифікація митних ризиків.....	57
Питання для самоперевірки.....	61
Список літератури до розділу 2.....	61
Розділ 3. Організаційно-правові засади системи митного ризик-менеджменту	63
3.1. Міжнародні стандарти управління митними ризиками.....	63
3.2. Основи організації управління ризиками.....	74
3.3. Етапи управління ризиками в митній справі.....	84
3.4. Методика визначення, аналізу та оцінки ризиків.....	94
Питання для самоперевірки.....	115
Список літератури до розділу 3.....	115
Розділ 4. Управління ризиками в митній справі України	117
4.1. Нормативне та організаційне забезпечення системи управління ризиками... ..	117
4.2. Інструменти управління ризиками в митній справі України.....	129
4.3. Інформаційна система управління митними ризиками.....	137
4.4. Регіональний ризик-менеджмент.....	148
4.5. Застосування системи управління ризиками у пунктах пропуску автомобільного сполучення через митний кордон України.....	154
4.6. Перспективні напрями розвитку системи управління ризиками в митній справі України.....	162
Питання для самоперевірки.....	167
Список літератури до розділу 4.....	168
Розділ 5. Аналіз ризиків за напрямками митного контролю	170
5.1. Аналіз ризиків під час контролю правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД.....	170
5.2. Аналіз ризиків під час контролю правильності визначення країни походження товарів.....	174
5.3. Аналіз ризиків під час контролю правильності визначення митної вартості товарів.....	178
Питання для самоперевірки.....	184
Список літератури до розділу 5.....	185

Розділ 6. Зарубіжний досвід управління ризиками в митній справі.....	186
6.1. Специфіка управління митними ризиками в Сполучених Штатах Америки...	186
6.2. Використання системи управління ризиками під час митного контролю в країнах ЄС.....	189
6.3. Досвід управління митними ризиками в країнах азійсько-тихоокеанського регіону.....	202
Питання для самоперевірки.....	207
Список літератури до розділу 6.....	208
Глосарій термінів.....	209
Контрольні тестові завдання.....	212
Додатки.....	223

ВСТУП

В умовах сучасної глобалізації світової торгівлі цілком очевидно, що державний контроль у сфері зовнішньої торгівлі може мати тільки вибіркового характеру. З одного боку, збільшення зовнішньоторговельного товарообігу потребує спрощення та гармонізації митних процедур для сприяння легальній торгівлі і водночас посилення контролю для забезпечення повноти оподаткування, боротьби з контрабандою, запобігання торгівлі контрафактними товарами та протидії іншим незаконним діянням, що призводять до колосальних економічних збитків країн – учасниць міжнародної торгівлі – якщо йдеться виключно про фінансові ризики у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Останнім часом світова спільнота змушена більше уваги приділяти нефінансовим ризикам – ризикам безпеки. Така зміна акцентів була обумовлена зростанням терористичних загроз у світі, зокрема однозначним і чітким сигналом став теракт 11 вересня 2001 р. у США, а також інцидент із поштовим відправленням, коли на сортувальному пункті в Дубаї було виявлено посилку з бомбою, яка мала прибути з Ємену до США і містила одну з найпотужніших вибухових речовин. Зазначені, а також інші подібні факти, які трапляються все частіше, свідчать про необхідність побудови ефективних національних систем оцінки та аналізу ризиків у світі.

На жаль, останніми роками особливої гостроти терористичні загрози набули і для нашої держави через військову агресію Російської Федерації та терористичну діяльність незаконних збройних формувань в окремих районах Донецької та Луганської областей, що обумовило необхідність проведення широкомасштабної антитерористичної операції на цих територіях України.

Традиційно саме митним адміністраціям країн належить ключова роль у здійсненні оцінки, аналізу та управління ризиками у міжнародній торгівлі щодо переміщення через митні кордони товарів і транспортних засобів, наркотичних речовин і прекурсорів, культурних цінностей, вибухівки, зброї, товарів військового призначення та подвійного використання тощо.

У широкому розумінні, процедура оцінки та аналізу ризиків означає, що всі товари, які перетинають митний кордон держави, попередньо оцінюються з погляду системи критеріїв ризику. У зв'язку з цим велику роль відіграє наявність попередньої інформації, яка збирається, накопичується та попередньо обробляється у спеціальних підрозділах митниць. Оцінка впливу й заподіяної шкоди та вибір управлінських рішень є суттю управління ризиками.

На думку кращих спеціалістів з митної справи, основою сучасних методів митного контролю, його своєрідною філософією є управління ризиками. Більше того, кожна митниця має розробити власну філософію управління ризиками, адже саме посадовим особам митниць ДФС на місцях краще за будь-кого можуть бути відомі приховані ризики та специфіка організації роботи окремих учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Фахівці Всесвітньої митної організації переконані, що для спрощення митних процедур і гарантування безпеки у сфері зовнішньої торгівлі необхідно ак-

тивно використовувати методи оцінки та аналізу ризиків. Тому всі розвинені країни світу, розробляючи національні системи управління ризиками, спрямовують їх не лише на використання під час митного оформлення товарів на митному кордоні, але й після випуску цих товарів на свою митну територію з метою вільного обігу.

Митні адміністрації провідних країн світу (США, Канади, Австралії, країн ЄС, Китаю та інших) вже більше двох десятиліть успішно застосовують системи управління ризиками. Послідовна необхідність її використання як одного з найголовніших принципів здійснення митної справи закріплена такими міжнародними документами, як: Рамкові стандарти безпеки та спрощення всесвітньої торгівлі та Компендіумом з управління ризиками, що затверджені Всесвітньою митною організацією; Митні прототиби ЄС; Митний кодекс ЄС; Угода про спрощення торгівлі Світової організації торгівлі; Угода про асоціацію між Україною та ЄС; інші документи з питань митної справи.

Таким чином, митні адміністрації країн світу все інтенсивніше впроваджують методологію управління ризиками, щоб визначити найбільш ризикові сфери і яким чином фактично розподілити обмежені ресурси, щоб якомога ефективніше здійснювати оцінку та аналіз цих ризиків. Управління ризиками не є чимось новим для митниці, адже всі адміністрації застосовують певні форми такого управління у своїй діяльності. Але, як правило, управління ризиками існувало у досить специфічному форматі на інтуїтивному рівні й не застосовувалось в обов'язковій формі у систематизованому та структурованому вигляді.

Підвищена автоматизація та оволодіння великим масивом інформації надали можливість митницям покращити ефективність оцінки ризиків і зосередити увагу на найбільш ризикованих сферах митної діяльності. Це, своєю чергою, дає можливість митницям полегшити переміщення об'єктів з низьким ризиком і впроваджувати ключові державні цілі, що пов'язані зі сприянням та лібералізацією торгівлі.

Ми сподіваємося, що цей навчальний посібник стане корисним інструментом поповнення знань як студентам, так і посадовим особам митниць ДФС та підприємств – учасників зовнішньоекономічної діяльності, а також сприятиме вдосконаленню їхніх практичних навичок.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ РИЗИКУ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

1.1. Сутність і зміст поняття ризику, його функції

Поняття «ризик» трапляється в багатьох економічних, суспільних і природних науках, при цьому кожна з них має власні цілі й методи дослідження ризиків.

Ризик – невід’ємний атрибут суспільного життя, притаманний усім його сферам. Оскільки ризики виявляються в різних формах та сферах, дослідники акцентують увагу на окремих аспектах цього феномена, отже, тлумачення його природи та сутності різне, інколи суттєво відмінне. Ризик визначають то як небезпеку з боку екологічних, технологічних чи інших систем, то як імовірність (або можливість) настання негативних наслідків (втрат) в економічній, політичній сферах, то як діяльність або результат прийняття рішення у соціальних системах, теорії управління тощо.

Етимологія слова «ризик» походить від давньогрецького ρίσιχον – «скеля» і означає небезпеку для мореплавців від скелі чи підводного каменя. Розуміння наявності ризику в людському житті виникло майже одночасно зі спробами людей осмислити навколишній світ. Проте спочатку причинами ризику визначалися виключно об’єктивні обставини: природні явища, що могли тією чи іншою мірою впливати на людську діяльність, або взагалі життя.

Раціоналізм Нового часу та доби Просвітництва посилив спроби кількісно прорахувати міру ризику. Досліджуючи азартні ігри, Б. Паскаль та П. Ферма в XVII ст. створили математичну основу теорії ризику – теорію ймовірностей. У XVIII ст. французький математик А. Муавр увів поняття структури нормального розподілу та міри ризику (стандартного відхилення). Виходячи з цих ідей, Д. Бернуллі зробив спробу визначити очікувану корисність, на якій базується сучасна теорія портфельних інвестицій. Згодом, завдяки теоремі Байєса (теоремі гіпотез) було визначено вплив міри інформованості про об’єкт управління на прийняття рішень, що підготувало використання поняття ризику в теорії управління.

Тобто розвиток уявлень про ризик у цей час відбувався у контексті осмислення раціональних – математичних інструментів визначення ймовірності його настання. Причому насамперед в економічній сфері, зокрема в страхуванні та інвестиційній діяльності, що цілком природно з огляду на стрімке поширення буржуазного прагматизму, меркантилізму та моралі утилітаризму. Усе це, підсилене ідеями протестантизму, призвело до того, що ризик стає невід’ємним атрибутом підприємницької діяльності.

Поширення суб’єктивізму, ірраціоналізму та індетермінізму, починаючи з середини XIX ст., мало своїм наслідком подальшу переакцентацію з об’єктивного на суб’єктивні детермінанти в розумінні природи ризику. Ризик набуває все більше соціогенного характеру й розглядається як елемент та наслідок особистого вибору індивіда.

Соціальна практика XX ст. істотно розширила уявлення про природу та предметну область ризику. Зростання масштабів негативних наслідків револю-

цій, війн, техногенних катастроф тощо поступово призводить до все більшого усвідомлення соціогенної природи ризиків, а відтак важливості осмислення людського фактора як головної їхньої причини.

Основні напрями осмислення ризику і нині насамперед пов'язані з економікою. У західній літературі на рубежі XIX–XX ст. можна виділити дві основні теорії економічного ризику – класичну та неокласичну. Яскравими представниками першої були Дж. Мілль і Н. У. Сеніор, які в структурі підприємницького доходу почали виокремлювати не лише відсоток від вкладеного капіталу та заробітну плату капіталіста, але й відшкодування за ризик, пов'язаний з підприємницькою діяльністю. Економічний ризик у даному випадку визначається як математично прораховане очікування втрат, що можуть настати в результаті реалізації обраного рішення, тобто класична теорія розглядає ризик як імовірність збитків від обраного рішення та стратегії діяльності.

Неокласична теорія економічного ризику, започаткована в 20–30 рр. XX ст. економістами А. Маршалом та А. Пігу, виходить з того, що підприємництво, яке здійснюється в умовах невизначеності, має керуватися двома категоріями: розміром очікуваного прибутку та величиною можливих втрат. Американський економіст Ф. Найт, який уперше в 1921 р. розмежував поняття «невизначеність» і «ризик», підкреслював принципову вимірність останнього, визначаючи його як «вимірну невизначеність». Англійський економіст Дж. Кейнс розглядає невизначеність як наслідок ірраціональностей, притаманних природі людини. Він стверджує, що слід обов'язково враховувати діяльність людини як джерело невизначеності, отже ймовірних втрат. Більше того, Дж. Кейнс звертає увагу на необхідність урахування властивої людині «схильності до ризику».

З другої половини XX ст. предметне поле теорії ризику поширюється на політичну сферу. Однією з перших праць, що започаткувала дослідження у цьому напрямі, стала праця Ф. Рута «Бізнес США за кордоном і політичний ризик», у якій зроблено спробу аналізу політичних ризиків, на які наражається діяльність американських компаній в інших країнах. Спираючись на це дослідження, американські аналітики М. О'лері та В. Коллін для визначення політичного ризику запропонували систему оцінок (шкалювання) «Princ model», що ґрунтується на аналізі позицій головних діючих осіб.

Приблизно у той самий час у США та Німеччині з'являються перші дослідження в галузі соціології та психології сприйняття й оцінки ризику. На ґрунті останніх формується культурологічна теорія ризику, яка опосередковує існування ризику актуальною культурою. Так, британські соціологи М. Дуглас та А. Вільдавскі запропонували вивчення символічних систем для інтерпретації ризиків на різних етапах розвитку суспільства. На їхню думку, цінності суспільства та соціально-політичний контекст мають вирішальне значення в оцінці того, що, для кого та в якій мірі є ризиком, а також у визначенні пріоритетів у виборі між ризикованими альтернативами та шляхами уникнення збитків від найзначущих ризиків.

З огляду на це Р. Шефер визначає ризик як «міру небезпек, природних або створених людиною, тому, що вона цінує». До першого виду небезпек нале-

жать, наприклад, повені, землетруси тощо; до другого – соціальні небезпеки, які виникають у разі небажаного функціонування (дисфункцій) технологічних або соціальних систем.

Виходячи з аналогічних методологічних настанов, німецький соціолог М. Меркхофер у своїй праці «Теорія прийняття рішень і управління ризиком» розглядає ризик як «невизначену ситуацію, в якій один або кілька наслідків небажані», та виділяє необхідні складові генерації ризику, які, на його думку, створюють «ланцюг ризику»:

1. Джерело ризику, тобто небезпека.
2. Момент прояву небезпеки.
3. Ефекти, результати прояву небезпеки.
4. Сприйняття ризику та оцінку індивідами можливих його наслідків.

У середині 80-х рр. ХХ ст. дослідники починають усвідомлювати потребу щодо створення концепції, яка б підбила підсумки вже численних на той час розвідок у сфері теорії ризику. Своєрідною відповіддю на цю потребу стали дослідження У. Бека, Е. Гідденса та Н. Лумана. Так, німецький соціолог У. Бек, визначивши сучасне суспільство як «суспільство ризику», в якому ризик стає визначальним фактором суспільного буття, виділяє найбільш значущі особливості ризику: ризик завжди виникає в соціальній системі; обсяг ризику є функцією соціальних відносин і процесів; міра ризику залежить від експертів та експертного знання.

Німецький соціолог О. Ренн визначає ризик як «можливість настання небажаного стану дійсності (несприятливих наслідків) у результаті природних подій чи людської діяльності» та наголошує на розмежуванні реальної дійсності та можливості як здатності досягти здійсненості. Автор у визначенні сутності ризику слушно звертає увагу на дихотомію «можливість-дійсність».

Нині у вітчизняній і зарубіжній літературі безліч визначень поняття «ризик». У науковій літературі неоднозначно трактуються риси, властивості та елементи ризику, його зміст, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних чинників. Розмаїття думок щодо сутності ризику пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища.

Наведемо лише деякі з найвідоміших визначень ризику.

«Ризик – подія або група пов'язаних випадкових подій, що завдають збиток об'єкту, що володіє даним ризиком», (ризик як подія).

«Ризик – це можливість ненастання яких-небудь очікуваних подій, можливість відхилення яких-небудь величин від деяких їх (очікуваних) значень», (ризик як можливість).

«Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотніх зв'язків стосовно об'єкта керування», (ризик як відхилення).

«Ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймо-

вірність досягнення передбачуваного результату, невдачі та відхилення від цілі», (ризик як діяльність).

Отже, як ми помітили, вчені, досліджуючи ризики, на перший план у визначенні їх суті ставлять різні сторони цього явища – саму подію, її можливість, відхилення від цілей, власне діяльність.

Ризик моделюється трьома головними концептуальними компонентами, а саме:

– суб'єктом, що діє свідомо;

– результатами – виграшами та втратами;

– невизначеністю результатів – ризик виявляється тільки в обов'язковій багатоваріантності наслідків, серед яких обов'язково є виграш і обов'язково є втрати.

Насамперед, наявність ризику пов'язана з невизначеністю. Невизначеність – досить широке поняття, яке відображає об'єктивну неможливість отримання абсолютного знання про внутрішні та зовнішні умови їх функціонування, неоднозначність параметрів.

Під невизначеністю, яка породжує ризик, розуміють передусім ситуацію, коли більшою чи меншою мірою бракує інформації про структуру та можливі стани як об'єкта дослідження і прийняття рішень, так і оточуючого його середовища.

Невизначеність можна трактувати та деталізувати як недостовірність, неоднозначність та невідомість. Недостовірність свідчить про наявність фіктивних даних, тобто таких, що об'єктивно не відображають проблемну ситуацію. Причинами недостовірності можуть бути неадекватність, суперечливість (різnobій), мінливість, спотворення (свідоме чи ні) необхідної наявної інформації. Невідомість свідчить про повну або часткову відсутність інформації щодо певної проблемної ситуації. Причинами цього можуть бути також неповнота інформації, неструктурованість, неінтерпретованість, несприйнятливність, що суттєво ускладнює процес прийняття раціональних рішень.

Ризик – елемент невизначеності, що є найзагальнішим поняттям, яке оцінює небезпеку, тому походження терміна «ризик» у багатьох європейських мовах інтерпретується як відчуття небезпеки.

Поряд з ризиком як елементом, що характеризує небезпеку, можна виділити ще поняття «загроза», «школа», і всі вони певним чином залежать одне від одного.

Загроза – це сукупність явищ та дестабілізуючих чинників, що становлять можливу небезпеку не тільки людині, але й суспільству і державі в цілому. Тобто це конкретна й безпосередня форма на стадії переходу її з можливості в реальність як результат протиріч, що мають місце і формуються в самому суспільстві, у зовнішньоекономічній сфері, політичних та економічних відносинах, а також у сфері організації та здійснення митної діяльності тощо, яка конкретизується відповідною формою прояву і формою, наслідки якої можуть заподіяти будь-яку шкоду.

Може скластися враження, що наявність ризику в системі свідчить про її недосконалість і має тільки негативні наслідки, але це не зовсім так. Ризик виконує й певні позитивні функції:

- а) інноваційну;
- б) регулівну;
- в) захисну;
- г) аналітичну.

Інноваційна функція ризику полягає в пошуку нетрадиційних шляхів розв'язання економічних проблем. У більшості випадків економічного успіху і конкурентоспроможності досягають завдяки інноваційній діяльності.

Регулівна функція ризику виявляється у конструктивній і деструктивній формах. Конструктивна полягає у тому, що здатність ризикувати – це один зі шляхів успішної діяльності підприємця, що допомагає перебороти консерватизм, догматизм, відсталість, психологічні бар'єри, які перешкоджають перспективним нововведенням. Деструктивна функція полягає в тому, що приймаються необґрунтовані, невважені, нерозумні рішення, іноді за відсутності повної інформації, належного врахування закономірностей розвитку явищ, що породжує авантюризм, суб'єктивізм.

Захисна функція ризику полягає в тому, що ризик треба не лише розглядати як природний стан підприємця, а й терпляче ставитись до можливих невдач. Ініціативним, заповзятливим людям потрібен соціальний захист, правові, політичні, економічні гарантії, що стимулюють виправданий ризик і виключають у разі невдачі покарання. Помилка має розглядатись як невід'ємний елемент професіоналізму і самостійності.

Аналітична функція ризику передбачає аналіз усіх можливих альтернатив, варіантів рішень і вибір найбільш рентабельних і найменш ризикованих серед них. У простих випадках спираються на інтуїцію, минулий досвід. Вибираючи оптимальне рішення, слід використовувати спеціальні методи аналізу.

Під час ідентифікації ризиків також дуже важливо визначати ризикотвірні чинники, які можна поділити на дві групи:

- 1) внутрішні чинники, що виникають у процесі діяльності організації;
- 2) зовнішні чинники, що існують поза організацією.

Деталізуємо зовнішні та внутрішні чинники ризику на прикладі підприємства, виходячи з того, що ризик найчастіше розглядають як економічну категорію, проте даний деталізований розгляд можна застосовувати і до будь-якої іншої організації, в тому числі органу державної влади, враховуючи специфіку її діяльності.

Зовнішні фактори ризику

Специфіка зовнішніх факторів полягає в тому, що, як правило, вони стосуються загальних умов діяльності, які підприємство не може самостійно змінювати, проте їх треба враховувати, розробляючи ті або інші стратегії поведінки. Точнішому розумінню зовнішніх факторів ризику сприяє вивчення системи зовнішніх зв'язків підприємства (рис. 1.1).

Елементи мікросередовища (безпосереднього середовища) – сукупність суб'єктів, з якими підприємство підтримує безпосередні зв'язки, які спричинюють виникнення зовнішніх факторів ризику безпосереднього впливу.

Елементи макросередовища – сукупність факторів, які опосередковано впливають на підприємство, змінюючи загальні умови господарювання для суб'єктів підприємництва.

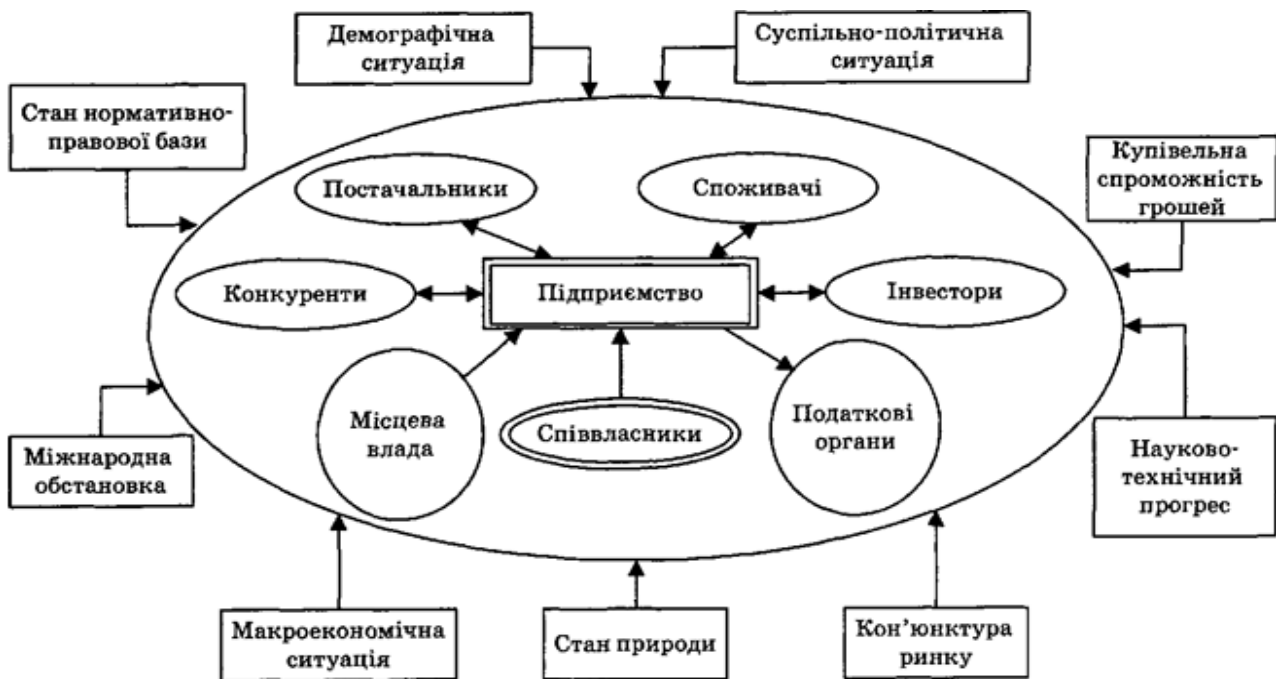

Рис. 1.1. Зовнішні фактори ризику організації

Основним джерелом ризику у відносинах з елементами мікросередовища є конфліктність, тобто виникнення (або постійна наявність) суперечності інтересів цих суб'єктів. Так, для підприємства постійні антагоністи, за визначенням – це конкуренти, податкові та митні органи і, певною мірою, органи місцевої влади.

Уся сукупність елементів мікросередовища може бути поділена на три типи.

1. Суб'єкти комерційної діяльності, до яких належать конкуренти, постачальники, споживачі та інвестори. Відносини з усіма, крім конкурентів, зазвичай побудовані на партнерській основі, оскільки для них характерною рисою є зацікавленість у взаємних успіхах. При цьому споживачі, звичайно, теж можуть бути різні фізичні особи, юридичні особи, корпоративні клієнти.

2. Представники органів державної та місцевої влади, зокрема контрольних та місцевих органів виконавчої влади. Особливість відносин із ними полягає, переважно, в односторонньому впливі.

3. Співвласники, до яких можуть належати як фізичні, так і юридичні особи, а також держава або міжнародні організації, що відповідно до законодавства можуть бути співзасновниками або співвласниками підприємства.

Основне джерело ризику взаємодії з макросередовищем – це невизначеність, тобто виникнення непередбачуваних для підприємства змін стану факторів макросередовища.

Внутрішні фактори ризику

Внутрішні фактори ризику стосуються таких чинників, параметрів діяльності підприємства, які перебувають під його контролем або є об'єктивними стохастичними (випадковими) характеристиками складників підприємства (рис. 1.2).

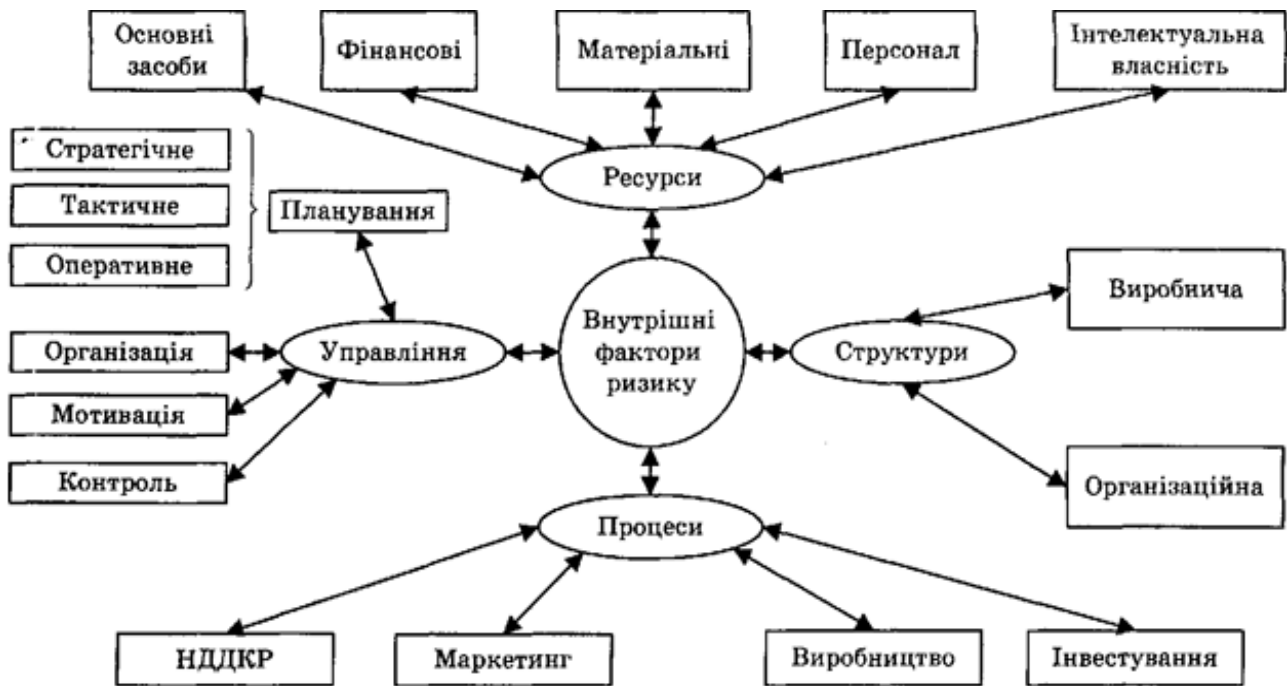

Рис. 1.2. Внутрішні фактори ризику організації

Першу групу внутрішніх факторів ризику підприємства пов'язано зі станом та ефективністю використання його ресурсної бази.

Основні засоби (фонди) – засоби праці з тривалістю використання більше одного року, що беруть участь у багатьох виробничих циклах підприємства. Цей ресурсний компонент може створювати такі види ризиків: моральне старіння основних засобів; погіршення техніко-експлуатаційних характеристик обладнання (фізичне зношування, що виявляється у зниженні продуктивності, надмірних витратах сировини та енергії тощо); непередбачувані виходи обладнання з робочого стану (аварії та поломки); ризик втрати об'єктів основних засобів.

Фінансові ресурси підприємства можна визначити, зокрема, як сукупність джерел фінансування потреб підприємства в основному та оборотному капіталі. До них належать: ризики ліквідності підприємства, пов'язані з неможливістю виконати поточні зобов'язання з огляду на недостатній обсяг активів у ліквідній формі; ризики недофінансування потреб інвестиційних проектів підприємства або окремих його підрозділів; ризики зростання кредитних ставок та загальне збільшення вартості користування позиками.

Матеріальні ресурси охоплюють сукупність запасів товарно-матеріальних цінностей, які складаються з виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції та товарів на складах. У цьому напрямі можуть виникнути такі ризики:

- ризик збоїв у виробничому процесі внаслідок відсутності необхідних сировини та матеріалів;
- ризик втрати виробничих запасів унаслідок їх псування під час зберігання;
- ризик нереалізації виготовленої продукції або запасів товарів.

Ризики, пов'язані з персоналом, – найважливіші ризики для організації, оскільки вони впливають на управлінські рішення, що приймаються в процесі її діяльності. Це можуть бути ризики через брак достатньої кількості працівників необхідних професій та кваліфікації; неналежної компетентності працівників, їх недобросовісності, нелояльності до організації; неявки працівників на роботу внаслідок об'єктивних та суб'єктивних причин; виникнення міжособистісних та міжгрупових конфліктів; травм на виробництві тощо.

Інтелектуальна власність також може становити вагомий ресурс в організації. Її розуміють як сукупність нематеріальних ресурсів, що включає об'єкти промислової власності, авторського та суміжних із ним прав. Ризики можуть стосуватись незаконного використання інтелектуальної власності підприємства іншими суб'єктами, в тому числі конкурентами; зловмисних дій конкурентів щодо підривання позитивної ділової репутації підприємства; витоку конфіденційної інформації тощо.

Друга група внутрішніх ризиків підприємства пов'язана з ефективністю побудови його структур – **виробничою та організаційною**.

Перший різновид – виробнича структура, тобто всі підрозділи підприємства, в яких відбуваються основні виробничі процеси, а також підрозділи системи технічного обслуговування, що охоплюють допоміжні та обслуговуючі процеси.

Причиною виникнення ризиків для підприємства можуть бути такі недоліки побудови виробничої структури:

- нерациональне просторове розташування виробничих підрозділів підприємства (зростання транспортних витрат і втрат часу);
- непропорційність потужності основних виробничих підрозділів на різних етапах виробничого процесу (виникнення надлишку потужності на одних ділянках та її недостатність на інших);
- невідповідність можливостей системи технічного обслуговування (виробничої інфраструктури) потребам основних виробничих підрозділів підприємства;
- недостатня гнучкість виробничої структури, яка ускладнює зміни потужності підприємства або номенклатурно-асортиментного набору його продукції.

Організаційна структура як сукупність управлінських підрозділів підприємства, їх підпорядкованість та система зв'язків між ними можуть стати джерелом таких ризиків для підприємства: надмірна кількість рівнів управлінської ієрархії; перевищення граничної норми керованості для менеджерів різних рівнів; неефективний розподіл повноважень між ланками управлінської ієрархії тощо.

Третя група внутрішніх ризиків пов'язана з процесами, які відбуваються на підприємстві. Виробничий процес – сукупність взаємопов'язаних дій засобів праці, персоналу та сил природи, спрямованих на перетворення предметів праці на готову продукцію. Ефективність перебігу виробничого процесу безпосередньо залежить від раціональності побудови виробничих структур. Ризиком можуть стати нерациональне розташування обладнання; недостатня оснащеність

робочих місць; використання невідповідних потребам виробництва способів поєднання операцій; низький рівень механізації та автоматизації виробництва; застарілі технології.

Процес маркетингу на підприємстві може спричиняти такі ризики: помилкової ідентифікації потреб; неефективної рекламної кампанії; вибору нераціональних каналів збуту тощо.

Процес науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт як процес упровадження у виробництво технічних і технологічних новинок, отриманих шляхом власних розробок або придбаних у результаті укладання ліцензійних угод, може призводити до таких ризиків: технологічного відставання від конкурентів у разі недостатньої уваги питанням НДДКР; неефективного впровадження результатів НДДКР у виробництво (надмірні затрати часу та коштів; зупинка виробництва на тривалий час; нестабільності виробничого процесу після впровадження інновацій); невдалого виведення нової продукції на ринок тощо.

Процес інвестування передбачає наявність таких ризиків: помилкового вибору об'єктів інвестування; зростання вартості інвестиційних проектів під час їх реалізації; формування незбалансованого інвестиційного портфеля; погіршення ліквідності та фінансової стійкості внаслідок відволікання капіталу на інвестиційні проекти тощо.

Четверта група внутрішніх факторів ризику підприємства пов'язана з управлінням. Джерела ризиків, спричинених управлінням, можна згрупувати за ознакою функцій управління.

Окрім того, доречна класифікація чинників ризику за ступенем їх впливу. Ці чинники можна умовно поділити на:

- об'єктивні – ті, на які компанія не може вплинути;
- суб'єктивні – ті, котрі піддаються впливу компанії.

Одночасно з цим вважається доцільним виокремлення односкладових (простих) ризикотвірних чинників, що впливають лише на конкретний вид ризику, та складних (узагальнених) ризикотвірних чинників, що позначаються відразу на кількох видах ризику. Зазначимо, що наявність у групі ризикотвірних чинників для конкретного виду ризику хоча б одного складного чинника – підстава для обов'язкового комплексного аналізу всіх пов'язаних з ним видів ризиків.

Ризикотвірні чинники часто розглядаються лише як чинники прямого впливу на конкретні види ризиків. Проте необхідно також враховувати можливість діалектичного переходу самого ризику в категорію ризикотвірного чинника.

1.2. Класифікація ризиків

Оскільки ризики набувають різноманітних форм прояву, то для їх систематизації та впорядкування з метою наукового вивчення доцільно застосовувати класифікаційний підхід та визначати їх види відповідно до найістотніших критеріїв. Наведемо найпоширеніші критерії класифікації ризиків (табл. 1.1).

За природою виникнення розрізняють об'єктивні, суб'єктивні та уявні ризики. Виокремлення такої ознаки класифікації зумовлено двоїстою природою ризиків. Оскільки в їх оцінюванні та прийнятті рішень є два дуже важливих фактори – об'єктивний рівень загрози та суб'єктивне сприйняття особи, котра приймає рішення щодо оцінювання рівня цієї загрози. Другий важливий для розуміння цієї ознаки момент – рівень незалежності того чи іншого фактора ризику від волі людини.

Таблиця 1.1

Класифікація ризиків

Класифікаційна ознака	Вид ризику	Характеристика ризику
1	2	3
Природа виникнення	Суб'єктивний (пов'язаний із особистістю підприємця)	Нерозвинена схильність до ризику; недостатність досвіду, освіти, професіоналізму; необґрунтовані амбіції; порушення правил поведінки на ринку; недостатнє розуміння угоди тощо
	Об'єктивний	Недостатність інформації; стихійні лиха; несподівана зміна кон'юнктури ринку, рівня інформації, законодавства, умов кредитування, оподатковування, інвестування тощо
Залежно від етапу розв'язання проблеми	На етапі прийняття рішення	Помилки в застосуванні методів визначення рівня ризику через брак інформації або її низьку якість, використання дезінформації; або, навпаки, відмінне володіння цими методами
	На етапі реалізації рішення	Помилки в реалізації правильного рішення, несподівані зміни суб'єктивних умов
За масштабами	Локальний (на рівні індивідуального виробництва)	Ризик окремої фірми (компанії, їх структурних ланок)
	Галузевий	Ризик, пов'язаний зі специфікою галузі
	Регіональний	Охоплює підприємництво на рівні території області, економічних районів країни
	Національний	Охоплює підприємництво на рівні макроекономіки (через несподівані зміни в політиці, законодавстві, кредитуванні, оподаткуванні тощо)
За сферою виникнення	Міжнародний	Пов'язаний зі змінами в кон'юктурі світового ринку, із взаємовідносинами між країнами, масштабними лихами тощо
	Зовнішній	Несподівані зміни в економічній політиці, у макроумовах виробництва; стихійні лиха на великих територіях; валютний ризик тощо
Залежно від можливості страхування	Внутрішній	Ризики, пов'язані зі спеціалізацією підприємства: виробничий, фінансовий, страховий тощо
	Той, що страхується	Піддається кількісному визначенню та страхуванню організаціями, що беруть на себе ризик страхувальників
	Той, що не страхується	Форс-мажорні ризики, оцінити рівень яких неможливо, а також масштабні ризики, коли ніхто не готовий прийняти на себе ризик страхувальника

Закінчення табл. 1.1

1	2	3
За видами підприємницької діяльності	Фінансовий	Ризики на фондовому ринку: ліквідності, інформаційної, валютної тощо; Банківські – кредитний, процентний, портфельний; падіння загальноринкових цін (інфляційний); лізинговий і факторинговий ризики, пов'язані зі специфікою клієнта банку
	Юридичний	Пов'язаний із низькою якістю законодавчих актів і несподіваними змінами у законодавстві
	Виробничий	Виникає у зв'язку із вимушеними перервами у виробництві, виходом з ладу виробничих фондів, втратою оборотних коштів, несвоечасністю доставки обладнання, сировини тощо
	Комерційний	Виникає внаслідок несподіваних змін у кон'юктурі ринку та інших умов комерційної діяльності
	Інвестиційний	Обумовлений невизначеностями, непередбаченими обставинами в інвестиційній сфері, інноваційній діяльності
	Страховий	Формування страхового фонду, управління ним, а також власним майном, коштами і персоналом
	Інноваційний	Виникає з невизначеності в інноваційній сфері (починаючи від вироблення інноваційної ідеї, втілення її в продукт або технології та закінчуючи реалізацією відповідного продукту на ринку)
За можливістю диверсифікованості	Систематичний	Властивий тій або іншій сфері підприємницької діяльності (так, на фондовому ринку систематичним вважається ризик падіння вартості цінних паперів у цілому)
	Специфічний	Пов'язаний з одержанням підприємницького доходу від конкретної операції в даній сфері діяльності
За ступенем допустимості	Мінімальний	Характеризується рівнем можливих втрат розрахункового прибутку в межах 0–25 %
	Підвищений	Не перевищує можливих втрат розрахункового прибутку в 25–50 %
	Критичний	Характеризується можливими втратами розрахункового прибутку в 50–70 %
	Неприпустимий	Можливі втрати близькі до розміру власних засобів, що загрожує банкрутством фірми. Коефіцієнт ризику дорівнює 75–100 %

До категорії об'єктивних можна зарахувати, наприклад, природні ризики, що стосуються погоди або виникнення стихійних лих (повені, землетруси, урагани тощо). До суб'єктивних належать ризики, які виникають у межах штучно створених людиною систем і стосуються особливостей індивідуального сприйняття загрози різними особами. Уявні ризики характеризуються неадекватним сприйняттям рівня загрози суб'єктами прийняття рішень, а саме – її перебільшенням. Це означає, що реальної загрози немає, проте через ті чи інші причини людина діє так, ніби загроза існує. Прикладом таких ризиків є досліджувані в межах психології фобії (страх замкнутого простору, темноти тощо).

За етапом розв'язання проблеми визначають формування уявлень про проблему, прийняття рішень, реалізацію рішень, оцінку якості реалізації рішень.

Визначення цієї ознаки класифікації ризиків важливо для розуміння того, що рівень ризику будь-якого виду цілеспрямованої діяльності та її успіх у кінцевому підсумку значно залежить від адекватного врахування ризиків на всіх етапах процесу прийняття рішень: починаючи від формування уявлень про проблему й завершуючи оцінюванням якості реалізації рішень. З одного боку, об'єктивно існують різні фактори, що заважають ефективній реалізації кожного з етапів цього процесу (невизначеність середовища діяльності, неякісний аналіз інформації, чинники, пов'язані з індивідуальними рисами підприємця або особи, що приймає рішення тощо), з іншого – неефективна реалізація будь-якого з попередніх етапів автоматично створює ризики для кожного з наступних етапів.

За сферою виникнення розрізняють зовнішні та внутрішні ризики. Критерії поділу ризиків на зовнішні та внутрішні – це межі системи, що є об'єктом дослідження та оцінювання ризику. Наприклад, якщо розглядаються ризики в діяльності підприємства, то зовнішніми будуть ті загрози, що виникають за межами підприємства (скажимо, дії конкурентів, органів державної влади, параметри макроекономічного середовища тощо), а внутрішніми – ті, що можуть виникати безпосередньо на підприємстві (аварійні зупинки обладнання, конфлікти між членами трудового колективу, виготовлення бракованої продукції внаслідок відхилення від технологічних режимів роботи тощо).

Щодо кількості людей, які приймають рішення, існують індивідуальні, групові, масові ризики. Приймати рішення можна в різний спосіб щодо кількості осіб, залучених до цього процесу. Кожен із таких способів має свої відносні переваги, недоліки й ризики. Так, у разі індивідуального прийняття рішення існує відносно більший ризик незнаходження оптимального варіанта, зважаючи на обмеження компетентності та кваліфікації особи, яка приймає рішення. Для варіанта групового процесу є ризик незабезпечення оперативності рішення, що приймається. Також для групового прийняття рішення, як і для масового, властиві ризики незабезпечення належного рівня відповідальності осіб, які їх приймають.

За типом виокремлюють раціональні (обґрунтовані), нераціональні (необґрунтовані) та авантюрні (азартні) ризики.

Такий поділ ризиків зумовлений тим, що фактично немає безризикових видів діяльності, особливо у сфері підприємництва. Також є позитивна кореляція між рівнем ризику та рівнем дохідності. Тобто в разі необхідності забезпечення вищого рівня дохідності слід більше ризикувати. Проте співвідношення рівня дохідності та рівня ризику має бути виправданим. Тому виникає поняття раціонального, або обґрунтованого, ризику. Втім, складність у визначенні виправданої величини ризику полягає в різній схильності до нього, яка характерна різним людям. Можливе також прийняття рішень, рівень ризикованості яких виходить за межі раціонального співвідношення навіть з урахуванням індивідуальних особливостей ставлення до ризику, такі ризики можуть інтерпретуватись як нераціональні, або необґрунтовані. Крім того, є категорія рішень, які людина в

урівноваженому психологічному стані не зважиться прийняти. Вони характеризуються надмірним рівнем ризику. Ризики, що виникають внаслідок таких рішень, називають авантюрними. Їх ілюстрацією може стати поведінка азартного гравця, який втрачає останні гроші, продовжуючи заздалегідь програшну гру.

Щодо можливого фінансового результату вирізняють чисті й спекулятивні ризики. Чисті ризики передбачають можливість одержання збитку чи нульового результату, а спекулятивні – можливість одержання як доходу, так і збитку. З огляду на таку інтерпретацію, підприємницькі ризики слід зараховувати до категорії спекулятивних.

За тривалістю дії бувають короткочасні та постійні ризики. Ця ознака відображає той факт, що окремі види ризиків кон'юнктурні, тимчасові, оскільки пов'язані з процесами, котрі мають обмежений час перебігу, інші ж постійно впливають на діяльність певного суб'єкта.

За рівнем втрат виокремлюють мінімальні, середні, оптимальні, максимальні, або припустимі, критичні та катастрофічні ризики. У фаховій літературі з питань ризику розглянуто різні підходи до градації ризиків за рівнем втрат. У запропонованому підході слід урахувувати взаємопов'язані критерії, покладені в його основу: співвідношення величини потенційних втрат і обсягу капіталу підприємства (рівень загрози для фінансового стану) та виправданість потенційних втрат (співвідношення дохідність/ризик). Так, перший із цих параметрів розмежовує множину ризиків на припустимі (мінімальні, середні, оптимальні, максимальні) та неприпустимі (критичні, катастрофічні). Рішення, пов'язані з неприпустимими ризиками, з раціонального погляду не слід брати до уваги, яку б високу дохідність вони не передбачали. Другий параметр дає змогу виокремити оптимальний рівень із множини припустимих ризиків.

Щодо ситуації визначають стохастичні (на умовах імовірності виникнення), невизначені (на умовах невизначеності) і конкурентні (на умовах конфлікту чи конкуренції) ризики. Ця ознака дає змогу поділити ризики на дві принципові групи. Перша з них – ті, що породжуються невизначеністю та випадковістю процесів. Друга група ризиків виникає внаслідок конфліктності, тобто свідомої протидії суб'єктів, які функціонують в умовах обмеженості різних ресурсів (економічна конкуренція), а також міжособистісного протистояння, зумовленого впливом психологічних факторів (в економічній сфері досліджується в межах теорії трудових конфліктів).

Першу групу поділяють на дві підгрупи, що розглядаються окремо, – стохастичні та невизначені. Різниця між ними менш чітка, проте її можна інтерпретувати таким чином. Для стохастичних ризиків відомо дані про сутність потенційних проблем або сценаріїв розвитку певних процесів, а також імовірність кожного з варіантів. Для невизначених ризиків даних про ймовірність їх реалізації немає.

За можливістю страхування ризики поділяють на ті, що страхуються, й ті, що не страхуються. Страхування є важливим інструментом управління ризиками, що дає змогу ефективно нейтралізувати їхній негативний вплив на діяльність підприємства. Проте не до всіх категорій ризиків цей інструмент можна застосувати. Важливою передумовою можливості страхування ризику є його об'єктивність, тому, наприклад, ефективне страхування від шкоди, заподіяної природними стихіями (повені, землетруси тощо).

За видом підприємницької діяльності розрізняють фінансові, юридичні, виробничі, комерційні, інвестиційні, страхові та інноваційні ризики. Кожен із виокремлених за цією ознакою видів має свою специфіку, зумовлену особливостю відповідних видів діяльності (табл. 1.1).

За можливістю диверсифікації є систематичні та специфічні ризики. Диверсифікація – один із дієвих інструментів управління ризиком. Проте, як і страхування, вона має обмеження у застосуванні. Згідно з визначенням, за допомогою диверсифікації можна зменшити специфічні ризики, властиві лише окремим активам чи видам діяльності. Скажімо, для фондового ринку прикладом специфічного ризику може бути несприятлива зміна курсу акцій окремого емітента, а систематичного – несприятлива динаміка фондового індексу в цілому.

За ступенем керованості визначають ризики керовані й некеровані. Такий поділ дискусійний, оскільки окремі дослідники взагалі ставлять під сумнів коректність питання про управління ризиками. Водночас ця класифікація може мати свою інтерпретацію: керовані ризики пов'язані з керованими процесами та факторами в межах системи управління, що розглядається.

Як правило, багато ризиків взаємозалежні, і зміни в одному з них спричинюють зміни в іншому, але всі вони впливають на результати діяльності організації в цілому.

1.3. Організаційні основи управління ризиками

Системи управління ризиками також мають свою специфіку залежно від того, в якій сфері застосовуються принципи цієї методології. Тому спершу розглянемо саме стандартизовані підходи до управління ризиками (ризик-менеджменту).

Стандартизація ризик-менеджменту забезпечує системний підхід до аналізу та управління ризиками у різних сферах управління. Одним із перших документів, що регламентував використання ризик-менеджменту в управлінській діяльності, став створений у 1992 р. Комітетом спонсорських організацій Комісії Тредвея (Committee of Sponsoring Organization of the Treadway Commission – COSO, США) стандарт «Внутрішній контроль – Інтегральна структура» («Internal Control – An Integrated Framework, ICIF»). Даний документ уперше відобразив комплексну структуру контролю за п'ятьма взаємопов'язаними компонентами, що впливають на діяльність будь-якої організації: управлінські дії, контроль за зовнішнім середовищем, інформація та комунікації, оцінка ризиків, моніторинг. Побудова даного стандарту на загальних якостях для всіх організаційних систем незалежно від специфіки їх діяльності та розміру дає можливість застосувати схеми управління ризиками до будь-якої організації.

Потреба в уніфікації формату, розвитку практичності ключових принципів та концепцій, виробленні загальної для всіх термінології та методик привела до випуску Комітетом у 2004 р. нового формату COSO «Управління ризиками організацій. Інтегрована модель» (Enterprise Risk Management – Integrated Framework, ERMIF, 2004). Зазначений документ розширює ICIF 1992 у рамках

підходу, що дозволяє всебічно підходити до управління ризиками. Система внутрішнього контролю – це складова частина процесу ризик-менеджменту організації, що включає та розвиває систему внутрішнього контролю, трансформуючи її в ефективнішу форму, орієнтовану на ризик.

Відповідно до цього документа, управління ризиками організації – це процес, здійснюваний радою директорів, менеджерами та іншими співробітниками, що починається під час розробки стратегії та стосується всієї діяльності організації.

Таке розуміння дає певну гарантію досягнення основних цілей організації у здійсненні даного процесу безперервно та із залученням усього персоналу організації.

Процес ризик-менеджменту в організації не є лінійним – це складний та різноспрямований процес, в якому кожен окремо взятий компонент може впливати на всі інші. В інтерпретації COSO процес ризик-менеджменту складається з восьми взаємозалежних компонентів.

1. Визначення внутрішнього середовища.
2. Постановка цілей.
3. Визначення (ідентифікація) ризикових подій.
4. Оцінка ризику.
5. Реагування на ризик.
6. Засоби контролю.
7. Інформація та комунікації.
8. Моніторинг.

Існує прямий взаємозв'язок між цілями, або тим, чого організація прагне досягти, і компонентами процесу ризик-менеджменту, що являють собою дії, необхідні для їхнього досягнення. Даний взаємозв'язок зображено на тривимірній матриці, що має форму куба (рис. 1.3).

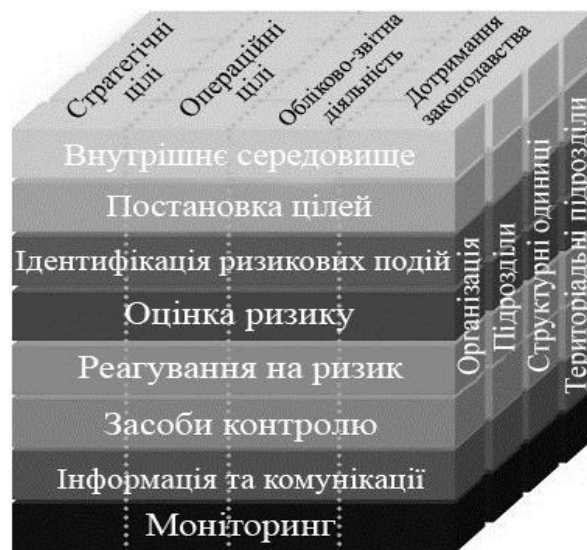

Рис. 1.3. Взаємозв'язок між процесом ризик-менеджменту та цілями і структурою організації відповідно до стандарту COSO ERM

Чотири категорії цілей: стратегічні, операційні, цілі підготовки звітності та дотримання законодавства подано на верхній грані куба; вісім компонентів процесу ризик-менеджменту – горизонтальними рядами, а організаційна структура – вертикальними рядами. На діаграмі зображено здатність організації розглядати ризик-менеджмент у всій його повноті або за категоріями цілей, компонентами, підрозділами, або на більш низькому рівні.

Даний документ ERMIF являє собою концептуальні основи управління ризиками організацій і містить докладні рекомендації зі створення корпоративної системи ризик-менеджменту в рамках організації. Комплексний підхід ризик-менеджменту, визначений COSO, дає можливість об'єднати цілі та структуру організації з процесом ризик-менеджменту.

Та все ж першим міжнародним документом з ризик-менеджменту став розроблений у 2002 р. Міжнародною організацією зі стандартизації спільно з Міжнародною електротехнічною комісією стандарт ISO/IEC Керівництво 73 Ризик-менеджмент – Словник – Керівництво для використання у стандартах (Guide 73 Risk Management – Vocabulary – Guidelines for use in standards).

Стандарт управління ризиками Федерації європейських асоціацій ризик-менеджерів (FERMA) 2002 р., що є спільною розробкою Інституту ризик-менеджменту (IRM), Асоціації ризик-менеджменту та страхування (AIRMI) і Національного форуму ризик-менеджменту в суспільному секторі (ALARM), використовує термінологію керівництва ISO/IEC 73:2002. Ризик-менеджмент розглядається як центральна частина стратегічного управління організацією, завданням якої є ідентифікація ризиків і управління ними. При цьому відзначається, що ризик-менеджмент як єдина система управління ризиками повинна містити в собі програму контролю виконання поставлених завдань, оцінку ефективності проведених заходів, а також систему заохочення на всіх рівнях організації.

Упровадження ризик-менеджменту потребує перш за все розробленої законодавчої бази для його адекватного використання. Тому питання прийняття національного стандарту з ризик-менеджменту на основі міжнародних стандартів, зарубіжного досвіду та з урахуванням національної специфіки було й залишається актуальним для провідних країн світу, хоча Україна, на жаль, поки що стоїть осторонь від цих міжнародних тенденцій. Нині національні стандарти діють в Австралії та Новій Зеландії (AS/NZS 4360, прийнятий у 1995 р., доопрацьований у 1999 і 2004 рр.), Канаді (CAN/CSA-Q850-97, прийнятий в 1997 р.); Японії (JIS Q 2001, прийнятий у 2001 р.); Великобританії у сфері управління проектними ризиками (BS-6079-3:2000, прийнятий у 2000 р.); Австрії (стандарти серії ONR 49000:2004 «Ризик-менеджмент для організацій та систем»).

Особливе значення у сфері стандартизації ризик-менеджменту має стандарт AS/NZS 4360:2004, мета якого – визначити загальні вимоги для виявлення умов виникнення, ідентифікації, аналізу, оцінки, обслуговування, моніторингу ризиків і обміну інформацією про ризики. Даний стандарт може застосовуватися до різних видів діяльності, рішень або дій будь-яких

державних, приватних або громадських організацій, а також до дій приватних осіб. Форма та спосіб застосування основних принципів ризик-менеджменту залежить від мінливих потреб організації, його конкретних цілей, продукції та послуг, а також внутрішніх процесів і специфіки діяльності.

Стандарт AS/NZS 4360:2004 взято за основу в розробці міжнародного стандарту ISO 31000 «Ризик-менеджмент – Принципи та керівництво для впровадження» («Risk Management – Principles and guidelines on implementation»), прийнятого у 2009 р. AS/NZS 4360:2004 був переглянутий на основі ISO 31000:2009 – AS/NZS ISO 31000:2009.

Новий міжнародний стандарт ризик-менеджменту ISO 31000:2009 став результатом дослідження багаторічного досвіду застосування ризик-менеджменту в державному та приватному секторі у різних країнах світу, тому відображає найкращу практику ризик-менеджменту.

У межах даного стандарту використовуються як поняття ризик-менеджмент (risk management), так і поняття управління ризиком (managing risk). У загальному значенні термін «ризик-менеджмент» належить до архітектури (принципи, система та процес) для ефективного управління ризиками, а «управління ризиком» – до застосування цієї архітектури щодо окремих ризиків.

Стандарт ISO 31000 затверджує такі принципи управління ризиками:

1) ризик-менеджмент створює вартість, тобто вносить вклад у досягнення поставлених цілей, а також удосконалення в таких сферах, як здоров'я та безпека людини, відповідність законодавчим вимогам, захист навколишнього середовища, фінансова діяльність, корпоративне управління, репутація;

2) ризик-менеджмент – невід'ємна частина організаційних процесів;

3) ризик-менеджмент – складова частина процесу прийняття рішень;

4) ризик-менеджмент чітко пов'язаний із невизначеністю, в якій здійснюється діяльність;

5) ризик-менеджмент має бути систематичним, структурованим та своєчасним;

6) ризик-менеджмент засновано на найдостовірнішій інформації;

7) ризик-менеджмент повинен бути спеціально «налаштований» з урахуванням специфіки діяльності організації;

8) ризик-менеджмент урахує існування людського та культурного факторів;

9) ризик-менеджмент має здійснюватись прозоро, охоплювати всю організацію та враховувати інтереси всіх зацікавлених осіб;

10) ризик-менеджмент має бути динамічним, безперервним та чутливим до змін;

11) ризик-менеджмент сприяє безперервному вдосконаленню та посиленню організації.

Процес управління ризиками, передбачений стандартом ISO 31000:2009, наведено на рис.1.4.

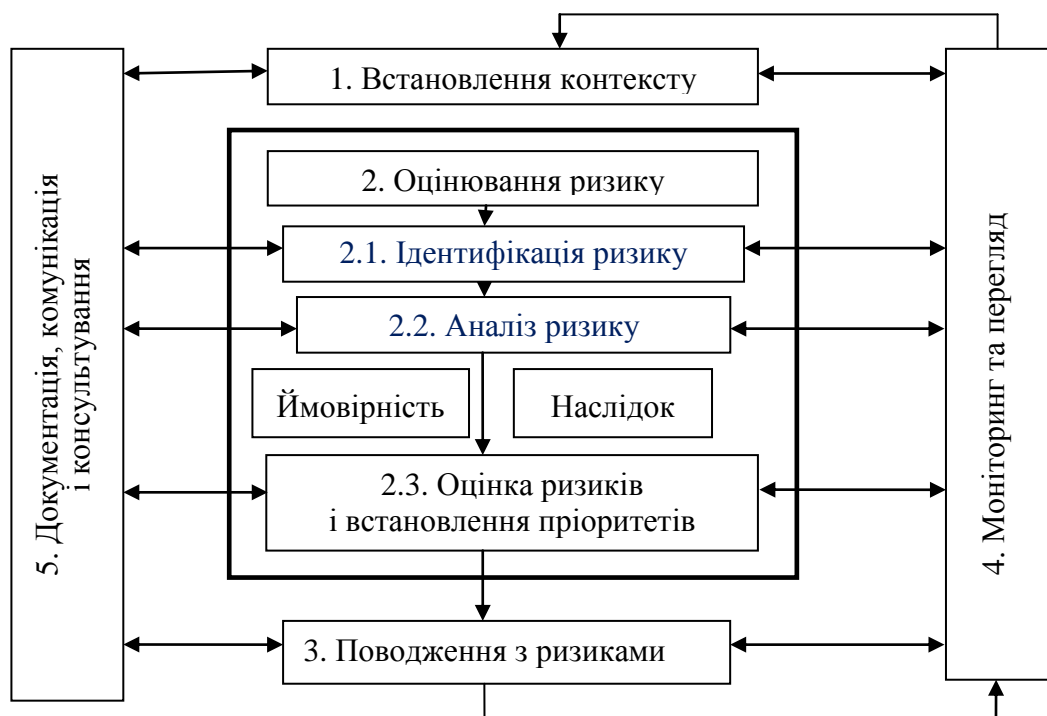

Рис. 1.4. Процес ризик-менеджменту відповідно до стандарту ISO 31000

Одночасно з прийняттям стандарту ISO 31000 було переглянуто вищезгаданий стандарт ISO 73:2002 – нова редакція ISO Guide 73:2009. На схемі (рис. 1.5) відображено основні поняття ризик-менеджменту та процес ризик-менеджменту разом із пов'язаними поняттями.

Для удосконалення ефективного впровадження ризик-менеджменту розроблено стандарт ISO 31010 «Ризик-менеджмент – Методи оцінки ризику» («Risk Management – Risk assessment techniques») та проводиться робота над проектом стандарту ISO/AWI 31004 «Ризик-менеджмент – Керівництво для впровадження ISO 31000» («Risk management – Guidance for the implementation of ISO 31000»).

Для чіткого розуміння особливостей управління ризиками необхідно насамперед з'ясувати, як співвідносяться менеджмент і ризик-менеджмент, або управління ризиками. Складність такого аналізу полягає в тому, що найчастіше з поняттям ризику пов'язують певні події (наприклад, стихійні лиха, катастрофи тощо), що спричиняють збиток, або ж під ризиком розуміють імовірність цього збитку. Виникає цілком обґрунтоване запитання: як можна керувати такими подіями чи їх імовірністю?

Відповідь на це цілком доречне запитання слід шукати в особливостях перекладу термінології з ризик-менеджменту. Оскільки дана наука розвивалася в основному в США, дослідники, які займалися її проблемами в країнах СНД, користувалися англійською літературою. А в її перекладах не завжди обґрунтовано враховували специфіку термінології. Тому risk management перекладали, як управління ризиками, що й поклало початок плутанині, бо як можна керувати в принципі некерованими подіями чи обставинами.

Основні терміни ризик-менеджменту

Рис. 1.5. Термінологія стандарту ISO 31000

Деякі дослідники розуміють ризик-менеджмент як систему оцінки ризику, управління ризиками та економічними відносинами в процесі такого управління, тобто включають управління ризиками в процес ризик-менеджменту.

Також управління ризиками (ризик-менеджмент) визначають як процес прийняття і виконання управлінських рішень, які мінімізують негативний вплив на організацію або особу збитків, викликаних випадковими подіями.

Дане визначення сформульовано в найзагальнішій формі незалежно від специфіки ризику. Тому управління ризиком, що розуміють таким чином, може здійснюватися на різних рівнях:

- державному;
- рівні організації/підприємства;
- індивідуальному.

Таким чином, **управління ризиками** – це можливість управлінської діяльності використовувати різноманітні підходи, процеси, заходи, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикованих подій, ситуацій і за рахунок управлінської взаємодії домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж.

У міжнародному стандарті ISO Guide 73:2009 «Risk management – Vocabulary – Guidelines for use in standards» ризик-менеджмент визначають так: «... узгоджена діяльність щодо управління організацією та її контролю з урахуванням ризику» (risk management: coordinated activities to direct and control an organization with regard to risk).

Для зручності в англійській мові замість довгого визначення управління з урахуванням ризику використовують ризик-менеджмент, що у перекладі трансформувалося в управління ризиками. В принципі ним можна користуватися, але варто завжди пам'ятати, що це не безпосереднє управління ризиками, а керування організацією (виробничою компанією, банком тощо) з урахуванням ризику.

Будемо орієнтуватися на визначення, яке базується на розробках Міжнародного комітету стандартизації (ISO) й ряду міжнародних організацій, що об'єднують фахівців з ризик-менеджменту:

Ризик-менеджмент – це управління організацією в цілому або окремими її підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів. Дане визначення акцентує увагу на інтеграції ризик-менеджменту до загального менеджменту організації, виділяє особливу процедуру такого управління, тобто методологію, та враховує цілі існування організації.

Аналізуючи існуючу теорію та практику ризик-менеджменту, можна констатувати, що зміна парадигм ризик-менеджменту відбувається відповідно до основних принципів управління (табл. 1.2).

Порівняльна характеристика парадигм ризик-менеджменту

Основні принципи управління	Стара парадигма	Нова парадигма
Системність	<i>Фрагментований ризик-менеджмент</i> Суб'єкт управління: окремі самостійні структурні підрозділи підприємств. Об'єкт управління – окремі ризики відповідно до функціональних підрозділів	<i>Інтегрований ризик-менеджмент, ризик-менеджмент організації</i> Суб'єкт управління: керуюча підсистема. Управління ризиками має координуватись вищим керівництвом і здійснюватися фахівцями та менеджерами в рамках функціональних обов'язків. Об'єкт – система окремих та інтегральних ризиків
Безперервність	<i>Епізодичне управління</i> Управління ризиками здійснюється в міру того, як менеджери вважають це за необхідне	<i>Безперервне управління</i> Управління ризиками має бути безперервним і здійснюватися на всіх рівнях управління, бути об'єктивним і не залежати від бажань менеджерів
Комплексність	<i>Обмежений ризик-менеджмент</i> Управління ризиками стосується окремих ризиків, насамперед, страхових, інвестиційних та окремих фінансових ризиків	<i>Розширений, комплексний ризик-менеджмент</i> Оцінка та управління системою зовнішніх і внутрішніх ризиків з урахуванням виявлених взаємозв'язків, взаємозалежностей окремих (нейтивних) та інтегрованих ризиків, синергізму ризиків
Цілеспрямованість	<i>Нецілеспрямоване (частково цілеспрямоване) управління</i> Управління ризиками здійснюється без установлення чітко поставлених цілей, стратегії ризик-менеджменту немає	<i>Цілеспрямоване управління</i> Чітке визначення цілей управління ризиками, взаємопов'язане з визначенням цілепокладання організації. Стратегія управління ризиками має бути складовою стратегії організації

Водночас, як стара парадигма характеризувалася відособленим підходом до ризик-менеджменту (коли кожний ризик розглядався окремо), новий підхід – це єдина, комплексна модель, що інтегрує всі ризики організації.

Для позначення цієї нової моделі ризик-менеджменту часто використовуються як рівнозначні такі терміни: комплексний ризик-менеджмент, інтегрований ризик-менеджмент, стратегічний ризик-менеджмент, ризик-менеджмент у межах усього підприємства, ризик-менеджмент підприємства (integrated, strategic, business або enterprisewide risk management), що, власне, й закріплено в стандарті ISO 31000.

Обов'язкові компоненти інтегрального підходу до управління ризиками такі:

- 1) теоретичні розробки;
- 2) нормативно-правова база (закони, стандарти тощо);
- 3) дії держави з упровадження та підтримання управління ризиками;
- 4) інструментарій ризик-менеджменту;
- 5) інфраструктура – фахівці та їх професійні об'єднання;
- 6) культура управління ризиками.

У зв'язку з ускладненням зовнішніх і внутрішніх умов, їх мінливістю, багатогранністю джерел і можливих наслідків ризик необхідно розглядати та враховувати на засадах системного підходу разом з іншими системними характеристиками і параметрами управлінської діяльності. Необхідність системного підходу зумовлено зростанням витрат на контроль та управління ризиками на всіх ієрархічних рівнях управління (держава, підприємство, особа).

Визначають такі властивості системи управління ризиками:

1) системний характер управління ризиком передбачає комплексний розгляд сукупності всіх ризиків як єдиного цілого з урахуванням усіх взаємозв'язків і можливих наслідків. Дослідження передбачає розгляд таких аспектів управління ризиками, як:

– цілісність, тобто орієнтація на загальну оцінку сукупності ризиків і боротьбу з негативними наслідками їх реалізації з урахуванням характеру взаємозв'язку між цими ризиками;

– комплексність, тобто необхідність урахування складності об'єкта управління (сукупності ризиків), включаючи взаємозв'язок між ризиками, різноманітні наслідки прояву ризику та особливості впливу пропонованих процедур на ризик (у тому числі ситуацій, коли боротьба з одними ризиками породжує інші);

– здатність системи до інтеграції нових елементів, тобто можливість гнучкого реагування всієї системи на появу нових ризиків, у тому числі й породжених самою системою управління ризиками;

2) складна структура системи управління ризиками передбачає не лише необхідність одночасного аналізу великої кількості ризиків різної природи, тобто значну неоднорідність їх сукупності, але й особливості взаємозалежності між ризиками, а також можливість її використання для розв'язання проблем різного рівня. Під час дослідження необхідно враховувати такі аспекти системи управління ризиками:

– багатofункціональність і універсальність, тобто здатність боротися з ризиками різної природи і різними наслідками їх реалізації;

– модульність, тобто можливість використання різних поєднань процедур управління ризиками в різних ситуаціях, що дозволяє врахувати специфіку конкретної ситуації й за необхідності налаштувати зазначену систему на вирішення індивідуальних потреб користувачів;

– багаторівневість, тобто забезпечення відповідної ієрархічної структури прийняття рішень, яка забезпечує адекватний розподіл повноважень і відповідальності;

3) висока результативність системи управління ризиками відбиває здатність досліджуваної сукупності заходів до зниження можливості виникнення несприятливих подій і/або подолання їх наслідків. Для забезпечення подібних вимог передбачається відповідність системи управління ризиками таким аспектам, як:

– гнучкість і адаптивність, тобто здатність пристосовуватись до умов, що стрімко змінюються, висока швидкість реагування, здатність швидко долати несприятливі ситуації;

– адекватність, тобто відповідність реалізованих процедур управління ризиками конкретній ситуації, що виражається у здатності оперативно виділяти всі ресурси, необхідні для досягнення поставлених цілей;

– ефективність, тобто здатність долати негативні наслідки виникнення несприятливих ситуацій за мінімального обсягу відповідних ресурсів.

Таким чином, управління ризиками має всі характеристики відокремленої системи, що свідчить про можливість і необхідність його застосування.

Успішне функціонування системи управління ризиками неможливе без урахування обмежень зовнішнього середовища та внутрішніх особливостей її розвитку. Обмеження першого типу називають зовнішніми, а другого – внутрішніми. Розуміння менеджерами особливостей таких обмежень дозволяє зробити процес прийняття рішень найефективнішими.

Ризик-менеджмент як система управління складається з двох підсистем: керуваної підсистеми – об'єкта управління та керівної підсистеми – суб'єкта управління.

Об'єктом управління в ризик-менеджменті підприємства виступають ризикові вкладення капіталу та економічні відносини між суб'єктами господарювання у процесі реалізації ризику. Суб'єкт управління представляє групу керівників (фінансовий менеджер, фахівець зі страхування тощо), які за своїх конкретних дій здійснюють цілеспрямоване функціонування об'єкта керування.

Таким чином ризик-менеджмент виконує функції:

– об'єкта управління (організація дозволу ризику; ризикових вкладень капіталу, заходів щодо зниження величини ризику, процесу страхування ризиків, економічних відносин і зв'язків між суб'єктами господарських процесів);

– суб'єкта управління (прогнозування, організація, координація, регулювання, стимулювання, контроль).

Концептуально структуру ризик-менеджменту можна визначити як спеціально впроваджену організаційну структуру ризик-менеджменту на всіх управлін-

ських рівнях, що відповідає обраній організації політиці ризик-менеджменту. У побудові структури ризик-менеджменту необхідно поєднувати структурно-організаційний та процесно-функціональний підходи, що дають змогу враховувати всі особливості організації. Таким чином, організаційна структура одночасно виявляється і об'єктом, і інструментом ризик-менеджменту. В основі побудови структури ризик-менеджменту має бути розподіл обов'язків щодо впливу на ризики серед працівників організації та обов'язково визначення відповідальності за виконання таких обов'язків.

Організаційні підходи до ризик-менеджменту можуть бути централізовані на корпоративному рівні або розосереджені за підрозділами або бізнес-процесами. Все залежить від типів ризиків та організаційних переваг керівництва.

Централізований ризик-менеджмент, як правило, зосереджено на ризиках, що впливають на досягнення ключових цілей організації та реалізацію її стратегії, а також значно відображаються на більшості функцій та бізнес-процесів. Ці ризики можна зарахувати до загальнокорпоративних. Відповідальність за такі ризики може бути покладена на керівництво (хоча може й на всю організацію). До інших ризиків, якими управляють централізовано, можна зарахувати ризики, що потребують особливого комплексу навиків, які неможливо дублювати на рівні підрозділів, або які потребують партнерських чи договірних відносин на рівні організації.

Децентралізований ризик-менеджмент передбачає передачу відповідальності за управління ризиками тим працівникам, які займаються повсякденною поточною роботою. Даний підхід краще за все використовувати для управління ризиками підрозділу або на рівні окремих бізнес-процесів. Такі ризики мають значення тільки в рамках частих процесів, але, незважаючи на це, впливають на здатність організації в цілому успішно здійснювати свою діяльність.

Невід'ємною складовою ризик-менеджменту стає і організаційна культура управління ризиками, що складається з цілей організації у сфері управління ризиками зовнішнього середовища і персоналу, стійких норм, уявлень, принципів щодо того, яким чином дана організація має реагувати на ризики.

Схильність до ризику організації відрізняється, звичайно, від схильності до ризику людини. Але до складу організації входять люди, й кожен співробітник має свою особисту схильність до ризику. Таким чином, постає необхідність визначити схильність організації до ризику, щоб пропонувати відповідні гіпотези та приймати правильні рішення, стикаючись із ризиками.

Існує інший підхід до визначення того, як організація розглядає ризик. В основі цього підходу лежить матричний принцип комбінованого розгляду ставлення до ризику та управління ризиком (рис. 1.6), в результаті якого маємо чотири типи поведінки організації.

Управління ризиком	Кваліфіковане	Організація-страус 	Організація-сова
	Некваліфіковане	Організація-дронт 	Організація-лемінг
		Уникнення	Пошук
Ставлення до ризику			

Рис. 1.6. Матриця взаємозв'язку ставлення до ризику організації та управління ним

Організація-лемінг. Організація поводить себе як тваринка лемінг тоді, коли вона погано управляє ризиками, але при цьому намагається брати їх на себе. У таких випадках керівництво організації сліпо йде обраним курсом, при цьому погано усвідомлюючи ризики, з якими стикається. І як лемінг вона, ймовірно, лише з висоти зрозуміє (якщо, звичайно, зможе) свої помилки.

Організація-дронт. Коли організація погано справляється з управлінням ризиками та при цьому всіляко намагається уникнути ризику, її можна порівняти з дронтом – вимерлим птахом. Такі організації приречені на вимирання. Їх не тільки лякає управління ризиками, з якими стикаються, вони також уникають будь-якої можливості росту та інновацій. Це організації, які незабаром стануть «мішенню» для поглинання або попросту зникнуть зі зміною ринкової ситуації чи зазіханнями конкурентів на їхню частку ринку.

Організація-страус. Коли організації досить добре управляють ризиками, але при цьому не схильні ризикувати, їх поведінку можна порівняти з поведінкою страуса. Це організації, які настільки добре управляють ризиками, що можуть визначити будь-який можливий фактор ризику. При цьому вони не бажають займатися справами, які можуть розглядатись ними як потенційно ризиковані. Коли в організації справа доходить до необхідності ризикувати, впроваджуючи які-небудь нововведення, керівники організації ховають голови в пісок, як страуси, й не бажають її звідти висувати. На пропозицію про будь-яку інновацію або можливість, що містить у собі певну частку ризику, у них заздалегідь підготовлена одна відповідь – «ні!».

Організація-сова. Якщо організація ефективно управляє ризиками та намагається приймати на себе ризики-можливості, то вона найбільше схожа на сову. Інакше кажучи, як сова, вона неквапливо вивчає перспективи, намагаючись відшукати можливості для свого бізнесу, і при цьому виважено оцінює ризики, з якими стикається у своїй діяльності.

Методи управління ризиками, що використовують у своїй діяльності організації, прийнято поділяти на дві основні групи:

1) методи управління ризиками до події (так звані методи трансформації ризиків). Залежно від процедур управління їх поділяють на: ухилення від ризику (метод відмови від ризику); зниження ризику (методи зниження частоти шкоди чи запобігання збитку, зменшення розміру їх збитків, розділення ризику – можливо у двох формах: диференціація ризиків і дублювання найбільш значущих об'єктів, що піддаються ризику); передача ризику (метод аутсорсингу ризику);

2) методи управління ризиками після події (спрямовані на ліквідацію наслідків, так звані методи фінансування ризиків).

Розглянемо найпоширеніші методи управління ризиками:

- уникнення ризиків або відмова від них;
- прийняття ризиків на себе;
- запобігання збиткам;
- зменшення розміру збитків;
- страхування;
- самострахування;
- передачі ризиків (відмінний від страхування).

Метод уникнення ризиків або відмови від них.

Приклад використання методу – це припинення виробництва певної продукції, відмова від сфери бізнесу, де є такі ризики, і вибір нових, в яких цих ризиків немає. Застосовуючи цей метод, компанії більше прагнуть уникнути ризиків, ніж отримати прибуток. Такий метод управління ризиками особливо ефективний у разі великої ймовірності виникнення збитків (реалізації ризиків) і можливого розміру збитку. Запобігання ризиковим ситуаціям у цьому разі – найкраща й єдина практична альтернатива. Метод застосовують щодо однорідних і неоднорідних ризиків, одиничних і масових ризиків, тому що розмір можливого збитку, незалежно від конкретних значень параметрів однорідності й кількості ризиків, для фірми все одно великий і небажаний.

Метод прийняття ризику на себе або утримування ризику.

Суть цього методу – покриття збитків за рахунок власних фінансових ресурсів компанії. При цьому може йтися як про плановане прийняття ризику, так і про незаплановане. В останньому разі ризик-менеджер або невпевнений, чи існує взагалі певний вид ризику, або він не зміг його виявити. Використання методу виправдано в тих випадках, коли: частота збитків невисока; величина потенційних збитків невелика (їх можна покрити за рахунок поточних грошових надходжень).

Якщо ризики однорідні чи неоднорідні, але їх багато, фірма має таку альтернативу:

– залишити ризики в себе, якщо її фінансові можливості і (або) стратегія дозволяють це зробити (незалежно від кількості ризиків);

– передати ризики іншим суб'єктам, якщо фінансові можливості і (або) стратегія диктують їй вибір цього шляху.

Якщо ж ризики однорідні чи неоднорідні, але їх мало, то найчастіше фірма залишає їх, тому що вони несуттєво знижують фінансові можливості фірми. Цей метод управління ризиками використовують досить часто, тому що в багатьох ситуаціях збитки настільки незначні, що компанія може покрити їх самостійно.

Метод запобігання збиткам.

Суть цього методу управління ризиками – проведення заходів, спрямованих на зниження їх імовірності. Застосування цього методу виправдано, якщо: імовірність реалізації ризику, тобто ймовірність збитку, досить велика – саме на її зниження і спрямовано метод; розмір можливого збитку невеликий (інакше доцільно використання методу уникнення ризиків, застосування якого виправдано, коли ймовірність реалізації ризику висока і розмір можливого збитку також значний).

Метод зменшення розміру збитків.

Незважаючи на всі зусилля компанії знизити ризики, деяких збитків вона все-таки зазнає. Для таких ризиків і можна застосовувати метод зменшення розміру збитків. Суть цього методу – проведення заходів, спрямованих на зниження розміру можливого збитку.

Застосування цього методу виправдано в таких випадках: великий розмір можливого збитку; ймовірність реалізації ризику, тобто ймовірність збитку невелика (інакше доцільно використовувати метод відмови від ризиків, застосування якого виправдано, якщо ймовірність реалізації ризику висока й розмір можливого збитку також значний). Діяльність компанії для зменшення збитків спрямовано на мінімізацію негативного впливу збитків.

Страховання – один із найчастіше використовуваних методів управління ризиками. Його суть полягає у зменшенні участі самої фірми щодо відшкодування збитку за рахунок передачі нею (фірмою-страхувальником) страховій компанії (страховику) відповідальності.

Самострахування. Суть цього методу управління ризиками – створення власних страхових фондів, призначених для покриття збитків, на зразок фондів страхових і перестраховальних компаній. Самострахування відрізняється від методу прийняття ризиків на себе тим, що компанія має справу з великою кількістю однорідних ризиків.

Методи передачі ризику відмінні від страхування. До цієї групи входять хеджування, оренда, поручительство.

Хеджування (hedging) – передача цінового ризику, спрямована на його мінімізацію. Не пов'язано зі страхуванням. Його суть зводиться до обмеження прибутків і збитків, зумовлених зміною цін на ринках товарів, валют тощо. Хеджування є невід'ємною частиною програм управління фінансовими ризиками, тобто програм фінансового ризик-менеджменту. Його виконують за допомогою похідних цінних паперів: опціонів, ф'ючерсних і форвардних контрактів тощо.

Оренда дозволяє орендареві передати ризик застарівання майна, взятого в оренду, її власникові.

Прикладом методу передачі ризику, відмінного від страхування, є так званий договір поручительства.

Вибір методів управління ризиками визначається загальною стратегією організації щодо ризиків, своєю чергою, залежить від сумарного розміру потенційних збитків, з одного боку, і фінансових можливостей організації, з іншого.

Важливим завданням також є розробка стратегії і принципів управління ризиками в організації та виклад їх в основних нормативних документах:

- декларація з ризик-менеджменту;
- настанови з ризик-менеджменту;
- програма управління ризиками.

В основі діяльності служби ризик-менеджменту лежать стратегія і програма управління ризиками. Стратегію формулюють письмово, й вона набуває вигляду Декларації з ризик-менеджменту. Її затверджує вищий керівник організації. Автор первинного тексту декларації, як правило, один із заступників її першого керівника, на котрого покладають загальне управління ризик-менеджментом. Щоб розробити перший варіант такого документа, на допомогу йому можуть запросити зовнішнього консультанта. На цьому етапі надзвичайно важливий свіжий, всеохопний погляд на організацію, її мету, активи, фактори ризику.

Декларація з ризик-менеджменту містить виклад ключових моментів управлінської стратегії організації в певній сфері, зокрема зниження рівня можливих ризиків аварій, створення спеціальних резервних фондів для компенсації можливих збитків чи створення системи страхування.

Декларація виражає філософію організації щодо управління ризиками. В ній слід окреслити розмежування повноважень між різними структурними одиницями, зазначити, хто відповідає за певні аспекти управління ризиками тощо.

Наявність чіткої декларації надає організації деякі переваги. По-перше, її розробка фокусує увагу керівництва на питаннях управління ризиками, тому що топ-менеджмент має чітко визначити свою позицію щодо ризиків, з якими стикається компанія, та донести її до всіх інших працівників.

По-друге, декларація допомагає в підготовці планів, потребуючи внесення в них відомостей про те, як саме (операційно та організаційно) компанія реалізовуватиме поставлені завдання у сфері ризик-менеджменту.

По-третє, декларація закріплює обов'язки щодо управління ризиками за цілком конкретними посадами, що дозволяє уникнути безвідповідальності працівників та налагодити дисципліну.

По-четверте, декларація сприяє обговоренню питань управління ризиками в усіх підрозділах організації в ході контактів ризик-менеджера з їх працівниками.

Настанови (керівництво) з ризик-менеджменту складаються з нормативних, інструктивних та робочих матеріалів ризик-менеджера, потрібних для розробки програми управління ризиками. Настави можуть мати різну форму та структуру, залежно від того, які завдання вони виконують. Так, якщо їх використовує вище керівництво компанії, то вони мають стислий формат і містять тіль-

ки загальні положення про політику та методи управління ризиком. До другого типу належать настанови, розраховані на використання працівниками середнього рівня. У цьому разі в них наводять усі відповідні методики компанії в галузі ризик-менеджменту. Є ще варіант, коли до настанов включають і Програму управління ризиками.

При цьому слід зауважити, що немає якогось обов'язкового стандарту форми настанов та інших документів, які повинні мати компанія для управління ризиками.

Ще один документ, який має розробити компанія, – це Програма управління ризиками. Вона максимально конкретна та описує виявлені ризики й методи впливу на них. Програма управління ризиками на підприємстві може мати таку структуру:

- титульний аркуш;
- зміст;
- резюме для вищого керівництва;
- опис бізнесу компанії;
- стратегічні і тактичні цілі компанії;
- виявлені фактори ризику компанії;
- оцінка ризику: наслідки та ймовірність;
- карта ризиків;
- методи впливу на ризики;
- страхування як основний метод управління ризиками;
- додатки.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні теорії ризику та їх особливості.
2. Дайте визначення ризику, враховуючи основні підходи до його розуміння.
3. Назвіть основні функції ризику.
4. Охарактеризуйте фактори ризику та їх види.
5. Назвіть основні класифікаційні ознаки ризику. Коротко поясніть види ризиків щодо їх класифікації.
6. Розкрийте специфіку стандартизації підходів до ризик-менеджменту.
7. Наведіть основні положення та принципи ризик-менеджменту відповідно до міжнародного стандарту ISO 31000.
8. Назвіть етапи процесу ризик-менеджменту згідно з ISO 31000.
9. У чому різниця між ризик-менеджментом та управлінням ризиками?
10. Назвіть основні компоненти інтегрального підходу до управління ризиками. Яких з них немає в Україні?
11. Охарактеризуйте властивості системи управління ризиками.
12. Розкрийте організаційні підходи до ризик-менеджменту. Який із них найефективніший?
13. Охарактеризуйте основні методи управління ризиками. Наведіть приклади.
14. Назвіть основні документи, в яких організація закріплює свою позицію щодо управління ризиками.

Список літератури до розділу 1:

1. Бартон Т. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься. Практика ведущих компаний / Бартон Т., Шенкир У., Уокер П. – М. : Вильямс, 2003. – 208 с.
2. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / Бернстайн П. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2000. – 400 с.
3. Білявська О. Міжнародні стандарти управління ризиками [Електронний ресурс] / О. Білявська // Управління сучасним містом. – 2008. – № 1–4/1–12 (29–32). – С. 50–56. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Usm/2008_1_4.pdf
4. Буянов В. П. Управление рисками (рискология) : монография / В. П. Буянов, К. А. Кирсанов, Л. А. Михайлов. – М. : Экзамен, 2003. – 381 с.
5. Вишняков Я. Д. Общая теория рисков : учеб. пособие / Я. Д. Вишняков, Н. Н. Радаев. – М. : Академия, 2008. – 368 с.
6. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
7. Маккарти М. П. Риск. Управление риском на уровне топ-менеджеров и советов директоров / М. П. Маккарти, Т. П. Флинн. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 234 с.
8. Международный стандарт ISO 31000:2009 «Риск Менеджмент – принципы и руководства» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.twirpx.com/file/629705/629705_08DEC_iso_31000_2009_risk_menedzhment_principyu_rukovodstva.pdf
9. Старостіна А. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посібник для вузів / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка : Кондор, 2009. – 200 с.
10. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособие для вузов / под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
11. Управление рисками организаций. Интегрированная модель : краткое изложение. Концептуальные основы. [Электронный ресурс]. – Комитет спонсорских организаций Комиссии Тредвея (COSO), 2004. – Режим доступа : http://www.coso.org/documents/COSO_ERM_ExecutiveSummary_Russian.pdf
12. Фатхутдинов Р. А. Управленческие решения : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 344 с.
13. Черкасов В. В. Проблемы риска в управленческой деятельности / В. В. Черкасов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1999. – 288 с.
14. Чернова Г. В. Управление рисками : учеб. пособие / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев. – М. : ТК Велби, Проспект, 2005. – 160 с.
15. Шапкин А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций : учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2005. – 880 с.

РОЗДІЛ 2. РИЗИКИ В МИТНІЙ СПРАВІ

2.1. Ризики у сфері ЗЕД та їх класифікація

Різноманітність підходів щодо класифікації ризиків підкреслює, наскільки широке поняття ризику залежно від контексту, в якому він розглядається. Таке твердження справедливе й для ризиків у митній справі. Державна митна справа є складовою зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної діяльності України. Відповідно ризики у митній справі (або митні ризики) тісно пов'язані з ризиками зовнішньоекономічної діяльності.

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) – це одна зі сфер діяльності, що найбільше піддається ризикам. Особлива важливість урахування ризиків у цій сфері пояснюється тим, що під час проведення зовнішньоекономічної операції відбувається складний процес переміщення значної маси грошових, товарних і матеріальних засобів, оборот юридичних документів, а також інформаційних потоків. Через вплив особливостей міжнародного права, своєрідних об'єктивних і суб'єктивних моментів, пов'язаних із митницею, складно передбачуваних стрибків цін на імпорتنі товари, потужний вплив нетарифного регулювання, поле ризиків зовнішньоекономічних операцій значно розширюється, стає динамічнішим. Все це приводить до того, що завдання проведення зовнішньоекономічної операції піддається критичному впливу великої кількості різних факторів ризику.

Під ризиком ЗЕД розуміють можливість зниження розрахункової прибутковості від проведення зовнішньоторговельної операції, отримання нульового прибутку або у найгіршому варіанті – збитку.

Водночас необхідно визначитись із основними складовими торговельної операції, які виступають джерелами виникнення ризиків. До таких напрямів доцільно зарахувати процедуру укладення та зміст зовнішньоекономічного контракту, перевезення товару від продавця-експортера до покупця-імпортера, форму та порядок проведення грошових розрахунків за товар, проведення процедур митного оформлення товару в країні експорту, транзиту, імпорту та митного контролю у пунктах пропуску на кордонах.

Структура ризиків ЗЕД нараховує близько 150 їх видів ризиків; класифікуються вони по-різному: можуть бути загальними й операційними, тобто такими, що стосуються конкретного типу зовнішньоекономічної операції. Узагальнену схему ризиків зовнішньоекономічних операцій подано в табл. 2.1.

Процес ведення зовнішньоекономічної діяльності та кожної окремої зовнішньоторговельної операції об'єктивно передбачає вплив на їх здійснення певної сукупності факторів, які мають постійний або мінливий характер і за певних умов можуть формувати джерела потенційних ризиків.

Під час здійснення зовнішньоторговельних операцій з товарами потенційні джерела ризиків можуть виникати за напрямками їх формування, а саме: під час укладення договорів (контрактів), перевезення товарів, на момент здійснення розрахунків за товар, під час виконання формальностей митними органами, через особливі властивості та характеристики товарів тощо, при цьому такі напрями, своєю чергою, також складаються з певних сукупностей взаємопов'язаних джерел виникнення потенційних ризиків.

Основні види зовнішньоекономічних ризиків

Група ризиків	Вид ризиків
1	2
Ризики країни: політичні	Ризик націоналізації та експропріації Ризик трансферту Ризик розриву контракту через дії влади країни-партнера Ризик воєнних дій і цивільних заворушень Кримінальні ризики
макроекономічні	Ризик обмежень на експорт-імпорт Ризик можливості переведення капіталу і прибутків Ризик можливості неотримання прибутку
Ризики вибору партнера та його надійності	Ризик обману і неіснування фірми-партнера Ризик невиконання партнером умов контракту Ризик неплатоспроможності партнера Ризик розриву контракту партнером через особисті обставини Ризик погіршення фінансового стану партнера Ризик затримки постачання з вини партнера
Маркетингові ризики	Ризик браку чи невизначеності інформації про ринкову ситуацію Ризик браку потрібної інформації про законодавчу і нормативну базу Ризик низької конкурентоспроможності товару Ризик заборони реклами Ризик зростання витрат на освоєння ринку Галузевий ризик Інноваційний ризик
Транспортні ризики	Ризик неправильного визначення моменту передачі відповідальності за вантаж у процесі транспортування Ризик вибору транспортного засобу Ризик пошкодження вантажу в процесі транспортування
Ризики визначення предмета контракту	Ризик неправильного юридичного оформлення угоди Ризик неправильної назви об'єкта контрактних відносин Ризик невідповідності форми контракту, визначеній законодавством
Ризики параметрів контракту: кількість	Ризик неправильного вибору одиниці виміру Ризик неправильного застосування коефіцієнтів перерахування одиниць виміру товару Ризик нечіткого визначення кількості за кожним типом товару Ризик зміни кількості товару залежно від виникнення умов його зберігання і транспортування
якість	Ризик дефективності товару Ризик нечіткого визначення якості товару в контракті Ризик відхилення якості постачання продукції від зразка Ризик застосування в товарі речовин, що не відповідають екологічному і фізичному стандартам Ризик зміни якості товару під час транспортування Ризик закінчення терміну придатності товару чи гарантійного терміну Ризик повернення товару у разі браку

1	2
Упаковка і маркування	Ризик зменшення прибутку від поганого упакування Ризик недотримання норм і законів, що регламентують вимоги, порядок упакування і маркування Ризик зниження споживчої привабливості через упакування Ризик зниження конкурентоспроможності товару через неповне маркування Ризик невідповідності маркування вимогам замовника Ризик чутливості продукції залежно від упакування Ризики виникнення штрафних санкцій через невідповідність упакування і маркування
Ціна	Ризик незнання цінової кон'юнктури ринку Ризик неправильного розрахунку експортної та імпоротної ціни Ризик зміни ціни товару з моменту підписання договору до моменту відвантаження товару Ризик зменшення знижки за торгівлю партію Ризик антидемпінгових переслідувань
Постачання	Ризик неможливості обраного виду постачання Ризик зростання собівартості товару через обрану форму постачання
Валютно-фінансові	Ризик вибору валюти платежу Ризик можливості виникнення втрат у зв'язку з коливанням курсу валют Ризик вибору умов платежу Ризик вибору форми розрахунків Ризик вибору засобів платежу Процентний ризик Ризик визначення повного переліку документів для проведення розрахунків Ризик виникнення додаткових утрат під час переведення грошей і вибору форми постачання Ризик виникнення збитків у разі прострочення платежів
Форс-мажорні обставини	Ризик виникнення форс-мажорних обставин Ризик неможливості одержати документальне підтвердження про виникнення форс-мажорних обставин Ризик непередбачених форс-мажорних обставин
Арбітраж	Ризик вибору арбітражного органу Ризик вибору застосовного в арбітражі права Ризик виникнення судових витрат Ризик невиконання партнером арбітражних рішень через неприйняття його країною міжнародних конвенцій і законів, що регламентують виконання цих рішень
Комерційні ризики	Ризик несприятливої кон'юнктури ринку Ризик упущеної вигоди Ризик зміни ціни товару в процесі реалізації Ризик зниження купівельної спроможності грошей Ризик обмеження на торгівлю
Ризики, пов'язані з процесом митного оформлення	Ризик несвоєчасної сертифікації товару Ризик неправильного розрахунку мита Ризик недотримання вимог до заповнення документів про зовнішньоекономічні операції Ризик тимчасових затримок для фіто-, ветеринарного контролю Ризик неотримання потрібних документальних підтверджень на проведення зовнішньоекономічної операції

Розглянемо детальніше найважливіші види ризиків ЗЕД.

Ризики країни. Інформацію про ризики країни можна отримати, використовуючи публікації консалтингових фірм, що спеціалізуються на оцінках ризиків. Деякі з них публікують звіти, збірники про інвестиційний клімат у зарубіжних країнах і політичний ризик. Вони можуть містити різні індекси, головні з яких:

- 1) індекс політичного ризику (*Political Risk Index, PRI*);
- 2) індекси поточної економічної ситуації (*Operating Risk Index, ORI*);
- 3) індекси (фактори) можливостей для переведення капіталу і прибутків (*Repatriation Index, R factor*);
- 4) індекси можливостей одержати прибутки (*Profit Opportunity Index, POI*).

Для оцінки ризику країни використовують різні підходи й методики: або розрахунково-аналітичні процедури, або систему експертних оцінок, що найпростіше та найоб'єктивніше. Ступінь можливості виникнення ризиків країни залежить від обраної країни, а величина збитків може досягати суми навіть більшої, ніж сума контракту.

Ризик вибору партнера та його надійності. Укладаючи будь-яку угоду, для зниження ризику зовнішньоекономічних контрактів неодмінно слід перевірити потенційного партнера. Це можна зробити самостійно або скористатися послугами інших організацій.

У виборі можливого контрагента допоможуть довідники, фірмові каталоги, каталоги виставок, проспекти, рекламні видання, річні звіти, матеріали спеціалізованих інформаційних компаній та організацій, довідки банків, а також матеріали періодичної преси, у яких подано інформацію про фірми. Особливе місце серед джерел інформації належить фірмовим довідникам, виданим інформаційно-довідковими агентствами, асоціаціями, торговельними палатами. Є довідники, що охоплюють фірми однієї країни, міжнародні, а також довідники з окремих галузей.

Основні відомості про майбутнього контрагента, які бажано мати суб'єкту ЗЕД, такі:

- повне і скорочене найменування;
- поштова адреса;
- номер телекса, телефону, факсу;
- рік заснування та етапи розвитку фірми;
- сфера діяльності й основні товари, види послуг;
- банки, через які фірма проводить свої операції;
- власники фірми чи материнська компанія;
- склад керівних органів;
- кількість і місцезнаходження підприємств;
- дочірні та асоційовані фірми;
- кількість працівників фірми;
- основні показники діяльності (річний обсяг продажу, прибуток, активи, власний капітал тощо);
- зв'язки з іншими фірмами через участь у капіталі;
- персональні зв'язки з іншими фірмами й організаціями;
- відомості про ділову репутацію фірми та її керівників.

Українські підприємства можуть отримати потрібні відомості, скориставшись послугами торгово-промислових палат, які є в кожній області.

Природно, що не про всі фірми можна одержати такі відомості, однак вони не комерційна таємниця і друкуються в інформаційних виданнях. Чим більше відомостей вийде зібрати, тим простіше й надійніше працювати з такою фірмою. Найцінніша інформація про потенційного партнера – фінансова звітність фірми, аналіз якої дасть можливість оцінити фінансовий стан майбутнього контрагента. Дуже корисним у виборі торгового партнера бувають відвідування різних ярмарків і виставок.

Контрактні ризики. Ризики, пов'язані з основними положеннями зовнішньоекономічного контракту, зумовлені різними його невідповідними моментами, а також неточностями, що можуть допустити під час укладання договору.

Щоб уникнути договірних ризиків, слід передусім звертати увагу на неприпустимість різних помилок, невизначеність у викладі умов контракту, що залишають для партнерів можливість недотримання інтересів один одного. Тому потрібно чітко розуміти, який зміст має кожен пункт договору.

Норми чинного національного законодавства визначають укладення договору (контракту) умовою здійснення зовнішньоторговельних операцій, що виступає матеріальним підтвердженням намірів сторін щодо предмета такої угоди – товару.

Джерела ризику, пов'язані зі змістом договору (контракту), найчастіше мають суб'єктивний характер і відображають рівень підготовки контрагентів до здійснення зовнішньоекономічної операції з товарами. Крім того, існують джерела потенційних ризиків, породжені відсутністю офіційних тлумачень термінів і словосполучень, що пов'язані з укладенням та виконанням договорів (контрактів). Прикладом цього може бути відсутність тлумачення словосполучення «характер угоди», стосовно якого можна зазначити, що це є змістом зовнішньоторговельного договору (контракту) з урахуванням виду й форми плати за товар та переходу права власності на нього.

Потенційні ризики та джерела їх виникнення у зовнішньоекономічному договорі (контракті) залежать від ряду факторів, які можна розподілити на об'єктивні, що формуються важелями державного регулювання зовнішньої торгівлі, та суб'єктивні, що породжуються особами, які планують здійснення зовнішньоекономічної операції на підставі укладеної угоди.

Сукупність джерел потенційних ризиків, які формуються державними важелями регулювання зовнішньої торгівлі, сторони майбутньої угоди можуть прогнозувати, визначити й обчислити економічну доцільність укладення того чи іншого договору (контракту). Джерела суб'єктивних потенційних ризиків у разі їх наявності за текстом договору (контракту) мають чітко виражений імовірнісний характер, а їх негативний вплив на зовнішньоторговельну операцію може виявлятися на будь-якому етапі її здійснення. Державні адміністративні важелі регулювання зовнішньоекономічних операцій можуть мати прозорий або прихований вплив на організацію та здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Джерелами потенційних ризиків договору (контракту) можуть бути: маловідомий контрагент за угодою, кількісні та якісні показники товару й вимоги до його пакування і маркування, цінові показники товару та умови здійснення розрахунків за нього, правильність застосування умов поставки (правил «Інкотермс») та визначення форс-мажорних обставин, що братимуться до уваги, умови й порядок застосування санкцій та здійснення реклаमाції тощо.

Найбільшу кількість джерел потенційних ризиків договору (контракту) пов'язують із предметом угоди – товаром, специфічні властивості якого можуть формувати ризики, зумовлені державними важелями тарифного та нетарифного регулювання, країною походження і його ціновими показниками, пакуванням та маркуванням тощо. Предмет контракту, тобто товар, може мати безліч джерел ризиків, коли його опис у тексті контракту не конкретизовано й має узагальнений, довільний характер, унаслідок чого можуть виникнути ризики та протиріччя з вимогами державної системи регулювання зовнішньоекономічних відносин.

Контролюючі органи, які зіткнулись із «розмитістю» опису товару у контракті, мають право на проведення досліджень з метою встановлення безпеки товару для населення та навколишнього середовища, уточнення або виявлення окремих характеристик товару тощо. Такі процедури щодо уточнення показників товару здійснюються за рахунок імпортера чи експортера та потребують часу й витрат додаткових коштів. Окрім того, контролюючі служби зобов'язані забезпечити захист вітчизняного ринку від ризику проникнення контрафактних (підроблених) товарів, що також пов'язано з вимогами до проведення більш глибокого дослідження властивостей товару та необхідністю залучення іноземних експертів підприємства-виробника.

Крім того, суб'єкти ЗЕД, котрі допускають нечіткий опис товару у тексті контракту мають підстави для виникнення ризику купівлі товару-замінника, який за своїми ціновими та споживчими характеристиками не відповідає товару, щодо якого укладалась зовнішньоторговельна угода.

Кількісні показники товару, не зазначені у тексті контракту, є джерелом виникнення ризику, на який доцільно звертати увагу на етапі укладення контракту та у процесі його виконання. Невизначеність кількісних показників товару у контрактах купівлі-продажу формує ризик щодо поставки меншої кількості товару, ніж було обумовлено контрагентами на момент узгодження основних умов контракту, що у свою чергу призведе до підвищення ціни одиниці товару.

Наявність національних особливостей визначення якісних показників товару, що є предметом зовнішньоекономічного контракту, породжує ризик невизнання контрольними органами у країнах імпорту та транзиту якісних показників товару визначених країною експорту. Відомо, що кожному товару притаманна сукупність показників, яка визначає їх специфічні та споживчі властивості, проте окремі країни, у тому числі з метою впровадження протекціоністських заходів регулювання імпорту товарів, запроваджують особливі національні показники якості товару, перевірка яких здійснюється на момент його введення до країни. Ризиків, що породжені розбіжностями національних норм по-

казників якості товару країн експорту та імпорту і містять вимоги щодо безпеки населення і охорони навколишнього середовища, можна уникнути. Контрагенти угоди для усунення даного виду ризику повинні узгодити у контракті декілька основних показників якості конкретного товару, при цьому імпортеру доцільно заздалегідь визначитись із чисельними показниками якості для внесення їх у відповідний розділ контракту. Даний ризик може бути неподоланий у країні імпорту для таких видів товару, як медикаменти та товари продовольчої групи, що, своєю чергу, може призвести до розриву контракту та фінансових збитків.

Джерелом ризику за контрактом можуть виступати також неузгоджені вимоги до пакування товару, бо споживчі властивості самого товару залежать від виду та стану упаковки. Відомо, що розрізняють упаковку внутрішню, яка є невід'ємною частиною товару, та зовнішню, у якій здійснюється перевезення товару у міжнародній торгівлі. Уникнення ризику пошкодження товару під час його перевезення залежить від узгодженого виду упаковки, що забезпечує збереження споживчих характеристик товару. Водночас можливі ситуації, коли виникають непорозуміння між контрагентами щодо вартості упаковки, бо необхідно зазначити у контракті, що її вартість входить або не входить до вартості одиниці товару. Окрім того, у контракті може бути зазначено про повернення тари експортеру, що, своєю чергою, викликає необхідність її окремого декларування митним органам у режимі тимчасового ввезення-вивезення. Таким чином, особливості пакування товару потребують узгодження контрагентами у контракті та зазначення ціни товару з урахуванням чи без урахування вартості упаковки. Існують, крім того, ризики пакування товару під час здійснення операцій з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах, коли контрагенти не зазначають у тексті контракту вимоги до пакування готової продукції.

Окремим джерелом потенційних ризиків за договором (контрактом) виступає ціна товару, яка використовується імпортером як основа для обчислення та декларування митним органам бази оподаткування товарів (митної вартості) податками і зборами. Ціна на конкретну партію товару записується у рахунку-фактурі, де залежно від умов договору (контракту) зазначається вартість партії товару, що підлягає оплаті, та можливість застосування знижок з ціни товару. Обрання контрагентами угоди того чи іншого виду ціни товару мусить мати підтвердження у відповідних положеннях договору (контракту), а процедура застосування знижок з ціни товару може бути реалізована виключно шляхом використання певних методик їх обчислення, що мають бути зазначені у зовнішньоекономічній угоді.

Міжнародні перевезення товарів – важлива складова зовнішньоекономічної операції. Перевезення може здійснюватись лише одним видом транспорту або може застосовуватися змішане, комбіноване перевезення декількома видами транспорту. Процедури перевезення товарів, що є предметом зовнішньоторговельних угод, регламентуються міжнародними угодами та конвенціями, які визначають умови виконання договору (контракту) на перевезення товарів, права та обов'язки сторін такої угоди тощо.

Сукупність джерел потенційних ризиків угод на перевезення та безпосереднє перевезення товарів, залежно від виду транспорту, формується внаслідок невиконання або виконання не повною мірою вимог, які визначають права та обов'язки сторін договору (контракту) на міжнародне перевезення товарів.

Сучасний стан міжнародної торгівлі потребує перевезень товарів від продавця до покупця різними видами транспорту, що формує джерела потенційних ризиків під час укладення окремих договорів (контрактів) на перевезення товарів кожним із видів транспорту, які залучаються для процедури перевезення.

З метою усунення ризиків у зовнішній торгівлі та визначення відповідальних за здійснення торговельної операції на всіх її етапах світова спільнота розробила міжнародні умови поставки (правила «Інкотермс»). Контрагенти угоди повинні розуміти, що дані правила мають використовуватись виключно до договорів купівлі-продажу, що передбачають перехід права власності на товар. Застосування міжнародних умов поставки передбачає розподіл обов'язків з доставки товару між продавцем, перевізником та імпортером – покупцем. Водночас вільне трактування у тексті контракту умов поставки товару шляхом внесення доповнень і змін руйнує міжнародні правила та створює ризики щодо виконання умов контракту в цілому, бо внесення змін контрагентами розцінюється як невизнання тлумачення та умов застосування міжнародних правил. При цьому слід нагадати, що в обрахуванні сум митних платежів використовуються міжнародні умови поставки, які впливають на визначення суми митної вартості, тобто існує вірогідність виникнення ризику щодо непорозумінь під час митного оформлення товару.

Конвенцією ООН про міжнародні комбіновані вантажні перевезення, якою регламентуються умови полегшення регулярного розширення світової торгівлі через запровадження єдиного договору (контракту) на перевезення товарів різними видами транспорту, визначається коло осіб, які мають повноваження на здійснення таких комбінованих перевезень товарів.

Однак міжнародні порядки, правила, умови та переваги щодо здійснення комбінованих перевезень товарів за єдиним договором (контрактом) не впроваджені у національну практику здійснення зовнішньоторговельних операцій, що породжує джерела потенційних ризиків здійснення міжнародних перевезень товарів, які є складовою частиною зовнішньоекономічних операцій.

Важливо розуміти, що міжнародні дорожні перевезення товарів здійснюються на підставі відповідних документів, які класифікують на транспортні та товаросупровідні документи. Останній перелік документів суттєво залежить від особливих властивостей самого товару, що є предметом зовнішньоторговельної угоди. Водночас до транспортних документів митниці зараховують договір перевезення товару на бланку міжнародної товаро-транспортної накладної (CMR) та книжку МДП.

Аналіз норм Конвенції про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів (КДПВ) дозволив виявити ряд джерел потенційних ризиків, формування яких має суб'єктивний характер і пов'язане з рівнем знань своїх прав та обов'язків учасників договору перевезення.

Для виявлення джерел виникнення ризиків за договором перевезення, доцільно здійснити розподіл процедури укладення та виконання умов договору на такі етапи: укладення договору, прийом товару до перевезення, перевезення товару від вантажовідправника (експортера) до отримувача (імпортера), здавання товару отримувачу. Окрім того, існує ще один аспект виконання договору перевезення, який не відображено у тексті Конвенції, – інформаційний супровід процедури перевезення товару.

Під час укладення договору міжнародного перевезення конкретної партії товару джерелами ризику може бути, в першу чергу, інформація самого бланку CMR, де не в повному або викривленому обсязі подано дані про вантажовідправника, вантажоотримувача, опис товару та його кількість.

Невідповідність реквізитів сторін зовнішньоторговельної угоди, що передбачає перехід права власності на товар, реквізітам договору перевезення на бланку CMR створює загрозу для перевізника щодо неналежного виконання своїх зобов'язань з перевезення товару та породжує ризик фінансової відповідальності у розмірі вартості товару.

Водночас джерелом ризику є також безпосередня процедура перевезення товару, коли перевізник лишається з проблемами перевезення сам на сам, особливо під час процедур перетину кордонів різних держав та виконання вимог прикордонних державних контролюючих служб.

Нормами Конвенції передбачена можливість переадресації товару іншому вантажоотримувачу, а не тому, що зазначений первинно у товаросупровідних документах. Така переадресація може бути здійснена вантажовідправником у будь-який момент часу та на будь-якій ділянці маршруту перевезень. Також існує ризик виконання процедури переадресації, бо основним аргументом та підтверджувальним документом таких дій має бути перший примірник договору (примірник вантажовідправника із внесеними змінами) на бланку CMR. Слід зазначити, що цей ризик сформовано безпосередньо нормами Конвенції, бо не визначеним залишається механізм передачі першого примірника договору сторонній особі (новому вантажоотримувачеві) та, окрім того, не зазначено як перевізник може переконатись у тому, що він не стає жертвою шахрайських дій сторонніх осіб.

Здавання товару вантажоотримувачу у пункті призначення – це остання процедура у виконанні договору перевезення, яка має специфічні джерела ризику, породжені неналежним виконанням договору перевізником. До таких джерел належить відсутність на екземплярі договору перевезення (третій примірник CMR), що має перевізник, підтверджувальних записів вантажоотримувача про прийом товару відповідно з товаросупровідними документами та, зокрема, з його описом у договорі перевезення. Окрім того, є ще одне джерело ризику, пов'язане з неналежним прийняттям товару до перевезення, – письмові зауваження вантажоотримувача на примірнику бланка CMR щодо незадовільного стану товару або його упаковки чи кількості, що, у свою чергу, призводить до ризиків зменшення фактурної вартості товару або відмова вантажоотримувача від нього.

Існує низка ризиків пов'язаних з інформаційним супроводженням процедури приймання товару, його перевезенням та здачею, виконанням прикордонних та митних процедур у пунктах пропуску на кордонах, митницях відправлення та призначення. Таке інформаційне супроводження, у загальному плані, має виконувати особа, яка дала доручення перевізнику на міжнародне перевезення товару. Такою особою може бути вантажовідправник чи посередник-експедитор. Інформаційна підтримка особливо важлива для усунення ризику неправильної переадресації товару.

Сукупність ризиків міжнародного дорожнього перевезення товарів із застосуванням договору перевезення на бланку міжнародної товаротransпортної накладної CMR породжена також тим, що текстом Конвенції не акцентовано увагу на факті перевезення товарів під митним контролем. Дані ризики породжуються недостатнім усвідомленням того, що всі товари у зовнішній торгівлі перебувають під контролем митних органів, які виступають суб'єктами контролю, а об'єктом контролю з боку митних органів виступає процедура перевезення товарів.

Залишається ще одне джерело ризику, коли вантажовідправник укладає угоду на перевезення з експедиторською організацією, але в цьому договорі не зазначаються обов'язки експедитора щодо пошуку перевізника. Внаслідок виконання положень угоди вантажовідправник за надання експедиторських послуг та за виконання перевезення перераховує кошти на рахунок експедитора, який безпосередньо розраховується з конкретним перевізником. Ризик виникає з некоректного визнання сторонами назви договору на перевезення, хоча фактично даний договір укладено тільки на виконання експедиторських послуг. Цей ризик породжує наступний – на бланку CMR по завершенню перевезень будуть відсутні підписи та печатки підприємства, з яким було укладено договір перевезення та на рахунок (експедитора) якого здійснювалось перерахування коштів. Особливо підвищується такий ризик, коли експедитором виступає іноземна компанія та виникає проблема виконання норм законодавства щодо проведення розрахунків іноземною валютою. Такі валютні операції розглядаються державними контролюючими органами як порушення та, у кращому разі, призведуть лише до нарахування сум штрафних фінансових санкцій, у найгіршому – до повернення сум здійсненого валютного платежу.

Окремо можна зазначити, що відсутність у даній міжнародній угоді норм щодо взаємовідносин учасників договору (контракту) на перевезення товарів з митними органами також виступає джерелом породження потенційних ризиків у міжнародному перевезенні товарів.

Крім того, укладення угоди на перевезення товару на бланку міжнародної товаротransпортної накладної CMR не забезпечує процедуру перевезень товарів перед митними органами гарантіями доставки товарів до митниці призначення, що також може бути джерелом виникнення ризику застосування національних норм митного контролю.

Міжнародне перевезення товарів із використанням книжки МДП у національному митному просторі нині єдиний законодавчо підтверджений засіб гарантування доставки товарів до митниці призначення, проте й тут є численні ризики.

Перше джерело ризиків – безпосередньо книжка МДП, факторами ризику якої можуть виступати термін її дії, правильність заповнення реквізитів національного гарантійного об'єднання та підприємства-перевізника, державні реєстраційні номери транспортного засобу, прізвище, ім'я, по батькові перевізника – фізичної особи тощо. Водночас одним із головних є ризик неповного або нечіткого опису товару відносно його опису в інших товаросупровідних документах (накладній СМР, рахунку-фактурі, пакувальних листах, дозвільних документах тощо) на конкретну партію товару.

Процедура міжнародних дорожніх перевезень товарів із застосуванням книжки МДП пов'язана з процедурами митного контролю та митного оформлення у країнах експорту, транзиту та імпорту. Головними джерелами ризику у даному випадку можуть бути:

- перевезення товарів, сума податків яких у країнах транзиту та призначення (імпорту) перевищує межу 50 тис. дол. США;
- національні митні процедури завершення операції МДП;
- перевезення за однією книжкою МДП кількох транспортних засобів або контейнерів;
- точність опису товару у вантажному маніфесті книжки МДП;
- неправильне оформлення книжки МДП;
- національні процедури визначення порушень митних правил під час перевезення товарів;
- перевезення товарів певного переліку, що мають обмеження або заборону для міжнародних перевезень із застосуванням книжки МДП тощо.

Міжнародний союз автомобільного транспорту для забезпечення безризикових процедур менеджменту у рамках Митної конвенції про міжнародне дорожнє перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП за останні десять років здійснив ряд адміністративних кроків. Передусім упроваджена система SAFETIR та процедура попереднього електронного декларування відомостей книжки МДП як умови ввезення товарів на митну територію Євросоюзу чи вивезення з неї. Однак у національному митному просторі ці додаткові заходи щодо впровадження попереднього електронного декларування намірів увезення товарів не запроваджені, що позбавляє можливості функціонування системи управління митною справою та системи ризик-менеджменту до моменту фактичного ввезення товарів на митну територію.

Безпосередньо зовнішньоекономічна операція з товаром передбачає не тільки фізичне переміщення товару від продавця до покупця, а також процедури проведення розрахунків за нього. До сукупності учасників проведення процедури розрахунків можна зараховувати експортера – продавця товару, імпортера – покупця товару, банки, що обслуговують експортера та імпортера. Контроль за проведенням розрахунків здійснюють митні та податкові органи, банки, що безпосередньо проводять розрахунки, та Національні банки, які визначають правила й умови проведення валютних розрахунків резидентів з іноземними партнерами за зовнішньоекономічним контрактом.

Контрагентам зовнішньоторговельної угоди доцільно також керуватись тим, що наявні джерела ризику проведення розрахунків можна розподілити на

суб'єктивні, котрі залежать від погодженості дій сторін контракту, до яких можна обумовити захисні застереження та звести їх негативний вплив нанівець, та об'єктивні ризики, до яких контрагентам необхідно запровадити захисні застереження з метою мінімізації їх впливу на ефективність кожної окремої торговельної операції.

Потенційні ризики, що можуть формуватися під час здійснення розрахунків за товар, не є прямими ризиками митної справи, а вони є складовими сукупності ризиків здійснення зовнішньоекономічних операцій. Безпосередні процедури сплати за товар пов'язані з документами, що підтверджують здійснення процедур митного оформлення, та зі змістом зовнішньоекономічного договору (контракту) щодо форм та порядку проведення розрахунків.

Здійснення зовнішньоторговельних операцій на умовах попередньої оплати товарів містить потенційний ризик ненадходження товарів до покупця, а захистом від такого ризику є відкриття акредитива на зазначених у тексті договору (контракту) умовах. Крім того, попередня оплата – це фактичне надання фінансового кредиту продавцю з боку покупця, яка має здійснюватись на засадах кредитування зовнішньоекономічної операції. Аналогічний висновок можна зробити під час використання товарного кредиту, що надається імпортеру у період поставки товару за рахунок майбутньої оплати, або фінансового кредиту, коли імпортер здійснює попередню оплату. При цьому слід зазначити, що ризик виникає у того контрагента за контрактом, який перший починає його виконання – експортує товар або перераховує кошти. Здійснення кредитування має передбачати певні фінансові пільги за надання кредиту, які можуть надаватись у разі знижки до ціни товару або проведення дострокової оплати. Подолання таких ризиків досить складне завдання, проте страхування торговельних операцій повинно зменшити ризик його проведення. Особливу увагу також необхідно звертати на перелік документів, які слід надавати до банківських закладів як підставу для виконання дій з валютними коштами.

Джерелами ризику може бути неузгодженість контрагентами порядку документального оформлення факту неналежного виконання умов контракту та процедур виставлення претензій. Перелік таких ризиків, особливо щодо кількості та якості товару, має бути узгоджено у контракті та, крім того, зазначено документи, що свідчитимуть про неналежне виконання умов контракту однією зі сторін. З метою усунення джерел породження ризиків доцільно зазначити перелік відомостей, що повинні знайти відображення у наданих документах. Найчастіше такі ризики виникають за невідповідності партії товару кількісним та якісним показникам щодо даних товаросупровідних документів і тексту контракту. Документ, що засвідчує неналежні показники товару, – рекламація (претензія) складається імпортером, проте доцільно визначатись у контракті щодо подальших дій із товаром, на який поширюється претензія, та особою, відповідальною за фінансове врегулювання претензії. Введення положень стосовно механізму врегулювання претензії у контракт дозволяє уникнути ризиків щодо фінансових збитків за зовнішньоекономічною операцією, які можуть бути породжені поставкою товару неналежної кількості та якості.

Форс-мажорні обставини, які можуть вплинути на виконання умов контракту, не залежать від волі контрагентів, але вони – джерело виникнення ризиків, унаслідок яких обидві сторони угоди можуть отримати відчутні фінансові збитки за контрактом і призвести до його розриву. Майбутні контрагенти повинні обговорити джерела виникнення і зазначити шляхи їх подолання, що суттєво зменшує вірогідність збитків кожної договірної сторони. Умовами подолання таких ризиків є визначення їх узгодженого переліку, порядок та умови сповіщення щодо виникнення форс-мажорних обставин, можливі шляхи їх урегулювання та варіанти відшкодування фінансових претензій.

Арбітраж як один із засобів захисту фінансових інтересів за контрактом також може стати джерелом виникнення ризиків, до яких належать неузгодженість країни розташування суду, невизначеність щодо законодавства, що головує над зовнішньоторговельною операцією за контрактом, умови та обставини, які мають спонукати сторони угоди для звернення до суду тощо.

Зовнішньоторговельна операція часто не передбачає, що сторони контракту є резидентами країн з адаптованими одна до одної нормами національного митного законодавства, тому національні розбіжності тарифного та нетарифного важелів регулювання зовнішньої торгівлі породжують ризики митного контролю та митного оформлення.

Недостатня обізнаність експортера чи імпортера (сторін контракту) та перевізника з основними вимогами щодо процедур перетину митного кордону, виконання митних формальностей під час оформлення експорту та імпорту товару, особливостями митного контролю під час перевезення певних категорій товарів національною митною територією країни – ось джерела виникнення ризиків, які є наслідком недостатньої інформаційної підготовки всіх учасників зовнішньоторговельної угоди.

Суттєве джерело виникнення ризику – це непередбачувана учасниками зовнішньо-економічної операції зміна національного порядку та правил митного контролю й митного оформлення окремих видів товарів у країнах експорту, транзиту й імпорту, що тягне за собою порушення термінів виконання зобов'язань за контрактом або унеможлиблює виконання перевезень товару та його митного оформлення тощо. Таке джерело ризику є об'єктивним, бо не залежить від волі учасників угоди, але зменшити його негативний вплив на ефективність виконання зовнішньоторговельної операції можливо шляхом оперативного обміну інформацією між учасниками зовнішньоторговельної операції.

Наслідками виникнення ризиків митного контролю та митного оформлення можуть бути втрата часу (невиконання термінів здійснення зовнішньоекономічної операції), фінансові збитки (санкції за несвоєчасне виконання вимог контракту, витрати на отримання додаткових дозвільних документів) або складання протоколу про порушення митних правил, що у свою чергу, призводить до адміністративного штрафу або до розгляду справи у суді, за рішенням якого може бути накладено адміністративний штраф на порушника або товар і транспортний засіб буде конфісковано на користь держави.

Зазначимо, що майже всі ризики митного контролю та митного оформлення виникають із контрактних ризиків, ризиків міжнародних перевезень товару та сукупності валютних і цінових ризиків, адже митні ризики є різновидом ризиків ЗЕД, які можуть мати наслідки як для суб'єктів ЗЕД, так і для держави та митних органів.

2.2. Митний ризик: сутність, фактори, функції

Проведений вітчизняними дослідниками аналіз дозволив виявити ряд міжнародних нормативних документів у галузі митної справи, в яких закріплено поняття «ризик» стосовно митної справи:

1) Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (прийнята 18 травня 1973 р. в Кіото, набрала чинності 25 вересня 1974 р.);

2) Митний кодекс Співтовариства (встановлений регламентом ЄС № 952/2013 Європейського парламенту та Ради від 09 жовтня 2013 р.);

3) Митний кодекс Митного союзу (відповідно до Рішення Міждержавної ради ЄвроАзЕС № 17 від 27.11.2009 р. (м. Мінськ) набрав чинності 1 липня 2010 р.).

Хронологічно перший у цьому ряду документ – Кіотська конвенція (розділ 6 «Митний контроль») визначає ризик як потенційне недотримання митного законодавства. У результаті імплементації зазначених міжнародних норм до національного законодавства подібне визначення ризику можна знайти у таких документах:

– Митний кодекс Митного союзу (п. 8 ст. 127 гл. 18 «Система управління ризиками»), в якому ризик визначається як ступінь імовірності недотримання митного законодавства Митного союзу та (або) законодавства держав-членів Митного союзу;

– Концепція системи управління ризиками в митній службі Російської Федерації, затвердженій наказом Державного митного комітету Росії від 26.09.2003 р. № 1069, за якою ризик – це ймовірність недотримання митного законодавства Російської Федерації;

– Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю, затвердженого наказом ДМСУ від 27.05.2005 р. № 435, де ризик визначається як імовірність недодержання законодавства України з питань митної справи.

Фактично подібне визначення містилося в Митному кодексі Республіки Казахстан, за яким ризик – ступінь імовірності недотримання митного законодавства, що може призвести до збитків для держави. Відмінністю наведеного визначення стало те, що в ньому акцентується увага на такій ступені ймовірності недотримання митного законодавства, що може призвести до збитків для держави.

Більш детальне визначення ризику, яке розкриває його умови та наслідки, прийняте в Європейському Союзі та закріплене в Митному кодексі. Відповідно до цього документа (п. 7 ст. 4 Митного кодексу Співтовариства): «Ризик – імовірність настання події, яка може виникнути під час увезення, вивезення, транзиту або кінцевого використання товарів, що переміщуються між митною

територією Співтовариства і країнами або територіями за межами цієї території, а також під час наявності товарів, що не мають статусу товарів Співтовариства, що можуть мати один із таких наслідків:

- 1) перешкода правильному вживанню заходів Співтовариства або державних заходів;
- 2) порушення фінансових інтересів Співтовариства і його держав-членів;
- 3) виникнення загрози безпеці і надійності Співтовариства і його мешканцям, здоров'ю людей, тварин або рослин, екології або споживачам».

Що стосується наукового вжитку, то у вітчизняних та російських дослідженнях ризик недотримання митного законодавства отримав назву митного ризику. Так, митний ризик пов'язується передусім із можливими порушеннями митного законодавства в процесі митного контролю під час випуску товарів (а також податкового, валютного чи іншого видів законодавства у сфері митної справи). При цьому несприятливими наслідками митних ризиків є випуск партії товарів за наявності порушень законодавства (збиток завдається інтересам держави) або необґрунтована затримка товарів (у цьому випадку втрати несуть підприємці). Тоді загальний збиток від несприятливих наслідків, що є сумою втрат підприємців і держави, може бути виражений у грошовій формі: для держави – недонадходження до бюджету митних платежів через недостовірне декларування товарів, необґрунтоване повернення ПДВ учасникам ЗЕД, втрати вітчизняних виробників за заниження цін на імпорتنі товари; для імпортерів і експортерів – витрати у результаті псування товарів і збільшення строку їх реалізації.

Ураховуючи настання наслідків від митних ризиків для суб'єктів ЗЕД та митних органів, митні ризики можна поділити на два види:

– митний ризик державного управління – ймовірність настання небажаних подій, що виникають у процесі митного регулювання зовнішньої торгівлі і спричиняють втрати. Негативні наслідки подібної ризикової ситуації завдають у різній мірі шкоду національним економічним інтересам держави та суспільства;

– митний ризик підприємницької діяльності – ймовірність настання як сприятливих, так і небажаних подій, виникнення яких обумовлено законними та/або незаконними зовнішньоторговельними операціями, що призводять як до прибутку, так і до втрат.

Крім того, важливо також оцінювати наслідки порушення митного законодавства для суспільства, ділових кіл та репутації митних органів.

Тобто митний ризик диференціюється за належністю до діяльності безпосередньо задіяних у здійсненні ЗЕД сторін – суб'єктів господарювання й митних органів як суб'єктів державного управління у галузі митної справи – та за наявністю відповідних наслідків для їхніх інтересів.

Проте існує також звужене тлумачення митного ризику. Так, скажімо, щодо виключно фіскальних наслідків для митної системи митний ризик розглядається як можливість неотримання/недоотримання митною системою належних до сплати митних платежів.

Дещо відмінне бачення поняття митного ризику пропонує П. Пашко: «Митний ризик – це кількісна величина митного виклику у вигляді визначеної оцінки

чи ймовірності реалізації діючої або потенційної митної загрози з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди». Ймовірність реалізації такої загрози повинна збалансовано розраховуватись на підставі комплексної оцінки показників імовірності реалізації конкретної загрози як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі. При цьому під митною шкодою розуміють оцінені наслідки дійсних, фактичних або можливих економічних і соціальних втрат, що виникають у результаті митних викликів у галузі митної справи та можуть мати як вартісну, так і загальну ситуаційну експертну оцінку втрат, збитку, проведених заходів або робіт з ліквідації небажаних негативних наслідків та додаткових витрат для їх попередження і т. п.

Представлений Всесвітньою митною організацією у червні 2011 р. Компендіум ризик-менеджменту розглядає ризик як вплив невизначеності на цілі (відповідно до міжнародного стандарту ризик-менеджменту ISO 31000), тобто розкриває головну спрямованість управлінської діяльності – досягнення цілі. З цього погляду слушне зауваження австралійського вченого Д. Відовсона, який зазначає, що ризики для досягнення організаційних цілей митною службою включають не лише потенційне недотримання митного законодавства, але й потенційну нездатність митних органів сприяти торгівлі.

Побудова ефективної системи управління митними ризиками неможлива без глибокого вивчення середовища їх існування та дослідження основних його властивостей, що характеризуються специфічними факторами і джерелами виникнення (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Фактори і джерела митного ризику

Основні фактори ризику	Джерела ризику
1	2
Зовнішні фактори	
Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності	Повнота сплати митних платежів, достовірність даних у декларуванні, час існування на ринку, відповідність транспортних засобів перевізників чинним вимогам, маршрут перевезення за транспортними документами
Товар (вантаж)	Цінові показники товару, кількісно-вагові показники, класифікація товарів відповідно до УКТ ЗЕД, країна походження товарів, митний режим поміщення товарів, якість товарів, інтелектуальна власність, товари «групи ризику» і товари «групи прикриття», неритмічність товаропотоку
Митне законодавство	Суперечливі положення окремих законодавчих актів, відсутність чіткої системи контролю/відповідальності за певні порушення законодавства, нестабільність митного законодавства, узгодженість вітчизняного митного законодавства з митним законодавством інших країн та міжнародними конвенціями

1	2
Внутрішні фактори	
Працівники митниць	Рівень кваліфікації, недобросовісність, професійні помилки, протиправні дії
Інформаційно-технічне забезпечення	Рівень забезпечення митниць засобами діагностики, надійність функціонування технічної системи, помилки роботи програмного забезпечення
Технології митного контролю	Порядок виконання митних формальностей, система управління ризиками, митний пост-аудит
Взаємодія органів митного контролю з правоохоронними і контролюючими органами	Ввезення заборонених, неякісних та шкідливих товарів

Виділяють такі особливості митного ризику:

1. *Наявність негативних наслідків.* Якщо немає негативних наслідків, порушення митного законодавства, ситуація не може належати до категорії ризикової. Наприклад, у результаті недостовірного декларування ввезених товарів відповідно до УКТ ЗЕД було стягнуто завищені платежі або застосовано додаткові заходи нетарифного регулювання. Внаслідок відсутності негативних наслідків як для державного бюджету, так і для населення країни вищевказану ситуацію до категорії ризикової зараховувати не можна.

2. *Стабільний або прогресуючий характер наслідків.* Якщо негативні наслідки траплялися лише один раз (унаслідок непереборної сили, форс-мажорних обставин), а динаміка їх подальшого можливого настання не прогнозується, поняття «ризикова ситуація» не застосовується.

3. *Мінімальний поріг настання ймовірності виникнення порушення митного законодавства.* Якщо ймовірність порушення митного законодавства мізерно мала або просто мала, то відповідно до принципу знехтування досить малими ймовірностями таку подію справедливо вважають практично неможливою.

4. *Змінність.* Ризик не статична й не незмінна, а така, що змінює свої характеристики в тимчасовому просторі система. Ці зміни відбуваються за рахунок впливу складових її елементів або факторів ризику.

5. *Суб'єктивно-об'єктивна природа оцінки.* Оцінка ризику об'єктивна, оскільки відбиває множину альтернатив і зв'язків між об'єктами та суб'єктами, що беруть участь у ризиковій ситуації. Водночас оцінка митного ризику суб'єктивна, оскільки вона базується на аналітичних здібностях суб'єкта, що приймає рішення про належність ситуації до категорії ризикової.

Крім того, митний ризик можна розглядати в розрізі таких напрямів:

1. З позиції фінансових результатів – як економічну (фінансову) категорію, яку характеризують якісний склад ризикової події та його фінансові результати:

– за сумою донарахованих/додатково стягнених митних платежів, отриманих у результаті виявлення та припинення виникнення ризикової ситуації;

– за сумою коштів, недоотриманих несумлінними учасниками ЗЕД від реалізації/обороту незаконно ввезених на митну територію товарів;

– за сумою коштів, які були б потрібні на відновлення об'єктів впливу у разі невиявлення ризикової ситуації.

2. З позиції можливих відхилень від запланованого розвитку подій – як категорію відхилення від мети.

З боку учасників ЗЕД мета порушення митного законодавства може бути двох видів: тарифна, спрямована на зниження сум належних до сплати митних платежів, і нетарифна, спрямована на митне оформлення товарів без надання необхідних сертифікатів, ліцензій; порушення квот увезення окремих товарів і т. д.

З боку митних органів відхилення від мети (невиявлення митних ризиків) може відбиватися: на захисті економічних інтересів країни, підтримці вітчизняних товаровиробників, створенні конкурентних умов, величині надходження коштів до дохідної частини державного бюджету, виконанні контрольних показників ефективності діяльності митних органів тощо.

3. З позиції можливості настання несприятливих подій – як імовірнісну категорію.

Таким чином, митний ризик – це багатоаспектна категорія: економічна, категорія відхилення від мети, імовірнісна, що використовується одинично або комплексно.

Виділяють основні функції митного ризику.

1. *Аналітичну* – пов'язана з тим, що наявність ризику припускає необхідність вибору одного з можливих варіантів рішень, у зв'язку з чим митна служба в процесі прийняття рішення аналізує всі можливі альтернативи, обираючи найбільш прийнятні.

2. *Захисну* – виявляється в тому, що митні органи надають право скористатися спрощеними формами митного контролю тим учасникам ЗЕД, які зараховуватимуться до категорії добропорядних учасників, у цьому виявляється певний захист їхніх інтересів у митній сфері, надаються економічні та інші гарантії.

3. *Інноваційну* – виявляється в тому, що філософія митного контролю, ґрунтується на застосуванні системи заходів оцінки ризиків, орієнтована на одержання значущих результатів із застосуванням прогресивних технологій. Тим самим інноваційна функція дає можливість переборювати консерватизм, догматизм, психологічні бар'єри, що перешкоджають перспективним нововведенням у митній службі.

Крім того, оскільки митний ризик використовується як інструмент прийняття рішення щодо обсягів митного контролю, то він виконує ще одну досить суттєву функцію – *індикаторну*, яка має, з одного боку, визначити форми та обсяги митного контролю, достатні для забезпечення додержання вимог законодавства України з питань державної митної справи, з іншого – підвищити ефективність діяльності митних органів щодо пропускнув спроможності.

Індикатори ризиків визначаються за допомогою конкретно виражених критеріїв вибірковості, таких як конкретний код товару, країна походження,

країна відправлення вантажу, вартість, торговельний суб'єкт, тип транспортного засобу, мета перебування на митній території тощо. До найвагоміших індикаторів ризиків, що стосуються товарів, належать, в основному, митно-тарифне регулювання, походження товарів, їх вартість. Щодо індикаторів ризиків, які стосуються діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, тут аналізуються особливості зовнішньоекономічної угоди, враховуються дані про попередні порушення митних правил, інформація про протиправну діяльність цих суб'єктів, їх засновників, фактичних власників тощо, отримана від правоохоронних, податкових або інших компетентних органів України та іноземних держав, а також від міжнародних організацій.

2.3. Класифікація митних ризиків

Класифікація митних ризиків дає змогу виявити джерела їх виникнення, наслідки прояву та застосувати найефективніші методи управління ними.

Так, одним із напрямів класифікації митних ризиків є їхній зв'язок із суб'єктами або об'єктами ЗЕД. Залежно від суб'єкта їх можна поділити на ризики, пов'язані зі службовою діяльністю посадових осіб митних органів, та ризики, пов'язані з діяльністю суб'єктів ЗЕД, митних брокерів, перевізників, власників митних складів, складів тимчасового зберігання та поведінкою громадян під час перетину митного кордону.

Для оцінки ризику зовнішньоекономічної операції під час митного контролю та митного оформлення посадова особа митниці органу має проаналізувати умови виникнення ризику, тобто виявити джерела ризику даної операції. Оскільки інспектор підрозділу митного оформлення працює переважно з документами, що надаються для митного оформлення, та має можливість у разі необхідності здійснювати митний огляд товару й транспортного засобу, яким він переміщується, то митні ризики за об'єктом доцільно було б поділити на ризики документальних і фізичних джерел.

Ризики документальних джерел пов'язані з неповнотою, невідповідністю чи недостовірністю відомостей, зазначених у документах, що подаються до митного оформлення (у тому числі в електронних документах): митній декларації, заповненій згідно з обраним митним режимом, її електронній копії та повному комплекті документів, необхідних для здійснення митного оформлення товарів.

Оскільки документи, аналіз яких лежить в основі прийняття рішення про митне оформлення товарів, містять як інформацію, так і ризики, то необхідно перевіряти відповідність заявлених у них даних фактичним даним, отриманим у результаті фізичного огляду товарів та транспортних засобів. Причому, порушення митного законодавства, виявлені під час митного огляду, можуть навіть не передбачатися за умови досконало підготовлених документів. Тому митні ризики фізичних джерел пов'язані з товарами та транспортними засобами, які переміщуються через митний кордон.

Ризики, пов'язані з товарами, що переміщуються через митний кордон, можуть стосуватися: кількісних і вагових показників товару (розбіжності між вагою товару та його об'ємом, вагою бруто й нетто); зовнішнього вигляду товару; якісних характеристик товару; пошкодження пакування; невідповідністю маркування товару тощо.

Транспортний засіб може бути джерелом митних ризиків за таких умов: наявність спроб порушити митне та податкове законодавство з використанням цього транспортного засобу; невнесення до відповідних документів записів щодо конструктивних змін транспортного засобу; передача транспорту в користування стороннім особам без належного документального оформлення; наявність розбіжностей між фактичним власником та зазначеним у транспортних документах; порушення цілісності вантажного відділення транспортного засобу чи митного забезпечення; перевезення в одному транспортному засобі товарів, що потребують різних умов перевезення; відмінне від установлених норм завантаження транспортного засобу тощо. Залежно від особливостей переміщення певним видом транспорту митні ризики можуть бути авіаційні, морські та сухопутні.

Митні ризики документальних і фізичних джерел взаємопов'язані та взаємозалежні, тому їх треба розглядати лише в сукупності, встановлюючи наявну невідповідність чи недостовірність заявлених даних, що можуть впливати на визначення коду, митної вартості та країни походження товару, на основі яких встановлюються необхідні для сплати митні платежі, тобто призводити до ризику їх недоотримання.

Також традиційно виділяють митні ризики, пов'язані зі специфікою окремих груп предметів, що переміщуються через митний кордон: об'єкти права інтелектуальної власності; зброя; наркотики; лікарські засоби; культурні цінності; товари подвійного використання та заборонені для ввезення/вивезення товари тощо.

Можна виділити види митних ризиків відповідно до етапу митного контролю:

- 1) в пунктах пропуску через державний кордон;
- 2) під час переміщення товарів і транспортних засобів під митним контролем від митниці відправлення до митниці призначення;
- 3) під час тимчасового зберігання товарів і транспортних засобів під митним контролем;
- 4) під час митного оформлення;
- 5) ризики, що виникають після митного контролю та митного оформлення.

Безпосередня процедура митного оформлення товару у відповідний митний режим є логічним продовженням митного контролю шляхом детальної перевірки низки відомостей стосовно товару, достовірності виконання національних адміністративних (нетарифних) норм регулювання зовнішньої торгівлі, правильності нарахування та сплати сум необхідних податків і зборів (тарифне регулювання), ідентифікації товару відносно відомостей, заявлених у митній декларації, та наявності обов'язкових дозвільних документів для даного виду товару.

Тому митні ризики також можуть бути пов'язані з митним режимом, у який заявляється товар. Ризики митних режимів виникають з особливостей реалізації таких режимів:

– ризики, пов'язані з митними режимами, що передбачають перехід права власності на товар. Ризики, пов'язані з такими митними режимами, можна класифікувати за напрямком переміщення товару через митний кордон України – ввезення (імпорт або реімпорт) чи вивезення (експорт або реекспорт);

– ризики, пов'язані з митними режимами, що передбачають надання послуг щодо товарів, які є предметом зовнішньоторговельних угод: транзит, митний склад, переробка на митній території України, переробка за межами митної території України. Особливостями зазначених митних режимів є те, що під час їх здійснення не переходить право власності на товар, а відносно нього надаються посередницькі послуги, та існують певні часові обмеження їх застосування;

– ризики, пов'язані зі спеціальними митними режимами, які потребують застосування спеціальних заходів і форм митного контролю: тимчасове ввезення (вивезення), митний склад, безмитна торгівля, вільна митна зона;

– ризики, пов'язані з виключними (винятковими) митними режимами: знищення або руйнування, відмова на користь держави.

Невід'ємною характеристикою ризику є наслідки, до яких він призводить, тому митні ризики також можна поділити за їх наслідками: ризики недоотримання митних платежів, пов'язані з ризиками неправильного визначення коду, митної вартості та країни походження товарів; ризики спотворення митної статистики; ризики контрабанди та порушення митних правил; ризики безпеки та захисту суспільства тощо.

Наведені вище види митних ризиків пов'язані із самою сутністю митного ризику як потенційного недотримання митного законодавства. Проте ризики для досягнення цілей митними органами включають не лише потенційне недотримання митного законодавства, але й потенційну нездатність сприяння торгівлі, що виявляється у процесі надання митними органами послуг торговельній спільноті.

Реформа системи державного управління вимагає від митних органів України більш чіткого внутрішнього розділення державних функцій, які вони виконують, у першу чергу, відокремлення функції надання послуг від функцій контролю. Тому в умовах реформування діяльності митної системи України митні ризики відповідно до державних функцій митних органів доцільно поділити на ризики зниження якості послуг з митного оформлення та ризики зниження якості митного контролю.

Ризики зниження якості послуг з митного оформлення пов'язані з такими характеристиками, як швидкість, доступність, складність і прозорість надання цих послуг. Ризики зниження якості митного контролю пов'язані з можливістю випущення у вільний обіг товарів, які завдають шкоди інтересам суспільства та держави.

Класифікацію митних ризиків в узагальненому вигляді подано на рис. 2.

Митні ризики

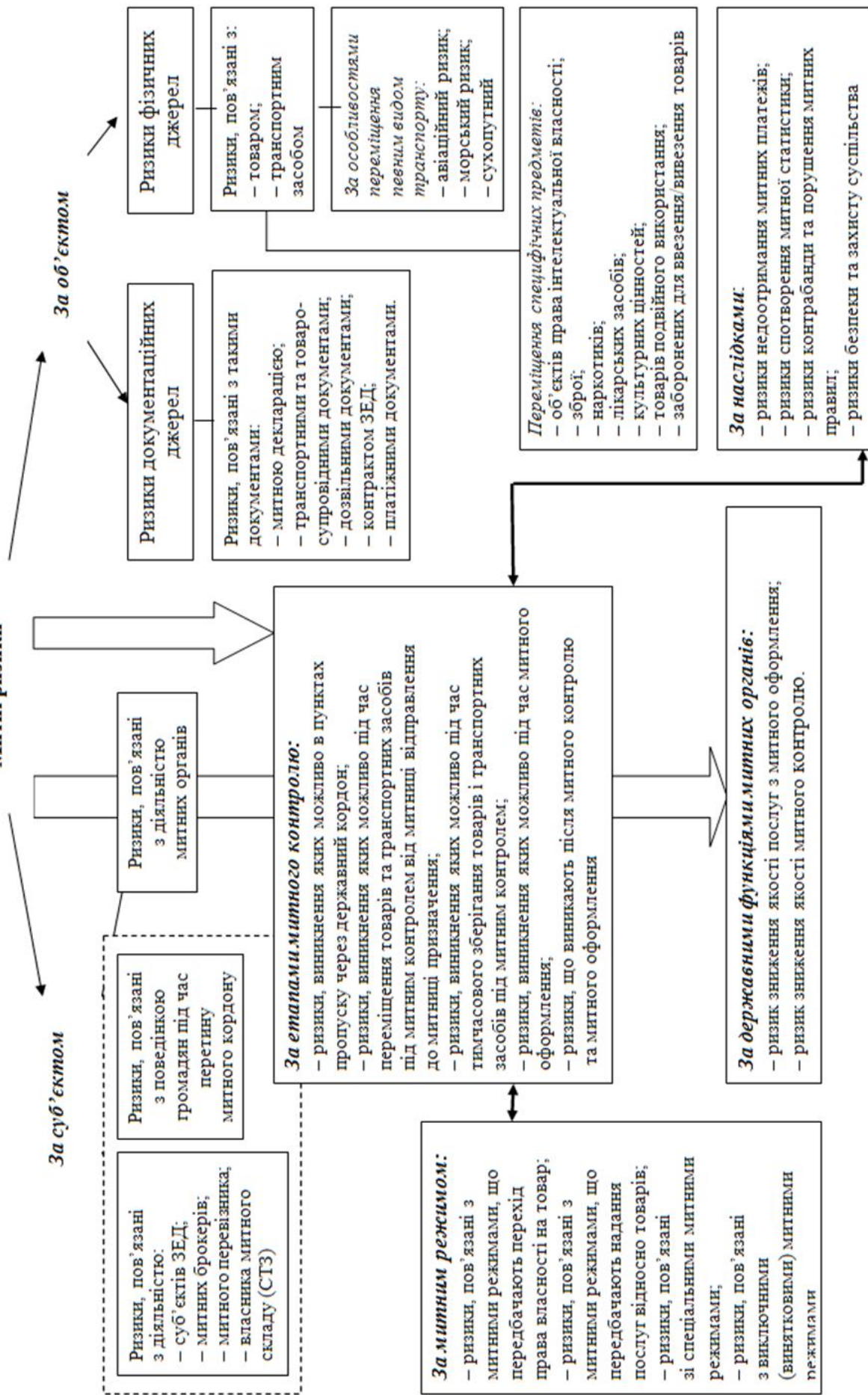

Рис. 2.1. Класифікація митних ризиків

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте специфіку ризиків у зовнішньоекономічній діяльності.
2. Назвіть основні види ризиків ЗЕД та дайте їх коротку характеристику.
3. Охарактеризуйте контрактні ризики.
4. Як пов'язані ризики ЗЕД і митні ризики?
5. Що розуміють під митним ризиком?
6. Яких суб'єктів стосується митний ризик?
7. Визначте фактори та джерела митного ризику.
8. Назвіть особливості митного ризику.
9. Назвіть основні функції митного ризику.
10. До яких наслідків може призводити митний ризик?
11. Як можна класифікувати митні ризики?

Список літератури до розділу 2:

1. Про затвердження Концепції створення, упровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками та Положення про систему аналізу й селекції факторів ризику при визначенні окремих форм митного контролю [Електронний ресурс] : наказ Державної митної служби України від 27.05.2005 р. № 435. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Регламент (ЄС) № 952/2013 Європейського парламенту і Ради від 09 жовтня 2013 р. про встановлення Митного кодексу Співтовариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurodocs.sdla.gov.ua>
3. Бойко А. П. Совершенствование управления таможенным контролем с учетом факторов риска : дисс. ... кандидата эконом. наук : 08.00.05 / Анна Петровна Бойко. – М., 2008. – 151 с.
4. Вітлінський В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності : навч. посібник / В. Вітлінський, Л. Маханець. – К. : КНЕУ, 2008. – 432 с.
5. Каульбарс А. А. Разработка эконометрической модели прогнозирования рисков недостоверного декларирования товаров : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. эконом. наук : 08.00.13 / Алексей Александрович Каульбарс. – М., 2007. – 23 с.
6. Кулик Г. Ю. Класифікаційна модель системи ризиків у митній службі України / Г. Ю. Кулик // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – № 2. – С. 91–98.
7. Морозова О. А. Развитие методического обеспечения системы управления таможенными рисками : дисс. ... канд. эконом. наук : 08.00.05 / Морозова Оксана Анатольевна. – М., 2007. – 197 с.
8. Пашко П. В. Митна безпека (теорія, методологія та практичні рекомендації) : монографія / П. В. Пашко. – Одеса : Пласке, 2009. – 628 с.
9. Соловьёва И. В. Сущность таможенного риска и его роль в условиях современной концепции таможенного регулирования / И. В. Соловьёва // Вестник Ростовского государственного экономического университета «РИНХ». – 2008. – № 2. – С. 334–343.

10. Старостіна А. Ризик-менеджмент: теорія та практика : навч. посібник для вузів / А. О. Старостіна, В. А. Кравченко. – К. : Політехніка : Кондор, 2009. – 200 с.
11. Терещенко С. С. Основи ризик-менеджменту в митній справі та зовнішньоекономічній діяльності : [монографія] / С. С. Терещенко. – Одеса : Пласке, 2012. – 504 с.
12. Терещенко С. С. Ризики митних режимів [Електронний ресурс] / Терещенко С. С. – Режим доступу : http://ubc.org.ua/sites/ubk2000/upload/files_collection/Statyi/Piski_custom.doc
13. Терещенко С. С. Ризики ЗЕД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ubc.org.ua/sites/ubk2000/upload/files_collection/Statyi/Piski_VED.doc
14. Терещенко С. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструменту вдосконалення технології здійснення митних процедур / С. Терещенко, С. Галько // Митна безпека. Серія «Право». – 2010. – № 2. – С. 26–35.
15. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособие для вузов / Л. Н. Тэпман / под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
16. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / [Бережнюк І. Г., Брендак А. І., Булана В. В. та ін.] ; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 288 с.
17. Ширкунова Н. В. Управление рисками в таможенном контроле : дисс. ... канд. эконом. наук : 08.00.05 / Нина Васильевна Ширкунова. – М., 2005. – 151 с.
18. Guidelines on Customs Control Chapter 6 General Annex Kyoto Convention WCO, 2000. – 43 p.
19. Risk Management Compendium: Common part [Електронний ресурс]. – World customs organization, 2011. – 10 p. – Режим доступу : [http://www.wcoomd.org/files/1_Public_files/PDF_and_Documents/Procedures and Facilitation_2/RMC_en/Common part.pdf](http://www.wcoomd.org/files/1_Public_files/PDF_and_Documents/Procedures_and_Facilitation_2/RMC_en/Common_part.pdf)
20. Widdowson D. Intervention by Exception: A Study of the use of Risk Management by Customs Authorities in the International Trading Environment [Електронний ресурс] : a thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Widdowson D. – University of Canberra, 2003. – 310 p. – Режим доступу : http://customscentre.canberra.edu.au/storage/Intervention_by_Exception.pdf

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ МИТНОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

3.1. Міжнародні стандарти управління митними ризиками

Ефективне управління ризиками займає центральне місце в сучасних митних процедурах, забезпечуючи досягнення балансу між сприянням торгівлі та регулятивним контролем. Міжнародне визнання переваг управління ризиками в удосконаленні митного контролю зумовило використання даного методу роботи у державній митній справі України. Розвиток вітчизняної системи управління ризиками в митній службі розпочався з приєднання України до Міжнародної конвенції про гармонізацію і спрощення митних процедур (далі – Кіотська конвенція).

Кіотська конвенція, прийнята 18 травня 1973 р., передбачила інформаційно-аналітичні засоби вдосконалення митного контролю та стала важливим правовим інструментом розвитку і спрощення митних процедур з метою ефективної та продуктивної роботи митних адміністрацій у ХХІ ст. У Брюсселі 26 червня 1999 р. було переглянуто Кіотську конвенцію та укладено «Протокол про внесення змін до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур». Україна приєдналась до положень Конвенції лише у 2006 р.

У Преамбулі Конвенції сформульовано основні принципи її реалізації митними органами різних країн світу, один з яких: затвердження сучасних методів роботи, таких як система аналізу ризиків та метод контролю, який базується на аудиті, а також максимально практичне використання інформаційних технологій.

У гл. 6 «Митний контроль» Загального додатка Конвенції наголошується, що під час застосування митного контролю використовується система управління ризиками для обрання найдоцільніших форм митного контролю та мінімізації процедур митного контролю, які мають забезпечити контроль за дотриманням норм митного законодавства.

У розд. 6 Керівництва до Загального додатка Кіотської конвенції зазначено, що управління ризиками є ключовим елементом для досягнення поставлених цілей і має стати невід'ємною частиною митного контролю в сучасній митній адміністрації. Ризик при цьому визначено як потенційне недотримання митного законодавства. Управління ризиками визнається основною філософією митного контролю, ефективним інструментом якого є використання інформаційних технологій.

Окрім того, у Загальному додатку наведено сутність сфери ризику, яку запропоновано розглядати як митні процедури та категорії міжнародних перевезень, що характеризуються високим ступенем ризику. При цьому оцінювання ризику передбачає систематичне визначення пріоритетів управління ним шляхом аналізу та порівняння рівня такого ризику із встановленими стандартами, прогнозованими ступенями ризику чи іншими критеріями. Слід зазначити, що оцінювання ризику буде ефективним за умови формування та практичного використання системи індикаторів ризиків, під якими розуміють особливі критерії, що використовуються для відбору та розробки практичних заходів щодо запобігання недотриманню митного законодавства. До них належать: код това-

ру відповідно до товарної номенклатури; країна походження товару; країна відправлення товару; наявність ліцензії; вартість товару тощо.

Сукупність індикаторів ризику, яка базується на систематизованій, категоризованій, проаналізованій інформації, формує профілі ризику, що є невід'ємним елементом системи управління ризиками. За допомогою профілів ризику органи митного контролю здійснюють практичне управління ризиками. Саме завдяки їх застосуванню тотальна перевірка документів і детальний огляд товарів замінюються цільовими та спрямованими на отримання результату формами митного контролю. А це, своєю чергою, дає змогу ефективно і раціонально використовувати наявні у митній службі ресурси. Відповідно до Кіотської конвенції, розроблено схему аналізу ризиків, яка має такий вигляд (рис. 3.1).

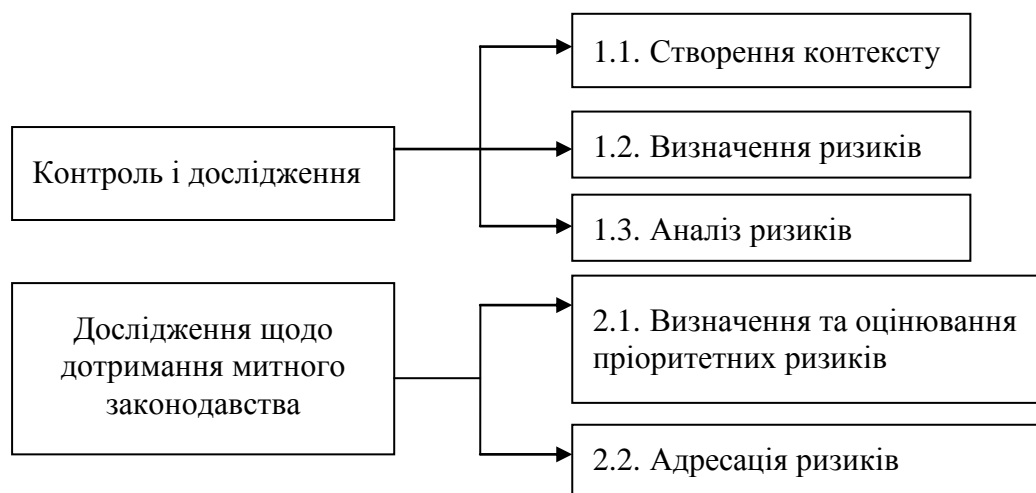

Рис. 3.1. Схема аналізу ризиків відповідно до Кіотської конвенції

На 105/106 сесії 23 червня 2005 р. у штаб-квартирі Всесвітньої митної організації (далі – ВМО) в Брюсселі головами національних митних служб, які представляли 166 країн – членів ВМО, в тому числі України, були прийняті Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі, які становлять собою набір принципів і стандартів діяльності митних адміністрацій.

Рамкові стандарти ВМО складаються з чотирьох основних елементів. По-перше, вони передбачають гармонізацію вимог до попереднього електронного повідомлення про вантаж під час імпорتنних, експортних і транзитних відправлень. По-друге, всі країни, що приєднуються до Рамкових стандартів, беруть на себе зобов'язання послідовно підходити до питання управління ризиками з метою вирішення питань безпеки. По-третє, Рамкові стандарти вимагають обґрунтованого запиту країни, яка приймає те, що ґрунтується на порівняній методиці контролю ризиків, щоб митна адміністрація країни-відправника робила огляд контейнерів і вантажів підвищеного ризику під час експорту з використанням неінтрузивних засобів виявлення. По-четверте, у Рамкових стандартах визначаються пільги, які надаватимуть компаніям, що дотримуються мінімальних стандартів безпеки міжнародного ланцюга поставок товарів і використовують ефективні методи роботи.

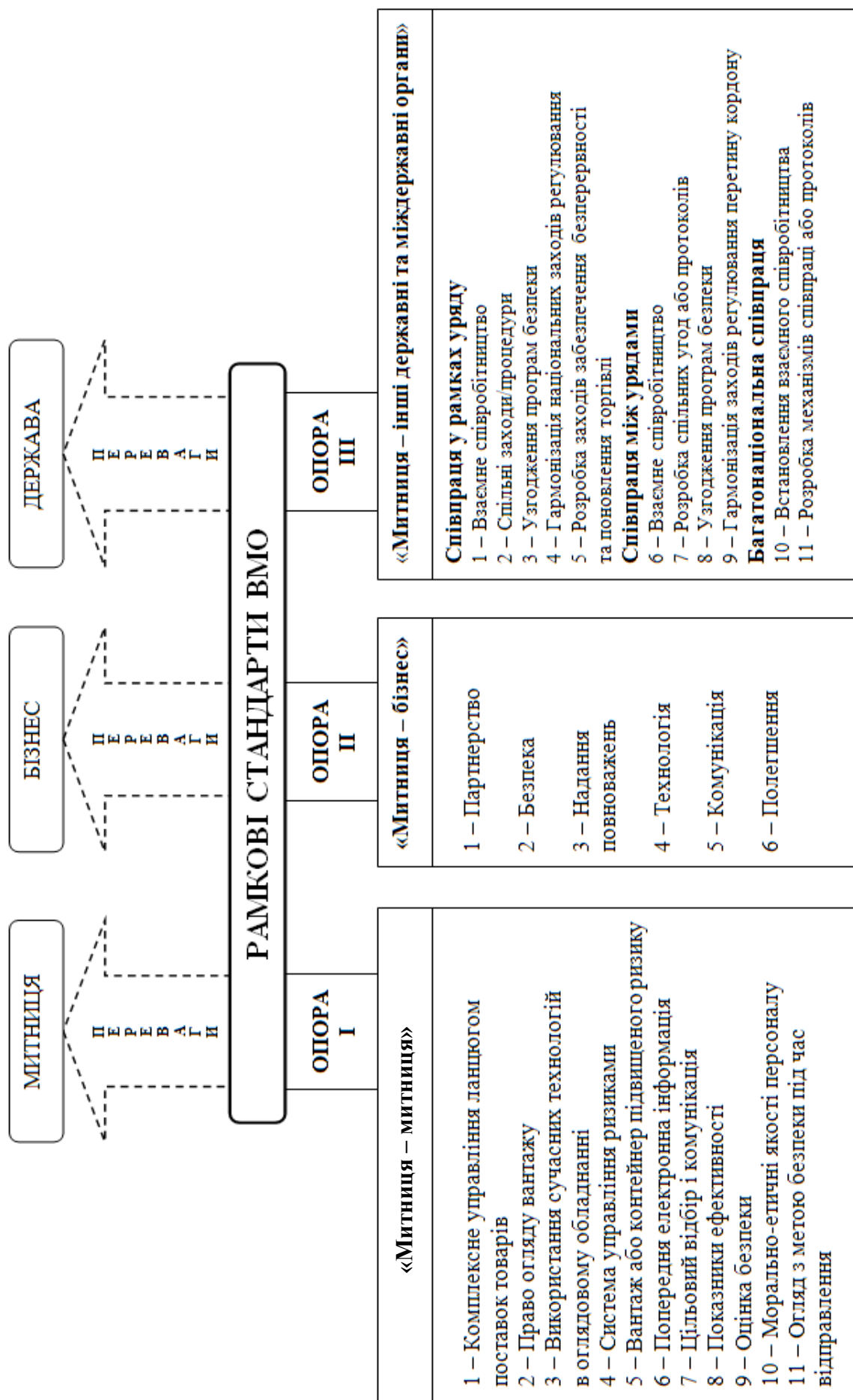

Рис. 3.2. Оновлена у 2015 р. базова структура Рамкових стандартів ВМО

Рамкові стандарти, прийняті у 2005 р., існували на двох «опорах»: системі угод між митними адміністраціями та партнерських відносинах між митними службами і підприємницьким співтовариством. Усього ВМО розробила 17 стандартів, об'єднаних у дві групи: 11 стосуються взаємин між митницями різних країн, 6 – взаємин між митницями і бізнесом.

Ураховуючи виклики безпеці, Рамкові стандарти періодично оновлювалися і доповнювалися, всього дана резолюція ВМО мала 5 версій: 2005, 2007, 2010, 2012 та 2015 рр. Остання версія Рамкових стандартів 2015 р. порівняно з усіма попередніми має суттєву відмінність – до двох наявних «опор» додано «третю опору», сутність якої полягає у співробітництві митних адміністрацій та інших державних і міждержавних органів.

Стратегія «трьох опор» має багато переваг: ці опори передбачають наявність набору стандартів, скомпонованих таким чином, щоб гарантувати легке розуміння та оперативне застосування на міжнародному рівні. Крім того, Рамкові стандарти побудовані з урахуванням наявних у ВМО заходів щодо забезпечення безпеки та полегшення торгівлі, а також програм, розроблених адміністраціями-членами. Актуальна нині структура Рамкових стандартів схематично зображена на рис. 3.2.

Детальний аналіз Рамкових стандартів дозволяє стверджувати, що використання ризикоорієнтованих інструментів митного контролю визначальне в сучасних умовах зростання зовнішніх загроз та небезпек. Зокрема, відповідно до Стандарту 1 «Комплексне управління ланцюгом перевезень товарів» (Standard 1 «Integrated Supply Chain Management») передбачається, що в ланцюзі комплексного митного контролю оцінка ризиків є постійним процесом забезпечення безпеки, який починається у момент підготовки вантажів до експорту з наскрізною перевіркою цілісності вантажів. Для реалізації цих заходів необхідно забезпечити взаємне визнання заходів контролю, а саме митні служби мають домовитися про спільні стандарти митного контролю й управління ризиками (обмін даними щодо профілювання ризиків). Крім того, митниця-відправлення має забезпечити можливість ідентифікації відповідної партії вантажів і виявлення будь-якого несанкціонованого втручання за ланцюгом перевезення. Щодо морських контейнерних перевезень будь-які такі перевірки, оцінка ризиків і дій мають здійснюватися до навантаження контейнера на судно.

Стандарт 4 «першої опори» «Системи управління ризиками» наголошує на тому, що митна адміністрація має створити систему управління ризиками з метою виявлення потенційно небезпечних вантажів та автоматизувати її використання. Така система має включати механізм оцінки загроз та рішення щодо контролю вантажів, а також визначення найефективніших методів роботи.

Крім того, Рамковими стандартами визначено зміст категорії «вантаж (контейнер) підвищеного ризику» (Стандарт 5 «Вантаж або контейнер підвищеного ризику» (Standard 5 «High-Risk Cargo or Container»), під яким розуміються перевезення:

- за якими недостатньо інформації;
- за якими існує оперативна інформація про наявність підвищеного ризику;
- визнані перевезення підвищеного ризику за методикою бальної оцінки ризиків на основі елементів даних, що характеризують певну безпеку.

Стандартом 7 «Цільовий відбір і комунікація» Рамкових стандартів (Standard 7 «Targeting and Communication») встановлено, що митні адміністрації мають передбачити можливість спільного цільового відбору і перевірки на основі стандартних наборів критеріїв цільового відбору із застосуванням спільних механізмів комунікації і/або обміну інформацією. Ці елементи сприятимуть створенню в майбутньому системи взаємного визнання митного контролю. Реалізація цих завдань передбачає використання єдиних підходів до оцінювання та виявлення ризиків, розробки та застосування індикаторів ризику.

Проголошення управління ризиками філософією митного контролю у Кіотській конвенції та Рамкових стандартах потребувало відповідного методологічного інструментарію, який відображено у таких консультаційних документах ВМО щодо управління ризиками: Посібнику ВМО з управління ризиками (2003 р.), Глобальній інформаційно-розвідувальній стратегії ВМО, Стандартних методах оцінки ризиків ВМО і Загальних індикаторах підвищеного ризику (2005 р.).

У 2003 р. Всесвітня митна організація розробила Посібник з управління ризиками (Risk Management Guide), який дав загальне уявлення про розуміння митною адміністрацією даного методу контролю. Цей документ визначив заходи для реалізації управління ризиками в митних органах та необхідну для цього інфраструктуру: організація, процедури, використання інформаційних технологій, розвиток кадрових ресурсів, взаємна адміністративна підтримка, а також роль партнерства з бізнесом для ефективного управління ризиками.

Всесвітня митна організація визначає управління ризиками як систематичне застосування процедур і методів управління, що забезпечують органи митного контролю необхідною інформацією для здійснення відповідних заходів щодо переміщення вантажів і осіб, які характеризуються високим ступенем ризику.

Серед переваг застосування системи управління ризиками в митній сфері виділяють: досягнення організаційних цілей; удосконалення процесів управління; покращання показників діяльності в державному і бізнес-секторі.

ВМО виділяє такі етапи управління ризиками (рис. 3.3).

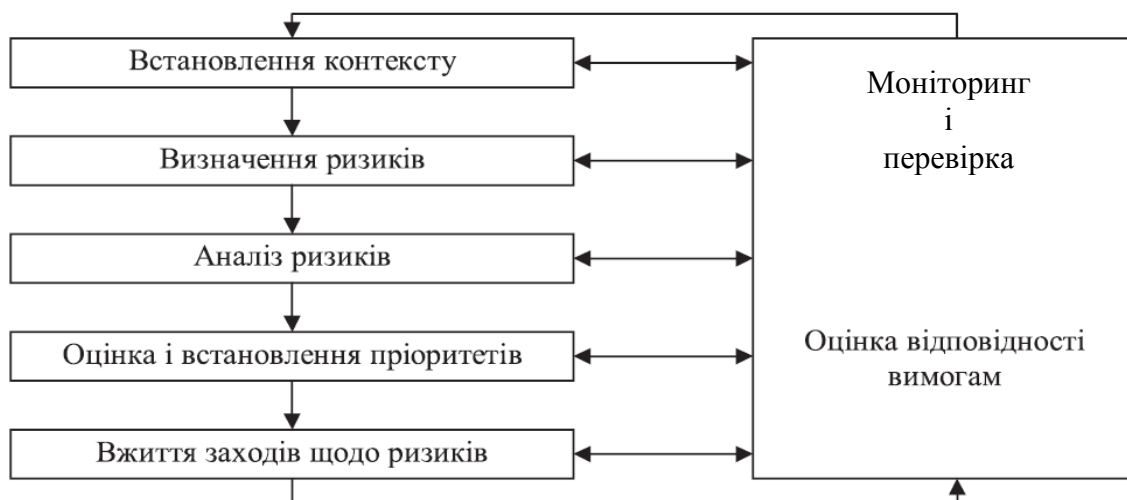

Рис. 3.3. Процес управління ризиками відповідно до положень Всесвітньої митної організації

Оперативне управління ризиками передбачає визначення необхідної форми митного контролю відповідно до оцінюваного ризику. Тактичне управління застосовується співробітниками митниці у виконанні форм митного контролю.

На етапі виявлення, аналізу й оцінювання ризиків насамперед визначаються причини і механізм виникнення ризиків, що використовуються для подальшого аналізу. Під час оцінювання рівнів ризику їх групують відповідно до визначених на першому етапі критеріїв. Найпоширеніше ранжування ризиків на ризики низького, середнього і високого рівнів. Для детального аналізу ризиків здійснюється їх моніторинг і прогнозування.

На останньому етапі моніторингу й оцінювання результатів перевіряється функціонування, ефективність і дієвість системи управління ризиками. На цьому ж етапі передбачається аналіз динаміки і прогнозування ризиків. Оцінювання ефективності управління ризиками здійснюється регулярно на всіх етапах і включає перевірку суб'єктів господарювання, що належать до різних груп ризику. Така методика дозволяє системі управління ризиками залишатись ефективною щодо ризиків, виявлених на різних етапах її функціонування, а також бути гнучкою та адаптивною для внесення до неї необхідних змін.

Окрім того, з метою підвищення ефективності використання системи управління ризиками необхідне ведення реєстру ризиків, що є передумовою для обґрунтування їх вибору, дає можливість фіксувати пропозиції, на основі яких оцінюються ризики, а також для забезпечення оптимальності контролю та уникнення втрати важливої інформації. Основні параметри, які слід включити в документальну форму реєстру ризиків на основі їх аналізу, подано на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Схема формування реєстру ризиків

Приклади високо- та низькорівневої схем процесу управління ризиками (митного контролю) зображено на рис. 3.5–3.6.

Рис. 3.5. Високорівнева схема процесу митного контролю

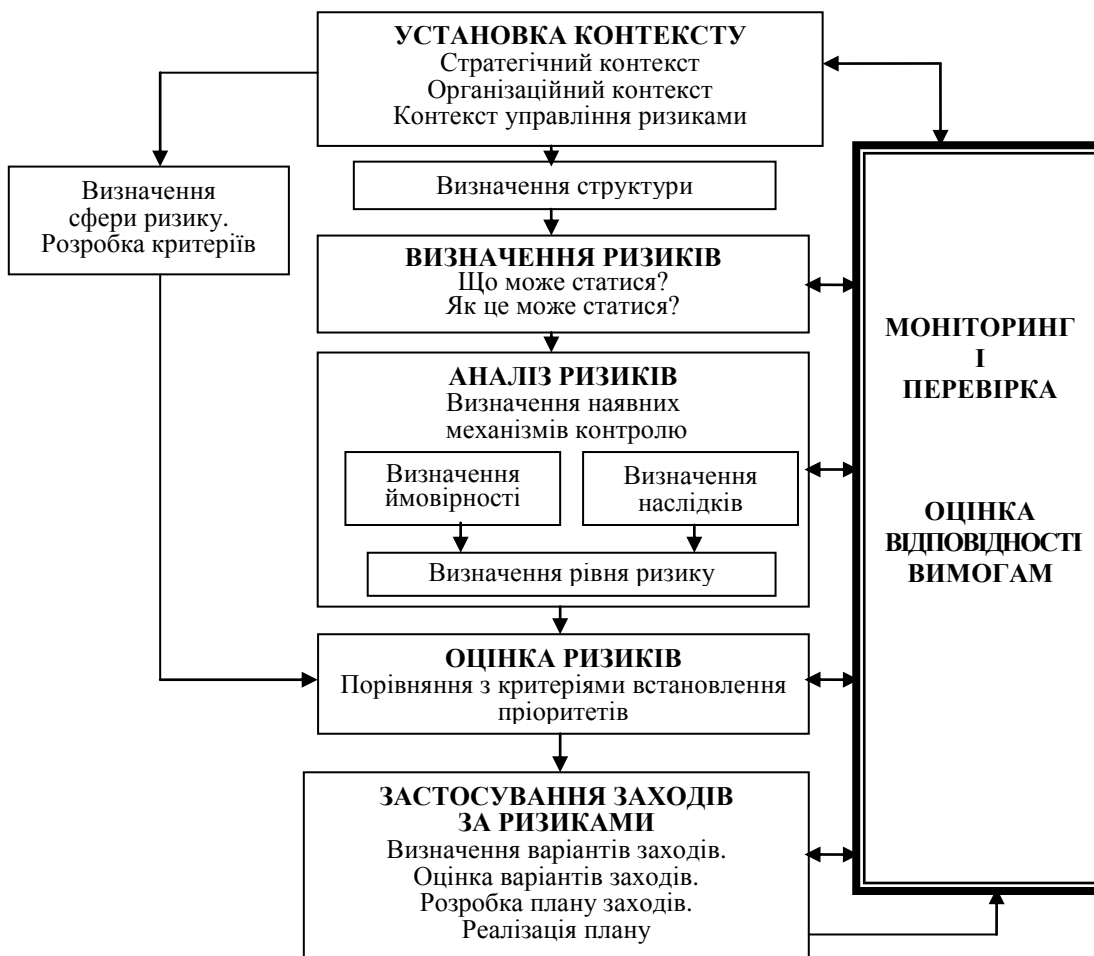

Рис 3.6. Низькорівнева схема процесу управління ризиками

Таким чином, невід'ємним елементом ефективного функціонування органів митного контролю взагалі й системи управління ризиками зокрема є наявність розвинутої інформаційної інфраструктури, активне впровадження у практичну діяльність новітніх технологій, систематичне підвищення кваліфікації, професійне зростання профільних працівників, а також взаємне адміністративне сприяння між країнами – учасницями зовнішньоекономічної діяльності.

У Главі IV Глобальної інформаційно-розвідувальної стратегії ВМО, прийнятій у 2005 р., містяться положення про стандартні методи оцінки ризиків, які є важливою частиною розвідувальної роботи і дозволяють одержати індикатори ризиків, необхідні співробітникам митниці для цільового відбору та перевірки вантажів і транспортних засобів.

У документі «Стандартні методи оцінки ризиків» наводяться п'ять груп індикаторів ризику для митних адміністрацій: «вид транспорту», «захист доходів», «наркотики та прекурсори», «безпека» та «інші заборони й обмеження», відповідно до яких приводяться стандартні критерії цільового відбору, що мають регулярно оновлюватися.

У документі ВМО «Загальний індикатор підвищеного ризику» містяться індикатори, які формують стандартні набори критеріїв цільового відбору, що дозволяють митним адміністраціям виявляти порушення митних правил у цілому. Документ містить такі розділи: «Реквізити маніфесту перевізника»; «Виявлення країн підвищеного ризику»; «Товарні і транспортні чинники, які можуть свідчити про умови підвищеного ризику»; «Відомі товари підвищеного ризику, що використовуються в цілях приховування»; «Перелік небезпечних вантажів, які потенційно можуть бути використані для здійснення терористичних актів» і «Чинники, які можуть відбивати наявність підвищеного ризику, такі, як контейнер, імпортер/експортер і перевізник». Ці набори індикаторів також регулярно оновлюються.

Бурхливий розвиток міжнародних відносин першого десятиліття XXI ст. призвів до того, що виникла потреба визначити загальний підхід, який дозволяє митним адміністраціям усього світу говорити однією мовою про методологію, яку вони використовують для виявлення та впливу на потенційні ризики. У червні 2011 р. було презентовано Компендіум ризик-менеджменту ВМО (Risk Management Compendium) – комплексний документ, в якому розкривається методологія та структура для імплементації ризик-менеджменту, наводяться інструкції, методи та приклади застосування ризик-менеджменту й оцінювання ризиків. Цей документ досить гнучкий у застосуванні в унікальному операційному середовищі країн – членів ВМО.

Компендіум дає можливість митному співтовариству говорити однією мовою про питання, пов'язані з управлінням ризиками, але він достатньо гнучкий, що дозволяє йому бути адаптованим до унікальних викликів і ризиків, з якими митні адміністрації стикаються на національному рівні.

Компендіум розглядає ризик як вплив невизначеності на цілі (відповідно до міжнародного стандарту ризик-менеджменту ISO 31000), тобто розкриває головну спрямованість управлінської діяльності – досягнення мети.

Компендіум складається з двох окремих, але взаємопов'язаних томів. Том 1, методологія якого тісно пов'язана з передовою міжнародною практикою, такою, як стандарти ISO з ризик-менеджменту, призначений для вищого керівництва митних адміністрацій, концентрується на організаційних та інституційних аспектах ризик-менеджменту: встановлює організаційні основи ризик-менеджменту, механізм упровадження культури ризик-менеджменту в організаційну культуру й описує процес управління ризиками. Крім того, подано результати дослідження щодо специфіки діяльності Центрів оцінки ризику/націлювання (цільового центру – Risk assessment/targeting centre), зокрема, інформацію про функції та організаційні заходи, що стосуються таких центрів, у тому числі досвід країн – членів ВМО і приклади національної практики у вигляді тематичних досліджень (case studies).

Призначення тому 2 – безпосереднє використання митниками в оцінці ризику, профілюванні та цілепокладанні інструментів, які формують критерії відбору для визначення високоризикових вантажів, пасажирів і транспортних засобів для втручання митниці. Його цільова аудиторія включає аналітиків з ризиків і розвідувальної інформації, посадових осіб митної служби, які працюють у Цільових центрах і безпосередньо на кордоні. Том 2 Компендіуму ризик-менеджменту містить перелік індикаторів ризиків відповідно до видів транспорту: морського (239 індикаторів), авіаційного (245 індикаторів), сухопутного (270 індикаторів), зосереджуючись на етапах прибуття і після прибуття (post-arrival). Керівництво з аналізу (analysis guidelines), що також наведено у другому томі, забезпечує набір основних стандартних рекомендацій для аналізу розвідувальної інформації.

Крім того, Всесвітня митна організація розпочала ґрунтовне теоретичне дослідження ризик-менеджменту, принципів та практики його використання різними митними адміністраціями на стратегічному й оперативному рівнях. За результатами попереднього дослідження, проведеного на основі 24 адміністрацій із 6 регіонів світу, в 2011 р. були запропоновані 12 рекомендацій для ефективного застосування ризик-менеджменту.

1. Огляд сучасного загального підходу до митного ризик-менеджменту, включаючи визначення, центральні процеси, узгодження з загальними стратегічними планами та циклами ризик-менеджменту тощо.

2. Огляд та оновлення сучасної організаційної структури митного ризик-менеджменту з акцентом на внутрішнє управління. Чітке визначення та поєднання функцій і відповідальностей, які централізуються та децентралізуються.

3. Посилення уваги до набору працівників і планування кар'єри, програм навчання, визнання та винагороди для спеціалістів з управління ризиками.

4. Аналіз та встановлення пріоритетів фіскальних і нефіскальних загроз для митної адміністрації та країни, враховуючи реалізацію ризик-менеджменту на стратегічному та оперативному рівнях.

5. Охоплення та використання прийнятних якісних і кількісних інструментів, технік та стандартів ризик-менеджменту. Пошук балансу між якісними та кількісними підходами та методологіями оцінки ризиків.

6. Покращання широти, глибини, якості та своєчасності комерційної інформації та інформації, що забезпечує процес ризик-менеджменту.

7. Перевірка інформації та оперативних даних, отриманих від інших вітчизняних та закордонних органів.

8. Перевірка можливості звести нанівець зусилля ризик-менеджменту наявних типів законних обмежень або урядових бар'єрів. Якщо такі випадки існують, митні адміністрації мають ініціювати зміну національного законодавства.

9. Вивчення та застосування положень наявної літератури з ризик-менеджменту, стандартів з ризик-менеджменту і тематичних матеріалів, розроблених ВМО.

10. Установлення систематичних переваг митного ризик-менеджменту, розробка індикаторів виконання заходів ризик-менеджменту. Пошук напрямів посилення ефективного ризик-менеджменту та якісна оцінка успіху ризик-орієнтованих рішень на кордоні.

11. Тісна співпраця з приватним сектором у країні. Використання ризик-менеджменту має бути відкритим, прозорим і зрозумілим для суб'єктів ЗЕД.

12. Кожен регіон чи країна мають виявляти власні ризики та використовувати відповідні заходи з їх управління.

Вищенаведені рекомендації підсумовують практику та досягнення застосування ризик-менеджменту в різних країнах світу, тому побудова ризик-менеджменту з їх урахуванням має відбуватися і в Україні, яка вже має певний досвід у даній сфері.

Ще одним міжнародним документом, що підтверджує актуальність використання системи управління ризиками в митній справі, стала Угода про спрощення процедур торгівлі (далі – УСТ), схвалена у грудні 2013 р. на Дев'ятій міністерській конференції Світової організації торгівлі (далі – СОТ) на о. Балі (Індонезія) в рамках порядку денного Дохійського раунду розвитку, – комплекс заходів спрощення митних процедур і розширення допомоги для розвитку країн, що розвиваються, та найменш розвинутих країн.

Оскільки першочерговою метою УСТ є забезпечення транспарентності та передбачуваності митних процедур для бізнесу, а також надання технічної допомоги для нарощування потенціалу національних митних адміністрацій, то головним координатором імплементації положень цієї угоди разом із СОТ має стати Всесвітня митна організація. У Дубліні 11 грудня 2013 р. було схвалено Резолюцію комісії з політики ВМО, відповідно до якої ВМО має у взаємодії з СОТ надавати різнобічну підтримку країнам-членам, що включає надання технічної допомоги, нарощування потенціалу на основі наявних митних стандартів, поглиблення співпраці з політичними колами та міжнародною бізнес-спільнотою.

Слід зазначити, що положення УСТ повністю узгоджуються з інструментами та програмами ВМО щодо спрощення процедур торгівлі та дотримання вимог, включаючи переглянуту Кіотську конвенцію, Рамкові стандарти безпеки та спрощення торгівлі, Гармонізовану систему опису та кодування товарів,

Компендіум з комплексного управління кордоном, Компендіум з ризик-менеджменту, програму уповноважених економічних операторів (далі – УЕО) тощо, що створює сприятливі передумови для повноцінної реалізації даної угоди та досягнення передбачених нею амбітних цілей міжнародної спільноти.

Таким чином, УСТ – це своєрідний каталізатор у напрямі адаптації процесів модернізації митних адміністрацій із всесвітньо визнаними та уніфікованими міжнародними стандартами.

Головні напрями розвитку митної справи відповідно до УСТ представлено вже тривалий час визначеними ВМО імперативами здійснення митних процедур у світі: інформування та консультування із зацікавленими сторонами, застосування інформаційних технологій (у тому числі електронного декларування та автоматизованого випуску товарів), управління ризиками, постаудит, попереднє інформування, скоординоване управління кордонами, інститут УЕО тощо.

Ризикоорієнтований підхід до здійснення митної справи охоплює практично всі ці напрями та передбачає зосередження митного контролю й інших його видів на кордоні на вантажах із високим ступенем ризику та прискорення випуску вантажів із низьким ступенем ризику.

Передбачається, що СУР застосовується і для вибору осіб або поставок, які підлягають аудиту після митного оформлення, та у визначенні критеріїв для надання статусу УЕО з максимальним спрощенням під час митного контролю та оформлення переміщень найбільш добросовісних суб'єктів. При цьому країни беруть на себе зобов'язання запроваджувати інститут УЕО на основі визнаних міжнародних стандартів для забезпечення гармонізованого підходу взаємного визнання на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях.

Слід зазначити, що СУР має активно застосовуватись і безпосередньо під час перетину особами та вантажами кордонів, для чого необхідно вдосконалювати співпрацю відомств на кордоні в напрямі широкого використання принципу «єдиного вікна». Запровадження міжвідомчих профілів ризику, створення спільних інформаційних баз даних як на національному, так і на міждержавному рівнях, зосередження уваги на кордоні на ризиках для безпеки суспільства та ризиках контрабанди з повним перенесенням митного контролю інших ризикових вантажів на етап постмитного аудиту з його поглибленням не лише до рівня отримувача товару, але й кінцевого споживача та врахування результатів такого аудиту в актуалізації інформаційно-аналітичного наповнення СУР дозволять значно полегшити і спростити митні процедури для всіх учасників міжнародної торгівлі.

При цьому відповідно до положень Компендіуму ризик-менеджменту ВМО до впровадження СУР у митну справу має застосовуватись інтегрований, комплексний підхід, що враховуватиме всі ризики, пов'язані з цілями митних органів: ризики державної політики, ризики економічної нестабільності, інформаційного забезпечення, ризики персоналу митних органів, у тому числі прояву корупційних ризиків тощо.

3.2. Основи організації управління ризиками

Надійна організаційна структура управління ризиками є однією з передумов для підходу дотримання вимог, який ґрунтується на оцінці ризику. Структура забезпечує основу та організаційні заходи з управління ризиками, що дозволяє визначати, оцінювати й управляти ризиками митної адміністрації за рахунок розширення прав посадових осіб на всіх рівнях для прийняття ризикорієнтованих рішень структуровано та систематично.

Для забезпечення ефективного застосування ризик-менеджменту він має бути впроваджений в організаційну культуру та бути частиною виконання митними органами покладених на них завдань. Досвід країн – членів ВМО свідчить, що процес упровадження може тривати кілька років, а тому має бути підкріплений зобов'язаннями з боку керівників і співробітників на всіх рівнях. Адміністрації мають моніторити, переглядати й оцінювати практику управління ризиками і постійно вдосконалювати її.

На оперативному рівні митним адміністраціям рекомендується здійснювати процедури контролю, які ґрунтуються на ризику, на основі власних баз даних і розвідки. Метою цих процедур є виявлення надійних операторів/осіб та низькоризикових партій товарів/угод, які можуть отримати вигоду від більшого сприяння на противагу від тих, що потребують вищого рівня контролю.

Підхід до управління дотриманням вимог законодавства на підставі оцінки ризиків потребує більш цілісного підходу до управління ризиками, включаючи всіх працівників від керівництва митної адміністрації до рядових співробітників. Управління ризиками на рівні окремої посадової особи або функціонального підрозділу більше недостатньо. Цілісний підхід до управління ризиками потребує постійної оцінки ризиків, з якими стикається служба на кожному рівні та за якою відбувається об'єднання результатів на організаційному рівні з метою сприяння визначенню пріоритетів і підвищення ефективності процесу прийняття рішень. Ідентифікація, оцінка й управління ризиками в масштабі всієї організації допомагають виявити важливість усіх ризиків, сукупності ризиків і взаємозалежність елементів.

З метою забезпечення того, щоб управління ризиками враховувалося у визначенні пріоритетів і розподілі ресурсів, управління ризиками має бути включено в наявні структури керівництва і прийняття рішень як на оперативному, так і на стратегічному рівнях. З досягненням цієї мети кожен співробітник служби стає залученим у процес управління ризиками.

Існує кілька способів створення організаційної структури управління ризиками. У цілому така структура складається з п'яти ключових елементів. Такими елементами є розпорядження і доручення, створення організаційної схеми управління ризиками (розробка структури), впровадження та реалізація управління ризиками, моніторинг і аналіз і, нарешті, постійний розвиток. На рис. 3.7 показано ці елементи і зв'язки між ними.

Рис. 3.7. Побудова системи ризик-менеджменту

Передача повноважень і прийняття зобов'язань на високому рівні мають вирішальне значення для ефективного управління ризиками. Управління ризиками навряд чи буде ефективним без підтримки з боку керівництва вищого рівня. Голова митної адміністрації та вище керівництво мають розробити політику, визначити цілі й повноваження з планування, виділяти ресурси і приймати рішення на підставі управління ризиками та оцінки ризиків. Щоб забезпечити глибше розуміння і дотримання правил управління ризиками, керівництво митниці має:

- прийняти політику управління ризиками, яка відповідає організаційній стратегії та цілям;
- чітко сформулювати і поширити політику з управління ризиками та необхідність звітувати про діяльність у рамках цієї політики;
- розробити показники управління ризиками, які доповнюватимуть оцінку ефективності діяльності організації;
- забезпечити постійну дієвість політики управління ризиками.

Вище керівництво відіграє вирішальну роль у забезпеченні того, щоб організаційна культура служби відповідала політиці та принципам управління ризиками, зазначеним вище. Ефективне і дієве управління ризиками може бути реалізовано повною мірою тільки за умови включення управління ризиками в методи здійснення діяльності всієї організації.

Після впровадження управління ризиками вимагає неухильного дотримання його політики і планів. Переваги управління ризиками найчастіше стають очевидними в середньо- і довгостроковій перспективі. Тому важливо, щоб ступінь дотримання політики і планів залишався незмінним із часом. Неухильне дотримання може бути забезпечено за рахунок постійного підвищення рівня обізнаності та нагадування співробітникам про важливість управління ризиками.

Чітке розуміння робочого середовища є важливим кроком у розробці організаційної структури управління ризиками. За допомогою перевірки робочого середовища служба може визначити різні зовнішні та внутрішні фактори і ризики, які впливають на досягнення нею своїх цілей. Зовнішні фактори, які необхідно враховувати, можуть включати різні політичні, економічні, соціальні та технологічні чинники. У визначенні умов управління внутрішніми ризиками необхідно враховувати: загальну структуру управління; наявні структури керівництва і звітності; зацікавлених осіб; цінності та моральні принципи; робоче середовище; культуру і допущення в управлінні індивідуальних і організаційних ризиків; наявний досвід і практику управління ризиками; типи потоків інформації та використовуваних систем; а також місцеві та організаційні політики, процедури і процеси.

У багатьох митних адміністраціях наявні практики і процеси управління включають елементи управління ризиками. Тому, перш ніж почати розробляти структуру ризик-менеджменту, потрібно провести критичний аналіз та оцінку існуючих елементів. В оцінці можливостей з управління внутрішніми ризиками важливу роль відіграє аналіз структур передачі повноважень, керівництва і прийняття рішень, процесів планування, інфраструктури, а також людських і фінансових ресурсів.

У розумінні організації та контексту, пов'язаного з управлінням ризиками, важливо враховувати концепцію рівня терпимості до ризику. Перевірка середовища дозволить виявити зацікавлених осіб, на яких впливають рішення і дії організації, а також рівень їхньої терпимості до різних рівнів ризику.

Кожній митній адміністрації потрібно розробити власну унікальну політику управління ризиками з урахуванням своїх стратегічних цілей і завдань та відповідних планів. У політиці управління ризиками мають бути чітко визначені загальні наміри і керівництво організації щодо управління ризиками. Разом політика управління ризиками й організаційний план управління ризиками, в якому зазначається підхід, компоненти управління та ресурси, які необхідно використовувати в управлінні ризиками, мають містити, як мінімум, такі елементи:

- зв'язок організаційних цілей і завдань із ризиками;
- обґрунтування і зобов'язання щодо управління ризиками (стратегія управління ризиками);
- зв'язок управління ризиками з процесами стратегічного і ділового планування;
- рівень і характер ризику, який є прийнятним (готовність до прийняття ризику/рівень терпимості до ризику);

- організація і заходи з управління ризиками;
- інформація про методи ідентифікації та оцінки ризиків;
- список документації з аналізу ризиків та складання звітності за ризиками;
- вимоги і механізми контролю пом'якшення ризиків;
- конкретні зобов'язання і відповідальність за управління ризиками (тобто визначення власників ризиків);
- критерії оцінки ефективності управління ризиками;
- розподіл виділених ресурсів для координування реалізації управління ризиками;
- внутрішня і зовнішня комунікація та плани і системи звітності;
- терміни проведення періодичного аналізу політики управління ризиками та пов'язаних планів.

Митній адміністрації необхідно забезпечити чітке визначення зобов'язань, повноважень і компетенцій щодо управління ризиками. Розподіл зобов'язань і повноважень з управління ризиками є ключовим аспектом включення управління ризиками в організаційну культуру. Визначення зобов'язань передбачає їх розподіл відповідальності на організаційному рівні з метою розробки, впровадження та підтримки структури управління ризиками, а також встановлення власників ризику щодо різних ключових ризиків у масштабі всієї організації.

Розглядаючи поняття володіння ризиків у цілому, кожен співробітник служби відповідає за ідентифікацію та управління ризиками. Під час розгляду офіційних ролей в організації можна визначити такі зобов'язання.

Голова митної адміністрації та вище керівництво несуть спільну відповідальність за політику і практику ризик-менеджменту, підтримуючи його реалізацію та водночас забезпечуючи, щоб митна адміністрація виправдовувала очікування і виконувала вимоги зацікавлених осіб. Вище керівництво «володіє» ризиками окремих сфер їхньої діяльності й відповідає за управління ризиками окремої структурної одиниці. Воно також забезпечує виділення ресурсів для роботи з пріоритетними сферами його діяльності відповідно до пріоритетів митної адміністрації, а також відповідає за забезпечення збирання оперативних даних для ефективної оцінки як стратегічних, так і операційних ризиків.

Керівники відповідають за управління ризиками у певних сферах, котрі знаходяться в межах їхньої компетенції. Вони мають забезпечувати наявність ресурсів для роботи з пріоритетними галузями, які перебувають під їхнім контролем, а також ефективність і дієвість операційних систем і процедур. Очікується, що керівники і персонал вестимуть облік ключових ризиків і складатимуть картину ризиків у своїй сфері шляхом визначення і документування докладної інформації про оцінку ризиків. Вони також мають забезпечити, щоб у системи звітності вносилися необхідна інформація, а документація щодо ризиків була доречною та актуальною.

Рядові співробітники в основному відповідають за втручання, тобто безпосередній вплив на ризики. Таким чином, усі рядові співробітники мають знати і

розуміти законодавство, надані їм повноваження і права. Їм слід дотримуватись вказівок, політики та процедур і виявляти ризики та можливості у своїй сфері діяльності, включаючи оцінку можливих наслідків і прийняття відповідних дій з метою пом'якшення ризиків. Отримання зворотного зв'язку від рядових співробітників і втручання з їхнього боку відіграють критичну роль у забезпеченні постійної актуальності структури управління ризиками з урахуванням умов роботи та наявних ризиків.

Залежно від організаційних структур і систем можуть існувати кілька певних підрозділів, що несуть колективну відповідальність за управління ризиками. Такі підрозділи можуть включати комітет з управління ризиками, центральний підрозділ з управління ризиками та/або центр з управління ризиками/визначення об'єктів для перевірки (таргетинг-центр або центр націлювання). Комітет з управління ризиками в цілому створюється і відповідає за забезпечення нагляду та звітування вищому керівництву. Як правило, функції комітету з управління ризиками включають:

- підготовку та подання старшому керівництву і генеральному директору консультацій щодо готовності до прийняття ризику, рівня терпимості та стратегії;
- вивчення звітів з управління ризиками у разі високого ступеня ризиків, зокрема стратегічних ризиків, на підставі яких приймаються довгострокові рішення;
- аналіз процесу управління ризиком і його ефективності;
- вивчення організаційної системи внутрішнього контролю та її ефективності.

Залежно від ступеня розвитку ризик-менеджменту деякі митні адміністрації визначають структурні підрозділи, відповідальні за заходи, пов'язані з оцінкою ризиків і/або збиранням оперативних даних. Центральний підрозділ з управління ризиками та/або таргетинг-центр часто несуть відповідальність за порівняння й аналіз інформації, а також за оцінку первинної інформації. Результати оцінки в контексті робочого середовища дозволяють розробити показники ризиків і профілі щодо товарів, пасажирів, транспортних засобів і економічних операторів.

Важливо забезпечити, щоб для управління ризиками були виділені достатні ресурси. Потрібно проаналізувати, які співробітники потрібні, який досвід і компетенції та навички необхідні для забезпечення персоналом підрозділів, пов'язаних з управлінням ризиками. Керівники і рядові співробітники мають проходити відповідне навчання з метою забезпечення їх компетентності у всіх аспектах управління ризиками. Роль автоматизації у збиранні, порівнянні й аналізі даних та інформації дедалі зростає. Службам слід оцінювати свої можливості у сфері ІКТ і забезпечувати наявність інструментів, придатних для проведення належної оцінки ризиків, з метою подання організації на всіх рівнях високих результатів управління ризиками, які ідентифікують організаційні ризики і містять рекомендації щодо їхньої обробки.

Включення управління ризиками в процес прийняття рішень знаходить підтримку в організаційній філософії та культурі, які сприяють управлінню ризиками. Ця мета може бути досягнута різними способами, такими як:

- прагнення до бездоганного управління, включаючи управління ризиками;
- стимулювання керівників і рядових співробітників до розвитку навичок управління ризиками;
- включення управління ризиками в оцінку ефективності діяльності на всіх рівнях організації;
- впровадження заохочень і винагород;
- розвиток досвіду і здібностей з управління ризиками;
- підтримка інновацій та одночасне управління й підтримка в разі виникнення проблем.

Ефективна комунікація також є важливою частиною ефективного управління ризиками. Дієва комунікація включає як внутрішні, так і зовнішні аспекти. Лінії внутрішньої комунікації та механізми звітності підтримують і стимулюють відповідальність і володіння ризиком та забезпечують потік інформації, який стосується ризиків усередині організації.

З метою інформування зовнішньої аудиторії про стратегію управління ризиками та її залучення до участі в процесі мають створюватися механізми зовнішньої комунікації та звітності, що передбачають такі аспекти:

- порядок залучення відповідних зовнішніх зацікавлених осіб та врахування їхніх очікувань і вимог у підході до управління ризиками;
- порядок забезпечення відповідності зовнішньої звітності про ризики національним законодавчим, нормативним та управлінським вимогам;
- порядок використання комунікації з метою створення атмосфери довіри в організації, спрямованої на підтримку управління ризиками, включаючи розкриття результатів;
- порядок комунікації з відповідними зацікавленими особами в разі виникнення кризи або непередбачених обставин.

Розвиток механізмів оцінки та звітування забезпечує зворотний зв'язок для керівництва та інших зацікавлених сторін у процесі управління в цілому. Забезпечення із управління ризиками підлягає моніторингу і перегляду, а результати мають проходити зворотній зв'язок – це сприяє тому, що управління ризиками залишається ефективним у довгостроковій перспективі.

Деякі функції моніторингу та перегляду, які могли потрапити до функціональної групи адміністрації, належать до перегляду й аудиту. Відповідальність може бути покладено на керівників і працівників, щоб гарантувати, що інформація, яка впливає на ризик, збирається й ефективно аналізується. Звітування може здійснюватися через звичайні процедури і канали управління (виконання звітності, постійний моніторинг тощо) у рамках консультативних функцій, пов'язаних з управлінням ризиками (наприклад, комітет управління ризиками).

Звітування полегшує навчання і вдосконалює прийняття рішень на основі оцінювання успіхів і невдач, моніторингу використання ресурсів та поширення інформації про передовий досвід. Під час моніторингу і перегляду системи управління ризиками слід звернути увагу на таке:

- управління ризиками відповідно до встановлених показників;
- встановлення надійності ранжування і показників ризиків;
- відповідність відповідальності, покладеної на власників ризиків;
- перегляд системи управління ризиками, політики і плану відповідно до поточного контексту;
- звітування щодо впливу на ризики і подальше використання планів;
- оцінка поточної актуальності впливу на ризики;
- забезпечення зворотного зв'язку в рамках всієї організації та із зовнішніми зацікавленими сторонами у разі необхідності щодо досягнень, переваг і результатів управління ризиками.

Постійне вдосконалення системи має вирішальне значення для більш обгрунтованого та проактивного прийняття рішень. Воно зміцнює здатність адміністрації управляти ризиками та сприяє інтеграції управління ризиками в організаційну структуру та культуру. Митні адміністрації мають постійно підвищувати свою зрілість управління ризиками і забезпечувати підтримання актуальності системи за допомогою інформації, отриманої в результаті діяльності зі зменшення ризику та отриманої на кордоні. На основі проведеного моніторингу та перегляду процесів мають прийматися рішення щодо вдосконалення системи, політики управління ризиками та планів управління ризиками на стратегічному та оперативному рівнях.

Упровадження ризик-менеджменту як організаційної культури не завжди відбувається просто. Досвід країн – членів ВМО свідчить, що це може тривати кілька років і потребує значних зусиль з боку керівництва і працівників на всіх рівнях. Зрілість ризик-менеджменту, яку розуміють як здатність організації до ризик-менеджменту та її адаптивність, може допомогти митній адміністрації постійно вдосконалювати практику ризик-менеджменту.

Зрілість ризик-менеджменту може бути оцінена по-різному, тому адміністрації мають створити відповідну систему оцінки, що дозволить їм переглянути і вдосконалювати їхню зрілість структуровано і систематично. Встановлення такої системи включає в себе погоджену структуру моделі зрілості, визначення параметрів оцінки і вибір інструментів для проведення оцінки.

Важливість створення моделі ризик-зрілості полягає в тому, що встановлюється єдина основа для порівняння (бенчмаркінгу) практики ризик-менеджменту. Причому розроблена модель має відповідати їх унікальному контексту.

У виборі моделі зрілості розробляються показники для оцінки основних характеристик моделі. Процес оцінки може бути якісним або кількісним, або поєднувати ці два підходи. У разі застосування кількісної оцінки необхідно впевнитися в тому, що використовуються відповідні для оцінювання інформація та інструменти.

Інструменти оцінювання залежать від показників, які використовують. Показники кількісної оцінки базуються на аналізі та обробці даних, у тому числі статистичному аналізі тощо. Для якісного аналізу використовуються такі інструменти, як інтерв'ю, анкетування, опитування, аудит тощо.

Модель зрілості ризик-менеджменту (рис. 3.8) ґрунтується на п'яти різних рівнях зрілості ризик-менеджменту (наївність/непоінформованість, усвідомленість, визначеність, управління, усунення). Зрілість оцінюється щодо основних характеристик: культура, процес, інфраструктура.

Рис. 3.8. Модель зрілості ризик-менеджменту

«Наївність/непоінформованість»

На цьому початковому етапі виникає розуміння організацією невідповідності між наявними ресурсами та попитом на них у виконанні завдань. При цьому немає чіткого розуміння формального процесу ризик-менеджменту, процедур і методів, навіть якщо підходи та термінологія можуть бути відомі. На цьому рівні також немає підтримки ризик-менеджменту вищим керівництвом. Це призводить до управління ризиком на випадковій основі там, де ризик-менеджмент не застосовується до організаційних програм і бізнес-процесів систематично.

Щоб перейти на наступний рівень зрілості ризик-менеджменту, необхідно вжити низку заходів, наприклад:

- отримання найвищого організаційного мандата (підтримки) і зобов'язання щодо ризик-менеджменту;
- цілі застосування ризик-менеджменту мають бути встановлені та дозволяти використовувати процес ризик-менеджменту відповідно до особливостей організації;
- визначення основних сфер відповідальності та власників ризиків;
- належна підготовка (навчання) та підтримка основних власників ризиків;
- проведення брифінгів обізнаності для повідомлення бачення ризик-менеджменту і його потенціальних переваг для всієї організації, від вищого керівництва до працівників. До цих брифінгів обізнаності потрібно також залучати основних зацікавлених осіб;
- призначити пробне (пілотне) застосування ризик-менеджменту, ретельно підібране для максимально високого шансу раннього успіху;
- зв'язок успіхів (досягнень). Пошук імпульсу в процесі ризик-менеджменту і заохочення інших проектів та осіб застосовувати ризик-менеджмент у тих сферах, де його переваги очевидні;

– планування на довгострокову перспективу, визнаючи, що ефективно застосування ризик-менеджменту не може бути досягнуто відразу. Потрібно оцінити вартість реалізації проекту, а також забезпечити виділення необхідних ресурсів перед початком;

– створення ефективних механізмів контролю процесу для забезпечення моніторингу та перегляду на основних інтервалах. Збирання і тенденції відповідних показників;

– розглянути питання про підготовку проекту процедур ризику із шаблонів для основних входів і виходів.

«Усвідомленість»

На другому рівні зрілості організація усвідомлює свою місію, цілі та пов'язані з ними ризики, також знає зацікавлені сторони та їхні потреби. Високорівневий мандат і зобов'язання щодо ризик-менеджменту прийняті. Концепція та переваги ризик-менеджменту зрозумілі на всіх рівнях організації. Визначені сфери відповідальності за ризики і розробляється початкова організаційна інфраструктура для ризик-менеджменту. Проте загальний підхід до ризик-менеджменту все ще характеризується дещо інтуїтивно.

Для переходу до наступного рівня ризик-зрілості необхідно здійснити такі дії:

– посилення і зміцнення корпоративної підтримки для застосування процесу ризик-менеджменту. Чітке зобов'язання вищого керівництва важливе для забезпечення необхідної довіри;

– розробка та опублікування організаційної політики в напрямі використання ризик-менеджменту;

– формалізація процесу ризик-менеджменту із чітким визначенням масштабів і цілей ризик-менеджменту й узгоджених процедур і відповідних інструментів;

– забезпечення формального ризик-навчання для керівників і працівників та заохочення їхньої участі у поточних навчальних курсах, конференціях і семінарах, практикумах з ризик-менеджменту;

– виділення достатніх ресурсів для процесу реалізації ризик-менеджменту з призначенням або набором достатньої кількості працівників і визначення бюджетів (ресурсів) для навчання з ризик-менеджменту, інструментів оцінки ризиків та інших необхідних заходів;

– вибір основних проектів, які демонструють переваги ризик-менеджменту в усіх сферах діяльності організації;

– доведення успіху і заохочення ширшого застосування ризик-менеджменту в інших сферах;

– забезпечення практики використання ризик-менеджменту як частини поточного управління проектами і бізнес-процесами. Включення регулярної звітності з ризик-менеджменту в аналіз управлінської діяльності;

– отримання показників ризик-процесу; виявлення загальних ризиків, ефективних заходів у відповідь, вартості зниження ризиків тощо;

– створення переліків для полегшення ідентифікації ризиків та процедури оцінювання, які базуються на досвіді ризик-менеджменту в рамках організації.

«Визначеність»

На третьому рівні ризики чітко визначені, а підхід до ризик-менеджменту стандартизований і точний. Інфраструктура ризик-менеджменту добре встановлена і включає в себе визначені політику, процедури, сфери відповідальності та культуру. Оперативні плани, включаючи виявлені ризики та стратегії управління ними, теж визначені, а також розроблені різні ресурси та інструменти для ефективного аналізу. Постійно здійснюється навчання і підвищення рівня інформованості з питань ризик-менеджменту. Оперативна діяльність часто підтримується специфічною функцією ризик-менеджменту або засобами, які гарантують єдинообразність його застосування.

Для переходу на четвертий рівень зрілості організація має вжити таких заходів:

- забезпечення ефективного навчання на досвіді. Проведення регулярних переглядів процесу ризик-менеджменту для підтримання його актуальності та ефективності;

- внесення змін і зміцнення процесу ризик-менеджменту за необхідності, у тому числі інвестицій у нові інструменти, нові методи, навчання персоналу тощо;

- дослідження нестандартного використання процесу ризик-менеджменту. Прагнення модифікації та застосування ризик-менеджменту до кожного виду діяльності організації;

- застосування всіх можливих засобів для розвитку належної культури ризик-менеджменту, заохочуючи персонал зважати на ризик з урахуванням невизначеності й використанням методів оцінки та управління потенційними загрозами;

- забезпечення того, щоб ризик був критерієм у прийнятті рішень;

- виявлення та протидія випадкам ризик-стомлюваності, коли працівники втрачають інтерес або є потенційна втрата імпульсу. Регулярне оновлення процесу, відзначення досягнень, опублікування показників вдосконалення та нагородження ефективного ризик-менеджменту;

- організація регулярного навчання з ризик-менеджменту для забезпечення актуальності навичок.

«Управління»

На четвертому рівні зрілості ризиками управляють ефективно і дієво. Ризик-менеджмент лежить в основі всіх організаційних процесів і базується на комплексному процесі та сприятливій культурі. Налагоджено ефективний двосторонній зв'язок щодо ризик-менеджменту, де цілі та ресурси переміщуються вниз із ефективним зворотним зв'язком вгору. Практика ризик-менеджменту і результати вимірюються і контролюються, а підхід постійно розвивається.

Перехід на п'ятий рівень зрілості можливий після виконання таких заходів:

- забезпечення постійної підтримки вищого управління;

- за допомогою методів аудиту і перевірки підтримання застосування методів ризик-менеджменту необхідної якості і стандарту;

- використання повною мірою конкурентних переваг як результатів проактивного управління невизначеністю (враховуючи як ризики, так і можливості);

- розширення ризик-менеджменту за межі звичайного застосування, його новаторське використання в усіх сферах діяльності;

- постійне інвестування в удосконалення ризик-процесу, інструментів, технологій, кваліфікації персоналу тощо;
- продовження участі та консультацій із зацікавленими сторонами процесу ризик-менеджменту.

«Усунення»

Четвертий і п'ятий етапи багато в чому схожі та являють собою ризик-менеджмент дуже високої зрілості. Ключова різниця між ними полягає в тому, що на п'ятому рівні зрілості управління ризиками є не тільки з погляду пом'якшення їх негативних наслідків, але й прагнення активного використання його позитивних якостей і можливостей. Практика ризик-менеджменту оптимізована й інтегрована в усі організаційні процеси та ефективна для досягнення організаційних цілей. Високоякісна інформація та знання використовуються для прийняття рішень, і рішення ґрунтуються на всебічному розумінні ризику. Ризик-менеджмент є невід'ємною частиною щоденної роботи працівників на всіх рівнях організації.

3.3. Етапи управління ризиками в митній справі

Для реалізації системи ризик-менеджменту важливо мати детальний план і стратегію його реалізації. Цей план має описувати здійснення організаційних заходів і визначати їх терміни і стратегію. Реалізація системи передбачає застосування політики управління ризиками в усій організаційній діяльності.

Прийняття загального, безперервного і систематичного процесу управління ризиками забезпечує стандартну методологію для реалізації управління ризиками на практиці. Процес є циклічною методологією з чітко визначеними кроками (рис. 3.9), які забезпечуть розуміння ризиків та їх наслідків і загальні основи для прийняття управлінських рішень щодо розподілу ресурсів та пріоритетності дій поводження з ризиками. Важливо, щоб процес управління ризиками застосовувався на всіх рівнях управління.

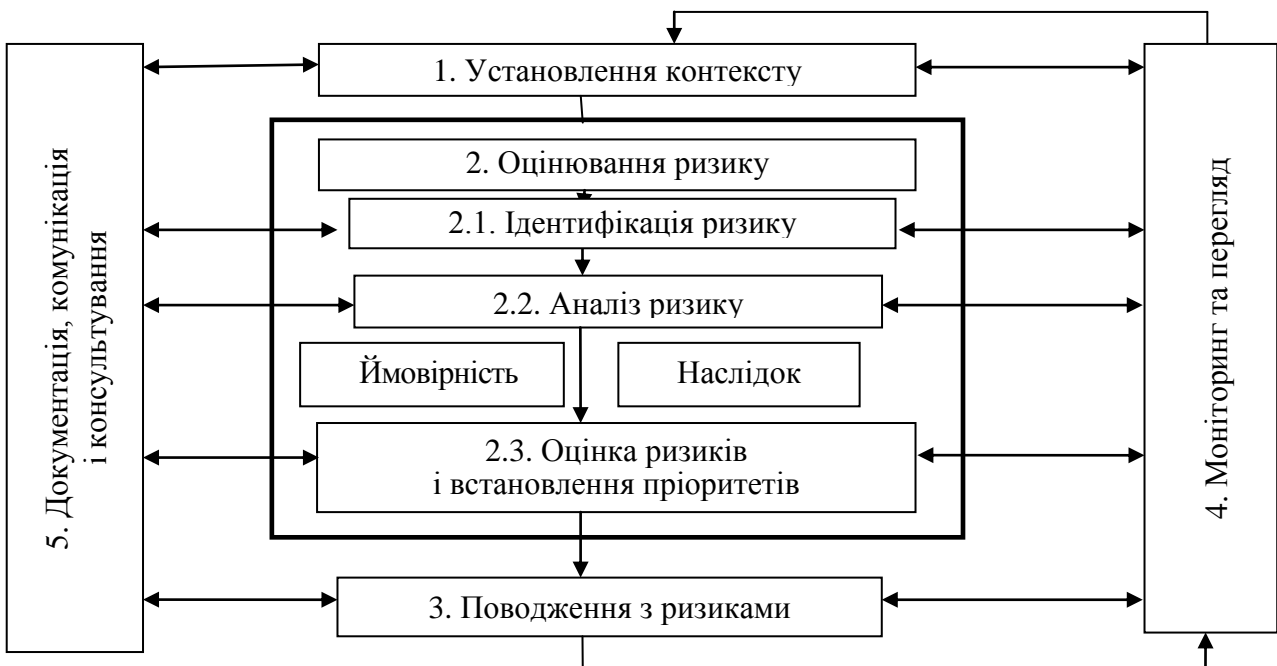

Рис. 3.9. Процес управління ризиками

Встановлення контексту

Будь-які зусилля з управління ризиками починаються з встановлення того, чим необхідно управляти. Цей етап визначає контекст, в якому здійснюватиметься управління ризиками. Він спрямований на чітке формулювання та роз'яснення цілей і видів ризиків, які вивчаються. Контекст може бути всієї організації, однієї з її ключових функцій, процесу, проекту, певного місця, групи міжнародних угод тощо.

Визначення того, чим необхідно управляти, допомагає встановити параметри для інших частин процесу управління ризиками. Для встановлення контексту можуть бути використані питання, в яких відображені як внутрішні, так і зовнішні аспекти.

- Які цілі в контексті, де здійснюється процес управління ризиками?
- Яке операційне середовище?
- Які можливості та ресурси необхідні для управління ризиками?
- Які критерії використовуються для оцінки ризиків і для визначення необхідного додаткового контролю?
- Які обсяги і межі здійснення управління ризиками?
- Які очікування зацікавлених сторін: уряд, причетні групи, трейдери та інші групи приватного сектора?
- Які ще деталі відомі про процес або діяльність?

Результатом цього етапу має бути встановлення контексту операційного середовища, який включає в себе чітке визначення цілей («ризик для чого») і зони ризику, а також критерії та параметри його оцінки.

Ідентифікація ризику

Ризики не можуть бути проаналізовані або керовані, поки вони не визначені та не описані в зрозумілій формі. Ідентифікація ризиків полягає у виявленні й описі (реєстрації) всіх потенційних ризиків, використанні систематичного процесу для визначення того, які виникають ризики і чому, формуючи таким чином основу для подальшого аналізу. Питання, на які слід відповісти на цьому етапі:

- Які існують джерела ризику?
- Які ризики можуть виникнути, чому і як?
- Які заходи контролю можуть виявити або запобігти ризикам?
- Які використовуються механізми звітності та контролю, внутрішнього і зовнішнього?
- Які дослідження необхідні щодо конкретних ризиків і скільки?
- Наскільки надійна інформація, що аналізується?

Заходи щодо ідентифікації ризику на різних рівнях організації мають бути тісно пов'язані між собою. Після визначення стратегічних ризиків вони передаються менеджерам, які потім доопрацьовують широкі стратегічні ризики і визначають пріоритетні напрями діяльності в рамках своїх сфер впливу. Після того, як ці рішення вже прийняті та пріоритети визначені, керівництво оперативного рівня може почати процес визначення конкретних випадків із сфери їхнього впливу для подальших дій. На кожному кроці цього процесу ступінь ризику,

на який можна вплинути, поступово знижується, і управління ризиком здійснюється на відповідному рівні в рамках організації.

Результатом процесу ідентифікації ризиків є реєстр ризиків, який документує ризики і гарантує, що весь спектр ризиків враховується. Існує багато способів побудови реєстру ризиків, один з яких розглянуто далі.

Наприклад, голова митної служби країни X збирає керівників чотирьох управлінь митної адміністрації (начальника управління збирання доходів та міжнародної торгівлі, начальника управління захисту та безпеки суспільства, начальника операційного управління та керівника митної адміністрації) та їхніх заступників на семінар щодо управління ризиками. Мета семінару – проведення стратегічного огляду і виявлення ризиків, які можуть перешкодити митній службі досягти своїх цілей. Основні цілі митної адміністрації пов'язані зі збиранням доходів, забезпеченням захисту суспільства, безпеки та дотримання законодавства і регуляторних норм у галузі митної справи таким чином, щоб гарантувати полегшення торгівлі.

До початку наради керівники трьох оперативних управлінь мали передати відповідні звіти своїх підрозділів. Тобто начальнику оперативного управління було поставлено завдання подати підсумковий звіт щодо розслідувань конфіскації та судових справ. Керівник управління збирання доходів та міжнародної торгівлі подав оновлену інформацію про застосування інституту вповноважених економічних операторів, дотримання ними законодавства, а також торговельну статистику. Керівник управління захисту і безпеки суспільства подав звіт про митні огляди та статистику інших органів прикордонного контролю і поліції. Інформаційний підрозділ надає допомогу в підготовці всіх підсумкових звітів керівником адміністрації.

Після визначення параметрів і контексту для процесу група використовує попередні дані та поінформованість про різні програми, щоб визначити основні організаційні ризики, застосовуючи метод «мозкового штурму».

Ризики діляться за сферами. Головні ризики кожної сфери визначаються так (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні ризики митних адміністрацій

№	Мета	Ризики
1	Ефективне і дієве збирання доходів	1.1. Шахрайство
		1.2. Відсутність компетентності персоналу
		1.3. Чесність
2	Захист і безпека суспільства	2.1. Наркотики
		2.2. Зброя масового знищення
		2.3. Права інтелектуальної власності
3	Сприяння торгівлі	3.1. Неефективні процедури
		3.2. Відсутність координації з іншими відомствами
		3.3. Недостатність використання ІТ

Аналіз ризиків

Аналіз ризиків визначає кількісну міру ризику та потребує врахування джерел визначених ризиків, оцінку їх можливих наслідків для досягнення цілей і судження про ймовірність виникнення наслідків (за відсутності будь-якого специфічного впливу на ризики, використовуючи наявні заходи контролю на місці). Аналіз спирається на використання даних та інформації для обґрунтування наслідків, які можуть виникнути, якщо ризик виникає і/або залишається без уваги. Хоча аналіз ризиків має бути науково обґрунтованим, наскільки це можливо, необхідно пам'ятати, що це неточна наука. Знання про бізнес-середовище, експертні оцінки і здоровий глузд завжди актуальні в аналізі ризиків.

Аналіз дає зрозуміти:

- 1) яка ймовірність виникнення події;
- 2) які потенційні наслідки та їх масштаби.

Поєднання цих елементів приводить до оцінки рівня ризику. Оцінка ризику може бути кількісною чи якісною, або поєднувати ці підходи.

На основі прийняття ризику (толерантності) з використанням матриці 3×3 (високий, середній, низький) у табл. 3.2 пропонуються можливий опис і показники для оцінки ймовірності виникнення ризику, в табл. 3.3 – можливий опис і показники для оцінки наслідків виникнення ризику.

Ці заходи потрібно повторювати регулярно (щорічно в контексті організації та підрозділів), що як правило, призводить до змін в оцінці рівня ризику. Такі зміни відбуваються завдяки застосованим заходам управління і запобігання ризикам. Наприклад, поправки до неоднозначного законодавства залишають менше можливостей для його інтерпретації, а отже, зменшують ймовірність виникнення несприятливої події. Це, своєю чергою, сприятиме меншим ризикам порівняно із часом, коли превентивні заходи ще не були реалізовані, тощо.

Таблиця 3.2

Опис і показники для визначення ймовірності виникнення ризику

Ймовірність	Опис	Індикатори
Висока (ймовірно)	Ймовірніше, що подія відбудеться, або більше 20 % ймовірності	Подія сталася за останні 12 місяців
Середня (можливо)	Подія може відбутися, але ймовірність менше 20 %	Подія відбувалася 1–3 роки тому або в іншій країні протягом останніх 2 років
Низька (малоймовірно)	Подія, ймовірно, не відбудеться, менше 5 % ймовірності	Подія не відбувалася протягом останніх 3 років і більше, або не відбувалася в іншій країні-члені протягом останніх 2 років

Опис і показники для визначення значень наслідків ризику

Наслідок/Вплив	Опис	Індикатори
Високий (серйозний)	Ризик виникає тоді, коли суспільство потерпає від економічної чи політичної кризи	Довгострокові наслідки для уряду чи організації
Середній (керований)	Ризик перешкоджатиме робочим процесам і спричинятиме шкоду суспільству або бізнесу	Вплив на здатність виконувати організаційні цілі та зобов'язання уряду, суспільства і бізнесу
Низький (вплив в рамках існуючих робочих процесів)	Ризик може викликати незначні затримки в наданні послуг	Наслідків ризику можна уникнути за рахунок наявних стандартних операційних процедур

У контексті попереднього прикладу учасники семінару аналізують кожен окремий ризик за категоріями ризику з погляду їх імовірності та наслідків, використовуючи шкалу: високий, середній, низький. Вони спільно приймають наступні рейтинги, наведені в таблиці 3.4.

Рейтинг ризиків митних адміністрацій

№	Ціль	Ризики	Імовірність	Наслідок
1	Ефективний та дієвий збір доходів	1.1. Шахрайство	Висока	Високий
		1.2. Відсутність компетентності персоналу	Низька	Середній
		1.3. Чесність	Низька	Низький
2	Захист та безпека суспільства	2.1. Наркотики	Висока	Середній
		2.2. Зброя масового знищення	Низька	Високий
		2.3. Права інтелектуальної власності	Середня	Низький
3	Сприяння торгівлі	3.1. Неефективні процедури	Низька	Високий
		3.2. Відсутність координації з іншими відомствами	Висока	Високий
		3.3. Недостатність використання ІТ	Низька	Високий

Оцінка ризиків і встановлення пріоритетів

Цей крок передбачає порівняння оцінених ризиків із заздалегідь визначеними критеріями значущості. Розглядаючи рівень кожного ризику, описаного відповідною управлінською командою у матриці (рис. 3.10), можна оцінити

і визначити пріоритети основних ризиків, які слід проаналізувати детальніше. Це сприятиме розміщенню ресурсів пропорційно до того, щоб запобігти ризику або відповісти на нього.

Рис. 3.10. Приклад матриці значущості ризиків (3×3¹)

Оцінка дає можливість митним органам краще зрозуміти ризики. Процес полягає у вирішенні, чи допустимий (прийнятний) ризик, і допомагає у визначенні того, як швидко ризикова подія може відбутися. На рішення про те, яка стратегія застосовується до певного ризику (реагування або моніторинг), впливатимуть різні фактори, в тому числі:

- внутрішні можливості;
- внутрішній потенціал/компетенції;
- чи можна ефективно вжити заходів впливу;
- рейтинг/рівень ризику;
- результат заходів впливу;
- вплив на репутацію;
- витрати/вигоди від запропонованих заходів впливу.

З урахуванням цих факторів можна оцінити ефективність стратегій заходів впливу. Зазначимо, що на рис. 3.11 необхідно згрупувати результати прийнятності ризику і додати певні критерії відповіді для різних категорій.

Рис. 3.11. Приклад матриці значимості ризиків з критеріями відповіді на них

¹ Деякі країни-члени можуть вирішити, що є необхідність у детальнішій оцінці прийняття ризику, наприклад, використовуючи матриці 4×4 та 5×5. З використанням матриці 5×5 рівень прийняття ризику може бути незначний, прийнятний, терпимий, основний і неприйнятний. Іншим способом вираження ризиків є використання «світлофорів», тобто червоний колір для високого рівня ризику, оранжевий для середнього і зелений для низького. IT-система може застосовувати числове значення, наприклад у діапазоні від 1 до 100.

Результатом процесу оцінки та визначення пріоритетів ризику має бути реєстр ризиків, який складається кількісно і пріоритетно відповідно до рівня ризику, поєднуючи ризики з їх власниками, відповідальними за їх пом'якшення і моніторинг.

Повертаючись до нашого прикладу, цей етап показує, як учасники семінару оцінюють пріоритети визначених і проаналізованих ризиків для відповіді. Процес записується до реєстру ризиків за визначеними пріоритетами, які пов'язують ризики з їх власниками. Реєстр формує частину організаційного плану управління ризиками і служить як керівництво для діяльності адміністрації щодо управління ризиками. Пріоритетний реєстр ризиків дозволить топ-менеджерам проводити наради зі своїми підлеглими для визначення стратегії контролю (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Реєстр ризиків

№ з/п	Мета	Ризики	Ймовірність	Наслідок	Значущість	Власник ризику
1	Ефективне та дійове збирання доходів	1.1. Шахрайство	Висока	Високий	Висока	Начальник операційного управління
		1.2. Відсутність компетентності персоналу	Низька	Середній	Середня	Начальник управління збирання доходів та міжнародної торгівлі
		1.3. Чесність	Низька	Низький	Низька	Керівник адміністрації
2	Захист і безпека суспільства	2.1. Наркотики	Висока	Середній	Висока	Керівник управління захисту та безпеки суспільства
		2.2. Зброя масового знищення	Низька	Високий	Низька	
		2.3. Права інтелектуальної власності	Середня	Низький	Низька	
3	Сприяння торгівлі	3.1. Неєфективні процедури	Низька	Високий	Середня	Начальник управління збору доходів та Міжнародної торгівлі
		3.2. Відсутність координації з іншими відомствами	Висока	Високий	Висока	Начальник операційного управління
		3.3. Недостатність використання ІТ	Низька	Високий	Середня	Керівник адміністрації

Поводження з ризиком (вплив на ризик)

Поводження з ризиком належать до рішення чи дії, прийнятих у відповідь на виявлений ризик. Існує чотири універсальні типи відповідей, які можуть бути при цьому застосовані. Це так звані «чотири Т» (від англійських назв):

- приймати (tolerate);
- впливати, управляти (treat);
- передати (transfer);
- припиняти (terminate).

Приймання (допускання) ризику може бути прийнятно в багатьох випадках, наприклад там, де бракує ресурсів або вважається, що управляти ризиком можна за наявності контролю на місцях, або не витратити багато фінансів чи ресурсів, щоб зменшити його вплив або наслідки. Прийняття ризику не означає, що ризик не буде контролюватися і моніторитися. Моніторинг здійснюється за допомогою стандартних процедур для визначення, чи є зміни рівня ризику.

Поводження з ризиками, вплив на них – найбільш використовувані заходи митних органів для управління ризиками, з якими вони стикаються у своїй діяльності. Це означає зменшення ймовірності або наслідків ризиків за допомогою вжиття контрольних заходів і дій, спрямованих на зміну ступеня ризику відповідно до прийнятої толерантності. Залежно від виду ризику застосовують багато доступних методів впливу, включаючи превентивні та правозастосовні заходи. У прийнятті рішення про вплив на ризик важливо зрозуміти причини ризиків, а не концентруватися тільки на їх проявах. Краще розуміння ризиків та їх причин дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення щодо найкращої стратегії впливу або поєднання стратегій пом'якшення.

Передавання ризику означає передачу його третій стороні для пом'якшення наслідків. Ризики можуть бути передані всередині або назовні. Наприклад, у межах митного органу ризик може бути переданий від оперативних підрозділів до ІТ або від кадрового підрозділу до оперативного тощо. Зовнішня передача ризику може відбуватися в операційному і неопераційному середовищах і навіть на стратегічному рівні. В операційному плані ризики можуть бути передані іншим правоохоронним органам, при цьому передача ризику часто супроводжується правовим договором або угодою. Важливо пам'ятати, що передача ризику необов'язково означає передачу відповідальності.

Припинення означає уникнення ризику – прийняття рішення про припинення діяльності, яка може призвести до виникнення ризику.

Повертаючись до нашого прикладу, на основі оцінки та визначення пріоритетів ризику будуть додатково проаналізовані та призначені для реагування. Щойно різні варіанти реагування буде розглянуто, визначені власники ризиків несуть відповідальність за створення докладнішого плану заходів впливу для пом'якшення ризиків (табл. 3.6).

Визначення методів впливу на ризики

№ з/п	Мета	Ризики	Ймовірність	Наслідок	Значущість	Власник ризику	Поводження з ризиками
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Ефективне та дієве збирання доходів	1.1. Шахрайство	Висока	Високий	Висока	Начальник оперативного управління	Вплив: необхідні ретельно продумана стратегія пом'якшення наслідків і план
		1.2. Відсутність компетентності персоналу	Низька	Середній	Середня	Начальник управління збирання доходів та міжнародної торгівлі	Прийняття через забезпечення додаткового навчання працівників. Постійний моніторинг
		1.3. Чесність	Низька	Низький	Низька	Керівник адміністрації	Прийняття: моніторинг за допомогою стандартизованих технологічних операцій
2	Захист та безпека суспільства	2.1. Наркотики	Висока	Середній	Висока	Керівник управління захисту та безпеки суспільства	Вплив: необхідні ретельно продумана стратегія пом'якшення наслідків і план
		2.2. Незаконний ввіз зброї та боєприпасів	Низька	Високий	Низька	Керівник управління захисту та безпеки суспільства	Прийняття: постійний моніторинг за допомогою стандартизованих технологічних операцій
		2.3. Права інтелектуальної власності	Середня	Низький	Низька	Керівник управління захисту та безпеки суспільства	Прийняття: зростаюча обізнаність у суспільстві. Моніторинг за допомогою стандартизованих технологічних операцій

Закінчення табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7	8
3	Сприяння торгівлі	3.1. Неefективні процедури	Низька	Високий	Середня	Начальник управління збору доходів та міжнародної торгівлі	Прийняття: після ретельного розгляду та узгодження з міжнародним передовим досвідом
		3.2. Відсутність координації з іншими відомствами	Висока	Високий	Висока	Начальник оперативного управління	Впливати: необхідні стратегія і план координації і взаємодії із зацікавленими сторонами
		3.3. Недостатність використання ІТ	Низька	Високий	Середня	Керівник адміністрації	Передача третій стороні в наданні послуг. Створення резервного плану

Моніторинг і перегляд

Моніторинг і перегляд мають охоплювати всі аспекти процесу управління ризиками, в тому числі ефективність системи управління ризиками, зміни, які можуть вплинути на це, і статичність специфічних ризиків. На цьому етапі постають такі питання.

- Чи існують припущення, що ризики все ще діють?
- Чи існують нові ризики?
- Чи ефективні та дієві процедури мінімізації ризику?
- Чи рентабельні процедури впливу?
- Чи адекватні управління та бухгалтерський контроль?
- Чи відповідають заходи впливу вимогам законодавства і державній та організаційній політиці?
- Яким чином систему можна вдосконалити?

Для моніторингу і перегляду результатів заходів впливу необхідна надійна система оцінки за тими критеріями, що можна порівнювати результати. Система може включати різні заходи, спрямовані на прямі та пов'язані з ними результати і наслідки обраних дій, що дозволяє порівнювати результати до і після вжиття заходів. Різні заходи оцінювання відповідності вимогам, такі як вибіркові перевірки або інші види статистично достовірних методів аналізу або обстеження, можуть бути потенційними інструментами для оцінки в операційному контексті.

Документація, комунікація і консультування

Комунікація і консультування з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами мають проводитися за необхідності на кожному етапі процесу управ-

ління ризиками, а також для процесу в цілому. Комунікацію і консультування слід планувати і здійснювати не лише щодо процесу, але й щодо будь-якого питання, яке може виникнути. Належне управління потребує відповідального і прозорого прийняття рішень. Для забезпечення відповідальності важливо документально закріпити підстави прийняття рішень і вжиття заходів. Таким чином, діяльність щодо управління ризиками на всіх стадіях процесу має бути добре задокументована і зберігатися таким чином, щоб була можливість пошуку:

- припущень;
- використаних методів;
- джерел даних;
- логіки й аналізу;
- результатів;
- прийнятих рішень та їх обґрунтування.

3.4. Методика визначення, аналізу та оцінки ризиків

На різних етапах процесу оцінювання ризиків використовується багато різних інструментів і методів. Стандарт ISO 31010:2009 «Ризик-менеджмент – методи оцінки ризику» містить докладнішу інформацію про ці інструменти.

Ідентифікація ризику

Для ідентифікації ризиків можна використовувати такі методи:

- «мозковий штурм»;
- метод Дельфі;
- структуровані або напівструктуровані інтерв'ю (опитування);
- контрольні списки;
- первинний аналіз небезпек;
- дослідження факторів небезпеки і працездатності (Hazard and Operability Studie – HAZOP);
- аналіз небезпек і критичний контроль (Hazard Analysis and Critical Control – НАССР);
- оцінка ризиків середовища;
- аналіз сценаріїв;
- структура «Що, якщо?» (SWIFT);
- аналіз виду наслідків відмов;
- причинно-наслідковий аналіз;
- аналіз надійності людських ресурсів (Human reliability analysis);
- обслуговування, орієнтоване на надійність (Reliability centred maintenance);
- матриця «наслідок/ймовірність»;
- аналіз дерева помилок (відмов).

Коротко охарактеризуємо деякі із цих методів.

«**Мозковий штурм**» – це метод, спрямований на сприяння вільному обговоренню і його заохочення в групі обізнаних осіб для ідентифікації потенційних видів відмов та пов'язаних з ними небезпек, ризиків, критеріїв прийняття рішень і (або) способів обробки. Термін «мозковий штурм» часто необґрунто-

вано використовується для позначення будь-якого типу групового обговорення. Насправді ж «мозковий штурм» припускає застосування спеціальних методик, щоб активувати творче мислення учасників ідеями інших членів групи.

Результативне координування є важливою складовою даної методики та включає ініціювання обговорення на початковому етапі, періодичне спрямування уваги фахівців на інші значущі аспекти і фіксування ідей, що виникають у ході обговорення.

«Мозковий штурм» може застосовуватися разом з іншими методами оцінки ризику або як окрема методика, що сприяє творчому мисленню, на будь-якому етапі процесу управління ризиками та на будь-якому етапі життєвого циклу системи. Даний метод можна використовувати під час попередніх обговорень, коли визначаються питання для докладнішого розгляду, або на рівні деталізації для розв'язання конкретних проблем.

У методі «мозкового штурму» велике значення має творче мислення. Тому його застосування доцільне для ідентифікації ризиків, пов'язаних з новою технологією, коли немає даних або необхідне новаторське розв'язання проблем.

Структуровані або напівструктуровані опитування. У структурованому опитуванні особам індивідуально ставлять підготовлені питання, наявні в допоміжному аркуші, які сприяють аналізу ситуації опитуваною особою в іншому аспекті, тобто ідентифікації ризиків у даному аспекті. Напівструктуроване опитування проводиться подібно, але забезпечує більшу свободу під час обговорення нагальних питань.

Застосування структурованих або напівструктурованих опитувань доцільне в тих випадках, коли важко зібрати учасників на засідання для «мозкового штурму» або коли вільну дискусію в групі не можна використовувати до ситуації чи залучених осіб. Такі опитування зазвичай застосовуються для ідентифікації ризиків або для оцінки результативності наявних заходів управління як частини аналізу ризику. Їх можна використовувати на будь-якому етапі проекту або процесу як засіб забезпечення участі зацікавлених сторін у формуванні вхідних даних для оцінки ризику.

Метод Дельфі – це процедура досягнення достовірного консенсусу думок групи експертів. Хоча даний термін широко використовується для позначення будь-якої форми «мозкового штурму», важливою відмінною рисою методу Дельфі відповідно до початкового формулювання є те, що експерти виражають свої думки індивідуально та анонімно, одержуючи доступ до думок інших експертів у ході процесу.

Метод Дельфі може застосовуватися на будь-якому етапі процесу управління ризиками або на будь-якому етапі життєвого циклу системи, там, де необхідний консенсус думок експертів.

Контрольні аркуші являють собою перелік загроз, ризиків або помилок в управлінні. Вони розроблені, як правило, на основі накопиченого досвіду: за результатами або попередньою оцінкою ризику, або відмов у минулому.

Контрольні аркуші використовуються для ідентифікації ризиків і загроз або для оцінки результативності заходів управління. Їх застосовують на будь-якому етапі життєвого циклу продукції, процесу або системи. Контрольні аркуші можуть використовуватись як частина інших методик оцінки ризику, але доцільніше їх застосовувати для перевірки того, чи все було враховано після використання більш творчих методів виявлення нових проблем.

Попередній аналіз небезпек (РНА) – це простий індуктивний метод аналізу, метою якого є ідентифікація загроз, небезпечних ситуацій та подій, які можуть завдати шкоди діяльності, устаткуванню або системі.

Зазвичай цей метод працює на початковій стадії розробки проекту, коли недостатньо інформації про нього або процедури функціонування, і часто передує подальшому вивченню та одержанню інформації з метою встановлення вимог до проекту.

Його використання також доцільне під час аналізу наявних систем для визначення пріоритету небезпек і ризиків для подальшого аналізу або тоді, коли обставини перешкоджають застосуванню докладніших і всебічних методик.

Дослідження факторів безпеки та працездатності (HAZOP) – акронім словосполучення «дослідження безпеки й працездатності» (HAZard and Operability study) є структурованим і систематизованим дослідженням запланованих або наявних процедур або систем. Цей метод призначений для ідентифікації ризиків персоналу, обладнання, навколишнього середовища та/або цілей організації. В результаті очікується, якщо можливо, прийняття рішень щодо впливу на ризики.

Процес HAZOP – якісний метод, який базується на застосуванні ключових слів, за допомогою яких формулюються питання про те, як завдання проектування або умови функціонування можуть бути не досягнуті на кожному етапі проекту, процесу, процедури або системи. Процес зазвичай проводить група фахівців різних галузей у ході декількох засідань.

Процес HAZOP може застосовуватися для всіх типів відхилень від цілей проектування внаслідок недоліків проекту, компонента(ів), запланованих процедур і дій персоналу. Дослідження безпеки та працездатності проводиться на етапі детального проектування за наявності повної схеми передбачуваного процесу, але тоді, коли ще можливо внесення змін у проект.

Структурована методика «Що, якщо...?» (SWIFT) спочатку була розроблена як спрощений альтернативний варіант HAZOP. Вона є систематичним дослідженням, проведеним групою фахівців із застосуванням допоміжних слів або фраз, які використовує координатор на засіданнях для сприяння ідентифікації ризиків учасниками. Координатор і група використовують стандартні фрази типу «Що, якщо...?» у поєднанні з допоміжними фразами, щоб досліджувати, як на систему, організацію або процедуру вплинуть відхилення від нормального функціонування та поведінки. SWIFT зазвичай застосовують на більшості рівнів систем, що мають низький рівень деталізації, ніж HAZOP. Зок-

рема, вона використовується для виявлення наслідків внесення яких-небудь змін, а також ризиків, що змінилися або виникли при цьому.

Аналіз сценаріїв – це процес розробки описових моделей того, що може відбутися в майбутньому. Він може застосовуватися для ідентифікації ризиків за допомогою розгляду можливих варіантів розвитку подій і дослідження їх можливих наслідків. Групи сценаріїв, що відображають, наприклад, «найкращий випадок», «найгірший випадок» і «очікуваний випадок», можуть використовуватися для обговорення можливих наслідків та їх імовірностей щодо кожного сценарію як форма аналізу чутливості під час розгляду імовірного ризику.

Аналіз сценарію дозволяє розглядати наслідки змін та сприяти організаціям у розвитку переваг і гнучкості, необхідних для адаптації до прогнозованих змін.

Аналіз сценарію використовується для формування рішень, що стосуються створення політики і планування майбутніх стратегій, а також для розгляду наявних видів діяльності. Може бути частиною всіх трьох компонентів оцінки ризику. Під час ідентифікації та аналізу групи сценаріїв, що відображають, наприклад, «найкращий випадок», «найгірший випадок» і «очікуваний випадок», можуть застосовуватися для виявлення того, що відбудеться в конкретних обставинах, і для аналізу можливих наслідків та їх імовірностей для кожного сценарію.

Аналіз сценарію використовують для прогнозування того, як загрози та можливості можуть розвиватися: для всіх типів ризиків, як короткострокових, так і довгострокових. Щодо короткострокових ризиків і надійних даних імовірні сценарії можна екстраполювати з інформації, наявної на даний момент. Щодо довгострокових ризиків або ненадійних даних аналіз сценарію стає більш образним і може розглядатись як аналіз майбутнього.

Оцінка надійності оператора (оцінка «людського фактора») (HRA) розглядає вплив працівників на функціонування системи та може застосовуватися для оцінювання впливу помилок персоналу на систему.

У багатьох процесах існує можливість помилки працівника, особливо у випадку, якщо в нього недостатньо часу для прийняття рішень. Імовірність того, що події розвиватимуться таким чином, що призведуть до серйозних проблем, має бути незначною. Проте в деяких випадках дія працівника може бути єдиним захистом, що запобігає розвитку вихідної відмови в нещасний випадок. Значущість оцінки надійності працівника була підтверджена різними нещасними випадками, в яких їх критичні помилки сприяли катастрофічній послідовності подій.

Ці нещасні випадки є попередженнями проти оцінок ризику, які розглядають лише технічні та програмні засоби в системі. Вони показують небезпеку ігнорування можливості наявної помилки оператора. Крім того, оцінка надійності людського фактора дозволяє виявити помилки, які можуть негативно впливати на продуктивність, і визначити способи, якими дані помилки та інші відмови (технічних і програмних засобів) можуть бути усунуті працівниками та обслуговуючим персоналом.

Надійність людського фактора може оцінюватись якісно та кількісно. Якісну оцінку застосовують для виявлення можливості помилки та її причин, що дозволяє зменшити ймовірність помилки. Кількісну оцінку використовують для одержання даних про помилки персоналу для подальшого аналізу «дерева» несправностей (FTA) або застосування інших методик.

На етапі виявлення (ідентифікації) ризиків слід визначити і записати всі потенційні ризики шляхом застосування систематичного процесу для визначення того, які ризики можуть виникнути, чому і як, готуючи таким чином основу для подальшого аналізу.

Діяльність з ідентифікації ризиків на різних організаційних рівнях має бути тісно взаємопов'язана. Щойно визначено стратегічні ризики митної адміністрації, інформація про них має передаватись до управлінців, які доопрацюють стратегічні ризики в рамках своєї сфери впливу та визначать відповідні пріоритетні напрями діяльності. Після того, як ці рішення прийняті, можна розпочинати процес виявлення ризиків на оперативному рівні управління.

Часто на практиці етап ідентифікації ризиків відбувається ніби у фоновому режимі. В разі виявлення певного порушення митного законодавства митниця визначає ризиком можливість подібного порушення в майбутньому і починає аналізувати ризик для вжиття заходів з його мінімізації. Останні рекомендації Всесвітньої митної організації з урахуванням досвіду багатьох країн спрямовують митні адміністрації на системний підхід до управління ризиками, в тому числі до процесу ідентифікації ризиків на всіх рівнях управління. За такого підходу результатом процесу ідентифікації ризиків має бути певний реєстр ризиків, який задокументує весь спектр виявлених ризиків і стане хорошою основою для подальших дій з управління ризиками.

Наприклад, такий реєстр може бути структурований за пріоритетними напрямками управління ризиками або за особливостями митного контролю (під час переміщення громадян чи вантажів; під час ввезення чи вивезення; в оформленні у митний режим імпорту, тимчасового ввезення, переробки тощо; під час авіаперевезень, переміщення морським транспортом, автомобільним чи залізничним, під час міжнародних поштових відправлень), або за іншими складовими. Можна вести кілька реєстрів ризику, а також реєстри ризику на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях (на оперативному рівні, наприклад, може бути складено реєстр за окремим пунктом пропуску з деталізацією ризиків, які характерні саме для цього пункту пропуску, з урахуванням його товарної номенклатури, розташування тощо).

Реєстр ризиків є одним з найважливіших документаційних інструментів управління ризиками. Він виступає як «індекс» ризиків адміністрації, орієнтуючись на який складають відповідні ризик-плани у кожній функціональній сфері діяльності. Реєстр має враховувати вимоги організації та може встановлюватися по-різному. Три приклади реєстрів ризиків наведено в табл. 3.7–3.9.

Таблиця 3.7

Реєстр управління ризиками: організаційні елементи

Ризик		Рівень імовірності	Рівень наслідків	Толерантність	Пріоритет ризиків	Поводження з ризиками
1	Стратегічне управління					
2	Ресурси					
3	Правові основи					
4	Митні системи та процедури					
5	Інформаційні технології та комунікація					
6	Зовнішня співпраця, комунікація і партнерство					
7	Якісне управління					

Таблиця 3.8

Реєстр управління ризиками: організаційні пріоритети

Ризик		Рівень імовірності	Рівень наслідків	Толерантність	Пріоритет ризику	Поводження з ризиками
1	Збирання доходів:					
1.1	мито					
1.2	акцизний збір					
2	Національна безпека					
3	Безпека суспільства:					
3.1	наркотики					
3.2	право інтелектуальної власності					
4	Спрощення торгівлі					
5	Збирання торговельної інформації					

Реєстр управління ризиками: організаційна структура

Ризик		Рівень імовірності	Рівень наслідків	Толерантність	Пріоритет ризику	Поводження з ризиком
1	2	3	4	5	6	7
1	Керівництво:					
1.1	персонал					
1.2	законодавство					
1.3	фінанси					
2	Морський ризик:					
2.1	відділи на причалі/в порту					
2.2	вантаж, що переміщується морськими суднами					
2.3	морські пасажери/екіпаж					
2.4	судна					
3	Авіація:					
3.1	аеропорти					
3.2	авіавантажі					
3.3	авіапасажири/екіпаж					
3.4	літак					
4	Сухопутний ризик:					
4.1	пункти контролю на кордоні					
4.2	перевезення					

Аналіз ризиків (Risk Analysis)

Аналіз ризику – систематичне використання наявної інформації для визначення того, наскільки часто певні ризики можуть виникати і які розміри можливих наслідків.

Аналіз ризиків можна поділити на два взаємодоповнюючі види: якісний і кількісний. Якісний аналіз ризиків містить визначення всіх можливих ризиків, визначення факторів ризику та етапів процесу діяльності, на яких виникають ризики. Кількісний аналіз ризиків полягає в кількісному визначенні можливих збитків і розподілі їх за джерелами ризиків.

У разі потреби мають використовуватися комбінації різних методів. Також важливо об'єднати аспекти якісного та кількісного аналізу для досягнення кращих результатів.

Різні методи та інструменти процесу аналізу ризиків визнані стандартом ISO 31010:2009 «Ризик-менеджмент – методи оцінки ризику». Ці методи можуть бути класифіковані відповідно до застосування їх для аналізу наслідків, імовірності або ступеня ризику (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Методи аналізу ризиків

Метод	Наслідки	Імовірність	Рівень ризику
Байєсівська статистика і мережі Байєса	✓		
Аналіз «bow-tie» (так звана діаграма «краватка-метелик»)		✓	✓
Причинно-наслідковий аналіз	✓	✓	
Причинний аналіз	✓		
Матриця «наслідок/імовірність»	✓	✓	✓
Аналіз витрат/вигод	✓		
Дерево рішень	✓	✓	
Оцінка ризиків середовища	✓	✓	✓
Аналіз дерева подій	✓		
Аналіз наслідків видів відмов	✓	✓	✓
Аналіз дерева відмов (помилки)		✓	
FN криві	✓	✓	
Аналіз загроз і критичний контроль (НАССР)	✓		
Дослідження факторів небезпеки і працездатності (HAZOP)	✓		
Аналіз надійності людських ресурсів	✓	✓	✓
Аналіз захисту рівнів	✓		
Аналіз Маркова	✓		
Багатокритеріальний аналіз рішень	✓		✓
Обслуговування, орієнтоване на надійність		✓	✓
Показники ризику	✓	✓	
Аналіз основних причин		✓	✓
Аналіз сценаріїв	✓		
Структура «Що, якщо?» (SWIFT)	✓	✓	✓

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків – це структурований метод, який застосовується для визначення можливих причин небажаної події або проблеми. Він систематизує можливі фактори в узагальнені категорії таким чином, що дозволяє розглядати всі можливі гіпотези.

Однак метод не розкриває фактичних причин, оскільки вони можуть бути визначені тільки засобом фактичного спостереження та емпіричної перевірки гіпотез. Інформацію подають у вигляді діаграми Ісікави (так звана «риб'яча кістка», приклад якої зображено на рис. 3.12), іноді – у вигляді деревоподібної схеми.

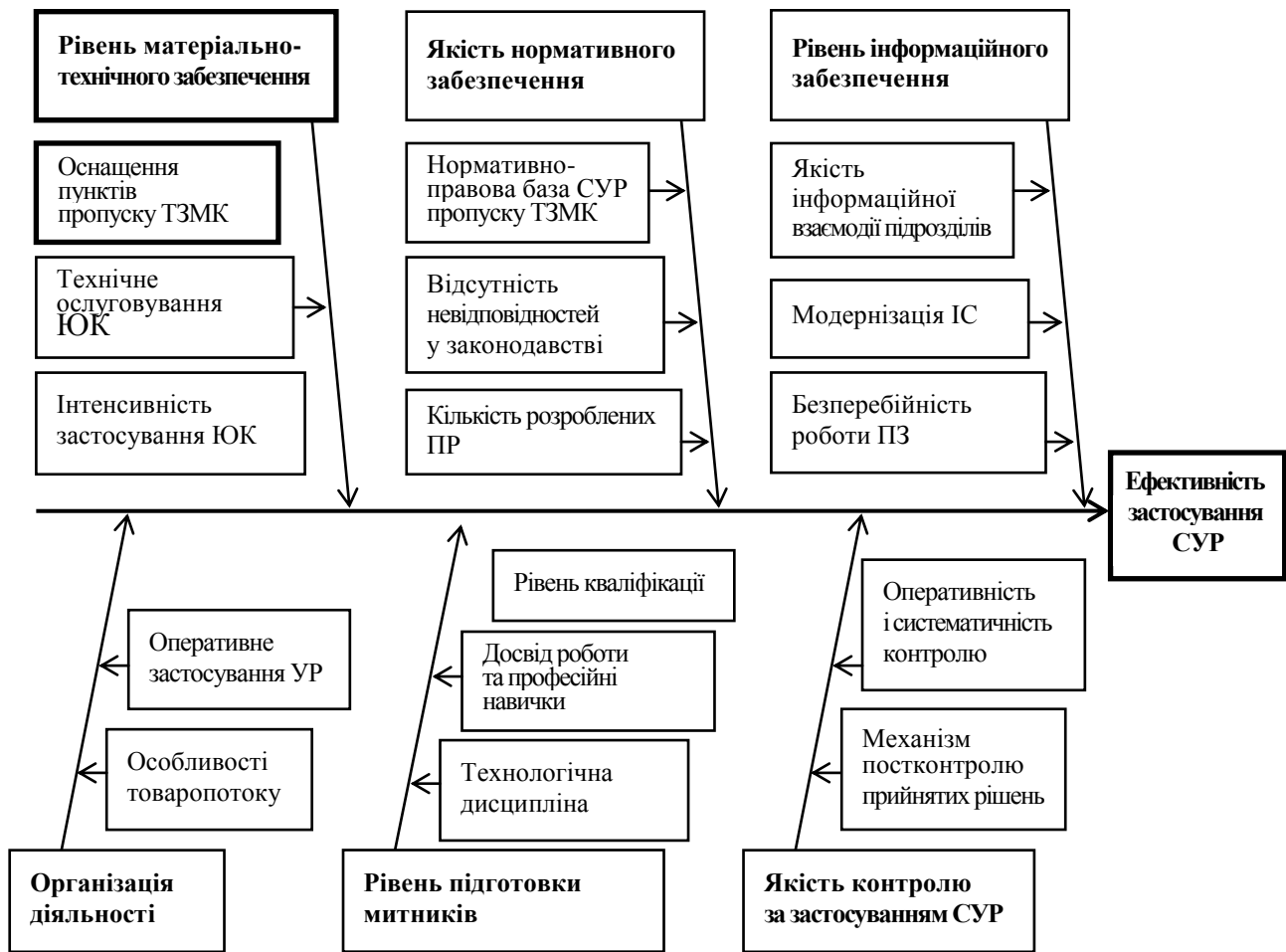

Рис. 3.12. Ризики ефективності застосування СУР у вигляді діаграми Ісікави

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє одержати структуроване графічне зображення переліку причин конкретного впливу. Вплив може бути позитивним (мета) або негативним (проблема) залежно від контексту.

Даний метод застосовується для розгляду всіх можливих сценаріїв і причин, зазначених групою експертів, і дозволяє встановити необхідний консенсус щодо найімовірніших причин, які потім можна перевірити дослідним шляхом або за допомогою оцінювання наявних даних. Застосування його доцільне на початку аналізу для більш ширшого розгляду можливих причин і встановлення можливих гіпотез для подальшого формального аналізу.

Аналіз діаграми «краватка-метелик» – це простий спосіб схематичного опису та аналізу способів реалізації ризику від причин до наслідків. Можна застосувати як поєднання розгляду «дерева» несправностей для аналізу причини події (зображеного вузлом «краватки-метелика» (рис. 3.13) і «дерева» подій для аналізу наслідків. Однак у даному методі переважно розглядаються бар'єри між причинами та ризиком, а також між ризиком і наслідками. Діаграму «краватка-метелик» можна будувати, починаючи з «дерева» несправностей і «дерева» подій, але найчастіше її будують безпосередньо в процесі «мозкового штурму».

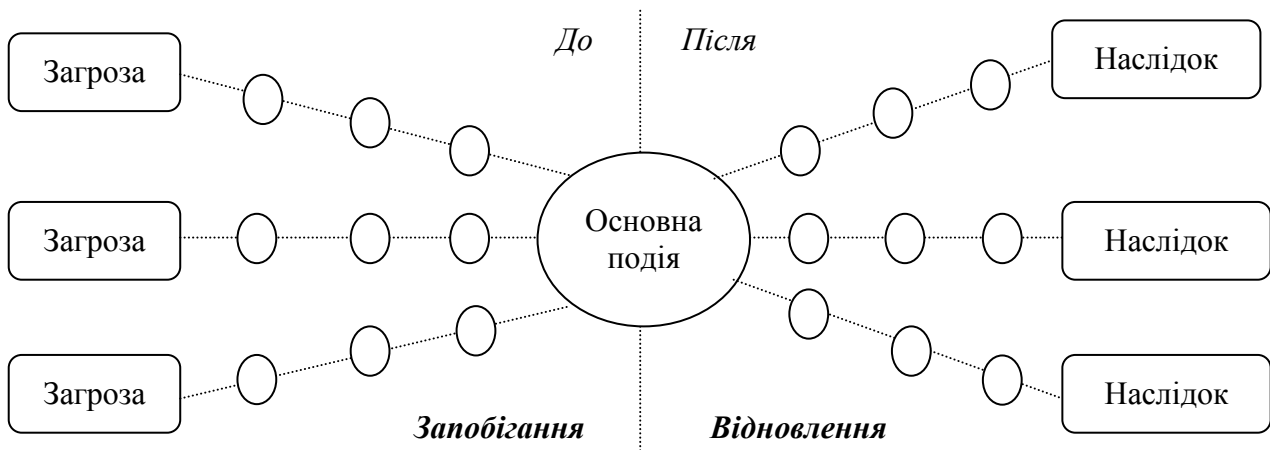

Рис. 3.13. Діаграма «криватка-метелик»

Аналіз діаграми «криватка-метелик» використовується для відображення ризику із зазначенням можливих причин і наслідків. Застосовується у випадку, коли не потрібен детальний аналіз «дерева» несправностей, або тоді, коли слід забезпечити наявність бар'єра або заходу управління для кожного способу реалізації відмови. Застосування даного аналізу доцільне у випадку, коли є чіткі незалежні шляхи розвитку подій, що призводять до відмови.

Діаграма «криватка-метелик» зазвичай простіша для розуміння, ніж «дерево» несправностей і «дерево» подій. Тому її доцільно використовувати як засіб інформаційної взаємодії у випадках, коли аналіз проводиться із застосуванням складніших методик.

Байєсова статистика та мережі Байєса. Його припущення полягає в тому, що будь-яку вже відому інформацію (апостеріорну) можна комбінувати з подальшими результатами вимірів (апостеріорною інформацією), щоб визначити повну ймовірність. Основне рівняння теореми Байєса має такий вираз:

$$P(A|B) = \frac{P(A)P(B|A)}{\sum_i P(B|E_i)P(E_i)}$$

де $P(A)$ – ймовірність події A ;

$P(A|B)$ – ймовірність події A за умови, що відбулася подія B ;

E_i – i -та подія.

Байєсова статистика відрізняється від звичайної тим, що вона припускає не те, що всі параметри розподілу постійні, а те, що параметри є випадковими змінними. У методі Байєсових мереж застосовується графічна модель для відображення ряду змінних та їхніх ймовірнісних зв'язків. Мережа складається з вузлів, які становлять випадкову змінну, і стрілок, які пов'язують батьківський вузол з дочірнім вузлом (батьківський вузол є змінною, яка безпосередньо впливає на іншу дочірню змінну).

Теорії та мережі Байєса широко застосовуються як через їхню інтуїтивну концепцію, так і завдяки наявності відповідного обчислювального програмного

забезпечення. Вони можуть використовуватись у будь-якій сфері, де потрібно встановлення невідомих змінних шляхом залучення структурних взаємозв'язків і даних. Байєсові мережі застосовуються для вивчення причинних взаємозв'язків, щоб поліпшити розуміння проблемної сфери та прогнозувати наслідки втручання.

Криві FN – це графічне подання ймовірності подій, що викликають конкретний рівень збитку для конкретної групи населення. Найчастіше вони належать до частоти даної кількості випадкових подій.

Криві FN відображають накопичену частоту (F), за якої на N або більше представників населення буде зроблено вплив. Більші значення N, які можуть виникнути з високою частотою F, становлять значний інтерес, оскільки вони можуть бути неприйнятними в суспільному та політичному плані.

Криві FN – це спосіб подання результатів аналізу ризику. Багато подій мають високу ймовірність результатів з низькими наслідками і низькою ймовірністю результатів з високими наслідками. Криві FN дозволяють відобразити значення ризику, що являє собою лінію та описує даний діапазон, ніж окрему точку, що представляє окрему пару значень імовірності та наслідків.

Криві FN можуть застосовуватися для порівняння ризиків, наприклад порівняння прогнозованих ризиків із критеріями, вираженими у вигляді кривої FN, або для порівняння прогнозованих ризиків з накопиченими даними про інциденти або із критеріями прийняття рішення, що також виражають у вигляді кривої FN).

Криві FN використовують у проектуванні як систем, так і процесів або для управління наявними системами.

Індекси ризику – це напівкількісна міра ризику, що являє собою кількісну оцінку, отриману із застосуванням підходу бальних оцінок на основі порядкових шкал. Індекси ризику застосовуються для впорядкування серії ризиків на основі подібних критеріїв таким чином, щоб ризики можна було порівняти. Індекси ризику є принципово якісним підходом, який використовують для ранжування та порівняння ризиків. Числове вираження може призводити до необґрунтованого застосування.

Індекси можуть використовуватися для класифікації різних ризиків, пов'язаних з діяльністю, якщо система добре вивчена. Вони дозволяють об'єднати низку факторів, які визначають рівень ризику, в єдину числову бальну оцінку рівня ризику.

Індекси використовують для різних типів ризику, зазвичай як засіб розмежування під час класифікації ризику відповідно до його рівня. Індекси можуть застосовуватися для визначення того, які ризики потребують подальшої детальної та, можливо, кількісної оцінки.

Матриця наслідків і ймовірностей – це засіб поєднання якісної та напівкількісної оцінок наслідків і ймовірностей для одержання рівня ризику або ранжування ризику. Формат матриці та визначення, що застосовують до неї, залежать від контексту, в якому її використовують, при цьому важливо мати форму матриці, що відповідає розглянутому випадку.

Матрицю наслідків і ймовірностей беруть для ранжування ризиків, джерел ризику та заходів впливу на ризик на підставі його рівня ризику. Дану матрицю звичайно використовують як засіб попередньої оцінки, якщо було виявлено безліч ризиків, наприклад, для визначення того, які з них потребують подальшого або докладнішого аналізу, того, на які ризики необхідно впливати насамперед, або того, які з них слід розглядати на вищому рівні управління. Дана матриця також може застосовуватися для відбору тих ризиків, які не потребують подальшого розгляду на цей час. Такий тип матриці також широко використовують для визначення прийнятності або неприйнятності ризику відповідно до сфери, в якій він перебуває в матриці.

Матриця наслідків і ймовірностей може також застосовуватися для обміну інформацією про загальне сприйняття якісних рівнів ризику в організації в цілому.

Аналіз ризиків передбачає вивчення обставин та умов виникнення ризиків, а саме:

- наскільки ймовірне виникнення ризику;
- які потенційні наслідки виникнення ризику та їх значущість.

Для цього необхідно дослідити, які фактори матимуть вплив на наслідки та ймовірність цих наслідків (зокрема, такі фактори, як наявні обсяг і вид контролю та його ефективність).

Для оцінки ймовірності виникнення і наслідків ризиків можуть використовуватись різні шкали і значення показників. Наприклад, триступеневу оцінку можна робити для оцінки ймовірності та для оцінки наслідків (табл. 3.12–3.15). Кожна митна адміністрація визначає свої параметри для оцінки.

Таблиця 3.12

Приклад показників 3-ступеневої оцінки імовірності виникнення ризику

Імовірність	Приклад опису	Приклад кількісного показника
Висока (ймовірно)	Швидше за все подія відбудеться, імовірність події – понад 20 %	Сталася за останні 12 місяців
Середня (можливо)	Подія може відбутися, імовірність події – менше 20 %	Подія відбувалася 1–3 роки тому. Подія відбувалася в іншій країні протягом останніх 2 років
Низька (малоймовірно)	Подія ймовірно не відбудеться, імовірність події – менше 5 %	Не відбувалася протягом останніх 3-х років і більше. Не відбувалася в іншій країні протягом останніх 2 років

Приклад показників 5-ступеневої оцінки імовірності виникнення ризику

Рейтинг/ бал	Імовірність	Приклад опису (якісний показник)	Приклад кількісних показників		
5	Майже напевно	Очікується, що подія відбудеться у більшості випадків	Раз на тиждень або частіше	1 з 10 переміщень	9–10 з 10 перевірок
4	Ймовірно	Ймовірно, подія відбудеться у більшості випадків	У середньому раз на місяць	1 з 10–100 переміщень	7–8 з 10 перевірок
3	Можливо	Подія іноді може відбутися	У середньому раз на рік	1 з 100–1000 переміщень	4–6 з 10 перевірок
2	Малоймовірно	Очікується, що подія не відбудеться у більшості випадків	Як правило, раз на 10 років	1 з 1000–10000 переміщень	2–3 з 10 перевірок
1	Зовсім малоймовірно (рідко)	Подія може відбутися тільки у виняткових випадках	Як правило, раз на 100 років	1 з 10000–100000 переміщень	0–1 з 10 перевірок

Приклад показників 3-ступеневої оцінки імовірності наслідків ризику

Наслідок/вплив	Приклад опису	Приклад показника
Високий (серйозний)	Виникнення ризику може спричинити серйозну кризу в суспільстві, економіці чи політиці	Довгострокові наслідки для уряду чи організації
Середній (керований)	Виникнення ризику перешкоджатиме робочим процесам і призводитиме до шкоди для суспільства або бізнесу	Пошкодження здатності виконувати цілі митної адміністрації та зобов'язання перед урядом, суспільством і бізнесом
Низький (може бути мінімізований у рамках наявних робочих процесів)	Ризик може викликати незначні затримки в наданні послуг	Несприятливі наслідки виникнення ризиків можуть бути мінімізовані за рахунок наявних стандартних операційних процедур

Приклад показників 5-ступеневої оцінки імовірності наслідків ризику

Область, на яку впливає ризик	Наслідки виникнення ризику				
	Зовсім незначні (несуттєві)	Незначні	Помірні	Суттєві	Серйозні
Переміщення вантажів і громадян	Затримок під час переміщення громадян практично немає. Затримки під час переміщення вантажів мають практично несуттєві фінансові і суспільні наслідки	Затримки під час переміщення громадян інколи трапляються. Затримки під час переміщення вантажів мають незначні фінансові і суспільні наслідки	Затримки під час переміщення громадян призводять до помірних незручностей. Затримки під час переміщення вантажів мають помірні фінансові і суспільні наслідки	Затримки під час переміщення громадян призводять до суттєвих незручностей. Затримки під час переміщення вантажів мають суттєві фінансові і суспільні наслідки	Затримки під час переміщення громадян призводять до серйозних незручностей. Затримки під час переміщення вантажів мають серйозні фінансові і суспільні наслідки
Контроль дотримання митного законодавства	Зовсім мало ймовірно, рідко, коли порушники митного законодавства уникатимуть виявлення і заходів контролю	Мало ймовірно, що порушники митного законодавства уникатимуть виявлення і заходів контролю	Можливо, що порушники митного законодавства уникатимуть виявлення і заходів контролю	Ймовірно, що порушники митного законодавства уникатимуть виявлення і заходів контролю	Майже напевно, що порушники митного законодавства уникатимуть виявлення і заходів контролю
Надходження митних платежів до бюджету	Збирання митних платежів відбудеться згідно з планом (прогнозом), відхилення будуть в межах статистичної похибки	Незначні відхилення збирання митних платежів від прогнозованих обсягів	Помірні відхилення збирання митних платежів від прогнозованих обсягів, можуть бути пов'язані із загальними економічними тенденціями	Значні відхилення збирання митних платежів від прогнозованих обсягів, не можуть бути пов'язані із загальними економічними тенденціями. Можливо, уряд вимагатиме пояснень	Серйозні відхилення збирання митних платежів від прогнозованих обсягів, не можуть бути пов'язані із загальними економічними тенденціями. Можливо, уряд ініціює проведення розслідування обставин

Для зручності оцінки наслідків може бути визначено також шкалу значень у грошовому вимірі, наприклад за обсягами недонарахованих до держбюджету коштів чи за вартістю предметів правопорушень (для фіскальних ризиків), у кількісному вимірі, наприклад за вагою небезпечних речовин, що можуть незаконно потрапити на митну територію.

Проведений аналіз наслідків ризику та їх імовірності дозволяє перейти до наступного етапу управління ризиками і визначити рівень ризику (наприклад, високий, середній чи низький).

При цьому, однак, важливо постійно переглядати результати аналізу ризиків, оскільки зміна законодавства, економічних умов, вжиття заходів контролю для мінімізації ризиків та інші фактори впливатимуть на подальшу оцінку ймовірності та наслідків того чи іншого ризику.

Для аналізу ризиків формуються матриці наслідків та імовірності 5×5 (табл. 3.16–3.17).

Таблиця 3.16

Приклад шкали імовірності ризику

Імовірність	Приклад якісної міри	Приклади кількісних мір				Інші міри
		3	4	5	6	
1	2	3	4	5	6	7
Майже точно	Подія, яка очікується, відбувається в більшості випадків	Один раз на тиждень або частіше	10 разів на рік	> 1 до 10	Від 9 до 10 разів з 10 випадків	Якщо ці шкали не відповідають конкретним умовам, слід розробити власну шкалу
Ймовірно (напевно)	Подія, ймовірно, виникає в більшості випадків	У середньому один раз на місяць	Раз на рік або більше	1 до 10–100	Від 7 до 8 разів з 10 випадків	Якщо ці шкали не відповідають конкретним умовам, слід розробити власну шкалу
Можливо	Подія може відбутися в певний час	У середньому один раз на рік	Раз на десять випадків на рік	1 до 100–1000	Від 4 до 6 разів з 10 випадків	
Навряд чи (малоймовірно)	Подія не очікується в більшості випадків	Зазвичай один раз кожні десять років	Один зі 100 випадків на рік	1 до 1000–10000	Від 2 до 3 разів з 10 випадків	
Рідко	Подія може відбутися тільки за виняткових обставин	Зазвичай один раз кожні сто років	Один з 1000 випадків на рік	1 до 10000–100000	Від 0 до 1 разу з 10 випадків	

Приклад шкали наслідків ризику

Ризик	Ступінь ризику				
	Незначний	Невеликий (менший)	Помірний	Великий	Важкий
1	2	3	4	5	6
Вантаж/ пасажир	Рідко для цілей оформлення пасажирів не виконується. Кілька клієнтів можуть бути оформлені із затримкою. Затримки авіа- та морських вантажів спричинені незначним фінансовим і суспільним впливом	Іноді цілі оформлення пасажирів не виконані. Затримки авіа- та морських вантажів спричинені невеликим фінансовим і суспільним впливом	Затримки оформлення пасажирів відбуваються, спричинені помірним порушенням щодо клієнта. Затримки авіа- та морських вантажів спричинені помірним фінансовим і суспільним впливом	Затримки оформлення пасажирів відбуваються, спричинені великим порушенням щодо клієнта. Затримки авіа- та морських вантажів спричинені великим фінансовим і суспільним впливом	Затримки оформлення пасажирів відбуваються, спричинені важким (тяжким) порушенням щодо клієнта. Затримки авіа- та морських вантажів спричинені важким фінансовим і суспільним впливом
Дотримання законодавства на кордоні	Рідко для тих, хто не дотримуються законодавства, щоб уникнути виявлення і дії. Це стосується особливо тяжких злочинів, визначених митним кодексом та іншим законодавством, дотримання якого контролюється митницею	Малоймовірно, що ті, хто не дотримуються законодавства, уникатимуть виявлення і дії. Це стосується особливо тяжких злочинів, визначених митним кодексом та іншим законодавством, дотримання якого контролюється митницею	Можливо, що ті, хто не дотримуються законодавства, уникатимуть виявлення і дії. Це стосується особливо тяжких злочинів, визначених митним кодексом та іншим законодавством, дотримання якого контролюється митницею	Дуже ймовірно, що ті, хто не дотримуються законодавства, уникатимуть виявлення і дії. Це стосується особливо тяжких злочинів, визначених митним кодексом та іншим законодавством, дотримання якого контролюється митницею	Майже точно, що ті, хто не дотримуються законодавства, уникатимуть виявлення і дії. Це стосується особливо тяжких злочинів, визначених митним кодексом та іншим законодавством, дотримання якого контролюється митницею

1	2	3	4	5	6
Збирання доходів	Збирання відповідно до прогнозованих доходів установлено метою і може бути виправдано статистичною помилкою	Збирання відповідно до прогнозованих доходів установлено метою, але тільки на невелику суму	Збирання відповідно до прогнозованих доходів установлено метою, брак не пов'язаний із загальними економічними умовами	Збирання відповідно до прогнозованих доходів несподівано та/або суттєво установлено метою. Брак не може бути пов'язаний із загальними економічними умовами. Пояснення може бути необхідним для парламенту та уряду	Збирання відповідно до прогнозованих доходів несподівано та/або суттєво встановлено метою. Брак не може бути пов'язаний із загальними економічними умовами. Пояснення може бути необхідним для парламенту та уряду. Цілком можливо, що парламент та/або уряд ініціюватиме розслідування (запит) щодо браку

Оцінка ризиків і встановлення пріоритетів

Оцінка ризиків і визначення пріоритетів – процес порівняння результатів аналізу ризиків із критеріями ризику для визначення того, чи є ризик та/або його значення прийнятним чи допустимим.

Цей етап передбачає порівняння проаналізованих ризиків із заздалегідь визначеними критеріями значущості. Розглядаючи рівень ризику, можна оцінити і визначити пріоритетність основних ризиків, які мають бути проаналізовані детальніше. Це сприятиме раціональному розміщенню ресурсів для мінімізації ризиків.

Система показників оцінки ризику – це сукупність взаємозалежних показників, що має одно- або багаторівневу структуру та спрямована на вирішення конкретних завдань управління.

Для побудови системи показників ризику насамперед необхідно враховувати обставини, пов'язані з одержанням необхідної інформації для прийняття відповідних рішень, а також змістовність показників, їх порівнянність для різних ситуацій, вимірюваність тощо.

Залежно від повноти наявної інформації показники оцінки ризику можна умовно розбити на три групи (рис. 3.14).

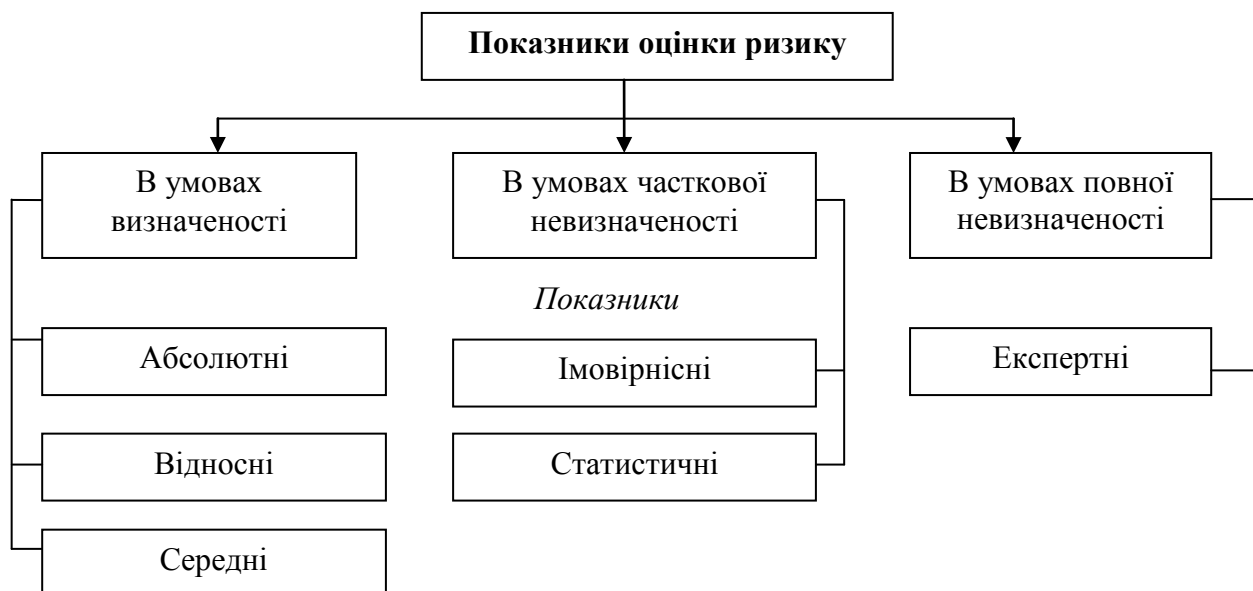

Рис. 3.14. Групи показників оцінки ризику

Ці групи показників характерні для умов:

- визначеності, коли інформація про ризикову ситуацію досить повна, наприклад у вигляді бухгалтерського балансу, звіту про прибутки та збитки тощо;
- часткової невизначеності, коли інформація про ризикову ситуацію існує у вигляді частот появи ризикових подій;
- повної невизначеності, коли інформації про ризикову ситуацію абсолютно немає, але є можливість залучення фахівців і експертів для часткового зняття невизначеності.

Отже, зменшення обсягу вихідної інформації про середовище ускладнює оцінювання ступеня ризику за рахунок скорочення кількості та можливостей використовуваних показників.

Існує низка моделей аналізу ризиків для використання в оцінці та встановленні пріоритетів терпимості до ризику. До них належать:

- аналіз загроз;
- SWOT-аналіз (сильні та слабкі сторони, можливості, загрози);
- аналіз дерева помилок;
- аналіз видів та наслідків відмов FMEA (Failure Mode & Effect Analysis);
- аналіз BPEST (діловий, політичний, економічний, соціальний, технологічний);
- аналіз PESTLE (політичний, економічний, соціальний, технічний, правовий, навколишнього середовища);
- моделювання залежностей і моделювання реальних варіантів;
- статистичне моделювання.

Критерії ризику – умови, щодо яких оцінюється значущість ризику. Вони визначаються із встановленням контексту для процесу управління ризиками та до виявлення ризиків. Критерії ризику часто подають у формі матриці значущості ризику або терпимості до нього. Важливо зазначити, що критерії ризику

мають ґрунтуватися на організаційних цілях, а також зовнішніх і внутрішніх умовах. Вони можуть базуватися на стандартах, законах, політиці та інших вимогах. Приклад матриці толерантності до ризику/значущості 5×5 наведено в табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Приклад матриці толерантності (терпимості) до ризику 5×5

Ризик/Наслідок	Мінімальний	Менший	Помірний	Великий	Важкий
Майже точно	Середній	Високий	Високий	Надзвичайний	Надзвичайний
Імовірно	Низький	Середній	Високий	Надзвичайний	Надзвичайний
Можливо	Низький	Середній	Середній	Високий	Високий
Малоймовірно	Низький	Низький	Середній	Середній	Високий
Рідко	Низький	Низький	Низький	Низький	Середній

Для оцінки рівня ризику зручно користуватись матрицею, що поєднує значення для оцінки ймовірності й оцінки наслідків ризику. Найчастіше використовують матрицю значущості ризиків 3×3 (рис. 3.15).

Якщо необхідна детальніша оцінка ризику, використовують також матриці значущості ризиків 4×4, 5×5. Використовуючи матрицю 5×5, рівень прийняття ризику може бути виражений як незначний, прийнятний, терпимий, суттєвий і неприйнятний. Іншим способом для позначення рівня ризику є також використання «світлофорів», тобто червоний колір для високого рівня ризику, оранжевий для середнього і зелений для низького.

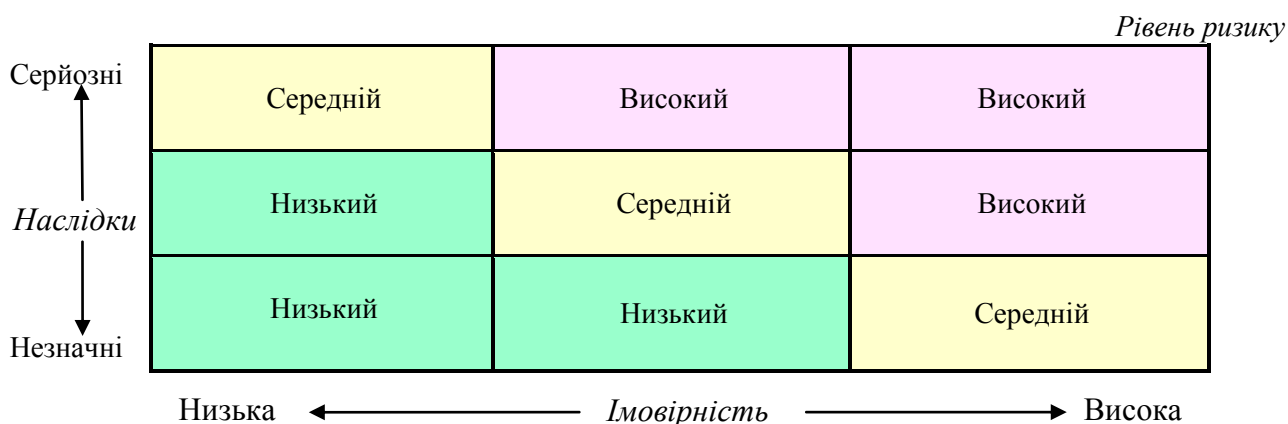

Рис. 3.15. Приклад матриці значущості ризиків 3×3

В оцінці ризику на оперативному рівні, тобто вже за конкретними переміщеннями, часто застосовується бальна система, наприклад, автоматизовані системи оцінюють рівень ризику в числовому виразі від 0 до 100 балів.

Оцінка ризиків дає можливість митним органам краще зрозуміти ризики. Процес передбачає визначення того, чи є ризик допустимим (прийнятним), і допомагає з'ясувати, наскільки неминуча ризикова подія. Для вирішення того, яку стратегію застосувати до певного ризику (реагувати на ризик чи достатньо здійснювати його моніторинг), необхідно врахувати цілу низку питань, у тому числі:

- внутрішні можливості митних органів;
- внутрішні спроможності митних органів (наприклад, технічні можливості, пропускна здатність пунктів пропуску тощо);
- чи є ефективні можливості для здійснення заходів впливу;
- рейтинг/рівень ризику;
- результат заходів впливу;
- вплив на репутацію митних органів;
- витрати/вигоди від запропонованих заходів впливу (це зворотний зв'язок від наступного етапу управління ризиками).

На основі цих питань можна оцінити ефективність стратегій щодо заходів впливу на ризики.

Прикладом підходу щодо прийнятності (толерантності) до ризиків може бути матриця 3×3, на якій угруповано стратегії впливу на ризик залежно від рівня ризику (рис. 3.16).

За результатами процесу оцінки ризиків та визначення пріоритетів доповнюється реєстр ризиків, про який уже йшлося раніше (табл. 3.19). Так, до реєстру ризиків може бути додано інформацію про оцінку імовірності та наслідків ризиків, відповідно до цього – визначено рівні ризиків, а також дані про власників ризиків, тобто осіб або підрозділи (установи), відповідальні й уповноважені на загальне управління відповідними ризиками.

Толерантність/прийнятність реагування на ризик

Серйозні ↑ Наслідки ↓ Незначні	Необхідний значний рівень управління (впливу)	Обов'язково здійснювати управління і моніторинг ризиків	Необхідне обширне управління
	Ризик можна вважати прийнятним з його подальшим моніторингом	Слід застосувати управління	Необхідно застосувати управління
	Прийняття ризику	Прийняття, але моніторинг ризиків	Управління та моніторинг ризиків
	Низька	←————— Імовірність —————→	Висока

Рис. 3.16. Приклад матриці значущості ризиків із визначенням стратегії реагування

Реєстр ризиків митної адміністрації після оцінки ризиків

№ з/п	Мета	Ризик	Імовірність, рівень	Наслідки, рівень	Рівень ризику	Власник ризику
1	Ефективне та результативне збирання митних платежів	1.1. Шахрайство (порушення митних правил)	Високий	Високий	Високий	Керівник підрозділу з питань боротьби з контрабандою
		1.2. Недостатня компетентність персоналу	Середній	Середній	Середній	Керівник підрозділу з питань збирання митних платежів
		1.3. Зниження чесності (корупція)	Низький	Низький	Низький	Керівник підрозділу з питань протидії корупції
2	Захист та безпека суспільства	2.1. Контрабанда наркотичних засобів	Високий	Середній	Високий	Керівник підрозділу з питань боротьби з контрабандою
		2.2. Контрабанда зброї масового знищення	Низький	Середній	Низький	Керівник підрозділу з питань боротьби з контрабандою
2	Захист та безпека суспільства	2.3. Порушення прав інтелектуальної власності	Середній	Низький	Низький	Керівник підрозділу з питань нетарифних заходів митного регулювання
3	Сприяння торгівлі	3.1. Неefективні митні процедури	Низький	Високий	Середній	Керівник підрозділу з питань організації митного контролю
		3.2. Недостатня координація з іншими контрольними органами	Високий	Високий	Високий	Керівник підрозділу з питань організації діяльності
		3.3. Відмова інформаційних систем	Низький	Високий	Середній	Керівник підрозділу з питань ІТ

Питання для самоперевірки

1. Назвіть головні міжнародні документи, які визначають застосування системи управління ризиками в митних адміністраціях світу.
2. Як визначає ризик Кіотська конвенція?
3. Які стандарти Рамкових стандартів безпеки та спрощення торгівлі пов'язані із системою управління ризиками?
4. Назвіть консультаційні документи ВМО щодо управління ризиками.
5. Опишіть особливості побудови Компендіуму з ризик-менеджменту.
6. Охарактеризуйте організаційну структуру системи ризик-менеджменту в митній адміністрації.
7. Проаналізуйте зрілість ризик-менеджменту в митних органах України відповідно до наведеної моделі зрілості.
8. Назвіть основні етапи управління ризиками в митній справі.
9. Які методи використовують у визначенні, аналізі та оцінці ризиків?
10. Наведіть приклад матриці оцінки ступеня ризику.

Список літератури до розділу 3:

1. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Міжнародна конвенція про гармонізацію і спрощення митних процедур (Кіотська конвенція) від 18 травня 1973 р. (в редакції від 26 червня 1999 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Офіційний сайт Міжнародної організації стандартизації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.org>.
4. Рамкові стандарти безпеки та спрощення міжнародної торгівлі (ВМО, 2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/dmsu/control/uk/publish
5. Управління в митній службі : підручник / за заг. ред. Ю. Д. Кунєва. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 408 с.
6. Customs in the 21st century. Enhancing Growth and Development through Trade Facilitation and Border Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.wcoomd.org/files/1.Publicfiles/PDF and Documents/AnnexII-Customs_in_the_21st_Century.pdf](http://www.wcoomd.org/files/1.Publicfiles/PDF%20and%20Documents/AnnexII-Customs_in_the_21st_Century.pdf)
7. Customs modernization handbook [Електронний ресурс] / edited by Luc de Wulf, José B. Sokol. – The World Bank, 2005. – 356 p. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTEXPCOMNET/Resources/Customs_Modernization_Handbook.pdf
8. Customs risk management (CRiM): A Survey of 24 WCO Member Administrations. [Електронний ресурс]. – WCO, Cross-border Research Association, 2011. – 78 p. – Режим доступу : [http://www.wcoomd.org/files/ 1.Public files/PDF and Documents/CBRA_CRiM_report_final_mar2011.pdf](http://www.wcoomd.org/files/1.Public%20files/PDF%20and%20Documents/CBRA_CRiM_report_final_mar2011.pdf)

9. Guidelines on Customs Control Chapter 6 General Annex Kyoto Convention WCO, 2000. – 43 p.

10. Risk Management Compendium: Common part. [Электронный ресурс]. – World customs organization, 2011. – 10 p. – Режим доступа : [http://www.wcoomd.org/files/1.Publicfiles/PDF and Documents/and Facilitation_2/RMC_en/Common part.pdf](http://www.wcoomd.org/files/1.Publicfiles/PDF%20and%20Documents/and%20Facilitation_2/RMC_en/Common%20part.pdf)

11. Risk Management Compendium: Volume 1. [Электронный ресурс]. – World customs organization, 2011. – 54 p. – Режим доступа : [http://www.wcoomd.org/files/1.Public files/PDF and Documents/Proceduresand Facilitation_2/RMC_en/Volume 1.pdf](http://www.wcoomd.org/files/1.Public%20files/PDF%20and%20Documents/Proceduresand%20Facilitation_2/RMC_en/Volume%201.pdf)

12. Risk management guide. [Электронный ресурс]. – World customs organization, 2003. – 32 p. – Режим доступа : www.adb.org/documents/events/2005/trade-facilitation/wco-risk-guide-eng.pdf

13. WCO implementing the WTO TFA. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wcoomd.org/en/topics/wco-implementing-the-wto-atf.aspx>

РОЗДІЛ 4. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ

4.1. Нормативне та організаційне забезпечення системи управління ризиками

Організаційним початком застосування управління ризиками в митній службі України стало створення в 1999 р. Оперативної митниці, основним завданням якої було здійснення системної інформаційно-аналітичної роботи згідно з методикою визначення системи ризиків, розробленою митницею, на підставі узагальненої інформації, отриманої з різних джерел.

У 2003 р. замість ліквідованої Оперативної митниці було створено Центральне бюро аналізу ризиків та аудиту зі статусом спеціального митного управління, на яке було покладено такі завдання з розробки рекомендацій і методик для спрощення та посилення процедур митного контролю й митного оформлення за результатами застосування методів аналізу ризиків і аудиту: забезпечення «прозорості» процедур контролю та контрольованості його результатів; контроль за дотриманням митного законодавства суб'єктами ЗЕД та митними органами, у тому числі методами аудиту, із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Ключовим моментом упровадження методології управління ризиками в митній службі України стала затверджена наказом Держмитслужби від 27.05.2005 № 435 Концепція створення, впровадження і розвитку системи аналізу та керування ризиками (далі – САКР), яка визначала ризик як імовірність недотримання законодавства України з питань митної справи.

Відповідно до Концепції, митні органи України під час митного контролю мають керуватись принципом вибірковості і, як правило, обмежуватись формами митного контролю, достатніми для забезпечення дотримання законодавства України з питань митної справи. У визначенні форм митного контролю має використовуватись система аналізу та керування ризиками.

Керування ризиком передбачає розробку та практичну реалізацію заходів запобігання та мінімізації ризиків, методик оцінки ефективності їх використання, а також контролю за застосуванням митних процедур, які мають безперервне оновлення, аналіз і перегляд наявної в митних органах інформації.

Мета впровадження САКР – створення сучасної системи митного контролю та митного оформлення, яка на основі оптимального розподілу ресурсів митної служби України на найважливіших пріоритетних напрямках роботи САКР дозволить запобігти порушенням законодавства України з питань митної справи.

Цим же наказом було затверджено Положення про систему аналізу та селекції факторів ризику під час визначення окремих форм митного контролю, в якому було подано основну термінологію САКР, групи критеріїв ризику та відповідальних виконавців за ними, а також принципи формування і діяльності системи аналізу та селекції факторів ризику.

Визначено 7 груп критеріїв ризику, які детальніше розкрито у додатку 1, а саме:

- 1) Товари групи «ризик».
- 2) Товари групи «прикриття».
- 3) Країна походження товарів.
- 4) Контроль за митним оформленням.
- 5) Митна вартість товарів.
- 6) Митні платежі.
- 7) Особливості зовнішньоекономічної угоди.

У 2005 р. було створено Департамент аналізу ризиків та аудиту, який отримав статус регіональної митниці з питань аналізу ризиків, управління ними та аудиту із зоною діяльності в межах усієї митної території України.

Подальше впровадження управління ризиками у діяльність митних органів передбачало створення автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, яка мала наповнюватися актуальними профілями ризику. Тому у 2006 р. наказом ДМСУ від 16.08.2006 № 694 було затверджено Порядок розроблення профілів ризику, Порядок взаємодії структурних підрозділів Держмитслужби України, митних органів із Департаментом аналізу ризиків та аудиту в підготовці та опрацюванні пропозицій щодо розроблення профілів ризику та Положення про Експертну комісію із застосування системи аналізу та управління ризиками.

У 2007 р. наказом ДМСУ від 30.03.2007 № 275 було затверджено Порядок застосування автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (далі – АСАУР) під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації. Після проведення дослідної експлуатації програмно-інформаційного комплексу «Інспектор-2006» із вбудованим модулем автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, основне завдання якого – обробка відомостей, занесених в електронні копії ВМД, та оцінка рівнів ризиків за заздалегідь сформованими критеріями (профілями ризику), його було введено у постійну експлуатацію на всіх митницях.

Аналізуючи вжиті у даному напрямі заходи, експерти Місії Європейської комісії з надання допомоги в питаннях кордону Україні та Республіці Молдова у 2007 р. оцінили роботу ДМСУ щодо впровадження та вдосконалення системи аналізу та управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення на рівні кращої європейської практики.

Організаційні перетворення центрального органу з управління ризиками тривали. Враховуючи важливість аналітичної роботи у застосуванні нових методів при визначенні форм митного контролю, в 2008 р. було створено Департамент аналітичної роботи та інформаційної розвідки (пізніше його назва трансформувалася в Департамент аналітичної роботи та інформаційного моніторингу), який мав статус регіональної митниці з питань організації аналітичної роботи, інформаційної розвідки (моніторингу), аналізу та управління ризиками, проведення документальних виїзних та камеральних перевірок платників податків.

Наказом ДМСУ від 18.03.2009 № 236 створено Департамент аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту (далі – ДАРУРА), який виконував функції з питань аналітичної роботи, управління ризиками, перевірок учасників

зовнішньоекономічної діяльності, протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, планування та впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушенням митного законодавства України.

Тобто нормативно й організаційно система аналізу та управління ризиками була поступово сформована за 3 роки та вже мала значні результати. Станом на початок 2009 р. діяв 51 електронний профіль ризику. Селективність упровадження профілів ризику в 2008 р. становила 10,7 %. За результатами спрацювання АСАУР складено 31 протокол про порушення митних правил, у 321 випадку скориговано код товару. За даними ЄАІС та зворотної інформації про застосування АСАУР кількість коригувань митної вартості становила 79 429 випадків.

Проте в процесі практичного її втілення виникли певні непорозуміння між митними органами на місцях та ДАРУРА і труднощі у застосуванні даного методу під час митного контролю та оформлення. Тому в серпні 2009 р. було прийнято «пакет» наказів ДМСУ, які врегульовували проблемні місця застосування САУР та стосувалися розробки профілів ризику; взаємодії структурних підрозділів Держмитслужби, митних органів з ДАРУРА в підготовці та опрацюванні пропозицій щодо розроблення профілів ризику; застосування АСАУР під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням вантажної митної декларації.

Наказом ДМСУ від 14.08.2009 № 753 затверджено Порядок розроблення профілів ризику, який регулює діяльність митної служби з розроблення профілів ризику в частині створення організаційних умов формування, формалізації та затвердження профілів ризику. Також у цьому наказі визначено поняття, що розкривають мету і зміст використання САУР у митній службі України. Зокрема, митний ризик визначається як кількісна величина митного виклику у вигляді визначеної оцінки або ймовірності реалізації діючої чи потенційної митної загрози в зовнішньоекономічній діяльності, митних співвідношеннях та в галузі митної справи з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди.

Новий Порядок взаємодії структурних підрозділів Держмитслужби, митних органів з Департаментом аналітичної роботи, управління ризиками та аудиту в підготовці та опрацюванні пропозицій щодо розроблення профілів ризику було затверджено наказом ДМСУ від 14.08.2009 № 754.

Порядок застосування АСАУР під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням ВМД, затверджений наказом ДМСУ від 14.08.2009 № 756, визначав особливості дій посадових осіб підрозділів митного оформлення (далі – ПМО) регіональних митниць, митниць, які здійснюють митний контроль та митне оформлення товарів із застосуванням ВМД, та інших посадових осіб регіональних митниць, митниць під час застосування АСАУР, що імплементована до ПКУ «Інспектор-2006». Причому оцінка ризику за ВМД за допомогою модуля АСАУР не звільняла посадових осіб ПМО від відповідальності за здійснення митного контролю товарів відповідно до вимог нормативно-правових актів. Тому очевидний той факт, що одним з головних факторів ефективності САУР є людський фактор, тобто готовність посадових осіб митних органів розробити, впровадити і практично використовувати у процедурах митного контролю елементи системи аналізу ризиків.

Очевидно, що наразі у більшості посадових осіб митниць система управління ризиками асоціюється з АСАУР – модулем автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, який упроваджено з 2007 р. і застосовується в оформленні митних декларацій. Безперечно, це одна з важливих складових системи управління ризиками. Однак далеко не єдина.

Планом діяльності ДМСУ на 2009 р., схваленим колегією Держмитслужби 28.11.2008, було визначено новий напрям дослідження ризиків у митній службі України – ризиків службової діяльності працівників митних органів. Наказ ДМСУ від 07.09.2009 № 830 «Про створення автоматизованої системи управління ризиками службової діяльності працівників митної служби України» затвердив Програму створення автоматизованої системи управління ризиками службової діяльності (далі – АСУРСД) працівників митної служби України, в якій було визначено порядок створення та функціонування АСУРСД посадових осіб митної служби України, діяльність яких може призвести до скоєння злочинів, правопорушень, проступків та інших порушень законодавства України. Розпочато тестову експлуатацію ППКу «Автоматизований облік інформації з питань внутрішньої безпеки», призначеного для збирання, накопичення та систематизації інформації щодо службової діяльності посадових осіб митних органів з метою протидії проявам корупції та іншим службовим порушенням.

Постійний процес удосконалення АСАУР з визначенням особливостей дій посадових осіб ПМО регіональних митниць, які здійснюють митний контроль та митне оформлення товарів із застосуванням ВМД, та інших посадових осіб регіональних митниць, митниць під час застосування АСАУР, що імплементована до ППКу «Автоматизована система митного оформлення», вимагав періодичного перегляду Порядку застосування АСАУР під час митного контролю та митного оформлення товарів із застосуванням ВМД. Затверджений наказом ДМСУ від 13.12.2010 № 1467 Порядок було доповнено видами митних процедур у ході спрацювання АСАУР відповідно до обов'язкового їх здійснення: обов'язкова, обов'язкова за умови, у разі необхідності.

Проте подальше централізоване розроблення профілів ризику обмежувало гнучкість застосування САУР на місцевому рівні. Проблема, з якою стикалися митні органи, полягала в обмеженому переліку товарів, що оформлюються в зоні діяльності деяких митних органів одними й тими ж суб'єктами ЗЕД, унаслідок чого профілі ризику спрацьовували досить рідко – під час переміщення неспецифічного для даного регіону товару іншим суб'єктом.

Тому на початку 2010 р. було запропоновано концептуальний підхід до розробки та застосування регіональних профілів ризиків (далі – РПР) шляхом розробки так званих «рамкових» РПР, наповнення яких має здійснюватись митним органом у частині заповнення значень індикаторів ризику та додаткових пояснень (інструктивних повідомлень), що відображатимуться посадовій особі під час спрацювання РПР.

Залучення митних органів до процесу управління ризиками має сприяти кращому розумінню природи ризик-менеджменту на регіональному рівні, що підвищуватиме оперативність і повноту інформаційного наповнення АСАУР, розуміння митними органами переваг від застосування методів управління ризиками, посилюватиме інтерес митних органів у результатах застосування профілів ризиків.

Нормативно такий підхід було затверджено наказом ДМСУ від 11.01.2012 № 22 (редакція від 22.12.2010 № 1514), в якому було викладено нову редакцію Порядку розроблення профілів ризику та затверджено класифікатор сфер ризику.

Таблиця 4.1

Класифікатор сфер ризику

Розділ	Код	Назва сфери ризику
1	2	3
1. Митний режим	101	Імпорт
	102	Реімпорт
	103	Експорт
	104	Реекспорт
	105	Транзит
	106	Тимчасове ввезення (вивезення)
	107	Митний склад
	108	Спеціальна митна зона
	109	Магазин безмитної торгівлі
	110	Переробка на митній території України
	111	Переробка за межами митної території України
	112	Знищення або руйнування
	113	Відмова на користь держави
2. Можливий характер порушення	201	Неправильна класифікація товару
	202	Неправдиві дані про походження товару
	203	Заниження/завищення митної вартості товару
	204	Недекларування товару
	205	Контрабанда / приховування від митного контролю
	206	Неправильні дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів
	207	Неправильні дані про характеристики/властивості товару
	208	Декларування товару не своїм найменуванням
3. Можлива мета порушення	301	Ухилення від сплати / зменшення розміру ввізного мита
	302	Ухилення від сплати / зменшення розміру вивізного мита
	303	Ухилення від сплати/зменшення розміру особливого виду мита (антидемпінгового, спеціального, компенсаційного)
	304	Відшкодування ПДВ
	305	Ухилення від сплати / зменшення розміру акцизного збору
	306	Використання митних пільг
	307	Ухилення від нетарифних обмежень

1	2	3
4. Вид товару, щодо якого може бути вчинене порушення	401	Товари сільськогосподарського виробництва
	402	Метали та брухт
	403	Товари, які містять об'єкти права інтелектуальної власності
	404	Отруйні, радіоактивні, вибухові речовини, небезпечні відходи
	405	Наркотичні засоби, психотропні речовини
	406	Зброя та боєприпаси
	407	Історичні та культурні цінності
	408	Міжнародна торгівля дикими видами тварин та рослин, що перебувають під загрозою зникнення

З метою впорядкування застосування САУР під час здійснення митного контролю та митного оформлення в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення наказом ДМСУ від 19.01.2011 № 37 було внесено зміни до наказу ДМСУ від 14.12.2010 № 1473 «Про затвердження Інструкції із здійснення митного контролю та митного оформлення в пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення» в частині використання АСАУР та документальних профілів ризику при цьому.

Навесні 2011 р. ДАРУРА було ліквідовано, а його функції згідно з наказом ДМСУ від 07.04.2011 № 289 почав виконувати новостворений Департамент боротьби з контрабандою, аналізу ризиків та протидії корупції. Таким чином, функціонально в одному центральному органі було поєднано обидва напрями управління ризиками в митній службі України: управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення товарів та управління ризиками службової діяльності працівників митної служби.

На законодавчому рівні використання системи управління ризиками під час вибору форм митного контролю було закріплено лише в 2012 р. у чинному нині Митному кодексі України. Аналіз та управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю визначено одним з основних завдань, які виконує митна служба України, реалізуючи митну політику України.

У ст. 337 Митного кодексу зазначається, що під час перевірки документів і відомостей, які подаються органам доходів і зборів під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, крім формато-логічного контролю та контролю співставлення, використовується також контроль із застосуванням системи управління ризиками (далі – СУР).

Контроль із застосуванням СУР – це оцінка ризику шляхом аналізу (в тому числі з використанням інформаційних технологій) поданих документів у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з метою обрання форм та обсягу митного контролю, достатніх для забезпечення дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

СУР у Митному кодексі присвячено окрему главу 52 «Система управління ризиками», в якій визначаються цілі та особливості застосування СУР.

Під ризиком розуміють імовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Управління ризиками визначається як робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінювання ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів.

Як бачимо, наведені визначення повністю відповідають міжнародним вимогам: Кіотській конвенції та міжнародному стандарту з ризик-менеджменту, зокрема процесу ризик-менеджменту.

Таким чином, митні органи застосовують систему управління ризиками для визначення товарів, транспортних засобів, документів і осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю.

Цілі застосування системи управління ризиками:

1) запобігання, прогнозування і виявлення порушень законодавства України з питань державної митної справи;

2) забезпечення ефективнішого використання наявних у органах доходів і зборів ресурсів та зосередження їхньої уваги на окремих згрупованих об'єктах аналізу ризику, щодо яких існує потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або їх сукупності, а також у підвищенні ефективності митного контролю (областях ризику);

3) забезпечення в межах повноважень органів доходів і зборів заходів із захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів;

4) прискорення митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Оскільки аналіз ризику є ключовим етапом процесу ризик-менеджменту, то окрему статтю Митного кодексу присвячено саме аналізу ризику та його об'єктам.

Аналіз ризику – це систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації та оцінювання ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

До об'єктів аналізу ризику належать:

1) характеристики товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

2) характер зовнішньоекономічної операції;

3) характеристика суб'єктів, що беруть участь у зовнішньоекономічній операції.

Оцінка та управління ризиками полягає у виконанні таких завдань:

1) формування інформаційної бази даних системи управління ризиками;

2) аналіз, виявлення та оцінка ризиків, у тому числі з використанням інформаційних технологій, що включають систематичне: виявлення умов і факторів, що впливають на виникнення ризиків; визначення областей ризику; визначення критеріїв із заданими наперед параметрами, використання яких дає можливість здійснювати вибір об'єкта контролю, що становить ризик (індикаторів ризику); здійснення оцінки імовірності виникнення ризиків та можливої шкоди у разі їх проявлення;

3) розроблення і реалізація практичних заходів щодо управління ризиками з урахуванням: результатів аналізу та оцінки ризиків; результатів аналізу необхідних ресурсів та очікуваних результатів реалізації запланованих заходів;

4) аналіз результатів та коригування вжитих заходів з управління ризиками, що включає здійснення контролю за практичною реалізацією заходів; збір, оброблення та аналіз інформації про результати вжитих заходів із метою їх коригування та вдосконалення системи управління ризиками.

При цьому визначено умови, за яких підприємство має право знати причини та підстави застосування до товарів, транспортних засобів відповідних форм митного контролю, якщо такі товари, транспортні засоби комерційного призначення, що переміщуються підприємством через митний кордон України, у 25 і більше відсотках випадків такого переміщення протягом року піддавалися митному контролю внаслідок застосування системи управління ризиками, що спричинило затримку митного оформлення понад 4 робочі години, і при цьому фактів порушення митних правил виявлено не було.

Посилена увага в новому Митному кодексі до використання таких інформаційно-аналітичних методів, як управління ризиками та пост-аудит контроль, привели до створення восени 2012 р. Департаменту митного аудиту, аналізу та управління ризиками, який є спеціалізованим митним органом.

На виконання положень, закріплених у Митному кодексі, була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 451 «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними». Даною Постановою було визначено, що митний контроль щодо відповідних транспортних засобів і товарів здійснюється виключно митними органами відповідно до законодавства, вибірково, у формах та обсязі, що визначені на підставі результатів СУР.

У травні 2012 р. Міністерством фінансів України було затверджено Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України (наказ Мінфіну від 24.05.2012 № 597), розроблений з метою підвищення ефективності роботи митних органів під час митного контролю та митного оформлення за рахунок упровадження методів управління ризиками, у тому числі аналізу ризиків із використанням інформаційних технологій. Цей Порядок установлює єдиний підхід до здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками в митній службі України.

Ще одним нормативно-правовим актом, який регламентує порядок використання СУР під час митного контролю та оформлення, став наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631 «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа», яким контроль із застосуванням СУР визначено однією з митних формальностей в оформленні митної декларації.

Деталізація такого положення знайшла відображення у наказі Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011 «Про затвердження відомчих класифікаторів інформації з питань державної митної справи, які використовуються у процесі оформлення митних декларацій», де затверджено такі класифікатори, пов'язані із СУР (додаток 2):

- класифікатор митних формальностей, визначених за результатами застосування СУР;
- класифікатор ініціаторів проведення митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування СУР;
- класифікатор результатів виконання митних формальностей, що визначають за результатами застосування СУР;
- класифікатор причин незавершення митного оформлення.

Наприкінці 2012 р. ДМСУ було реорганізовано разом з Державною податковою службою України в Міністерство доходів і зборів України, одним із завдань якого стало проведення аналізу та здійснення управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного і податкового контролю.

У структурі Міністерства доходів і зборів України в межах Департаменту митної справи діяло Управління аналізу ризиків та аналітичної роботи, яке разом з Департаментом податкового та митного аудиту забезпечувало дотримання митного законодавства за допомогою використання СУР.

У 2014 р. Кабінетом Міністрів України прийнято рішення щодо створення Державної фіскальної служби шляхом реорганізації Міністерства доходів і зборів України (далі – ДФС).ДФС реалізує державну політику у сфері державної митної справи. Для цього в організаційній структурі центрального апарату ДФС створено 4 профільні департаменти: Департамент організації митного контролю, Департамент адміністрування митних платежів, Департамент організації протидії митним правопорушенням та міжнародної взаємодії, Департамент таргетингу та управління митними ризиками. Останній є центральним підрозділом з координації застосування СУР, який на сьогоднішній день є самостійним структурним підрозділом ДФС (ще у 2016 р. він перебував у структурі Департаменту організації митного контролю, а з середини 2017 р. був управлінням у складі Департаменту організації протидії митним правопорушенням).

Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення та реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм й обсягів митного контролю було оновлено Міністерством фінансів у 2015 р., зважаючи на інституційні

зміни у напрямі реалізації державної митної справи і тенденції розвитку системи управління ризиками в ній.

Порядком встановлено поділ ризиків на виявлені та потенційні, а також, зважаючи на наслідки ризиків порушення законодавства, на фіскальні та нефіскальні.

Виявленим вважається ризик, щодо якого в органах ДФС наявна інформація про порушення законодавства України з питань державної митної справи. Потенційний ризик – це такий, який не був виявлений, але умови для його виникнення існують.

Фіскальні ризики – ризики, виявлення яких спрямовано на недопущення мінімізації сплати податків і зборів, митних та інших платежів під час здійснення зовнішньоекономічної операції.

Нефіскальні ризики (ризики безпеки) – ризики, виявлення яких спрямоване на забезпечення в межах компетенції органів ДФС захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів.

Здійснення органами ДФС (їх структурними підрозділами) аналізу, виявлення та оцінки ризиків, у тому числі з використанням інформаційних технологій, для визначення форм та обсягів митного контролю передбачає:

- 1) виявлення умов і факторів, що впливають на виникнення ризиків;
- 2) визначення сфер ризику;
- 3) визначення індикаторів ризику;
- 4) здійснення оцінки ймовірності виникнення ризиків та можливої шкоди у разі їх виявлення.

Управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю здійснюється на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

На стратегічному рівні управління ризиками за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків ДФС визначає пріоритетні напрями розробки і реалізації заходів з управління ризиками та затверджує реєстр ризиків.

Реєстр ризиків має містити, зокрема:

- 1) пріоритетні напрями розробки та реалізації заходів з управління ризиками;
- 2) інформацію щодо органів ДФС (їх структурних підрозділів), відповідальних за реалізацію відповідного напрямку.

Тобто реєстр ризиків є стратегічним документом та основою для розробки у подальшому заходів з управління ризиками.

Відповідно до реєстру ризиків, затвердженого у 2015 р., пріоритетні напрями розробки та реалізації заходів з управління ризиками в органах ДФС такі.

1. Контроль застосування заходів митно-тарифного регулювання під час переміщення товарів через митний кордон України.

1.1. Правильність класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД.

1.2. Правильність визначення митної вартості товарів.

1.3. Правильність визначення країни походження товарів.

1.4. Застосування сезонного та/або особливого видів мита.

1.5. Переміщення підакцизних товарів.

- 1.6. Застосування податкових пільг та цільове використання товарів.
- 1.7. Достовірність декларування.
2. Контроль використання заходів нетарифного регулювання під час переміщення товарів через митний кордон України.
 - 2.1. Наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, фальсифіковані лікарські засоби, а також аналоги наркотичних речовин і прекурсорів.
 - 2.2. Товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності.
 - 2.3. Товари, зовнішньоекономічні операції з якими підлягають ліцензуванню/квотуванню.
 - 2.4. Товари, які підлягають обов'язковій сертифікації під час переміщення через митний кордон України.
 - 2.5. Товари, які під час переміщення через митний кордон України підлягають оцінці відповідності згідно з вимогами технічних регламентів.
 - 2.6. Товари стратегічного та військового призначення, подвійного використання.
 - 2.7. Товари, які підпадають під дію державного ринкового нагляду.
 - 2.8. Товари, що підлягають ветеринарному контролю.
 - 2.9. Продукти лову та харчової продукції з них українського походження, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України.
 - 2.10. Засоби добування об'єктів тваринного світу, заборонені законом.
 - 2.11. Товари, що містять підкарантинні об'єкти і підлягають фітосанітарному контролю.
 - 2.12. Лісоматеріали та пиломатеріали, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України.
 - 2.13. Дослідні сорти рослин та посадкового матеріалу, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України.
 - 2.14. Валютні цінності, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України.
 - 2.15. Культурні цінності, на які встановлено обмеження щодо переміщення через митний кордон України.
 - 2.16. Товари, які містять пропаганду ідей війни, расизму та расової дискримінації, геноциду тощо.
 - 2.17. Товари, які можуть завдати шкоди суспільній моралі, в тому числі порнографічна продукція.
 - 2.18. Товари, що переміщуються на території держав, до яких застосовуються санкції Ради Безпеки ООН.
 - 2.19. Товари, на які встановлено обмеження під час проведення зовнішньоекономічних операцій з реекспорту.
 - 2.20. Товари, які є об'єктами застосування заходів нагляду або регіонального нагляду за імпортом в Україні.

Оцінка наслідків ризику в наведеному реєстрі ризиків здійснюється за орієнтовною шкалою, наведеною в табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Оцінка наслідків ризику відповідно до реєстру ризиків

Оцінка наслідків ризику	Опис наслідків у якісних показниках	Опис наслідків у якісних показниках зменшення належних митних платежів, сума предметів правопорушень, що підлягають конфіскації, тощо
Дуже низькі	Порушення правил, що стосуються виключно формальних дій без безпосереднього впливу на безпеку та здоров'я	До 2000 грн
Низькі	Порушення правил, що стосуються виключно організаційних дій без безпосереднього впливу на безпеку та здоров'я	≥ 2000 грн
Середні	Порушення правил та норм обігу, теоретичний вплив на безпеку або здоров'я значної групи людей або реальний вплив на невелику групу людей	$\geq 20\,000$ грн
Високі	Значне порушення правил та норм обігу, реальний вплив на безпеку та здоров'я великої групи людей	$\geq 200\,000$ грн
Дуже високі	Суттєве порушення правил та норм обігу, реальний вплив на безпеку та здоров'я дуже великої групи людей	$\geq 2\,000\,000$ грн

На тактичному рівні управління ризиками органами ДФС у межах компетенції за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків і відповідно до реєстру ризиків розробляються заходи з управління ризиками. Для цього використовуються такі інструменти:

- 1) профілі ризику;
- 2) орієнтування;
- 3) індикатори ризику;
- 4) методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків;
- 5) випадковий відбір.

Детальніше застосування цих інструментів буде розглянуто у наступному підпункті.

На оперативному рівні управління ризиками митниці (митні пости) ДФС застосовують зазначені інструменти з управління ризиками у конкретних

випадках здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, зокрема під час здійснення контролю із застосуванням СУР, для визначення форм та обсягів митного контролю.

Контроль із застосуванням СУР, що здійснюється відповідно до ст. 337 Митного кодексу України, може бути автоматизованим, неавтоматизованим та комбінованим.

Автоматизований контроль із застосуванням СУР здійснюється із використанням інформаційних технологій, у тому числі АСАУР.

Неавтоматизований контроль із застосуванням СУР здійснюється тоді, коли у конкретному випадку митного контролю товарів, транспортних засобів не можна автоматизовано оцінити ризик.

Комбінований контроль із застосуванням СУР полягає у поєднанні автоматизованого та неавтоматизованого контролю із застосуванням СУР.

Також Порядком визначено новий спосіб аналізу та оцінки ризиків – таргетинг, відповідно до якого попередньо проаналізовані, в тому числі із застосуванням АСАУР, зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних органам ДФС (їх структурним підрозділам) джерел інформації.

Таргетинг належить до комбінованого контролю із застосуванням СУР. Передбачається, що на центральному та регіональному рівнях буде створено таргетинг-центри – уповноважені підрозділи або робочі групи органів ДФС, основним завданням яких є здійснення таргетингу.

У розробці заходів з управління ризиками перевагу надають автоматизованому та комбінованому контролю із застосуванням СУР.

Таким чином, побудова ефективної системи управління ризиками передбачає впровадження цілого комплексу заходів, які передбачають:

- обов'язкове попереднє інформування перевізниками;
- розширення застосування електронного декларування;
- побудову інституту уповноваженого економічного оператора;
- перенесення акцентів здійснення контролю фіскальних ризиків, у тому числі митної вартості, на етап після завершення митного оформлення;
- запровадження прогресивних ІТ-рішень у сфері митного контролю, в тому числі автоматизованого випуску товарів.

4.2. Інструменти управління ризиками в митній справі України

Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю у доповнення до Митного кодексу України визначає ключові засади організації роботи АСАУР та СУР в Україні. У даному нормативному документі зазначено, що за результатами аналізу, виявлення й оцінки ризиків розробляються заходи з управління ризиками.

На тактичному рівні управління ризиками органами ДФС (їх структурними підрозділами) в межах компетенції за результатами аналізу, виявлення й оцінки

ризиків та відповідно до реєстру ризиків розробляються заходи з управління ризиками. Для цього використовуються такі інструменти СУР, як: індикатори ризику; профілі ризику; орієнтування; методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків; випадковий відбір (рис. 4.1).

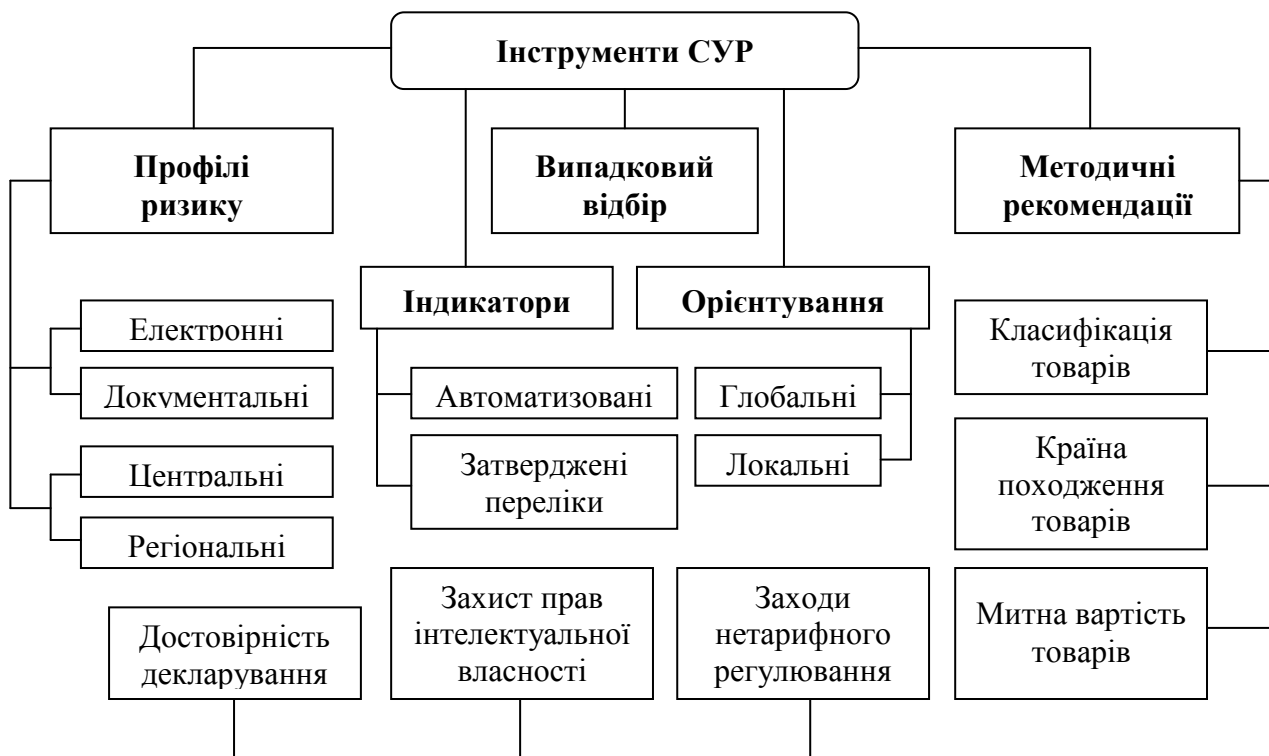

Рис. 4.1. Структура інструментів СУР

Під індикаторами ризику розуміють критерії із заданими наперед параметрами, використання яких дає можливість обирати об'єкт контролю, що становить ризик. Якщо індикатори ризику не можуть бути використані автоматизовано, то ДФС формує переліки індикаторів ризику, які систематично актуалізуються (не рідше 1 разу на рік), схвалюються на засіданні Експертної комісії із застосування системи управління ризиками і доводяться до митниць відповідними листами ДФС. Ці переліки містять індикатори ризику й інформацію про заходи, які необхідно вжити для запобігання або мінімізації ризиків, і можуть застосовуватись під час здійснення посадовою особою митниці митного контролю як достатня підстава для визначення форм та обсягів митного контролю.

Перелік індикаторів ризику як документ об'єднує кілька альтернативних (тобто таких, що застосовуються не тільки за одночасного їх виконання, а також окремо один від одного) індикаторів ризику, пов'язаних спільними сферами ризику, заходами з мінімізації ризиків. Перелік індикаторів ризику має містити індикатори ризику та інформацію щодо заходів, яких необхідно вживати для запобігання або мінімізації ризиків (форми та обсяги митного контролю).

Відповідний перелік індикаторів ризику, які можуть використовуватись посадовими особами митниць для обрання форм та обсягів митного контролю на підставі результатів застосування системи управління ризиками.

Застосування переліків індикаторів ризику не передбачає необхідності проведення перевірки абсолютно всіх індикаторів за кожною зовнішньоекономічною операцією. Рішення щодо застосування індикаторів ризику, зазначених у переліку індикаторів ризику, приймається посадовою особою митниці, яка здійснює митний контроль та митне оформлення товарів, або посадовою особою підрозділу боротьби з митними правопорушеннями.

Рішення про застосування окремих митних формальностей приймається на підставі переліку індикаторів ризику, які можуть використовуватись посадовими особами митниць для обрання форм та обсягів митного контролю на підставі результатів застосування СУР, виходячи із сумарної кількості набраних балів за виявленими індикаторами ризику (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Оцінка митних ризиків за сумою балів на основі індикаторів ризику

Сума балів	Ступінь ризику	Рекомендовані заходи контролю
Від 25 до 35	Низький	Необхідно звернути увагу на наявність додаткових індикаторів ризику
Від 36 до 49	Середній	Можливе вжиття додаткових заходів контролю (митних формальностей), окрім митного огляду, спрямованих на недопущення порушень законодавства України з питань державної митної справи (митні формальності з розділів 1, 4, 6, 9 (окрім взяття проб (зразків), призупинення митного оформлення) Класифікатора митних формальностей, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 р. № 1011)
50 і більше	Високий	Можливе проведення митного огляду та інших митних формальностей, спрямованих на недопущення порушень законодавства України з питань державної митної справи (митні формальності з розділів 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Класифікатора митних формальностей, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 р. № 1011)

Якщо наявні одразу кілька індикаторів, один з яких містить інший, то враховуються бали лише одного з таких індикаторів.

Окремо слід зупинитись на міжнародних поштових та експрес-відправленнях (далі – МЕВ). Адже у зв'язку зі стрімким розвитком і поширенням у світі Інтернет-торгівлі окремі додаткові ризики становить переміщення товарів у МЕВ.

Відповідно до чинного законодавства митні платежі не сплачуються у разі, коли загальна фактурна вартість товарів, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України громадянами, не перевищує обсягів, які не є об'єктом оподаткування митними платежами, або коли товари не є об'єктом оподаткування митними платежами.

Товари (за винятком підакцизних), що переміщуються (пересилаються) на адресу одного одержувача (юридичної або фізичної особи) в одній депеші від одного відправника у міжнародних поштових відправленнях, на адресу одного одержувача (юридичної або фізичної особи) в одному вантажі експрес-перевізника від одного відправника у міжнародних експрес-відправленнях, якщо їхня сумарна фактурна вартість не перевищує еквівалент 150 євро, не є об'єктом оподаткування митними платежами. Водночас товари (крім підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 150 євро, що переміщуються (пересилаються) на митну територію України на адресу одного одержувача в одній депеші від одного відправника у міжнародних поштових відправленнях, на адресу одного одержувача в одному вантажі експрес-перевізника від одного відправника у МЄВ, а також товари (крім підакцизних), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 150 євро, що переміщуються у несупроводжуваному багажі, підлягають усному декларуванню на підставі товаросупровідних документів та не є об'єктами оподаткування митними платежами.

Практика здійснення контролю МЄВ свідчить про високу ймовірність використання громадянами зазначених норм ввезення в Україну товарів, які не є об'єктом оподаткування митними платежами, для ухилення від сплати митних платежів, для здійснення підприємницької діяльності без відповідної сплати належних сум податків, зборів і платежів.

При цьому спостерігається, що формально дотримано норми законодавства України з питань державної митної справи (немає ознак приховування товарів, до товаросупровідних документів внесено необхідну інформацію тощо). Крім того, обставини ввезення (надходження на адреси громадян) товарів свідчать про можливе комерційне призначення таких товарів (для подальшої реалізації з метою одержання прибутку) і про ввезення товарів без оподаткування шляхом заниження фактурної вартості та подрібнення партій.

Ознаками такого можуть бути:

- надходження однотипних товарів на адресу одного і того ж одержувача (громадянина) протягом певного періоду (місяць, квартал тощо);
- надходження однотипних товарів на одну адресу для значної кількості одержувачів (громадян);
- надходження однотипних товарів на одну адресу для декількох одержувачів (громадян); загальні характеристики та кількість товарів, що надходять громадянину протягом певного періоду;
- відсутність у міжнародних поштових відправленнях, МЄВ касових або товарних чеків, ярликів, інших документів роздрібної торгівлі, які містять відомості щодо вартості таких товарів, тощо.

З урахуванням вищезазначеного ДФС також розробляються і схвалюються Експертною комісією із застосування СУР Переліки індикаторів ризику, які можуть використовуватись посадовими особами митниць для обрання форм та обсягів митного контролю на підставі результатів застосування системи управління ризиками під час переміщення товарів у МЄВ. Таким чином, посадовими особами митниць ДФС обирається перелік митних формальностей відповідно до зазначених заходів з мінімізації ризику.

При цьому слід зауважити, що індикатори ризику можуть бути як самостійним інструментом ризику, так і входити до складу такого інструменту, як профіль ризику.

Профіль ризику визначається як опис будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збирання, аналізу та систематизації інформації.

Залежно від необхідності наповнення профілів ризику значеннями індикаторів ризику застосовуються звичайні (не передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування) та рамкові (передбачають наповнення профілю ризику під час його застосування) профілі ризику. При цьому під наповненням профілю ризику розуміється визначення конкретних значень окремих індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику (перелік відповідних індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику визначається у профілі ризику). Якщо профіль ризику передбачає наповнення, у паспорті профілю ризику зазначаються індикатори ризику та інші параметри профілю ризику, які підлягають наповненню/оновленню, відповідальний за наповнення орган ДФС (його структурний підрозділ), періодичність наповнення/оновлення окремих індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику.

Залежно від способу наповнення профілів ризику значеннями індикаторів ризику застосовуються центральні (наповнюються структурними підрозділами ДФС або органом ДФС, до компетенції якого належить проведення досліджень і експертної діяльності) та регіональні (наповнюються митницями ДФС) профілі ризику.

Профілі ризику залежно від можливості автоматизації їх застосування можуть бути документальними (неавтоматизований контроль із застосуванням СУР) або електронними (автоматизований або комбінований контроль із застосуванням СУР). Електронні профілі ризику розробляються ДФС і застосовуються у всіх митницях (митних постах) ДФС, якщо інше не визначено самим профілем ризику.

Документальний профіль ризику, розроблений структурним підрозділом ДФС, застосовується у всіх митницях (митних постах) ДФС, якщо інше не визначено самим профілем ризику. Документальний профіль ризику, розроблений митницею ДФС, використовується в зоні діяльності митниці ДФС, яка його розробила.

Для забезпечення можливості додаткового вивчення та/або уточнення сфери ризику, моніторингу сфери ризику та вжиття за результатами такого моніторингу заходів оперативного реагування можуть застосовуватись фонові профілі ризику, які не передбачають формування переліку митних формальностей, визначених за результатами використання таких профілів ризику. В паспорті фонового профілю ризику зазначаються структурний підрозділ ДФС або митниці ДФС, відповідальний за моніторинг спрацювання профілю ризику, та спосіб такого моніторингу.

Саме електронні профілі ризику наповнюють АСАУР та дозволяють виявляти високоризикові переміщення через митний кордон. Тому автоматизованому застосуванню профілей ризику ми приділимо більше уваги у підрозділі 4.3.

Наступний інструмент управління ризиками – орієнтування, що являє собою інформацію про осіб та/або транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, а також інформацію про товари, що можуть бути об'єктом правопору-

шення, яка створена органами ДФС (їх структурними підрозділами) самостійно за результатами здійснення аналітичної роботи або отримана органами ДФС (їх структурними підрозділами).

Джерелом інформації для орієнтувань є відомості, отримані органом ДФС (його структурним підрозділом) від органів ДФС (їх структурних підрозділів), правоохоронних органів, інших органів державної влади, міжнародних організацій, митних та уповноважених органів іноземних держав, власні аналітичні напрацювання та інші джерела.

Інформація, яка готується органами ДФС, має містити чіткі відомості про можливі порушення законодавства України з питань державної митної справи, інші відомості, що можуть дозволити запобігти, виявити та/або припинити протиправні діяння у сфері державної митної справи, недотримання вимог законодавства.

Така інформація підлягає максимальному внесенню в АСАУР для забезпечення автоматизації процесів спрацювання ризиків та відповідного реагування. З цією метою в АСМО було впроваджено модуль «Орієнтування», який використовується для автоматизації процесів доведення до митниць інформації про можливі порушення у сфері державної митної справи, недотримання вимог законодавства, вжиття митницями заходів щодо запобігання, виявлення та/або припинення таких порушень. Внесення відповідних орієнтувань може здійснюватись посадовими особами як на центральному (апарат ДФС), так і на регіональному рівнях (митниці ДФС).

Таким чином, орієнтування поділяються на:

- 1) локальні – призначені для використання у митниці, яка внесла орієнтування до модуля «Орієнтування»;
- 2) глобальні – призначені для використання у всіх митницях незалежно від того, яким саме органом ДФС (його структурним підрозділом) орієнтування внесено до модуля «Орієнтування».

Модуль «Орієнтування» АСМО «Інспектор» містить кілька вкладок («Учасники ЗЕД», «Фізичні особи», «Транспортні засоби», «Контейнери», «Документи»), до яких посадовими особами митниці вноситься відповідна інформація з урахуванням специфіки об'єктів контролю (інформація про декларантів, паспортні дані, реєстраційні номери транспортних засобів, інформація про суб'єктів ЗЕД, номери контейнерів, реквізити документів тощо).

У разі необхідності ДФС та/або митниця може запитувати в ініціатора орієнтування додаткові відомості, необхідні, зокрема, для ідентифікації переміщень через митний кордон України товарів, транспортних засобів, яких стосується відповідна інформація.

З метою забезпечення можливості контролю повноти та якості виконання митницями митних формальностей, визначених в орієнтуванні, посадові особи митниці, які здійснюють митний контроль та митне оформлення товарів, транспортних засобів, фіксують в АСМО «Інспектор» усі митні формальності, які виконувались у зв'язку з опрацюванням орієнтування під час митного контролю та оформлення товарів, транспортних засобів, та результати їх виконання, в тому числі вносять до АСМО «Інспектор» реквізити підтверджувальних документів.

Термін дії орієнтування у модулі «Орієнтування» визначається з урахуванням відповідної інформації, а також розумних часових меж вжиття заходів щодо посилення митного контролю під час прийняття рішення про внесення такої інформації до модуля «Орієнтування». Але термін дії орієнтування у модулі «Орієнтування» не може перевищувати трьох років.

Відомості, які містяться в модулі «Орієнтування», та відповідна інформація призначені для використання посадовими особами митниць під час здійснення ними митного контролю та оформлення. У разі встановлення факту розголошення інформації, яка міститься у модулі «Орієнтування», стороннім особам або попередження самого об'єкта контролю посадові особи органів доходів і зборів несуть відповідальність, передбачену чинним законодавством.

Передбачено, що структурні підрозділи ДФС за потреби розробляють методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків як інструменти СУР. Методичні рекомендації можуть розроблятися, зокрема, за напрямками контролю:

- 1) правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД;
- 2) правильності визначення країни походження товарів;
- 3) правильності визначення митної вартості товарів;
- 4) дотримання встановлених до задекларованих товарів заходів нетарифного регулювання, заборон та/або обмежень щодо переміщення через митний кордон України;
- 5) дотримання законодавства з питань захисту прав інтелектуальної власності;
- б) достовірності декларування.

Методичні рекомендації мають містити детальні інструкції щодо послідовності дій посадових осіб митниць ДФС під час митного контролю за визначеним напрямом з метою оцінки ризику та визначення форм і обсягів митного контролю, достатніх для забезпечення дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Профільними департаментами ДФС було розроблено методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків під час здійснення контролю за правильністю визначення митної вартості, а також країни походження товарів, зміст яких детально викладено у розділі 5.

Дотримуючись міжнародного принципу вибіркової митного контролю, важливе значення має випадковий відбір як інструмент СУР – спосіб відбору об'єктів митного контролю для проведення окремих форм митного контролю або їх сукупності, коли кожен об'єкт основи вибірки має однакову ймовірність бути відібраним. Митним кодексом України (ст. 320) визначено, що форми та обсяги контролю, достатнього для забезпечення дотримання законодавства з питань державної митної справи та міжнародних договорів України під час митного оформлення, обираються митницями (митними постами) на підставі результатів застосування СУР. Не допускається визначення форм та обсягів митного контролю іншими органами державної влади, а також участь їх посадових осіб у здійсненні митного контролю.

У багатьох країнах, у тому числі в розвинутих державах зі значним обсягом міжнародного потоку товарів, існує практика так званого випадкового чи відсоткового огляду: митний огляд проводиться лише для певного відсотка вантажів, наприклад оглядається кожний сотий вантаж. Звичайно, такий підхід не гарантує ефективності контролю, особливо якщо принцип відбору достатньо передбачуваний. Зараз світова практика схиляється до використання більш інтелектуальних методів відбору об'єктів перевірки, зокрема до застосування управління ризиками, однак існує і випадковий вибір.

Основна особливість цього підходу – залежність від обчисленої ризикованості зовнішньоекономічної операції. Такий підхід видається достатньо гнучким і зваженим: чим надійніший суб'єкт ЗЕД (адже під час підрахунку ступеня ризику враховується його історія), тим менша ймовірність того, що його вантаж потрапить під випадкову форму контролю. Для інспектора цей підхід зручний тим, що обрана таким чином форма контролю, хоч і випадкова, але корельована, з характером можливого порушення. А щоб передбачити такий випадок, коли під час аналізу конкретної МД не спрацювало жодного профілю ризику (ця ситуація може бути, але вона ще не означає, що ризику немає), потрібно ввести елемент випадкового вибору за відсутності профілів ризику, що спрацювали. У такому разі ймовірність того, що вантаж буде обрано для митного огляду, зовсім мала.

Передбачено, що випадковий відбір необхідно реалізовувати із застосуванням інформаційних технологій, де це можливо. Елементи випадкового відбору можуть застосовуватись у рамках окремого профілю ризику для зменшення його селективності. Роль та місце випадкового відбору як інструменту СУР у загальній схемі процесу оцінки ризиків АСАУР за митною декларацією зображено на рис. 4.2.

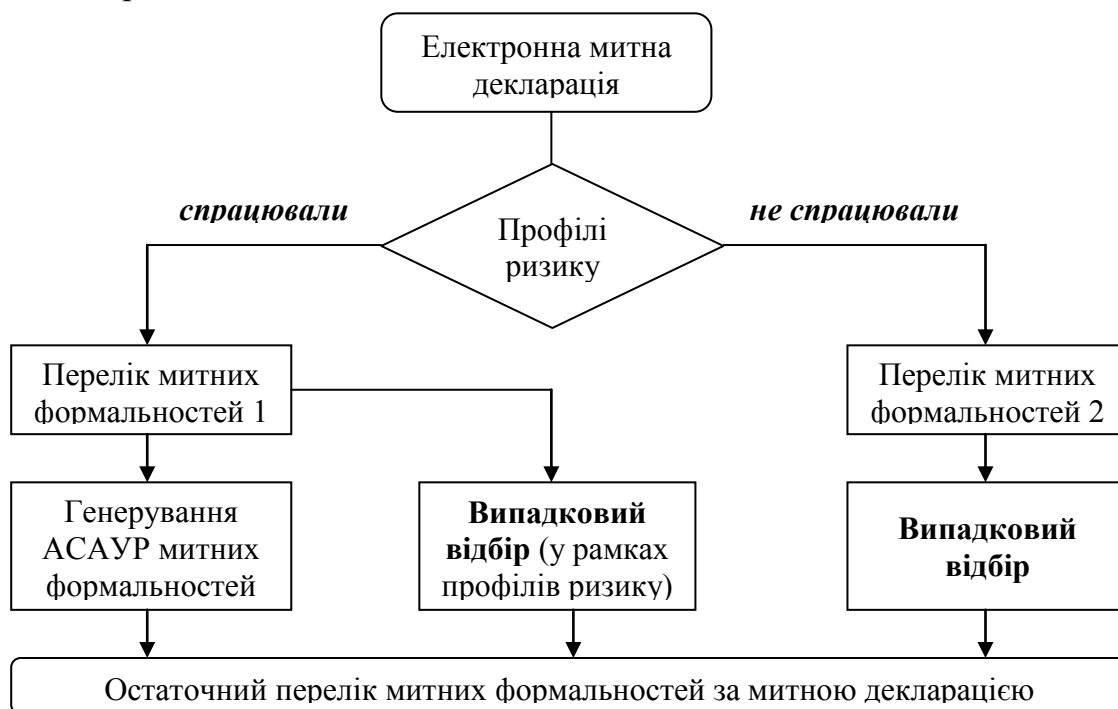

Рис. 4.2. Місце випадкового відбору в схемі процесу оцінки ризиків

Таким чином, за результатами оцінки ризику в конкретному випадку здійснення митного контролю, у тому числі за результатами контролю із застосуванням СУР, митниці (підрозділи митного оформлення) обирають форми та обсяги митного контролю. При цьому формується перелік митних формальностей, визначених за результатами застосування вищезазначених інструментів з управління ризиками.

4.3. Інформаційна система управління митними ризиками

Запровадження сучасних методів роботи на основі аналізу та управління ризиками потребує максимального використання інформаційних технологій. Важливими пріоритетами їх використання у сфері ЗЕД є розвиток систем електронного декларування, одним з ключових елементів якого є АСАУР.

АСАУР становить сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів.

Таким чином, залежно від модуля АСМО, до якого включений модуль АСАУР, розрізняють:

- модуль АСАУР під час митного оформлення митної декларації (у тому числі електронної митної декларації) чи іншого документа, який відповідно до законодавства її замінює та вноситься до автоматизованої системи митного оформлення;
- модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення («журнал пункту пропуску»);
- модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення («пасажирський пункт пропуску»);
- модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для морського сполучення;
- модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для повітряного сполучення;
- модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для залізничного сполучення тощо.

Перш ніж розглядати саме спрацювання АСАУР, детальніше познайомимося з програмною реалізацією основного її інструменту – електронного профілю ризику.

Профіль ризику складається у формах паспорта профілю ризику і програмного коду профілю ризику. Паспорт профілю ризику формується для документальних та електронних профілів ризику і використовується для документального опису профілю ризику. Зміст паспорта профілю ризику призначений для використання виключно органами ДФС є документом з грифом «ДСК». Зразок заповнення електронного паспорта профілю ризику наведено у додатку 3. До профілю ризику його розробник формує також аналітичну довідку з метою опису розглянутих у профілі ризику сфер ризику, визначення можливих заходів для подальшої мінімізації ризику (додаток 4).

Програмний код профілю ризику формується тільки для електронних профілів ризику, використовується для їх програмної реалізації й імплементується до одного з модулів АСАУР.

Розроблення профілю ризику передбачає визначення:

- 1) індикаторів ризику;
- 2) доцільності застосування негативної та позитивної історії у профілі ризику (здійснюється тільки для електронних профілів ризику);
- 3) алгоритму обчислення ступеня ризику за профілем ризику та залежно від ступеня ризику адекватних заходів, необхідних для запобігання або мінімізації ризиків (форм та обсягів митного контролю), якщо необхідність визначення таких заходів передбачено профілем ризику.

Рішення про схвалення та введення в дію електронних профілів ризику, змін до них, припинення дії електронних профілів ризику приймається Експертною комісією із застосування системи управління ризиками, яка утворюється ДФС.

Електронні профілі ризику доводяться до митниць ДФС у вигляді поновлень АСМО або іншого програмно-інформаційного комплексу ДФС, а також у вигляді примірника паспорта профілю ризику.

Електронний рамковий профіль ризику наповнюється структурним підрозділом ДФС, спеціалізованим органом ДФС або структурним підрозділом митниці ДФС з відповідного напрямку контролю, на який спрямовується рамковий профіль ризику, або іншим структурним підрозділом ДФС (митниці), визначеним відповідальним за наповнення відповідного рамкового профілю ризику.

Наповнення електронного центрального профілю ризику здійснюється на підставі доповнень до профілю ризику, підписаних керівником (особою, яка його заміщує) структурного підрозділу ДФС, визначеного відповідальним за наповнення відповідного профілю ризику, або керівником (особою, яка виконує його обов'язки) спеціалізованого органу ДФС, якщо спеціалізований орган ДФС (його структурний підрозділ) визначено відповідальним за наповнення відповідного профілю ризику.

Наповнення електронного регіонального профілю ризику здійснюється на підставі доповнень до профілю ризику, підписаних керівником митниці ДФС.

Підписані відповідно до вимог доповнення направляються для подальшої імплементації до структурного підрозділу з питань ІТ або самостійно вносяться відповідним структурним підрозділом ДФС, спеціалізованим органом ДФС або митницею ДФС.

Рішення про внесення змін до електронного профілю ризику може бути прийнято центральним підрозділом з питань координації застосування СУР, якщо такі зміни пов'язані:

- 1) зі змінами документів, положення яких враховано в розробленні профілю ризику, та необхідністю актуалізації відповідних значень окремих параметрів профілю ризику;
- 2) зі змінами даних про контактну особу за профілем ризику;
- 3) зі змінами числових значень позитивної/негативної історії профілю ризику, ступеня ризику;
- 4) з необхідністю виправлення технічних помилок у паспорті профілю ризику.

Рішення про тимчасове зупинення дії електронного профілю ризику може бути прийнято центральним підрозділом з питань координації застосування СУР у разі:

- 1) внесення змін до документів, положення яких враховано в розробленні електронного профілю ризику, коли такі зміни ведуть до необхідності суттєвих змін електронного профілю ризику;
- 2) скасування, втрати чинності документами, положення яких враховано в розробленні електронного профілю ризику;
- 3) втрати актуальності електронним профілем ризику;
- 4) виявлення проблемних питань під час застосування електронного профілю ризику, що не можуть бути вирішені шляхом внесення змін до електронного профілю ризику.

На підставі інформації про результати застосування профілю ризику, а також інших даних, пов'язаних із дією профілю ризику, здійснюється контроль його ефективності. Відповідальний за контроль ефективності профілю ризику підрозділ та періодичність здійснення контролю ефективності зазначаються у паспорті профілю ризику.

Загальний контроль ефективності профілів ризику, в тому числі з урахуванням інформації про контроль ефективності, проведений зазначеним у паспорті профілю ризику відповідальним підрозділом, здійснює Департамент таргетингу та управління митними ризиками.

Наразі у трьох модулях АСАУР діє понад 100 алгоритмів оцінки ризиків (профілів ризику), близько 400 підалгоритмів у рамках діючих алгоритмів та більше 87 тис. комбінацій індикаторів ризику. АСАУР дозволяє створювати профілі ризику різних рівнів складності з використанням таких інноваційних підходів, як алгоритми нечіткої логіки («fuzzy logic») та врахування позитивної та/або негативної історії попередніх митних оформлень товарів.

Діючі профілі ризику спрямовані на:

- перевірку правильності класифікації;
- контроль вагових та кількісно-вагових показників;
- контроль митної вартості;
- контроль за переміщенням об'єктів інтелектуальної власності;
- контроль нехарактерного товару для суб'єкта ЗЕД;
- контроль нелогічних маршрутів;
- запобігання незаконному переміщенню через митний кордон тютюнових виробів, наркотичних речовин, прекурсорів;
- посилення уваги під час переміщення товарів порушниками митних правил, підприємствами-нерезидентами з ознаками фіктивності тощо.

Порядок виконання митних формальностей у ході митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа затверджено наказом Мінфіну від 30.05.2012 № 631. Контроль із застосуванням СУР визначено однією з митних формальностей в оформленні митної декларації.

Основне завдання АСАУР полягає в тому, щоб на підставі всіх діючих профілів ризику здійснити оцінку ризику МД, яка прийнята до митного оформлення, та видати повідомлення із зазначенням посадовій особі, яка здійснює митне оформлення та митний контроль, необхідних заходів для перевірки законності зовнішньоекономічної операції. АСАУР дозволяє автоматизувати оцінку ризику за кожною МД.

При цьому процес аналізу митних декларацій здійснюється у два основні етапи:

- 1) оцінка ризику за кожним профілем ризику;
- 2) визначення переліку форм контролю в цілому за митною декларацією.

На першому етапі для кожного профілю ризику визначається ступінь ризику (під ступенем ризику розуміється числове значення у визначених межах, яке показує імовірність порушення митного законодавства в конкретному випадку та, відповідно, передбачає вжиття адекватних йому заходів).

Це число визначається по-різному в кожному профілі ризику залежно від його особливостей. Зокрема, ступінь ризику залежить від комбінації індикаторів, які спрацювали, та їхніх значень. В оцінці значень індикаторів за доцільності застосовуються елементи нечіткої логіки. Наприклад, у випадку перевірки вагових показників товару ступінь ризику може залежати від того, наскільки сильно відрізняється задекларована вага одиниці товару від значення індикатора ризику.

Щодо числових індикаторів ризиків, то буває досить складно визначити їх оптимальні значення. Прикладом такого індикатора найкраще служить митна вартість товару.

Традиційний спосіб визначення ступеня ризику залежно від митної вартості товару передбачає лінійну залежність між цими показниками з різким стрибкоподібним переходом ступеня ризику від 1 до 0 у точці, яка відповідає встановленому значенню митної вартості товару (на рис. 4.3 – 40 грн/кг).

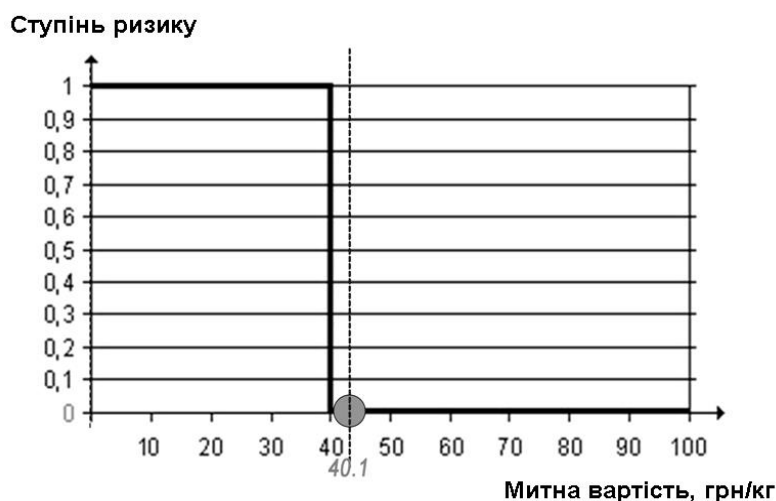

Рис. 4.3. Графік залежності ступеня ризику від митної вартості

Таким чином, для всіх товарів, митна вартість яких не перевищує 40 грн/кг, ступінь ризику завжди буде 1, а для товарів, митна вартість яких становить понад

40 грн/кг, ступінь ризику завжди рівний 0. У результаті митне оформлення здійснюється для товарів із митною вартістю, близькою до критичної.

Для розв'язання цієї проблеми і застосовується нечітка логіка (рис. 4.4).

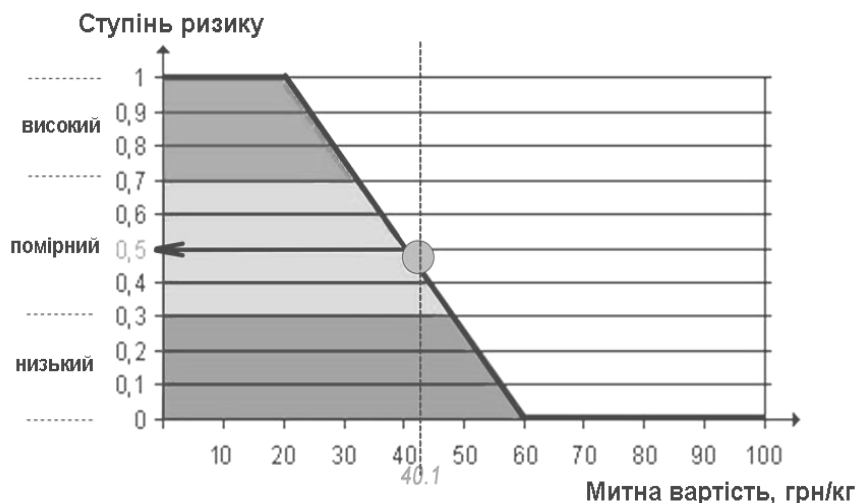

Рис. 4.4. Приклад застосування нечіткої логіки

Заміщаючи чітко детерміновану математичну модель об'єкта, нечіткий опис потребує лише мінімального набору закономірностей, не прагнучи до узгодженого опису системи. Це дає можливість працювати з даними, отриманими системою протягом невеликого проміжку часу, – з так званими нечіткими числами. До формування правил і функцій належності залучаються експерти – фахівці з митної справи.

Застосування нечіткої логіки під час визначення ступеня ризику дає змогу підвищити гнучкість його оцінювання із застосуванням додаткових параметрів – позитивної (Пі) та негативної (Ні) історій. Так, за наявності позитивної історії $\Pi_i = 0,25$ ступінь ризику зменшується до 0,25 (рис. 4.5).

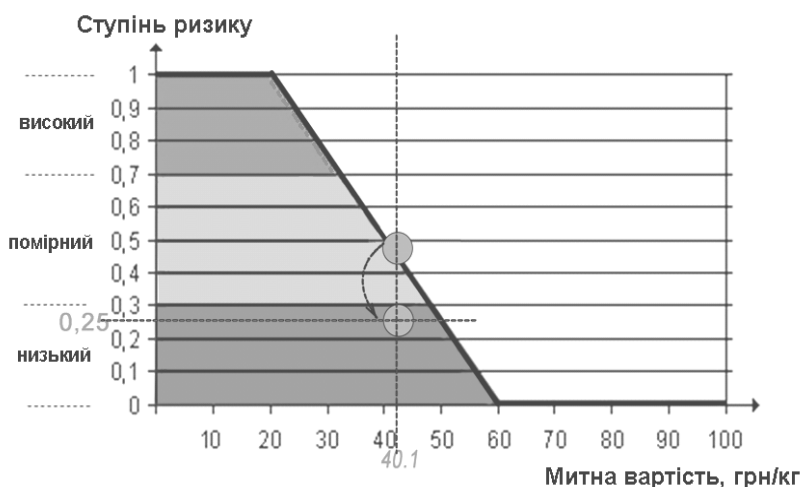

Рис.4.5. Приклад впливу позитивної історії

За наявності негативної історії ступінь ризику збільшується до 0,75 (рис. 4.6).

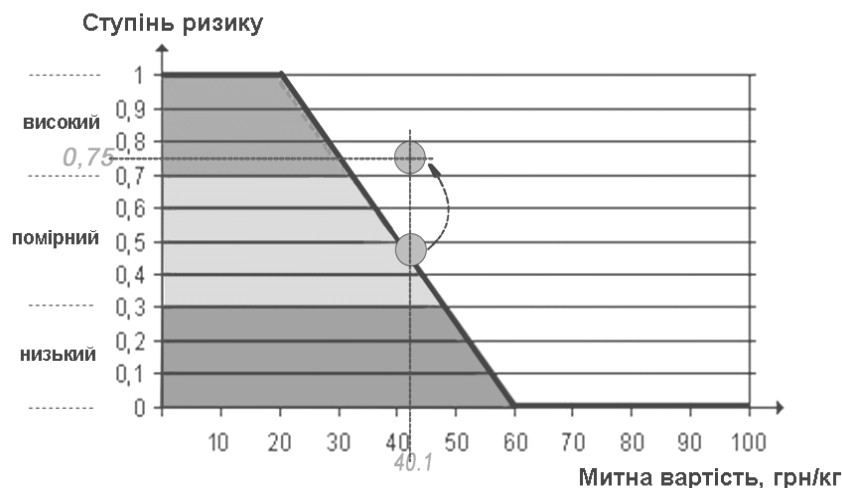

Рис. 4.6. Приклад впливу негативної історії

Застосування нечіткої логіки дуже зручне у випадках, коли потрібно визначити різні ступені посилення митного контролю залежно від значення певного числового індикатора ризику.

На рис. 4.7. наведено загальну схему застосування числових індикаторів ризику для випадків, коли між ступенем ризику й числовим індикатором ризику є обернена залежність (що характерно, зокрема, для контролю за зниженням митної вартості товарів під час імпорту).

Точки П1–Пn – числові індикатори; їхні значення встановлюються шляхом експертного визначення, використання даних митної статистики, інформації з інших джерел тощо. Залежно від того, яких значень набуває індикатор ризику, модуль аналізу ризиків формує перелік відповідних митних процедур (від простіших до складніших форм митного контролю).

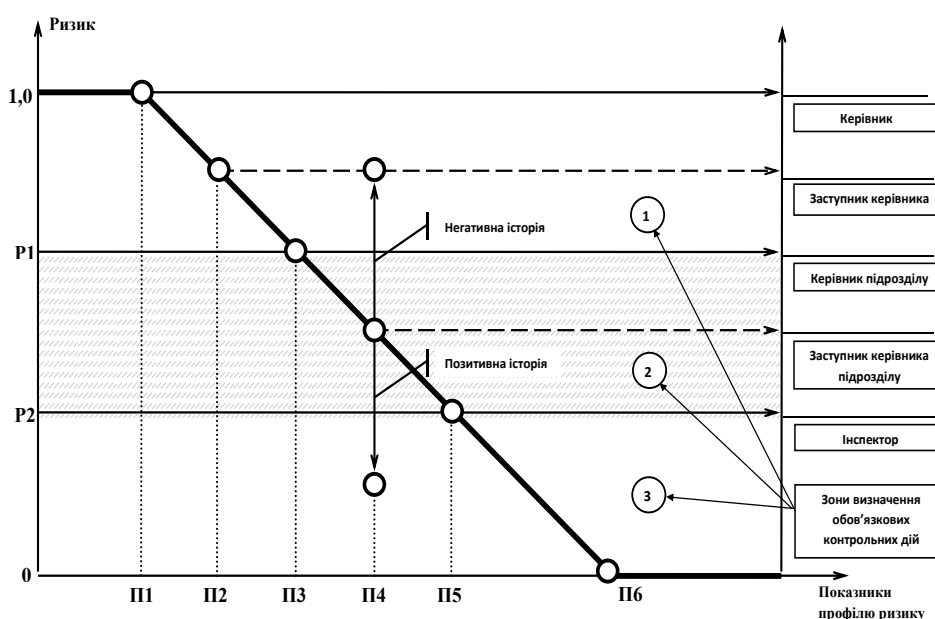

Рис. 4.7. Схема застосування числових індикаторів ризику

Із застосуванням нечіткої логіки можна досягти бажаної гнучкості з урахуванням таких складних індикаторів, як митна вартість товару, чи інших числових індикаторів.

Таким чином, ще однією особливістю АСАУР є те, що вона дозволяє враховувати в оцінці ризику попередню поведінку суб'єкта ЗЕД. У базі даних митного органу (в окремих випадках централізовано – в центральній базі даних) накопичується інформація за так званими позитивними та негативними історіями.

Позитивна історія профілю ризику – показник, який кількісно характеризує наявність у певний період фактів митного оформлення після спрацювання профілю ризику, які підтвердили відсутність порушень законодавства України з питань державної митної справи чи виявлення за результатами митного контролю невідповідностей, і враховується у визначенні ступеня ризику за профілем ризику (в бік зниження ступеня ризику), якщо такий показник передбачений профілем ризику.

Негативна історія профілю ризику – показник, який кількісно характеризує наявність у певний період інформації про порушення законодавства України з питань державної митної справи чи виявлені за результатами митного контролю невідповідності, які описані у профілі ризику і враховуються у визначенні ступеня ризику за профілем ризику (у бік підвищення ступеня ризику), якщо такий показник передбачений профілем ризику.

Тобто якщо суб'єкт у минулому (наприклад, за останні 2 роки) порушував законодавство України з питань митної справи й ці факти зафіксовано відповідними документами і занесено в разі відмови в митному оформленні до відповідних баз даних, то значення негативної історії для такого суб'єкта перевищуватиме нуль і враховуватиметься під час визначення ступеня ризику. Значення негативної історії залежатиме від характеру зафіксованого порушення, адже для кожного профілю ризику певні порушення можуть бути вагомішими, а деякі – взагалі несуттєвими.

Однак наявність негативної історії ще не означає, що через колишні порушення суб'єкт ЗЕД постійно підпадатиме під певний профіль ризику й підлягатиме посиленому контролю. Ефект негативної історії за профілем ризику може перекритися значенням позитивної історії, якщо цей суб'єкт у минулий період уже проходив посилену перевірку під час митного контролю та митного оформлення (за результатами спрацювання цього профілю ризику) і порушень не було виявлено. Такі факти теж фіксуються у відповідних базах даних і враховуються під час визначення ступеня ризику за профілем.

Використання в системі таких елементів, як позитивна та негативна історія, дозволяє із часом автоматично коригувати оцінку ризику залежно від результатів попередніх спрацювань системи, при цьому під спрацюванням системи слід розуміти випадок, коли за результатами оцінки ризику за МД системою було сформовано рекомендації з виконання митних процедур щодо застосування форм митного контролю.

Таким чином, схема оцінки ступеня ризику за кожним профілем ризику складається з таких елементів, як ступінь ризику за результатами перевірки декларації за допомогою індикаторів ризику, позитивної та негативної історій (рис. 4.8).

ОЦІНКА РИЗИКУ ЗА КОЖНИМ ПРОФІЛЕМ РИЗИКУ

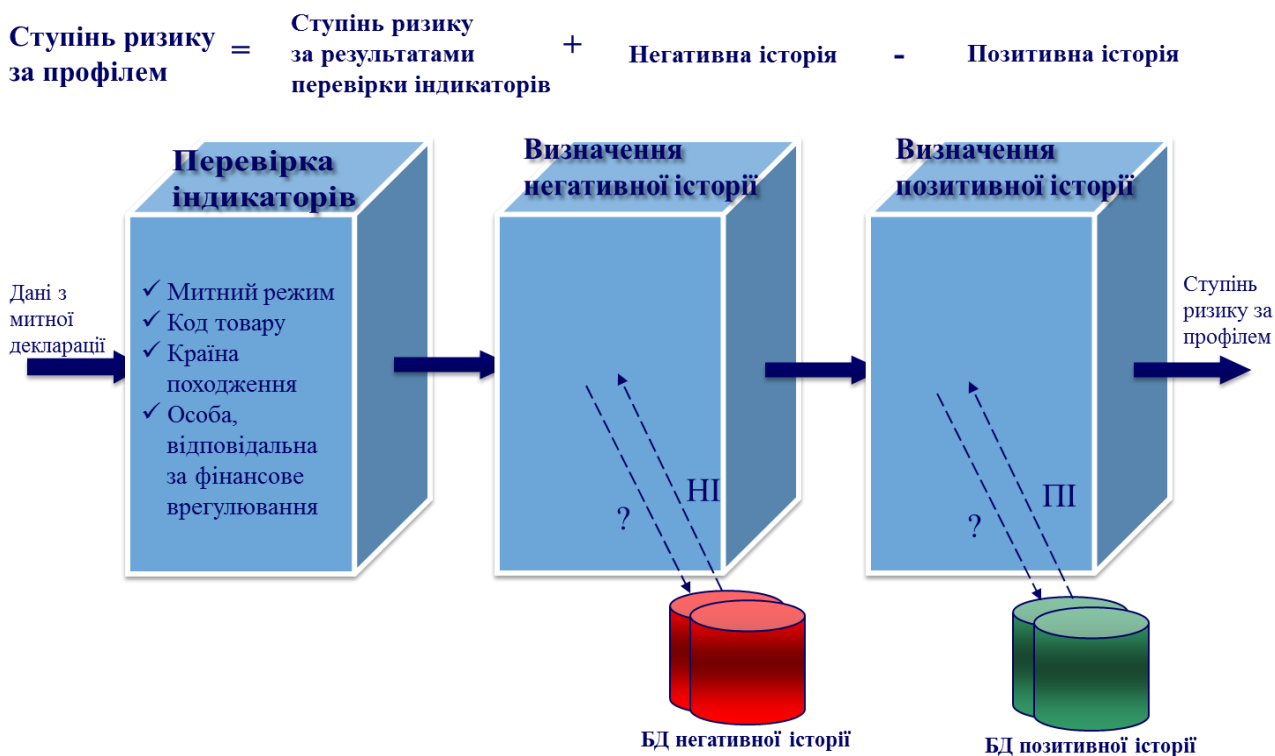

Рис. 4.8. Двоступенева оцінка ризику в АСАУР

Після перевірки всіх профілів ризику, визначення форм контролю за кожним профілем здійснюється завершальний етап – формування загального переліку форм контролю за митними деклараціями з відповідними коментарями для зазначання інспектору, на що спрямована дана форма контролю.

Описана схема перевірки МД, що використовується в Україні, досить унікальна насамперед у частині використання таких елементів, як позитивна та негативна історія, що дозволяють із часом автоматично коригувати результати оцінки ризику за допомогою АСАУР. Підхід щодо двоетапної перевірки митних декларацій – спочатку за профілем ризику, потім шляхом узагальнення результатів такої перевірки – дозволяє, з одного боку, формувати перелік форм контролю, адекватний ступеню та характеру оцінених ризиків за МД, з іншого – оптимізувати структуру вказівок, що надаються інспектору.

Оцінка ризику за МД і формування переліку митних процедур за допомогою АСАУР здійснюється після внесення інспектором за допомогою автоматизованої системи митного оформлення вантажів (АСМО) електронної копії МД до бази даних митного органу.

Щоб підвищити інформативність роботи, результат перевірки МД позначається відповідним кольором (рис. 4.9–4.10):

- зеленим – якщо за МД не виявлено ризику, тобто в АСАУР немає даних про ризикованість зовнішньоекономічної операції. Рішення про потребу проведення певних форм контролю за МД приймається інспектором самостійно;

- жовтим – якщо за МД виявлено ризик і сформовано перелік форм контролю. Всі форми контролю передбачають проведення документальної перевірки та здійснення інших заходів, що не потребують огляду вантажу чи транспортних засобів;

- червоним – якщо за МД виявлено ризик і сформовано перелік форм контролю, які передбачають вжиття заходів, що потребують огляду вантажу чи транспортних засобів.

Кожен профіль ризику передбачає застосування специфічних для нього форм контролю. Наприклад, для профілю, спрямованого на виявлення ризику надання неправдивих відомостей про країну походження товару, доцільне підтвердження відповідності дійсності заявлених даних про країну походження товарів. Для профілю ризику, розробленого для оцінювання ризику декларування певного товару не своїм найменуванням (наприклад, з метою мінімізації митних платежів чи обминання нетарифних обмежень), доцільно провести митний огляд з метою ідентифікації товарів. Таким чином, можна сказати, що мета певної форми контролю залежатиме від характеру можливого порушення, а власне форма контролю (перевірка документів і відомостей, митний огляд чи інші форми митного контролю) – від ступеня ризику.

Рис. 4.9. Алгоритм оцінки ризику за допомогою АСАУР

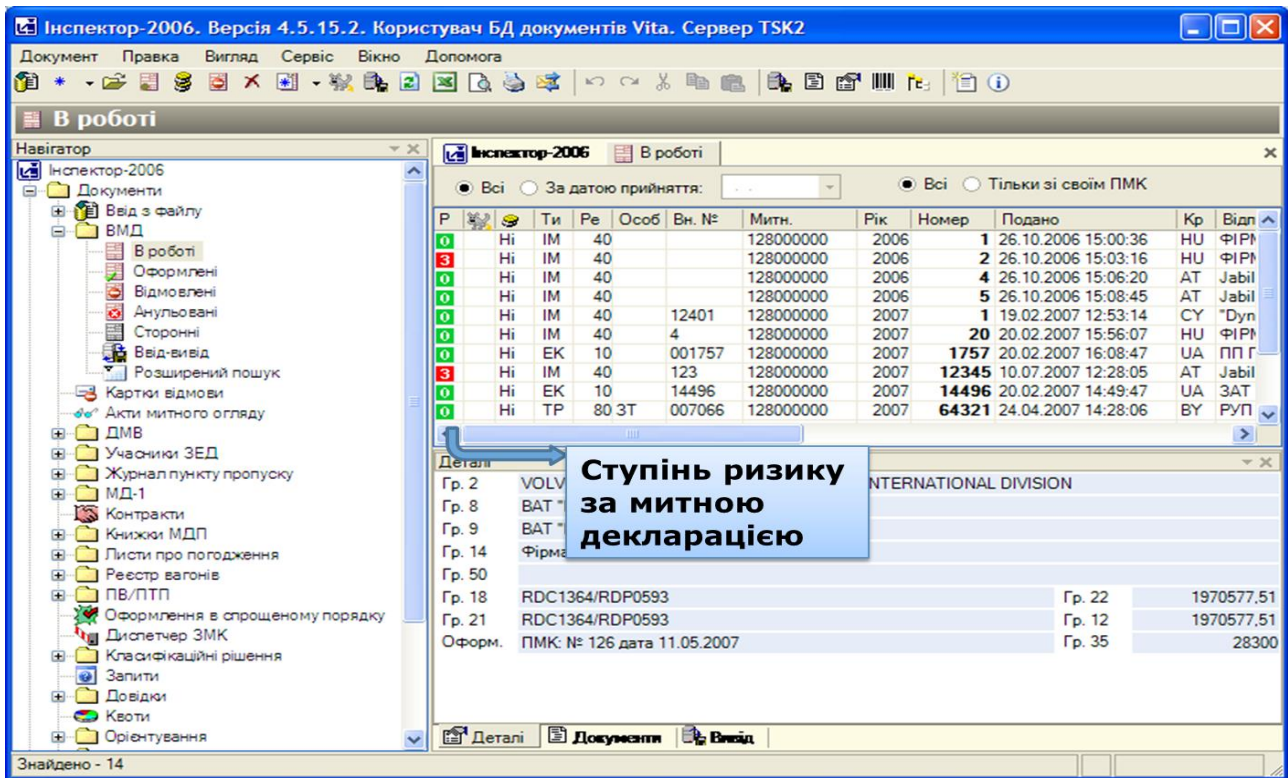

Рис. 4.10. Кольорова індикація ступеня ризику в ПК «Інспектор»

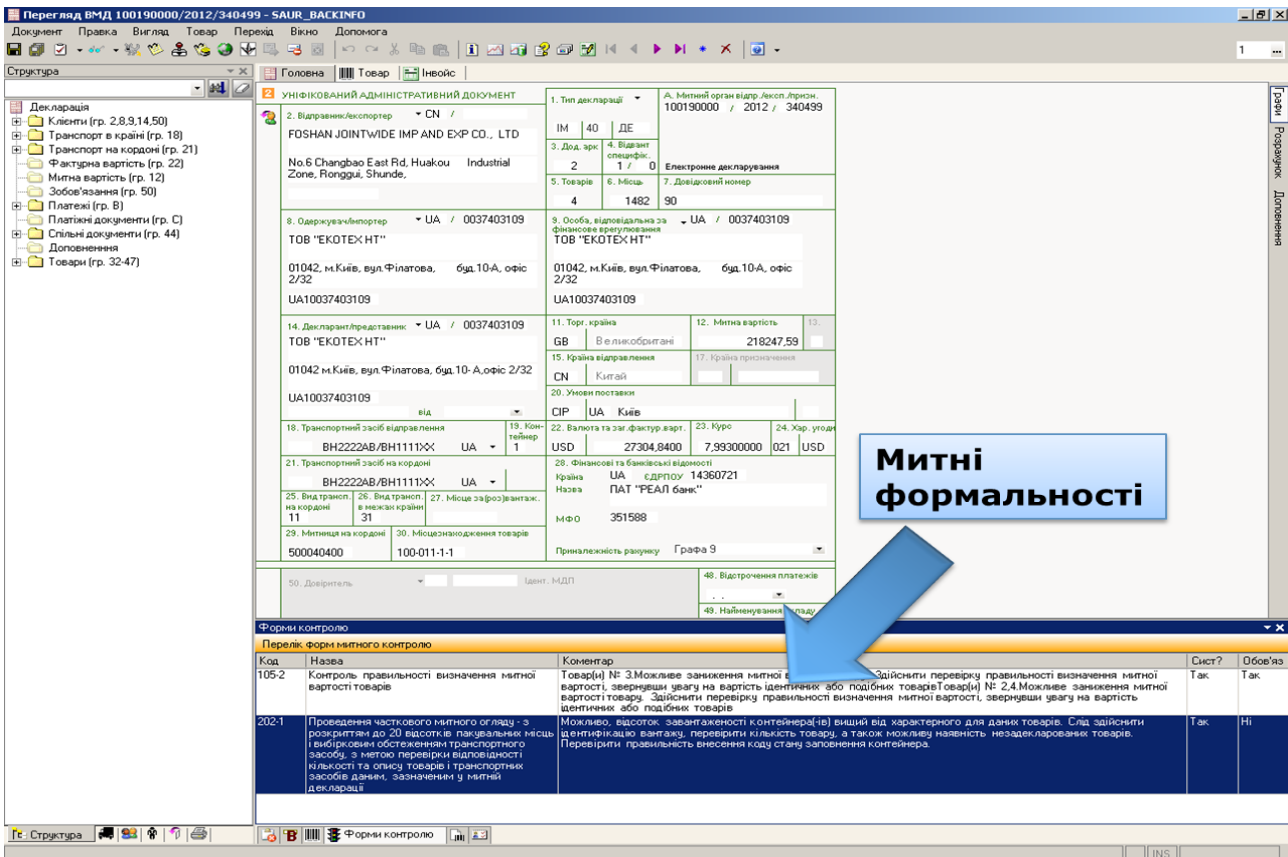

Рис. 4.11. Відображення сформованих АСАУР митних формальностей в АСМО ПК «Інспектор»

За результатами оцінки ризику інспектор переглядає сформований в електронному вигляді АСАУР перелік митних процедур (рис. 4.11). З метою уніфікації окремих форм митного контролю для можливості їх автоматизованого використання затверджено Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування СУР (додаток 2).

Перелік митних процедур, сформований АСАУР, містить:

- код та назву процедури;
- вид митної процедури (обов'язкова, обов'язкова за умови, у разі необхідності);
- повідомлення до митної процедури (містить уточнення, вказівки чи пояснення, які стосуються використання митної процедури).

У межах компетенції відповідно до положень нормативних актів з питань митної справи інспектор може прийняти рішення про необхідність застосування додаткових митних процедур до тих, що визначені за допомогою АСАУР.

Після проведення митних процедур, визначених АСАУР і додатково інспектором, інформація про результати проведення таких митних процедур вноситься до бази даних митного органу. Зокрема, подається інформація про результати виконання митної процедури, дату її виконання, прізвище, ініціали посадової особи, яка здійснила митну процедуру, реквізити підтверджувальних документів (наприклад, акта про проведення митного огляду, рішення про визначення коду товару тощо). Якщо за результатами виконання митних процедур виявлено порушення чи інші причини, які не дають можливості завершити митне оформлення за конкретною МД, то інспектор вносить за допомогою АСМО відомості про причини незавершення митного оформлення за конкретною МД.

Митна формальність з Переліку митних формальностей за результатами застосування СУР може не здійснюватись, якщо:

- 1) виконання митної формальності неможливе (залежно від виду чи характеристики товару, наявності відповідних технічних засобів, можливості пред'явлення товару до митного контролю тощо);
- 2) виконання митної формальності недоцільне, оскільки завдання згідно з повідомленням до митної формальності були досягнуті під час виконання іншої митної формальності;
- 3) виконання митної формальності недоцільне, оскільки визначена митна формальність і відповідні завдання згідно з повідомленням до митної формальності були виконані раніше за цією партією товару іншим ПМО, про що наявні підтвердні документи;
- 4) виконання митної формальності недоцільне, оскільки митна формальність і відповідні завдання згідно з повідомленням до митної формальності стосуються іншого (відмінного від задекларованого) товару чи особи;
- 5) переміщення підпадає під винятки, визначені нормативно-правовими актами з питань державної митної справи.

У разі невиконання митної формальності з Переліку митних формальностей за результатами застосування СУР у зв'язку з наявністю інших обґрунтованих

причин (крім визначених підпунктами 1–5 цього пункту) в АСМО або іншому ПК ДФС відповідним чином фіксується детальна інформація про такі причини.

Ефективність застосування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення безпосередньо залежить від її наповнення профілями ризику. При цьому кількість профілів ризику – це досить умовна цифра. Одні профілі стосуються дуже вузького питання і поширюються лише на один-два товари, а деякі – охоплюють цілий напрям контролю, сферу ризику і містять значення індикаторів за тисячами товарів.

У підрахунку частоти спрацювання профілів ризику використовують такий показник, як селективність – показник профілю ризику, який кількісно характеризує його вибіркочну здатність (числове значення від 0 до 100, що показує відсоток митних оформлень, який профіль ризику дає можливість відібрати із загальної кількості митних оформлень).

Селективність є досить специфічним показником, оскільки дуже високе або дуже низьке його значення не свідчить про вищу або нижчу якість профілю ризику. Цей показник важливий з погляду попередньої оцінки доцільності застосування профілю ризику (в розробці профілю ризику, як правило, здійснюється попередній розрахунок його селективності з урахуванням визначених індикаторів ризику та кількості митних декларацій за попередній період; якщо селективність проекту профілю не задовольняє вимоги, то переглядаються індикатори ризику з метою уточнення вибіркової здатності профілю). Під час застосування профілю ризику зміна селективності може свідчити також про зміни в структурі зовнішньоекономічних операцій, появу тенденцій тощо і в будь-якому випадку використовується для визначення доцільності перегляду профілю ризику.

4.4. Регіональний ризик-менеджмент

Дієвість та ефективність СУР можна значно підвищити шляхом застосування її інструментів і методів на рівні митниць ДФС безпосередньо на місцях з урахуванням специфіки зовнішньоторговельної діяльності у кожному окремо взятому регіоні країни.

Регіональний ризик-менеджмент – це робота митниць ДФС з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів на основі використання регіональних профілів ризику з урахуванням специфіки зовнішньоекономічної діяльності регіону – зони діяльності відповідного територіального органу ДФС.

Перехід до регіонального ризик-менеджменту був зумовлений проблемами, що виникали під час централізованої розробки профілів ризику, обмежуючи гнучкість застосування системи аналізу та управління ризиками на місцевому рівні. Очікувалось, що залучення митних органів до процесу управління ризиками сприятиме кращому розумінню природи ризик-менеджменту на регіональному рівні. Зокрема, як результат здійснення регіонального ризик-менеджменту передбачалось, що це сприятиме підвищенню оперативності й повноті інформа-

ційного наповнення АСАУР, покращанню розуміння митними органами переваг від використання методів управління ризиками, а також посиленню зацікавленості митних органів у результатах застосування профілів ризику.

Таким чином, залежно від способу наповнення профілів ризику значеннями індикаторів ризику, крім центральних (наповнюються структурними підрозділами ДФС або органом ДФС, до компетенції якого належить проведення досліджень і експертної діяльності), використовують регіональні (наповнюються митницями ДФС) профілі ризику. Отже, регіональний профіль ризику – це профіль, який наповнюється митницями і застосовується в кожній митниці у межах визначених нею значень індикаторів ризику.

Концептуальне бачення підходів до розробки та використання регіональних профілів ризиків почало своє формування ще з 2010 р., яке передбачало шаблонне застосування регіональних профілів ризиків – шляхом розробки так званих «рамкових» регіональних профілів ризику.

Суть шаблонного підходу полягає в тому, що на центральному рівні (із залученням митниць) в установленому порядку готується рамковий регіональний профіль ризику за певним напрямом контролю. При цьому наповнення цього профілю здійснюється митницею шляхом заповнення значень індикаторів ризику та додаткових пояснень (інструктивних повідомлень), що відображатимуться посадовій особі в разі спрацювання регіонального профілю ризику.

За кілька років становлення та розвитку регіонального ризик-менеджменту сталого та дієвого використання регіональних профілів ризику в АСАУР вдалося досягти тільки за напрямом контролю товарів групи «прикриття» (контроль правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД). Йдеться про регіональний профіль ризику «Контроль правильності класифікації товарів (на регіональному рівні)». Нині даний регіональний профіль наповнюється як електронний рамковий профіль ризику згідно з рекомендаціями, які постійно оновлюються ДФС, щодо заповнення таблиці індикаторів ризику та інших параметрів регіонального профілю.

Упровадження регіональних профілів ризику до АСАУР за іншими напрямами не було здійснено у зв'язку з обмеженими можливостями їх програмної імплементації структурним підрозділом ДФС з питань інформаційних технологій, адже це потребує розробки нових модулів АСМО «Інспектор».

У разі наявності в митниці інформації щодо можливих ризиків недотримання митного законодавства, яка не може бути поставлена на автоматизований контроль самостійно (наприклад, у зв'язку з відсутністю технічної можливості), така інформація із належним обґрунтуванням може надсилатись до Департаменту таргетингу та управління митними ризиками ДФС для внесення до таких профілів ризику АСАУР, як:

– «Заходи оперативного реагування» (застосовується в оформленні митних декларацій);

– «Заходи оперативного реагування у пунктах пропуску для автомобільного сполучення (зелений коридор)» (застосовується у модулі пасажирський пункт пропуску АСМО «Інспектор»);

– «Заходи оперативного реагування у пунктах пропуску» (застосовується у модулі «Журнал пункту пропуску» АСМО «Інспектор»).

Водночас слід зазначити, що будь-яка митниця має можливість надавати ДФС конкретизовані пропозиції щодо створення нових, доповнення або зміни діючих центральних профілів ризику, спрацювання яких може бути заздалегідь обмежено в межах окремої митниці. Тому за формою відповідний профіль ризику буде центральний, а за своєю суттю – регіональний.

Отже, на регіональному рівні митниці ДФС можуть упроваджувати доповнення до центрального профілю ризику «Заходи оперативного реагування» за різними напрямками здійснення митного контролю, такими як: контроль правильності класифікації, країни походження та митної вартості товарів, дотримання законодавства з питань захисту прав інтелектуальної власності, здійснення заходів нетарифного регулювання, достовірність декларування тощо). Проте доцільніше використовувати сучасніші та гнучкіші інструменти з управління ризиками в рамках здійснення регіонального ризик-менеджменту.

З метою подальшого розвитку СУР, яка використовується митницями для визначення форм та обсягів митного контролю, автоматизації аналізу та оцінки ризиків з урахуванням сфер ризику, характерних для різних регіонів, спрощення та прискорення програмної реалізації окремих профілів ризику та доповнень до профілів ризику, ДФС було розроблено модуль «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» і відповідним наказом затверджено порядок роботи з ним. Модуль «Конструктор профілів ризику» є модулем АСАУР, що забезпечує її роботу під час митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів із використанням митних декларацій, який наповнюється Департаментом таргетингу та управління митними ризиками ДФС, а також митницями ДФС (рис. 4.12).

Код	Вид	Імовірність	За умови
101-1	Обов'язкова	10	
103-1	Обов'язкова	10	

Код	Вид	% випадкового відбору
101-1	Обов'язкова	10

Рис. 4.12. Інтерфейс модуля «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор»

Уповноважені посадові особи митниці до модуля «Конструктор профілів ризику» мають право вносити доповнення до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)». Введення у дію доповнення до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» у модулі «Конструктор профілів ризику» здійснюється на підставі доповнень до цього профілю ризику, підписаних керівником митниці.

«Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» – це рамковий профіль ризику, який імплементовано до модуля АСАУР під час митного оформлення митної декларації (у тому числі електронної митної декларації) чи іншого документа, який відповідно до законодавства її замінює та вноситься до АСМО «Інспектор».

Профіль ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» було затверджено на засіданні Експертної комісії із застосування системи управління ризиками і введено у дію з 14.12.2015 наказом ДФС.

Департамент таргетингу та управління митними ризиками ДФС забезпечує направлення копій паспорта даного регіонального профілю ризику на митниці для здійснення ними профілювання митних ризиків на регіональному рівні. Зміст паспорта профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)», як і інших паспортів, призначений для використання виключно органами ДФС і є документом з грифом «ДСК».

Перед поданням доповнень до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» на розгляд керівництва митниці здійснюється перевірка селективності на історичному масиві інформації щодо митних оформлень за період, що не може бути меншим, ніж три місяці.

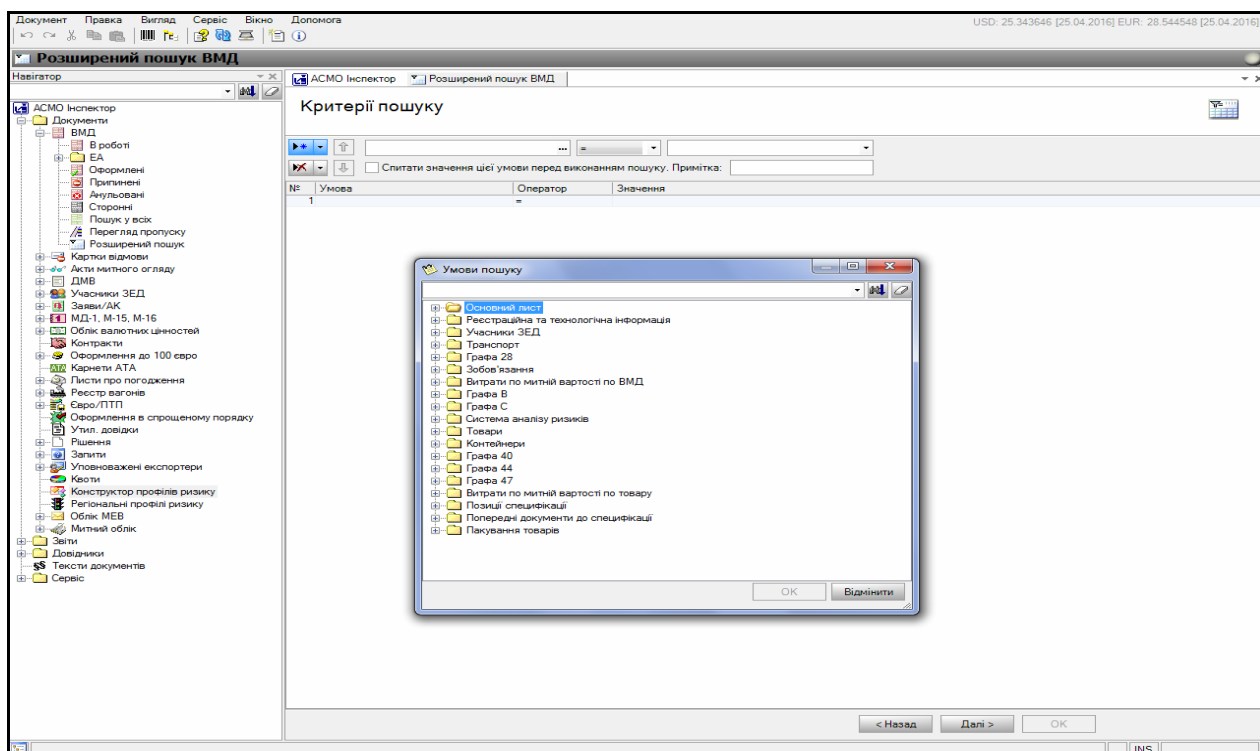

Рис. 4.13. Інтерфейс модуля «Розширений пошук» АСМО «Інспектор»

Така перевірка селективності здійснюється із використанням модуля «Розширений пошук» АСМО «Інспектор», на базі якого і розроблявся модуль «Конструктор профілів ризику». Тому в цих двох модулях АСМО «Інспектор» використовуються аналогічні підходи до формування алгоритмів відбору митних декларацій, а інтерфейс вкладки «Індикатори» модуля «Конструктор профілів ризику» подібний до вікна «Розширений пошук» (рис. 4.13).

Для забезпечення прискорення митних процедур та недопущення затримок під час митного контролю та оформлення товарів не допускається здійснення доповнень до зазначеного профілю ризику, селективність яких з урахуванням митних режимів імпорту, експорту або транзиту і параметрів випадкового відбору за результатами перевірки селективності перевищує 5 відсотків для митних формальностей, які передбачають проведення фізичної перевірки вантажу (огляду, зважування тощо), та/або перевищує 20 відсотків для митних формальностей, які передбачають додаткову перевірку документів.

Обмеження щодо селективності доповнень до профілю ризику «Заходи оперативного реагування на регіональному рівні» поширюються на випадки переміщення товарів у рамках торгових зовнішньоекономічних операцій, які заявляються до митних режимів експорту, імпорту або транзиту, і не поширюються на випадки здійснення контролю встановлених законодавством умов застосування інших митних режимів (зокрема, митних режимів реімпорту, реекспорту, тимчасового ввезення, тимчасового вивезення, переробки на митній території України, переробки за межами митної території України).

Для забезпечення ефективного функціонування створеного регіонального профілю, крім інформації щодо результатів перевірки селективності, слід формувати дані про сферу ризику, суть проблеми, документи, які регулюють відповідне питання, алгоритмів проведення аналізу та джерел інформації, які були використані, обґрунтування щодо визначеного у доповненні до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» переліку митних формальностей з урахуванням проведення митницею мінімуму митних формальностей, необхідних для забезпечення дотримання законодавства України з питань державної митної справи, та чіткий текст повідомлення до митних формальностей.

Термін дії доповнення до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)», яке вноситься до модуля «Конструктор профілів ризику», не може перевищувати 1 рік. Очевидно, що в разі ефективного застосування доповнення до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» (виявлення за результатами застосування доповнення до профілю ризику невідповідностей, розбіжностей, правопорушень тощо) термін дії відповідного доповнення може бути продовжено за результатами аналізу спрацювань доповнень до профілю ризику.

Структурний підрозділ ДФС, на який покладено функції з координації застосування системи управління ризиками, а саме Департамент таргетингу та управління митними ризиками, може ініціювати коригування, в тому числі зняття з контролю, доповнення до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)», внесеного митницею, шляхом направлення

відповідного листа митниці, яка внесла таке доповнення. У разі отримання відповідного листа від Департаменту таргетингу та управління митними ризиками ДФС митниця оперативно (не пізніше наступного робочого дня) зобов'язана вжити заходів реагування та інформувати про такі заходи ДФС.

Слід зазначити, що в рамках проведення інституційної реформи ДФС було вжито відповідних реорганізаційних заходів на рівні центрального апарату ДФС та її територіальних органів, а в організаційній структурі митниць ДФС створено нові самостійні підрозділи з управління ризиками. Одними з основних завдань новостворених підрозділів митниць є аналіз інформації про вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, а також про причини та умови, що призвели до виникнення ризику. Такий аналіз проводиться з метою управління митними ризиками, в тому числі таргетингу (націлювання), та координації роботи її структурних підрозділів щодо розробки заходів з управління ризиками на рівні митниці, у тому числі внесення інформації до модуля «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор».

У разі необхідності інші структурні підрозділи митниці також можуть ініціювати в межах компетенції внесення підрозділом з управління ризиками доповнень до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» з використанням модуля «Конструктор профілів ризику».

Уповноважені посадові особи підрозділу з управління ризиками розглядають надані структурним підрозділом-ініціатором пропозиції, в тому числі на предмет можливості їх технічної реалізації із використанням модуля «Конструктор профілів ризику», та приймають рішення щодо підготовки доповнень до профілю ризику «Заходи оперативного реагування на регіональному рівні» та подання їх на розгляд керівництва митниці.

Для забезпечення постійного контролю за дотриманням структурними підрозділами митниці порядку внесення інформації до модуля «Конструктор профілів ризику», встановлення необхідності коригування, зняття з контролю або подовження терміну дії доповнень до профілю ризику «Заходи оперативного реагування (на регіональному рівні)» структурні підрозділи митниці, визначені відповідальними за аналіз спрацювань доповнень до профілю ризику систематично (щоквартально), здійснюють у межах компетенції аналіз спрацювань, визначення селективності та результативності застосування доповнень до відповідного профілю ризику, внесених до модуля «Конструктор профілів ризику».

Зняття з контролю доповнення до профілю ризику в модулі «Конструктор профілів ризику» може бути здійснено у таких випадках:

- досягнення результатів, які очікувались із внесенням інформації до модуля «Конструктор профілів ризику» (в разі втрати актуальності здійснення подальшого контролю);
- непідтвердження за результатами виконання митних формальностей ризиків порушень законодавства України з питань державної митної справи протягом періоду дії доповнення до профілю ризику (або протягом не менше 3 місяців дії, якщо період дії доповнення до профілю ризику визначено понад 3 місяці);

– отримання/виявлення інформації, яка свідчить про втрату актуальності доповненням до профілю ризику;

– отримання/виявлення інформації, яка свідчить про суттєві проблемні питання при здійсненні митного контролю із застосуванням доповнення до профілю ризику.

У разі закінчення терміну дії доповнення до профілю ризику, визначеного під час його внесення до модуля «Конструктор профілів ризику», доповнення до профілю ризику знімається з контролю автоматично.

Посадові особи підрозділів з управління ризиками митниць ДФС набувають статусу уповноважених посадових осіб на здійснення регіонального профілювання митних ризиків за допомогою зазначеного модуля після успішного проходження у встановленому порядку стажування на базі Департаменту таргетингу та управління митними ризиками ДФС, затвердження керівництвом управління профілювання митних ризиків даного департаменту ДФС та відповідного затвердження розпорядчим документом митниці ДФС. Як приклад, у додатку 5 наведено проект посадової інструкції головного державного інспектора відділу з управління ризиками Дніпропетровської митниці ДФС.

4.5. Застосування системи управління ризиками у пунктах пропуску автомобільного сполучення через митний кордон України

Застосування СУР у пунктах пропуску через митний кордон розпочалося ще у 2012 р. як один із напрямів децентралізації системи управління ризиками. Порядком здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю визначено, що з метою прискорення митних формальностей у пунктах пропуску через державний кордон України під час аналізу та оцінювання ризиків перевага надається такому підходу:

– у пунктах пропуску через митний кордон України переважно здійснюються аналіз та оцінка ризиків на предмет наявності нефіскальних ризиків, а також ризиків недоставки товарів до митниці призначення або їх підміни;

– у митницях призначення в ході митного контролю та оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення здійснюються аналіз та оцінка ризиків на предмет наявності фіскальних і нефіскальних ризиків.

Згідно зі ст. 195 МКУ, переміщення товарів через митний кордон України здійснюється у пунктах пропуску через державний кордон України, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) відповідно до міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Переміщення окремих видів товарів через митний кордон України може здійснюватися у спеціально визначених пунктах пропуску через державний кордон України. Переліки таких товарів і пунктів пропуску затверджуються КМУ. Положення про пункти пропуску через кордон і пункти контролю затверджено Постановою КМУ від 18 серпня 2010 р. № 751.

Згідно з Положенням про пункти пропуску через державний кордон і пункти контролю, пункт пропуску – спеціально виділена територія на залізничних і автомобільних станціях, у морських і річкових портах, в аеропортах (на аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, а також спеціально виділена акваторія у морських і річкових портах, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

Пункти пропуску поділяються:

1) за категоріями: міжнародні (пропуск через державний кордон громадян, транспортних засобів та вантажів будь-яких держав, а також осіб без громадянства); міждержавні (пропуск через державний кордон громадян, транспортних засобів та вантажів України і суміжної держави); місцеві (пропуск через державний кордон громадян України і суміжної держави, які проживають у прикордонних областях (районах), і транспортних засобів, що їм належать, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України);

2) за видами сполучення: для автомобільного, залізничного, морського, пішохідного, повітряного, поромного і річкового транспорту;

3) за характером транспортних перевезень: пасажирські, вантажні, вантажно-пасажирські (з обмеженням або без обмеження вантажопідйомності транспортних засобів); для окремих видів транспортних засобів (військових кораблів, морських та річкових суден); для окремих видів операцій (перевалка вантажів, проведення ремонтних робіт тощо);

4) за режимом функціонування: постійні, тимчасові;

5) за часом роботи: цілодобові й такі, що працюють у визначений час.

Відповідно до міжнародних договорів, укладених згідно із законом, митне оформлення у пунктах пропуску через державний кордон України здійснюється цілодобово. Саме в місцях перетину митного кордону (пунктах пропуску) ввезені товари і транспортні засоби беруться під митний контроль, а в разі їх вивезення за межі митної території здійснюється контроль за фактичним перетином митного кордону.

Побудова системи управління ризиками для застосування у пунктах пропуску через державний кордон України передбачає створення відповідних систем в автомобільних, морських, залізничних, авіаційних пунктах пропуску, а також систем контролю як за торговим, так і за неторговим обігом.

Якщо ризик можна перевірити вже після надходження до митниці призначення (а це в більшості випадків), доцільне управління ризиками під час оформлення МД, щоб уникнути затримок на кордоні. Водночас оцінка ризику в пунктах пропуску доцільна, коли:

– наявні ризики, що товар, який переміщується з порушеннями митного законодавства (незадекларований, приховуваний від митного контролю тощо), не буде доставлений до митниці призначення. Сюди ж можна зарахувати і спроби нелегального переміщення людей;

– товар, що переміщується, становить небезпеку для суспільства чи навколишнього середовища, і необхідно не допустити ввезення такого товару в Україну (шкідливі небезпечні речовини, відходи, наркотичні засоби тощо);

– об'єкти митного контролю доступні тільки в пунктах пропуску (переміщення товарів і транспортних засобів громадянами, переміщення порожніх транспортних засобів тощо).

У кожному випадку є свої особливості застосування системи управління ризиками, які залежать від структури доступної підрозділам митного оформлення інформації, наявних технологій митного контролю, використовуваного програмного забезпечення для митного оформлення та інших чинників.

Проте в усіх випадках для оцінки ризиків у пунктах пропуску необхідні достатня і зручна для аналізу інформація про переміщення, а також час, щоб цю інформацію обробити і прийняти відповідні рішення з управління ризиками, тобто щодо форм та обсягу контролю.

Одним із напрямів організації митного контролю є розробка і затвердження Технологічних схем митного контролю товарів та транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України різними видами транспорту.

Так, Постановою КМУ від 21.05.2012 № 451 «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними» затверджено типові технологічні схеми митного контролю автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів, а також товарів, що переміщуються ними.

Зауважимо, що типовими технологічними схемами митного контролю товарів і транспортних засобів у пунктах пропуску через державний кордон передбачено, що митний контроль товарів і транспортних засобів у різних пунктах пропуску здійснюється виключно органами митного контролю відповідно до законодавства, вибірково, у формах та обсязі, що визначені на підставі результатів системи управління ризиками.

Митний контроль та митне оформлення автомобільних транспортних засобів і товарів здійснюється в разі:

– ввезення на митну територію України – після проведення прикордонного контролю;

– вивезення за межі митної території України – до початку проведення прикордонного контролю.

Митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів проводиться митницями за участю державних органів, на які відповідно до законодавства покладено функції здійснення інших видів контролю автомобільних транспортних засобів і товарів (далі – контролюючі органи), у встановленому законодавством порядку. Митні органи координують роботу зі здійснення інших видів контролю у пунктах пропуску.

Попереднє повідомлення про намір ввезти товари на митну територію України здійснюється шляхом надання органу доходів і зборів, в зоні діяльності якого товари будуть пред'явлені для митного оформлення, попередньої митної декларації або іншого документа, що може використовуватися замість митної декларації відповідно до ст. 94 МКУ.

Згідно зі ст. 335 МКУ, під час надання органу доходів і зборів попереднього повідомлення про намір здійснити переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України до нього подаються такі документи та/або відомості, у тому числі засобами інформаційних технологій:

1) для ввезення товарів на митну територію України:

а) заява встановленої форми про намір здійснити ввезення товарів на митну територію України (попереднє повідомлення або попередня митна декларація);

б) відомості про найменування, обсяг (кількість) та вартість товарів, які планується ввезти на митну територію України;

в) вид транспорту, яким планується здійснити ввезення товарів на митну територію України;

г) назва пункту пропуску через державний кордон України (органу доходів і зборів), через який планується ввезення товарів;

д) відомості про документи, що підтверджують дотримання встановлених відповідно до закону заборон та/або обмежень щодо пропуску товарів через митний кордон України;

2) для вивезення товарів з митної території України – митна декларація на товари або супровідні документи на товари у випадках, встановлених МКУ, які подаються органу доходів і зборів для митного контролю.

Надання митниці інформації про намір ввезти товари на митну територію України вкрай важливе. Попередня інформація, надана суб'єктом ЗЕД, використовується митними органами для проведення на її основі аналізу та оцінювання ризиків ще до здійснення фактичної операції та визначення наперед ступеня ризику, який вона несе. Це насамперед вигідно представникам бізнесу, оскільки скоротиться час на прийняття митницею рішень щодо необхідних форм та обсягів контролю, що, відповідно, сприятиме скороченню часу на здійснення митного контролю та оформлення.

Відповідно до Типової технологічної схеми здійснення митного контролю автомобільних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон, затвердженої Постановою КМУ від 21 травня 2012 р. № 451, митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів здійснюється виключно митними органами відповідно до законодавства, вибірково, у формах та обсязі, що визначені на підставі результатів системи управління ризиками.

Під час митного контролю та митного оформлення автомобільних транспортних засобів і товарів митні органи у пунктах пропуску здійснюють:

– реєстрацію прибуття автомобільних транспортних засобів і товарів на митну територію України або їх вибуття з митної території України;

– перевірку комплектності документів, необхідних для митного контролю та митного оформлення автомобільних транспортних засобів і товарів відповідно до заявленого митного режиму, а також відомостей, зазначених у цих документах;

– облік та реєстрацію автомобільних транспортних засобів і товарів, результатів їх митного контролю та митного оформлення;

– контроль за дотриманням вимог законодавства, якими встановлено заборони або обмеження стосовно переміщення автомобільних транспортних засобів і окремих видів товарів через митний кордон України;

– аналіз та оцінку ризиків, у тому числі з використанням документальних профілів ризику або електронних профілів ризику, включених до відповідних програмно-інформаційних комплексів;

– контроль за проведенням установлених законодавством державних видів контролю, яким підлягають автомобільні транспортні засоби і товари, в пунктах пропуску та визначенням форм їх проведення (попередній документальний контроль посадовою особою органу доходів і зборів або державний контроль посадовими особами відповідних контролюючих органів);

– оформлення встановлених законодавством митних документів за результатами митного контролю та митного оформлення автомобільних транспортних засобів і товарів;

– ідентифікацію автомобільних транспортних засобів і товарів у випадках та порядку, встановлених законодавством;

– прийняття рішення щодо пропуску або відмови у пропуску автомобільних транспортних засобів і товарів на митну територію України або за межі митної території України, випуску товарів.

Митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів у пунктах пропуску здійснюється шляхом застосування таких його форм:

– перевірка документів і відомостей, які відповідно до законодавства надаються органам доходів і зборів під час переміщення автомобільних транспортних засобів і товарів через митний кордон України;

– митний огляд (огляд та переогляд автомобільних транспортних засобів і товарів, огляд та переогляд ручної поклажі та багажу, особистий огляд громадян);

– усне опитування громадян та посадових осіб підприємств;

– облік автомобільних транспортних засобів і товарів;

– взяття проб (зразків) товарів;

– використання службових собак, технічних та спеціальних засобів контролю;

– подання запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, наданих митним органам.

Переміщення та митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів у пунктах пропуску здійснюється з використанням двоканальної системи, на смугах руху, визначених для переміщення автомобільних транспортних засобів за їх типами, з урахуванням вимог законодавства щодо декларування та оподаткування автомобільних транспортних засобів і товарів (у разі неможливості розмежування смуг руху – у визначених місцях режимних зон пунктів пропуску – боксах поглибленого огляду, на оглядових майданчиках тощо).

Смуги руху, позначені символами зеленого кольору («зелений коридор»), призначені для переміщення товарів в обсягах, що не підлягають оподаткуванню митними платежами, не підпадають під встановлені законодавством заборони або обмеження щодо ввезення на митну територію України або вивезення

за межі цієї території й не підлягають письмовому декларуванню. Декларування автомобільних транспортних засобів і товарів здійснюється шляхом учинення дій.

Смуги руху, позначені символами червоного кольору («червоний коридор»), призначені для переміщення всіх інших автомобільних транспортних засобів і товарів.

Митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів, що переміщуються смугами руху, позначеними символами червоного кольору («червоний коридор»), у пункті пропуску здійснюється в три етапи.

Перший етап – попередні операції.

Для здійснення митного контролю декларант, уповноважена ним особа або перевізник надають посадовій особі митного органу документи, визначені Митним кодексом України. На прийнятих документах проставляється відбиток штампа “Під митним контролем”. Після цього здійснюється перевірка комплектності наданих документів, цілісності накладеного митного забезпечення, а також загальний огляд автомобільних транспортних засобів і товарів.

Другий етап – здійснення інших видів контролю.

Відповідно до переліку товарів, що підлягають державному контролю (в тому числі у формі попереднього документального контролю) у разі переміщення їх через митний кордон України, та поданих товаросупровідних (товаротранспортних) документів посадова особа митного органу визначає вид (види) державного контролю та форму його проведення (попередній документальний контроль посадовою особою митного органу або державний контроль посадовими особами відповідних контролюючих органів).

Контроль за міжнародними перевезеннями пасажирів і товарів автомобільними транспортними засобами здійснюється посадовою особою митного органу в частині та у порядку, визначеному законодавством.

Третій етап – закінчення митного контролю.

Митний контроль та митне оформлення автомобільних транспортних засобів і товарів закінчується після здійснення всіх передбачених законодавством видів контролю щодо цих автомобільних транспортних засобів і товарів.

Посадова особа митного органу за результатами системи управління ризиками приймає рішення про проведення огляду автомобільних транспортних засобів і товарів, що перебувають під митним контролем, ручної поклажі та багажу й обсяг його проведення.

Оскільки форми та обсяги митних формальностей визначаються на підставі результатів застосування системи управління ризиками, слід зазначити, що в сучасних умовах особливо актуальне питання розвитку системи управління ризиками саме в напрямі її застосування в пунктах пропуску автомобільного сполучення, зокрема в частині впровадження автоматизованих систем аналізу та управління ризиками під час переміщення за смугами руху «червоного» та «зеленого» коридорів. Це дозволить прискорити переміщення товарів і транспортних засобів через пункти пропуску за рахунок реалізації принципу вибірковості митного контролю за результатами застосування системи управління ризиками, сконцентрувавши увагу на товарах і транспортних засобах, які належать до групи підвищеного ризику.

Аналізуючи стан застосування системи управління ризиками під час митного контролю в автомобільних пунктах пропуску, зазначимо, що у листопаді 2012 р. було введено в експлуатацію модуль АСАУР у пунктах пропуску через державний кордон для автомобільного сполучення, що входить до модуля «Журнал пункту пропуску» АСМО «Інспектор».

Функціональний модуль «Журнал пункту пропуску» використовується для реєстрації та обліку транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України у пунктах пропуску з використанням смуг руху «червоний коридор», результатів їх митного контролю та митного оформлення, отримання оперативної інформації щодо їх місцезнаходження та часу перебування у зоні митного контролю, формування реєстрів транспортних засобів, що перебувають під митним контролем під час приймання-передачі змін підрозділів митного оформлення. Основне завдання модуля АСАУР – на підставі всіх уведених до модуля АСАУР профілів ризику (призначених для застосування в пунктах пропуску) здійснити оцінку ризику в пункті пропуску та видати інспекторові повідомлення із вказівками щодо форм митного контролю. Оцінка ризику має здійснюватись після внесення в модуль «Журнал пункту пропуску» АСМО «Інспектор» всіх необхідних даних.

Перевіряється відповідність даних про переміщення (що містяться в записах модуля «Журнал пункту пропуску» АСМО «Інспектор») індикаторам ризику, визначеним у профілі ризику, що імплементовані до модуля АСАУР.

Особливість автоматизації оцінки ризику за допомогою модуля АСАУР у пунктах пропуску обумовлена тим, що, на відміну від прийняття до митного оформлення МД (коли дані до електронної копії митної декларації вносяться декларантом), дані про переміщення до модуля «Журнал пункту пропуску» вносяться посадовою особою митниці. Тому автоматизований запуск оцінки ризику неможливий, необхідний сигнал від посадової особи про те, що необхідні дані внесені і можна здійснити оцінку ризику. Таким чином, оцінка ризику модулем АСАУР має здійснюватись після натискання відповідної кнопки, після чого змінювати внесені дані було б неможливо (рис. 4.14). Тому після першого натискання кнопки має видаватись повідомлення для інспектора щодо підтвердження правильності та повноти внесених даних і неможливості їх модифікації.

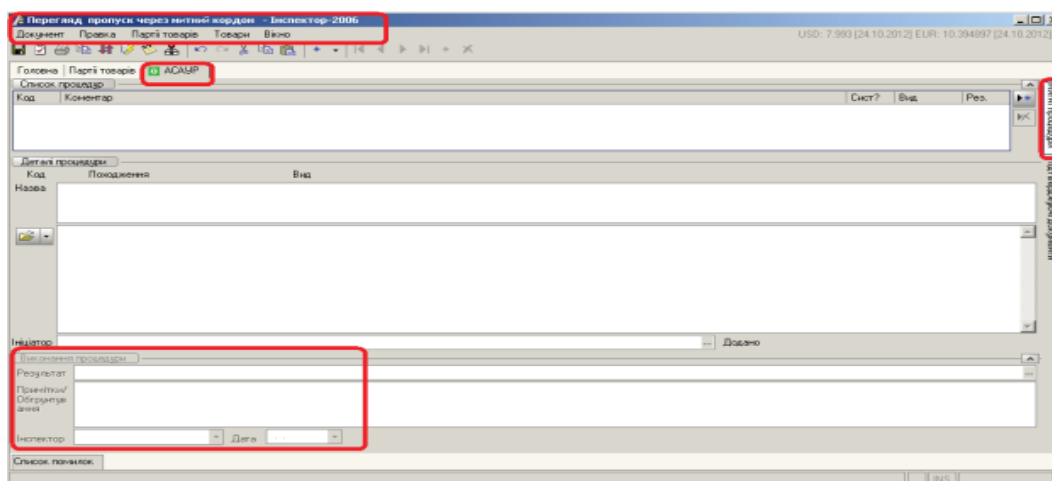

Рис. 4.14. Спрацювання АСАУР у модулі «Журнал пункту пропуску»

Результат оцінки ризику модулем АСАУР відображається у вигляді переліку митних формальностей.

Передбачається внесення з допомогою АСМО «Інспектор» відомостей про результати виконання митних формальностей, визначених АСАУР. При цьому для кожної митної формальності може бути зазначено один результат із переліку, визначеного для відповідної формальності (екранна форма для вибору коду результату наведена на рис. 4.15).

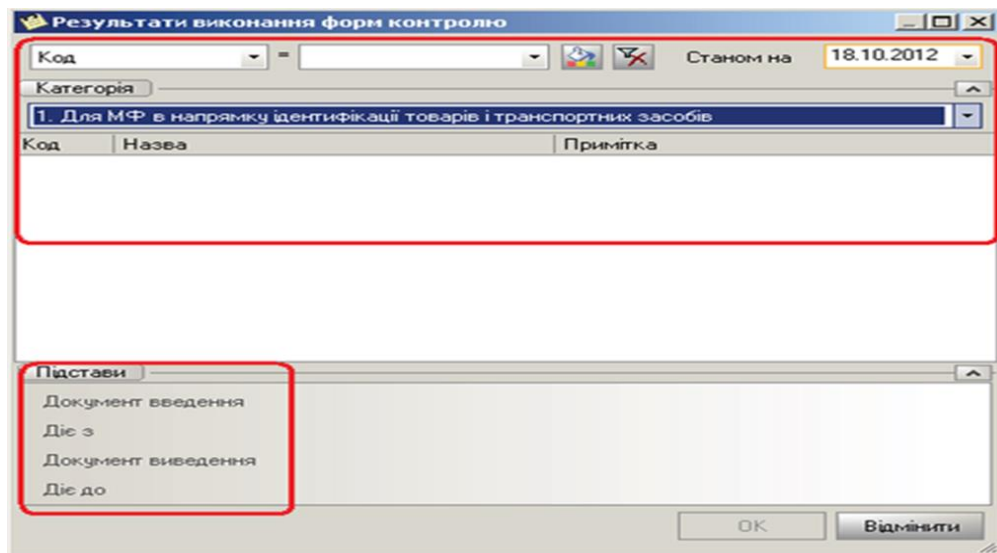

Рис. 4.15. Внесення результатів виконання митних формальностей, згенерованих АСАУР у модулі «Журнал пункту пропуску»

Усі вищезгадані елементи важливі для здійснення ефективного управління ризиками, однак для повної реалізації можливостей системи управління ризиками у пунктах пропуску необхідно розглянути питання щодо розробки системи управління ризиками не тільки за вантажними, але й за пасажирськими переміщеннями. Для роботи в цьому напрямі важливо налагодити взаємодію із прикордонними органами як на центральному рівні, так і на рівні окремих пунктів пропуску. За таких умов доцільно розглянути питання щодо розробки спільних інструментів та/або заходів з управління ризиками з іншими контролюючими органами в пунктах пропуску. Такі принципи взаємодії передбачені й у Концепції інтегрованого управління кордонами.

В обговоренні питань подальшого вдосконалення систем управління ризиками у пунктах пропуску необхідно також зупинитись на можливості здійснення неавтоматизованого аналізу та оцінки ризиків у пунктах пропуску. Такий аналіз та оцінка мають здійснюватись посадовими особами органів доходів і зборів шляхом застосування неавтоматизованих інструментів з управління ризиками (переліки індикаторів ризику, документальні профілі ризику).

Таким чином, наявний інструментарій з управління ризиками досить гнучкий і за відповідального ставлення до здійснення аналітично-пошукової роботи та якісного проведення митного контролю може забезпечувати високу результативність митного контролю у пунктах пропуску.

4.6. Перспективні напрями розвитку системи управління ризиками в митній справі України

Управління ризиками – основа сучасних методів митного контролю, його своєрідна філософія. Кожна митниця має розробити власну філософію управління ризиками, адже саме посадовим особам органів доходів і зборів на місцях краще за будь-кого можуть бути відомі приховані ризики та специфіка організації роботи окремих учасників ЗЕД. Фактично всі розвинені країни світу, розробляючи національні СУР, спрямовують їх не лише на використання під час митного оформлення товарів на митному кордоні, але й після випуску цих товарів на свою митну територію з метою вільного обігу.

Ст. 320 МКУ визначено, що форми та обсяги контролю, достатнього для забезпечення дотримання законодавства з питань державної митної справи та міжнародних договорів України під час митного оформлення, обираються митницями (митними постами) на підставі результатів застосування СУР, а відповідно до ст. 336 однією з форм митного контролю є проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, в тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів. Тобто можна говорити саме про здійснення перевірок після випуску товарів на митну територію держави з метою вільного обігу – митний аудит (пост-аудит, митний пост-аудит контроль, постмитний аудит тощо).

Для побудови ефективної ризик-орієнтованої системи митного контролю необхідно встановити пряму та зворотну кореляцію між результатами спрацювання СУР та обранням об'єктів митного аудиту.

Як уже було сказано вище, за результатами оцінки ризику в конкретному випадку здійснення митного контролю, у тому числі за результатами контролю із застосуванням СУР, митниці (підрозділи митного оформлення) обирають форми та обсяги митного контролю. При цьому формується перелік митних формальностей, визначених за результатами застосування вищезазначених інструментів з управління ризиками. Визначення об'єктів перевірки у рамках митного аудиту має здійснюватись як наслідок формування відповідної митної формальності в загальному переліку за результатами застосування СУР, у чому і полягає одна з основних ознак ризик орієнтованого підходу до організації митного контролю.

Міністерством фінансів України затверджено Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, яким визначено шість видів митних формальностей щодо проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів (після завершення митного оформлення). Включення до сформованого за результатами спрацювання АСАУР переліку митних формальностей однієї із шести таких формальностей може бути сигналом про доцільність проведення митного аудиту. Аналогічні формальності можуть бути згенеровані АСАУР і щодо необхідності направлення запитів до державних органів іноземних країн після митного оформлення.

ДФС також затверджено Методичні рекомендації щодо порядку взаємодії між підрозділами органів державної фіскальної служби під час організації, проведення та реалізації матеріалів документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи. Відповідно до даних рекомендацій, під час опрацювання ризиків щодо порушень митного законодавства платниками податків також слід аналізувати іншу інформацію для відбору об'єктів митного аудиту, а саме:

- інформацію про обсяги експортно-імпортних операцій, джерела придбання товарів;

- класифікаційні рішення, прийняті всіма митницями ДФС;

- рішення щодо коригування митної вартості, прийняті всіма митницями ДФС;

- дані моніторингу електронних копій митних декларацій;

- інформацію, що стосується товарів, митне оформлення яких завершено, отриману від платників податків (у тому числі від виробників таких товарів);

- інформацію щодо пов'язаних з платником податків осіб;

- інформацію, отриману з висновків акредитованих відповідно до законодавства експертів;

- отримані від уповноважених органів іноземних держав відповіді на запити щодо підтвердження автентичності документів, наданих під час митного оформлення, щодо відомостей про вартісні, кількісні або якісні характеристики, країни походження, складу товару та інших відомостей;

- інформацію, отриману від митниць ДФС або структурного підрозділу ДФС стосовно автентичності документів, наданих під час митного оформлення, щодо відомостей про вартісні, кількісні або якісні характеристики, країни походження, складу товару та інших відомостей (у тому числі за запитами інших уповноважених органів ДФС);

- інформацію щодо наявності фактів завищення (заниження) митної вартості товарів під час їх увезення (вивезення) на митну територію України, наявність фактів (рішень) коригування митної вартості, класифікації таких товарів тощо;

- інформацію щодо наявності фактів безпідставного застосування пільг зі сплати митних платежів в імпорті та експорті товарів;

- матеріали попередніх перевірок та зустрічних звірянь такого платника податків у частині раніше виявлених порушень вимог законодавства в ході зовнішньоекономічних операцій, у тому числі фактів порушень митних правил, інформацію про визначені суми грошових зобов'язань (у тому числі щодо застосованих штрафних (фінансових) санкцій);

- матеріали про діяльність платника податків, отримані від правоохоронних та інших органів державної влади;

- інформацію, отриману від митниць ДФС, уповноважених органів ДФС або структурних підрозділів ДФС, щодо діяльності платника податків, у тому числі зовнішньоекономічної, проведеної претензійно-позовної роботи тощо;

- податкову інформацію;

- іншу, отриману в порядку та обсягах, визначених Податковим кодексом України та МКУ, інформацію щодо платника податків, яка може бути використа-

на під час аналізу діяльності, з метою визначення можливих ризиків порушень платником податків чинного законодавства та питань, що підлягають перевірці.

Даний перелік інформації є фактично набором критеріїв ризику, на основі яких можуть бути розроблені відповідні індикатори для подальшого впровадження електронних профілів ризику в АСАУР з метою повної автоматизації процедур відбору об'єктів перевірки для митного аудиту. Крім того, значну частку митних формальностей, що спрямовані на отримання фіскального ефекту (контроль правильності класифікації товарів, митної вартості, країни походження тощо), у перспективі доцільно також буде трансформувати на такі, виконання яких здійснюватиметься в рамках митного аудиту після випуску у вільний обіг. Особливо це стосується пунктів пропуску на митному кордоні держави, де СУР має бути спрямована на ризики недоставки товарів до митниці призначення або їх підміни та нефіскальні ризики (ризики безпеки). Без розвинутої системи митного аудиту, тобто відтермінування контролю на якийсь час після випуску товарів, говорити про прискорення митних формальностей і спрощення процедур неможливо.

Побудова ефективної системи митного аудиту потребує створення комплексної правової основи, що надасть органам доходів і зборів повноваження для проведення ефективного аудиту після здійснення процедури митного оформлення та пропуску товарів через митний кордон. Один із найважливіших пунктів – це інституційне забезпечення ДФС, що дозволить митним аудиторам виконувати свої обов'язки з максимальною ефективністю і результативністю, а також – покращання матеріально-технічної бази та розширення інформаційних ресурсів, які забезпечують проведення митного аудиту.

Саме об'єднання митно-податкових баз даних з метою створення єдиного інформаційного центру є прерогативою для створення якісного методично-інформаційного забезпечення митного аудиту. Певні кроки вже зроблено у цьому напрямі (можливість перегляду реєстраційних даних про суб'єктів господарювання за даними ІС «Податковий блок», дослідження зв'язків осіб), але це тільки початок побудови сучасної системи митного контролю за допомогою методів митного аудиту. Основа такої системи полягає в розвитку СУР, яка спрямована на відбір об'єктів контролю.

Уже зараз існує реальна технічна можливість вводити у дію нові профілі ризику АСАУР, які автоматично оцінюють стан платника податків та генерують митні формальності у разі виявлення тих підприємств, які припинені чи у стадії ліквідації. Також необхідно розробляти і вводити у дію зміни до окремих профілів ризику АСАУР з метою автоматичного врахування таких даних, як: розмір статутного капіталу, кількість працюючих співробітників на підприємстві, категорія платника податків тощо.

Основою вибіркової митного контролю має стати автоматизована багатоканальна система розподілу митних декларацій, які подаються до оформлення. При цьому СУР розподіляє митні декларації відповідно до ступеня ризику, наприклад, за трьома умовними явищами: низький (зелений канал), середній (жовтий канал) та високий (червоний канал), залежно від згенерованих АСАУР митних формальностей (їх кількості та/або змісту).

Так, за низького рівня ризику митне оформлення може здійснюватись автоматично після проставляння технічних відміток, за середнього – після уточнення необхідної інформації про товар (наприклад, рівень митної вартості, правильність класифікації, визначення країни походження товарів). Тільки у виняткових випадках, у разі потрапляння митної декларації на червоний канал розподілу, допускається фізична перевірка товарів (огляд, зважування, відбір зразків тощо).

Таким чином, концепція митного аудиту як одного з найперспективніших напрямів розвитку системи аналізу, оцінки та управління ризиками має забезпечуватись шляхом подальших документальних виїзних і невиїзних перевірок підприємств на предмет дотримання ними законодавства з питань державної митної справи, направлення запитів до митних та інших державних органів іноземних країн.

Використання модуля «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор», про який йшлося під час розгляду регіонального ризик-менеджменту, може здійснюватись також у режимі таргетингу (націлювання під час моніторингу попередніх митних декларацій), що визначається окремими розпорядчими документами ДФС. Саме таргетинг можна визначити одним з найперспективніших напрямів розвитку СУР у митній справі України.

Якщо звернути увагу на світову практику, то деякі митні адміністрації створюють спеціальні підрозділи з управління ризиками, які інколи називають центрами орієнтування (targeting centers). Створення таких центрів націлювання вкрай важливе для досягнення основної мети застосування системи управління ризиками, а саме – досягнення балансу між сприянням торгівлі та забезпеченням належного рівня контролю. Завданням таких центрів є моніторинг попередньо відібраних за допомогою автоматизованих систем управління ризиками переміщень та експертна оцінка того, наскільки високий ризик становить кожне окреме переміщення.

Існує декілька варіантів створення центрів орієнтування в Україні. Перший варіант передбачає створення центрів орієнтування у кожній митниці, другий – створення декількох центрів націлювання за регіональним принципом (до компетенції кожного такого центру зараховано роботу митниць у декількох регіонах (областях). Третім варіантом є створення декількох центрів орієнтування за профільним принципом (до компетенції кожного такого центру належить робота певного типу пунктів пропуску (автомобільні, залізничні, авіаційні, морські пункти пропуску). Також можливе комбінування зазначених підходів.

Як уже було визначено вище, таргетинг належить до комбінованого контролю із застосуванням СУР та розуміється як спосіб аналізу й оцінки ризиків, відповідно до якого попередньо проаналізовані, в тому числі із застосуванням АСАУР, зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних органам ДФС (їх структурним підрозділам) джерел інформації.

Реальним започаткуванням елементів таргетингу в національній практиці здійснення державної митної справи можна вважати впровадження модуля «Попередні ВМД» автоматизованої системи митного оформлення «Інспектор», який дозволяє:

- митниці на кордоні переглядати перелік попередніх митних декларацій, за якими очікується переміщення товарів через пункти пропуску відповідної митниці;
- митниці призначення переглядати перелік попередніх митних декларацій, оформлених відповідною митницею (в тому числі оформлених в автоматичному режимі на центральному рівні);
- митниці на кордоні та митниці призначення визначати за результатами аналізу ризиків за інформацією із попередньої митної декларації конкретні митні формальності, які генеруватимуться АСАУР у пункті пропуску або під час митного оформлення у митний режим відповідно.

З метою забезпечення здійснення таргетингу у ДФС на центральному (на базі центрального підрозділу з питань координації застосування СУР) та/або регіональному (на базі митниць ДФС) рівнях можуть створюватись таргетинг-центри – уповноважені підрозділи або робочі групи органу ДФС, основним завданням якого (якої) є здійснення таргетингу.

У разі застосування таргетингу перелік митних формальностей за результатами використання СУР може також бути доповнено/скориговано таргетером, тобто посадовою особою, уповноваженою на здійснення таргетингу.

З метою забезпечення здійснення таргетингу у ДФС на центральному (на базі Департаменту таргетингу та управління митними ризиками ДФС) та/або регіональному (на базі митниць ДФС) рівнях можуть створюватись таргетинг-центри.

Фактично перший таргетинг-центр було створено в зоні діяльності Одеської митниці ДФС наприкінці 2017 р., коли наказом ДФС було затверджено Порядок здійснення таргетингу при переміщенні товарів у контейнерах із використанням Системи таргетингу по вантажах Всесвітньої митної організації (WCO CTS). Введена в експлуатацію WCO CTS надає можливість посадовим особам митниці для здійснення таргетингу, а саме – здійснення аналізу та оцінки ризиків за попередньою інформацією, яка надається агентськими організаціями (морськими агентами) відповідно до законодавства України з питань державної митної справи до прибуття товарів у контейнерах у морський порт у зоні діяльності Одеської митниці ДФС.

Також одним з найбільш перспективних завдань Департаменту таргетингу та управління митними ризиками та підрозділів з управління ризиками в митницях ДФС є моніторинг митного контролю та митного оформлення, у тому числі із застосуванням систем відеоспостереження. Вкрай важливим сьогодні є здійснення он-лайн – моніторингу за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і громадянами устанавленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України в автомобільних пунктах пропуску через митний кордон України, а також в інших місцях проведення митних процедур, за правильністю застосування вимог законодавства у сфері державної митної справи.

Окрім існуючого формату розробки профілів ризику, необхідно робити акцент на міжвідомчих профілях ризику. Наприклад, у межах співробітництва з Державною прикордонною службою України для можливого запровадження міжвідомчих профілів ризику в пунктах пропуску авіаційного сполучення доцільно вносити до наявних інформаційно-телекомунікаційних систем обох відомств ін-

формацію про транспортні засоби та громадян (інформацію про вартість товарів неторгового обігу, номери повітряних суден, паспортні дані громадян тощо). Це створить передумови для автоматизованого зіставлення відомостей і здійснення контролю щодо кількості та ідентифікації транспортних засобів і громадян, які перетинають державний кордон через конкретний пункт пропуску за добу.

Очевидно, що у процесі подальшого розвитку СУР буде розроблено і запущено в експлуатацію низку модулів АСАУР. Мають бути впроваджені міжвідомчі профілі ризику, а також модулі, які формально не перебувають у площині зовнішньоторговельної діяльності, для їх подальшої програмної імплементації в загальну систему АСАУР. Це може бути, наприклад, модуль, який стосується ризиків у службовій діяльності посадових осіб митниць, – програмно-інформаційний комплекс, що містить інформацію про посади державної служби з підвищеними корупційними ризиками, дані про порушення законодавства конкретними посадовими особами, потенційний конфлікт інтересів та іншу інформацію, що може прямо чи опосередковано вплинути на ефективність здійснення митної справи.

Подальший крок у розвитку СУР полягає в об'єднанні всіх створених модулів в одну систему з чіткими логічними зв'язками, яка використовуватиметься у проходженні митниками державної служби, зокрема під час виконання ними митних формальностей у ході митного оформлення товарів. За умови впровадження такої інтегрованої системи посадова особа підрозділу митного оформлення не зможе отримати в роботу за результатами автоматизованого розподілу митну декларацію, яку подає підприємство, щодо якого митник має приватний інтерес.

За такого підходу в організації митного контролю та роботи митниці в цілому можна створити певне уявлення про інтегрований ризик-менеджмент – складову службової діяльності посадових осіб митниць України, який передбачає одночасне управління митними та загальноуправлінськими ризиками службової діяльності посадових осіб митниць на всіх рівнях управлінської ієрархії, що базується на культурі прийняття ризику. Але справа в тому, що СУР поступово набуває ознак інтегрованого у діяльність митниць ризик-менеджменту відповідно до міжнародних стандартів з ризик-менеджменту ISO 31000.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть інструменти СУР, які можуть використовуватись на тактичному рівні управління ризиками.
2. Які існують профілі ризику за різними критеріями класифікації?
3. Назвіть основні структурні елементи паспорта профілю ризику.
4. Що передбачає процес розроблення профілів ризику?
5. Назвіть відомі вам модулі АСАУР, до яких можуть бути імплементовані електронні профілі ризику.
6. Що є джерелом інформації для орієнтувань як інструменту СУР?
7. Яку інформацію містять переліки індикаторів ризику, що доводяться ДФС до митниць?
8. Яким чином приймається рішення щодо застосування окремих митних формальностей на підставі переліку індикаторів ризику?

9. За якими напрямками митного контролю можуть розроблятися методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків і які вже розроблено?

10. Охарактеризуйте випадковий відбір як інструмент СУР у процесі оцінки ризиків АСАУР за митною декларацією.

11. Дайте визначення поняттю «регіональний ризик-менеджмент».

12. З якою метою було розроблено модуль «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор»?

Список літератури до розділу 4:

1. Про затвердження відомчих класифікаторів інформації з питань державної митної справи, які використовуються у процесі оформлення митних декларацій [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2012 р. № 1011. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitne-zakonodavstvo/nakazi/62422.html>

2. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 р. № 684. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>

3. Методичні рекомендації щодо порядку взаємодії між підрозділами органів державної фіскальної служби при організації, проведенні та реалізації матеріалів документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи [Електронний ресурс] : наказ Державної фіскальної служби України від 12.10.2016 р. № 856. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/69970.html>

4. Про введення в дію профілів ризику та змін до профілів ризику : наказ Державної фіскальної служби України від 08.12.2015 р. № 967.

5. Про затвердження Положення про Департамент таргетингу та управління митними ризиками Державної фіскальної служби України : наказ Державної фіскальної служби України від 07.09.2017 р. № 594 (зі змінами).

6. Про затвердження Порядку внесення інформації про можливі порушення законодавства з питань державної митної справи до модуля «Орієнтування» АСМО «Інспектор» : наказ Державної фіскальної служби України від 26.05.2016 р. № 472.

7. Про затвердження Порядку роботи з модулем «Конструктор профілів ризику» АСМО «Інспектор» : наказ Державної фіскальної служби України від 21.03.2016 р. № 231 (зі змінами).

8. Про організацію здійснення таргетингу при переміщенні товарів у контейнерах із використанням WCO CTS : наказ Державної фіскальної служби України від 20.10.2017 р. № 594.

9. Щодо наповнення регіонального профілю ризику «Контроль класифікації товарів (на регіональному рівні)» : лист Державної фіскальної служби України від 05.10.2015 р. № 36628/7/99-99-26-01-03-17.

10. Про введення в дію рішення колегії Держмитслужби від 12.02.2010 : на-каз Державної митної служби України від 16.02.2010 р. № 117.

11. Бережнюк І. Г. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика: [монографія] / за заг. ред. І. Г. Бережнюка. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 288 с.

12. Брендак А. І. Регіональний ризик-менеджмент – крок уперед у розвитку системи управління ризиками Держмитслужби / Аліна Брендак // Митниця. – 2011. – № 11 (84). – С. 24–25.

13. Митна енциклопедія: у двох томах. Т. 2 / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. – 536 с.

14. Разумей М. М. Сучасні принципи управління зовнішньоторговельною безпекою держави в умовах реформування митної служби України / М. М. Разумей // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління». – 2011. – № 2 (5). – С. 194–199.

РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ РИЗИКІВ ЗА НАПРЯМАМИ МИТНОГО КОНТРОЛЮ

5.1. Аналіз ризиків під час контролю правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД

Структурні підрозділи ДФС, які координують роботу митниць ДФС, у разі потреби розробляють методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків, проте за напрямом контролю правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД таких методичних рекомендацій розроблено не було.

З метою приведення класифікаційної роботи митниць у відповідність до Митного кодексу України, вдосконалення здійснення контролю правильності класифікації товарів відповідно до вимог УКТ ЗЕД під час проведення процедур митного контролю та митного оформлення, впорядкування процедури класифікації товарів і запобігання випадкам ухилення підприємствами та громадянами від сплати митних платежів у повному обсязі та від установлених заходів нетарифного регулювання було розроблено Порядок роботи відділу митних платежів, підрозділу митного оформлення митного органу та митного поста при вирішенні питань класифікації товарів, що переміщуються через митний кордон України, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 650. Саме цей документ є одним з основних, яким керуються посадові особи митниць під час здійснення аналізу ризиків при контролі правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД.

Посадові особи підрозділу митного оформлення (митного поста), підрозділу класифікації товарів здійснюють контроль правильності класифікації товарів під час проведення митних формальностей при митному оформленні товарів. Обсяг контролю, достатнього для забезпечення дотримання правил класифікації товарів під час митного оформлення, визначається на основі результатів застосування СУР.

Індикаторами ризику як інструмент СУР за напрямом контролю класифікації товарів є:

- опис, що не дозволяє класифікувати товар за заявленим кодом та/або ідентифікувати товар, його походження, характеристики, що впливають на вартість товару;
- опис товару не відповідає зазначеному коду УКТ ЗЕД;
- опис та назва повністю відповідають найменуванню товарного угруповання УКТ ЗЕД, проте конкретні характеристики товару, на підставі яких товар відносять до даного коду, не зазначаються;
- суперечність відомостей про опис товарів, зазначених у графі 31 митної декларації, відомостям, зазначеним в електронному інвойсі;
- в електронному інвойсі не наведено повну (детальну) інформацію про характеристики товарів, необхідну для їх ідентифікації та/або класифікації, як-

що зазначення такої інформації передбачено нормативно-правовими актами України з питань державної митної справи;

– код товару у графі 33 МД відрізняється від коду товару, зазначеного у товаросупровідних і комерційних документах;

– опис та назва повністю відповідають найменуванню товарного угруповання УКТ ЗЕД, проте конкретні характеристики товару, на підставі яких товар відносять до даного коду, не підтверджуються документами, які подані до митного оформлення.

Посадова особа спеціалізованого підрозділу митниці за напрямом контролю класифікації товарів:

1) здійснює контроль правильності класифікації задекларованих або оформлених товарів;

2) проводить контрольні заходи щодо класифікаційної роботи у підрозділах митного оформлення, на митних постах, включаючи вибіркові перевірки оформлених митних декларацій;

3) приймає рішення про визначення коду товару в складних випадках, визначених ст. 69 Митного кодексу України («Класифікація товарів»), за запитами підрозділів митного оформлення;

4) приймає попереднє рішення про класифікацію товарів, у тому числі щодо комплектних об'єктів;

5) надає пояснення та рекомендації уповноваженим особам підрозділів митного оформлення та митних постів з метою однакового застосування УКТ ЗЕД;

б) бере участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації з питань класифікації товарів уповноважених осіб підрозділів митного оформлення та митних постів;

7) готує та надає звітність, визначену центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи;

8) здійснює аналіз рішень про визначення коду товару, прийнятих підрозділами класифікації товарів, підрозділами митного оформлення та митними постами;

9) здійснює реєстрацію попереднього рішення про класифікацію товарів митного органу;

10) здійснює реєстрацію рішень про визначення коду товару, прийнятих підрозділом класифікації товарів.

Посадова особа підрозділу митного оформлення (митного поста) здійснює контроль правильності класифікації товарів під час проведення процедур митного контролю та оформлення товарів.

Уповноважена особа підрозділу митного оформлення (митного поста) митниці:

1) приймає рішення про визначення коду товару під час контролю правильності класифікації товарів, поданих до митного оформлення;

2) здійснює реєстрацію рішень про визначення коду товару, прийнятих підрозділом митного оформлення (митним постом).

Рішення про визначення коду товарів приймається за результатами класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД у разі необхідності зміни задекларованого

коду товару згідно з УКТ ЗЕД, у тому числі за результатами спрацювання АСАУР у складних випадках митних формальностей.

Коли посадові особи підрозділу класифікації товарів направлені для виконання службових обов'язків до підрозділу митного оформлення (митного поста), рішення про визначення коду товару щодо складного випадку класифікації товару приймається такими посадовими особами без підготовки запиту до підрозділу класифікації товарів.

Відповідно до ст. 69 Митного кодексу України, під складним випадком класифікації товару розуміється випадок, коли у процесі контролю правильності заявленого декларантом або уповноваженою ним особою коду товару виникають суперечності щодо тлумачення положень УКТ ЗЕД, вирішення яких потребує додаткової інформації, спеціальних знань, проведення досліджень тощо.

У разі самостійного виявлення підрозділом класифікації товарів порушення правил класифікації товарів під час проведення контролю правильності класифікації товарів, задекларованих у митних деклараціях, поданих до митного оформлення, підрозділом класифікації товарів вноситься відмітка за допомогою АСМО «Інспектор» про прийняття до виконання відповідної митної формальності щодо проведення контролю правильності класифікації товарів та в разі потреби прийняття рішення про визначення коду товару.

Контроль правильності класифікації товарів здійснюється шляхом перевірки відповідності:

1) опису товару в митній декларації процедурі декларування згідно з вимогами ст. 257 Митного кодексу України;

2) відомостей про товар та коду товару згідно з УКТ ЗЕД, заявлених у митній декларації, відомостям про товар (найменування, опис, визначальні характеристики для класифікації товарів тощо), зазначеним у поданих для митного контролю документах, шляхом перевірки дотримання вимог Основних правил інтерпретації УКТ ЗЕД, з урахуванням Пояснень до УКТ ЗЕД, рекомендацій, розроблених центральним органом виконавчої влади у сфері митної справи;

3) заявленого коду товару відомостям, наведеним у базі даних «Класифікаційні рішення» програми АСМО «Інспектор».

У разі неможливості однозначно перевірити правильність класифікації товару на підставі задекларованих відомостей відповідно до вимог ст. 69 Митного кодексу України декларант або уповноважена ним особа письмово повідомляється про необхідність надання додаткових документів чи відомостей, необхідних для підтвердження задекларованого ним коду товару.

При електронному декларуванні посадова особа підрозділу класифікації товарів або підрозділу митного оформлення (митного поста) за допомогою АСМО «Інспектор» створює та передає декларанту або уповноваженій ним особі засвідчене електронним цифровим підписом електронне повідомлення про необхідність подання документів, які підтверджують класифікацію товару.

У разі відмови у наданні декларантом або уповноваженою ним особою додаткових документів чи відомостей посадовою особою митниці здійснюються митні формальності за наявними документами та відомостями з використанням довідкової інформації. Під час проведення цих митних формальностей або підтверджується

код товару, або надається відмова в митному оформленні та за наявності достатньої інформації приймається рішення про визначення коду товару.

У разі письмового підтвердження декларантом або уповноваженою ним особою готовності надати додаткові документи чи відомості перевірка правильності класифікації товару проводиться згідно з УКТ ЗЕД після їх надання.

Строк надання додаткових документів чи відомостей не повинен перевищувати 10 календарних днів. Час проведення митного оформлення визначається з дати надання декларантом або уповноваженою ним особою додаткових документів чи відомостей і не повинен перевищувати 4-годинний часовий норматив митного оформлення. Строк митного оформлення у разі взяття проб (зразків) товарів визначається з урахуванням вимог законодавства. Термін прийняття рішення про класифікацію товару не повинен перевищувати 10 календарних днів. За умови необхідності залучення спеціалізованого митного органу з питань експертного забезпечення або іншої експертної установи (організації) загальний строк прийняття рішення про визначення коду товару не повинен перевищувати 30 календарних днів.

Якщо у разі складного випадку класифікації товару підрозділ класифікації товарів не може самостійно здійснити класифікацію товару, він має право підготувати запит щодо класифікації товару згідно з УКТ ЗЕД до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Якщо для вирішення питання класифікації товару виникає потреба у спеціальних знаннях з різних галузей науки, техніки, мистецтвознавства тощо або у використанні спеціального обладнання і техніки, то митниця може звернутися до спеціалізованого органу доходів і зборів з питань експертного забезпечення або до іншої експертної установи (організації).

Залучення спеціалізованого органу доходів і зборів з питань експертного забезпечення або іншої експертної установи (організації) здійснюється у разі:

- 1) виникнення необхідності ідентифікації або лабораторної перевірки характеристик товарів, визначальних для їх класифікації;
- 2) виникнення складних питань при класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД, вирішення яких потребує експертних досліджень.

У разі виявлення після митного оформлення товарів порушення правил класифікації товарів митний орган має право самостійно класифікувати такі товари за результатами проведення документальної перевірки з дотриманням вимог законодавства України з питань державної митної справи. Рішення про визначення коду товару в цьому випадку не виноситься, а за наявності прийнятого рішення воно відкликається до завершення документальної перевірки.

Підрозділ класифікації товарів у разі виявлення ознак, що свідчать про можливе порушення законодавства України з питань державної митної справи в частині класифікації товарів згідно з вимогами УКТ ЗЕД, інформує про такі факти підрозділ боротьби з контрабандою митниці. Митниці мають право застосовувати штрафи та інші санкції за несплату митних платежів та за інші порушення, виявлені у зв'язку з неправильною класифікацією товарів.

5.2. Аналіз ризиків під час контролю правильності визначення країни походження товарів

Для забезпечення єдиного підходу до організації роботи з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів під час митного контролю та митного оформлення та після випуску товарів відповідно до обраного митного режиму наказом ДФС від 06.11.2015 № 867 затверджено Методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення країни походження товарів, які ввозяться на митну територію України. Контроль за правильністю визначення країни походження, окреслений даними методичними рекомендаціями, є документальним і належить до неавтоматизованого контролю із застосуванням системи управління ризиками.

Робота з аналізу, виявлення та оцінки ризиків здійснюється посадовою особою органу доходів і зборів, що провадить контроль за правильністю визначення походження товарів у разі, якщо задекларована країна походження містить фіскальні ризики, до яких належать:

- застосування преференцій на умовах угод про вільну торгівлю;
- оподаткування товарів, на які встановлено диференційовані ставки мита Митного тарифу України;
- оподаткування товарів особливими видами мита.

Порядок визначення країни походження встановлюється для товарів:

- походженням з країн, з якими Україною в установленому законодавством порядку укладено угоди про вільну торгівлю (преференційне походження) – положеннями таких угод або актами законодавства України;
- походженням з країн, на які під час увезення їх на митну територію України поширюється режим найбільшого сприяння (непреференційне походження) – Митним кодексом України.

Документи, що підтверджують країну походження товарів (преференційне та непреференційне походження), зазначено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Документи, що підтверджують країну походження товарів

Походження товарів	Підтверджувальні документи
Преференційне	Сертифікат про походження товару, засвідчена декларація про походження товару, декларація про походження товару, сертифікат про регіональне найменування товару
Непреференційне	Сертифікат про походження форми «СТ-1», сертифікат форми «EUR.1», сертифікат форми «У-1», декларація-інвойс

Робота посадових осіб з аналізу, виявлення та оцінки ризиків здійснюється шляхом використання відомостей, унесених декларантом до граф митної декларації у частині, що належить до визначення країни походження товарів, та перевірки відомостей, що містяться в документах про походження товарів, поданих разом із митною декларацією.

До індикаторів ризику у відомостях, що містяться в документах про походження товарів, можуть бути віднесені:

- наявність підчисток, а також виправлень та (або) доповнень, не засвідчених у встановленому порядку;

- проставлені в сертифікаті про преференційне походження відбитки печаток та (або) підписи осіб, а також зазначені адреси органів, уповноважених засвідчувати й видавати сертифікати, не відповідають інформації, наявній в органах доходів і зборів;

- відомості про країну походження товарів, вказані в документах про походження товарів, що не відповідають відомостям, зазначеним в інших документах, поданих до митного оформлення, або не дають змогу провести однозначну ідентифікацію товару стосовно декларованого;

- бланк та форма наданого документа про преференційне походження товарів не відповідає зразкам, наявним в органах доходів і зборів;

- не зазначена дата видачі або оформлення в документах про походження товару, відсутній реєстраційний номер сертифіката про преференційне походження;

- декларація про походження товару або декларація-інвойс (за винятком декларації, оформленої уповноваженим (схваленим) експортером) не підписана експортером;

- декларація-інвойс про преференційне походження оформлена експортером, який не має статусу уповноваженого (схваленого), якщо загальна фактурна вартість товарів перевищує 6000 євро;

- не заповнена графа сертифіката про преференційне походження товарів, яка обов'язкова для заповнення відповідно до вимог угод про вільну торгівлю;

- фактична кількість товару, зазначена в митній декларації, перевищує кількісні характеристики товару, вказані в документах про походження товарів (показник (відсоток) похибки ваги товару, визначеної відповідною угодою про вільну торгівлю);

- закінчився строк дії документа про преференційне походження товарів для цілей надання режиму вільної торгівлі;

- документ про походження товарів подано до митного контролю та оформлення особою, внесеною до переліку підприємств-резидентів, якою при декларуванні товарів подавались документи про походження товарів, визнані за результатами перевірки підробленими (фальсифікованими);

- документ про преференційне походження товарів може бути не визнано дійсним органами доходів і зборів для цілей надання товарам режиму вільної торгівлі у випадках, визначених відповідною угодою про вільну торгівлю.

Якщо за результатами документального контролю підтверджуються відомості про країну походження товару, заявлені декларантом у графі 34 митної декларації (виконання відповідної митної формальності позитивне), посадовою особою вноситься відповідна відмітка до АСМО «Інспектор».

Коли в документах про походження товару та в інших документах, що подаються органу доходів і зборів для здійснення митного контролю та митного оформлення, є розбіжності у відомостях про країну походження товару або органом доходів і зборів встановлено інші відомості про країну походження товару, ніж ті, що зазначені у митній декларації, декларант або уповноважена ним особа має право надати органу доходів і зборів для підтвердження відомостей про заявлену країну походження товару додаткові відомості, у межах передбаченого 4-годинного часового нормативу митного оформлення товарів.

За результатами розгляду додаткових відомостей про країну походження товарів посадовою особою вноситься відповідна відмітка до АСМО «Інспектор» (у разі позитивного виконання митної формальності) або оформлюється картка відмови в прийнятті митної декларації, митному оформленні, випуску чи пропуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення.

Під час робіт з аналізу, виявлення та оцінки ризиків можуть використовуватися такі джерела інформації:

- спеціалізовані програмно-інформаційні комплекси Єдиної автоматизованої інформаційної системи ДФС;

- інформація, отримана від компетентних органів та митних адміністрацій зарубіжних країн за результатами перевірки автентичності документів про походження товарів, які подавалися під час митного контролю та оформлення товару;

- інформація, отримана за результатами здійснення митного контролю, в тому числі за результатами проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства з питань державної митної справи;

- узагальнена інформація ДФС про здійснення органами доходів і зборів перевірки країни походження товару на умовах угод про вільну торгівлю;

- інформація, отримана з мережі Інтернет за результатами перевірки автентичності електронних сертифікатів про непреференційне походження.

Робота посадових осіб з аналізу, виявлення та оцінки ризиків після випуску товарів відповідно до обраного митного режиму здійснюється шляхом:

- 1) направлення запиту до вповноваженого органу, що засвідчив сертифікат, або до компетентних органів країни походження товару з мотивованим проханням повідомити додаткові або уточнювальні відомості, у тому числі прохання, пов'язані з простими вибірковими перевірками сертифікатів про преференційне походження товарів відповідно до вимог угод про вільну торгівлю (здійснюється з урахуванням реєстру товарів, за яким органами доходів і зборів здійснено перевірку країни походження товару на умовах угод про вільну торгівлю);

- 2) направлення пропозицій до територіальних органів ДФС щодо проведення документальних перевірок (митний аудит).

Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення походження товарів, взаємодіє з підрозділами територіальних органів і центрального апарату ДФС, які забезпечують виконання таких функцій органів доходів і зборів: адміністрування митних платежів та митно-тарифного регулювання; протидії митним правопорушенням; митного оформлення; митного аудиту; інформатизації; лабораторних досліджень та експертизи.

За необхідності посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення походження товарів, має право звернутись до посадових осіб інших територіальних органів доходів і зборів, у зоні діяльності яких здійснювався митний контроль та митне оформлення товарів.

Після випуску товарів у вільний обіг посадова особа, що здійснює таку роботу, може звернутися у встановленому порядку до відповідних структурних підрозділів ДФС з проектом запиту до компетентного органу, що видав документ, або до митних адміністрацій зарубіжних країн з метою перевірки достовірності документів про походження товарів, поданих декларантом під час митного оформлення у порядку, встановленому угодами про вільну торгівлю або ст. 45 Митного кодексу України («Перевірка документів, що підтверджують країну походження товару»).

При цьому слід також дотримуватись установленого порядку направлення до ДФС звернень митниць щодо проведення перевірки сертифікатів про походження товару. Зокрема, звернення щодо проведення перевірки направляються митними органами до ДФС лише у таких випадках:

- 1) якщо є достатні підстави для сумнівів стосовно дійсності сертифікатів;
- 2) якщо є достатні підстави для сумнівів у вірогідності даних, наведених у сертифікатах;

3) за дорученням ДФС, для проведення вибіркової перевірки.

Звернення щодо проведення перевірки має містити:

- 1) супровідний лист;
- 2) інформацію про сертифікати, що направляються на перевірку, та зазначені в них товари у вигляді таблиці за визначеною формою;
- 3) копії сертифікатів, які підлягають перевірці;
- 4) проект запиту до відповідного компетентного органу іноземної держави.

Проект запиту до відповідного компетентного органу іноземної держави обов'язково має:

– містити виклад чітко сформульованих конкретних причин, з приводу яких у митного органу виникли сумніви в дійсності сертифіката або вірогідності наведених у ньому даних;

– містити перелік конкретних питань, що підлягають з'ясуванню в компетентних органах іноземних держав;

– бути викладений українською й англійською мовами (аутентичні тексти) чи російською мовою в разі потреби його направлення до країн СНД.

Якщо текст проекту запиту містить власні назви (назви міст, районів, вулиць, установ, підприємств, організацій, власні імена людей тощо), то їх слід наводити мовою оригіналу.

5.3. Аналіз ризиків під час контролю правильності визначення митної вартості товарів

З метою забезпечення єдиного підходу до організації роботи з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів під час митного контролю та митного оформлення наказом ДФС від 11.09.2015 № 689 затверджено Методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України. Положення зазначених методичних рекомендацій застосовуються посадовими особами органів доходів і зборів з метою аналізу, виявлення та оцінки ризиків щодо заявлення декларантом або уповноваженою ним особою неповних та/або недостовірних відомостей про митну вартість товарів, у тому числі неправильного визначення митної вартості товарів.

Робота з аналізу, виявлення та оцінки ризиків здійснюється, як правило, після перевірки правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД і правильності визначення країни походження товарів у межах 4-годинного нормативу митного оформлення, крім випадків, коли відповідний строк може бути перевищений на час, необхідний для подання додаткових документів, перебіг якого припиняється з моменту отримання митницею (митним постом) таких документів чи письмової відмови декларанта або уповноваженої ним особи в їх наданні.

Робота з аналізу, виявлення та оцінки ризиків здійснюється посадовою особою органу доходів і зборів, що провадить контроль за правильністю визначення митної вартості товарів, таким шляхом, як:

1) вивчення характеристик товарів, які впливають на рівень їхньої митної вартості;

2) перевірка документів, що містять відомості про вартість перевезення оцінюваних товарів, вивчення маршруту транспортування товарів та перевірка достовірності декларування витрат на транспортування;

3) перевірка включення/невключення складових митної вартості, у тому числі на підставі наявної в органу доходів і зборів інформації щодо таких складових митної вартості (результати документальних перевірок, відповіді на запити для встановлення автентичності тощо);

4) порівняння рівня заявленої митної вартості товарів з наявною в органі доходів і зборів інформацією про рівень цін на такі товари або вартість прямих витрат на їх виробництво, в тому числі сировини, матеріалів та/або комплектувальних виробів, які входять до їх складу;

5) порівняння рівня заявленої митної вартості товарів з рівнем митної вартості ідентичних або подібних (аналогічних) товарів, митне оформлення яких вже здійснено;

б) перевірка наявності взаємозв'язку продавця та покупця;

7) перевірка інформації, наданої декларантом або уповноваженою особою, під час продажу товарів між пов'язаними особами;

8) перевірка показників формування вартості окремих видів товарів з урахуванням усіх особливостей проведення відповідного аналізу;

9) перевірка рівня заявленої митної вартості товарів за наявності знижок/нарахувань з/до ціни оцінюваних товарів та їх обґрунтування і документальне підтвердження;

10) перевірка наявності продажу оцінюваних товарів на експорт в Україну;

11) перевірка наявності ознак підробки документів, які підтверджують митну вартість товарів;

12) перевірка наявності розбіжностей у документах, які підтверджують митну вартість товарів;

13) перевірка наявності прийнятих іншими митницями рішень про коригування митної вартості товарів, що ввозились на виконання того ж зовнішньоекономічного договору (контракту) або документа, який його замінює, що й оцінювані товари за результатами спрацювання критерію автоматизованої системи аналізу та управління ризиками;

14) перевірка й аналіз документів, додатково поданих органу доходів і зборів декларантом або уповноваженою ним особою відповідно до статті Митного кодексу України.

Під час проведення вищезазначених заходів дозволяється змінювати їх послідовність та обсяг залежно від характеру зовнішньоекономічної операції та результатів аналізу, виявлення й оцінки ризиків за вже проведеними заходами.

За результатами роботи з аналізу, виявлення й оцінки ризиків посадова особа здійснює заходи, передбачені ст. 54 Митного кодексу України («Контроль правильності визначення митної вартості товарів»).

Посадова особа здійснює перевірку відповідності обраного декларантом або уповноваженою ним особою методу визначення митної вартості товарів умовам.

Під час перевірки розрахунку, здійсненого декларантом або уповноваженою ним особою при визначенні митної вартості товарів за основним методом, та числового значення заявленої митної вартості, зокрема, аналізується:

– включення всіх витрат (складових митної вартості);

– включення всіх платежів до ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті;

– наявність помилок під час перенесення відомостей з документів, які підтверджують митну вартість товарів, до митної декларації та/або до декларації митної вартості;

– наявність арифметичних помилок у митній декларації, декларації митної вартості або документах, які підтверджують митну вартість товарів;

– наявність помилок при перерахунку сум в іноземній та/або національній валютах;

– наявність помилок під час здійснення нарахувань (наприклад, знижок);

– наявність помилок при перерахуванні одиниць виміру оцінюваного товару на одиниці виміру товару відповідно до Митного тарифу України.

Під час перевірки розрахунку та числового значення заявленої митної вартості здійснюється перевірка наявності у підтверджувальних документах усіх відомостей у кількісному виразі, використаних при обчисленні митної вартості, а саме:

- в декларації митної вартості (якщо вона подається);

- в митній декларації графи 12, 20, 22, 31 (у частині зазначення характеристик товару, які впливають виключно на рівень митної вартості), 42, 43, 44 (у частині наявності реквізитів документів, які підтверджують митну вартість товарів), 45, 46;

- у документах, поданих для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, для декларування яких не застосовується митна декларація (у частині зазначення характеристик товару, які впливають виключно на рівень його митної вартості);

- в рахунку-фактурі або іншому документі, який визначає вартість товару.

У випадках спрацювання АСАУР за напрямом перевірки правильності визначення митної вартості товарів у зв'язку з ризиком заниження митної вартості та декларуванням митної вартості нижчої, ніж вартість ідентичних або подібних (аналогічних) товарів, посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення митної вартості, здійснює перевірку відомостей, що містяться в документах, що підтверджують заявлену митну вартість, і, відповідно, здійснює запит додаткових документів. У передбачених законодавством випадках посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення митної вартості, приймає рішення про коригування митної вартості товарів.

Контроль за правильністю визначення митної вартості у таких випадках здійснюється посадовою особою за погодженням з керівником підрозділу митного оформлення (заступником керівника, старшим зміни). Відповідне погодження засвідчується шляхом проставлення підпису на роздрукованому переліку митних формальностей за митною декларацією поряд з відомостями про виконання митної формальності за напрямом контролю митної вартості.

Керівник підрозділу митного оформлення (заступник керівника, старший зміни) здійснює погодження невідкладно у межах 4-годинного нормативу митного оформлення, крім випадків, коли такий строк може бути перевищений на час, необхідний для подання додаткових документів у межах передбаченого нею строку, перебіг якого припиняється з моменту отримання митницею (митним постом) таких документів чи письмової відмови декларанта або уповноваженої ним особи в їх наданні.

Інформація щодо таких оформлень за попередню добу у вигляді реєстру за підписом начальника митного поста або особи, яка його заміщує, щоденно подається до спеціалізованого структурного підрозділу, відповідального за контроль правильності визначення митної вартості товарів, керівнику митниці та заступникам керівника митниці згідно з розподілом функціональних обов'язків.

Існують нормативно закріплені особливості аналізу, виявлення та оцінки ризиків окремих видів товарів при здійсненні контролю за правильністю визначення їх митної вартості (рис. 5.2).

Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків щодо митної вартості нафти і нафтопродуктів, які імпортуються в Україну, необхідно враховувати значення котирувань, які публікуються світовими інформаційними агентствами (Platts, Argus тощо), відповідно до періоду поставки товарів та умов договору, регіону експорту, відомості про числові значення складових вартості, розрахованої за формулою, а також практику формування ціни товару залежно від країни експорту, виробника, якості товару тощо.

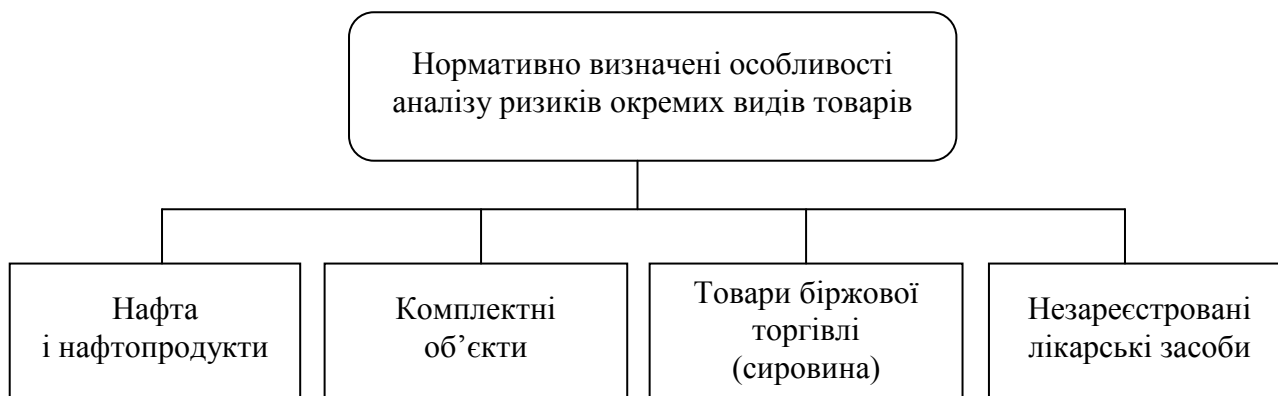

Рис. 5.2. Види товарів, відносно яких визначено окремі особливості аналізу, виявлення та оцінки ризиків

Під час здійснення митного контролю та митного оформлення комплектних об'єктів посадова особа здійснює оцінку вартості як комплектного об'єкта в цілому, так і окремих його складових.

Посадова особа органу доходів і зборів, яка здійснює аналіз, виявлення та оцінку ризиків, має враховувати особливості формування вартості товарів, які реалізуються у порядку біржової торгівлі. Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків товарів, які є об'єктом біржової торгівлі, ціну договору щодо товару, який імпортується (вартість операції), без урахування витрат на доставку, комісійних витрат, премії або знижки за фактичну якість товару і премії продавцю необхідно порівнювати зі значенням біржових котирувань за період 10 днів, що передує даті складання рахунка-фактури (інвойсу) або додатку (специфікації) до зовнішньоекономічного договору (контракту).

Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків на підставі сировинних складових ураховуються дані про вміст сировини, що використовується для виготовлення цього товару. За відсутності даних про щоденні біржові котирування для аналізу, виявлення та оцінки ризиків використовується інформація про середні значення біржових котирувань за календарний місяць, у якому здійснювалось відвантаження товару.

Посадова особа органу доходів і зборів, яка здійснює аналіз, виявлення та оцінку ризиків, повинна враховувати особливості формування вартості незареєстрованих лікарських засобів, які ввозяться на митну територію України для проведення доклінічних досліджень і клінічних випробувань.

Митною вартістю за ціною договору щодо товарів, які імпортуються, є вартість операції, тобто ціна, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за товари, якщо вони продаються на експорт в Україну. У випадках, коли продаж на експорт в Україну відсутній, тобто товари ввозяться лише з метою проведення клінічних досліджень і клінічних випробувань, перший метод визначення митної вартості товарів (вартість операції) не може бути застосований. Оскільки такі лікарські засоби нові або випробувальні, як правило, до них не можуть бути застосовані методи визначення митної вартості товарів за ціною договору щодо ідентичних товарів, а також за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів у зв'язку з відсутністю імпорту ідентичних або подібних товарів. Якщо такі лікарські засоби не продаються в Україні, метод на основі віднімання вартості також не може бути застосований для визначення їх митної вартості. Це означає, що слід застосовувати метод визначення митної вартості на основі додавання вартості (обчислена вартість).

При цьому метод визначення митної вартості на основі додавання вартості (обчислена вартість) може бути використаний тільки за умови надання декларантом або уповноваженою ним особою органу доходів і зборів інформації від виробника товарів, що оцінюються, про їх вартість, яка повинна складатися із визначених законодавством сум.

Якщо декларант або уповноважена ним особа не може або не бажає надати інформацію, необхідну для визначення митної вартості на основі додавання вартості (обчислена вартість), то для визначення митної вартості оцінюваних товарів використовується резервний метод визначення митної вартості товарів.

Митна вартість повинна щонайбільше ґрунтуватися на раніше визначених (визначених) органами доходів і зборів митних вартостях, однак при визначенні митної вартості допускається гнучкість під час застосування методів визначення митної вартості товарів.

Наприклад, вартість операції з ідентичними або подібними (аналогічними) товарами може бути «гнучко застосована», аби дати змогу органу доходів і зборів використати вартість операції ввезених товарів того самого «класу або виду» та/або виготовлених у різних країнах походження.

Цей вид «гнучкого застосування» дає змогу органу доходів і зборів використовувати митну вартість раніше імпортованих лікарських засобів, які належать до тієї ж фармацевтичної категорії (наприклад, антигістамінні препарати, протиааритмічні засоби, антидепресанти тощо), або лікарських засобів подібного хімічного складу та очікуваного лікарського ефекту з інших країн походження, припустивши, що така інформація доступна для органу доходів і зборів або декларанта.

Під час робіт з аналізу, виявлення та оцінки ризиків можуть використовуватися такі джерела інформації:

- спеціалізовані програмно-інформаційні комплекси Єдиної автоматизованої інформаційної системи ДФС;
- спеціалізовані видання, які містять інформацію про ціни, сформовані на світовому ринку;

- інформація, отримана від ДФС, про ціни на товари та/або сировину, матеріали, комплектуючі, які входять до складу товарів;
- інформація, отримана від митних органів іноземних держав за результатами перевірки автентичності документів, які подавалися під час митного контролю та митного оформлення товару;
- інформація, отримана за результатами здійснення митного контролю, в тому числі, за результатами проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства з питань державної митної справи;
- інформація, отримана від державних органів, установ та організацій на запити територіальних органів та/або ДФС;
- цінова інформація, отримана в рамках домовленостей, укладених між ДФС та асоціаціями, спілками та іншими об'єднаннями імпортерів і виробників;
- висновки про якісні й вартісні характеристики товарів, підготовлені спеціалізованими експертними організаціями, що мають відповідні повноваження згідно із законодавством;
- інформація, отримана з мережі Інтернет.

Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення митної вартості, взаємодіє з підрозділами територіальних органів і центрального апарату ДФС, які забезпечують виконання низки функцій органів доходів і зборів: адміністрування митних платежів та митно-тарифного регулювання; протидії митним правопорушенням; митне оформлення; митний аудит; інформатизація; лабораторні дослідження та експертиза.

За необхідності посадова особа, що здійснює контроль за правильністю визначення митної вартості, має право звернутись до посадових осіб інших територіальних органів доходів і зборів, у зоні діяльності яких здійснювався митний контроль і митне оформлення товарів, що переміщувались, на виконання зовнішньоекономічного договору щодо оцінюваних товарів.

Після випуску товарів у вільний обіг посадова особа, що здійснює таку роботу, має право звертатися у встановленому порядку до відповідних структурних підрозділів ДФС про:

- направлення проекту запиту до митних органів іноземних держав з метою перевірки даних, поданих декларантом для підтвердження заявленої митної вартості товарів під час митного оформлення цих товарів;
- надання пропозицій та документально підтверджених матеріалів для проведення перевірок у порядку, передбаченому законодавством;
- стан розрахунку податків, які підлягають сплаті/поверненню у зв'язку з прийняттям рішення про коригування митної вартості товарів;
- отримання відповідних аналітичних матеріалів щодо імпортно-експортних операцій;
- складові митної вартості на ідентичні та подібні товари.

Таким чином, робота з аналізу, виявлення та оцінки ризиків може включати інші заходи, передбачені законодавством України з питань державної митної

справи, зокрема, контроль за правильністю визначення митної вартості товарів після завершення їх митного оформлення, який здійснюється шляхом:

- 1) направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих органу доходів і зборів;
- 2) проведення документальних перевірок (митний аудит).

Питання для самоперевірки

1. Назвіть індикатори ризику за напрямом контролю класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД.

2. Які основні службові обов'язки виконує посадова особа спеціалізованого підрозділу митниці за напрямом контролю класифікації товарів?

3. Назвіть шляхи перевірки відомостей, на основі аналізу яких здійснюється контроль правильності класифікації товарів.

4. У яких випадках здійснюється залучення спеціалізованого органу доходів і зборів з питань експертного забезпечення або іншої експертної установи (організації)?

5. Що в митному законодавстві розуміється під складним випадком класифікації товару?

6. Які фіскальні ризики може містити задекларована країна походження товарів?

7. Назвіть документи, що підтверджують преференційне та непреференційне походження товарів.

8. Які джерела інформації можуть бути використані під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення країни походження товарів?

9. Що може бути віднесено до індикаторів ризику у відомостях, які містяться в документах про походження товарів?

10. У яких випадках митниці можуть направляти до ДФС звернення щодо проведення перевірки сертифікатів про походження товару?

11. Назвіть шляхи проведення контролю за правильністю визначення митної вартості товарів під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків посадовою особою органу доходів і зборів?

12. Назвіть об'єкти аналізу під час перевірки розрахунку, здійсненого декларантом або уповноваженою ним особою при визначенні митної вартості товарів за основним методом, та чисельного значення заявленої митної вартості.

13. Наявність яких саме відомостей, використаних при обчисленні митної вартості, перевіряється у підтверджувальних документах?

14. Назвіть окремі особливості аналізу, виявлення та оцінки ризиків за напрямом контролю визначення митної вартості відповідно до визначених видів товарів.

15. Які джерела інформації можуть бути використані під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів?

16. Поясніть, у чому полягає гнучкість при застосуванні методів визначення митної вартості товарів?

17. Назвіть і охарактеризуйте заходи, передбачені законодавством України з питань державної митної справи щодо контролю за правильністю визначення митної вартості товарів після завершення їх митного оформлення.

Список літератури до розділу 5:

1. Про затвердження Порядку роботи відділу митних платежів, підрозділу митного оформлення митного органу та митного поста при вирішенні питань класифікації товарів, що переміщуються через митний кордон України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 650, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 02.07.2012 р. № 1085/21397. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1085-12/page>

2. Про затвердження Порядку направлення до Держмитслужби звернень митних органів щодо проведення перевірки сертифікатів про походження товару [Електронний ресурс] : наказ Державної митної служби України від 13.09.2010 р. № 1050. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=06Q8T54106>

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення країни походження товарів, які ввозяться на митну територію України : наказ Державної фіскальної служби України від 06.11.2015 р. № 867.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо роботи посадових осіб органів доходів і зборів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю правильності визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України [Електронний ресурс] : наказ Державної фіскальної служби України від 11.09.2015 р. № 689. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/yuridichnim-osobam/podatkoviy-kontrol/nakazi/66340.html>

РОЗДІЛ 6. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНІЙ СПРАВІ

Митне законодавство різних країн світу має національну специфіку, проте основні принципи реалізації митної справи ґрунтуються на однакових підходах, що уніфіковані з міжнародними нормами та стандартами, зокрема, рекомендаціями Всесвітньої митної організації (далі – ВМО).

Закордонні митні адміністрації використовують сучасні технології у процесі митного контролю, що відповідають міжнародним стандартам у сфері ризик-менеджменту та рекомендаціям ВМО; розвиток партнерських відносин між митницею та бізнесом значно зменшує митні бар'єри; використання максимально спрощених процедур сумлінних учасників ЗЕД сприяє швидкому і своєчасному надходженню митних платежів до державного бюджету. Слід зауважити, що підвищення ефективності митної справи України не можливе без урахування досвіду розвинутих країн.

6.1. Специфіка управління митними ризиками в Сполучених Штатах Америки

Функції із забезпечення безпеки кордонів та захисту економічних інтересів США через реалізацію торговельної, митної та міграційної політики, зокрема, на основі використання механізмів управління ризиками, покладено на Митне та прикордонне відомство (U.S. Customs and Border Protection – далі U.S.CBP), що є найбільшою комплексною структурою Департаменту національної безпеки (U.S. Department of Homeland Security – далі U.S.DHS) й реалізує свою діяльність на основі стратегічного плану Secure Borders, Safe Travel, Legal Trade 2009–2014.

Для впровадження системи аналізу та управління ризиками в практичну діяльність митної служби США було створено робочу групу з управління ризиками, яка займалась виявленням і управлінням ризиками, пов'язаними з процесом дотримання законодавства. Зокрема, Національний цільовий центр (далі – НЦЦ) створено 21 жовтня 2001 р. відразу після подій 11 вересня. З того часу він став провідним відділом боротьби з тероризмом у U.S.CBP. Нині в НЦЦ працює 60 співробітників, з яких 46 – експерти-аналітики.

Увесь процес митного оформлення й митного контролю ґрунтується на застосуванні системи управління ризиками. Процес її створення тривав приблизно 20 років, а обсяги фінансування становили понад 3 млрд дол. Результатом таких заходів стала можливість щорічно оформляти більше 20 млн партій товарів. Такий обсяг був би неможливий без використання автоматизованої системи митного оформлення і митного контролю, а також без створеної на її базі системи аналізу та управління ризиками.

Сучасна митна служба США може надати повний перелік даних про імпорتنі товари в режимі реального часу. Комп'ютерна система готова не тільки самостійно приймати рішення, але й аналізувати ситуацію, прогнозувати і

надавати вичерпну інформацію іншим державним органам. В автоматичному режимі оформляється приблизно 98 % зовнішньоторговельних вантажів. Швидкість прийняття рішень становить кілька секунд.

На центральному рівні для визначення методик обробки інформації з автоматичного виявлення ризиків та їх оцінювання на основі системи підрахунку балів і обчислення показників рівня ризику здійснюється стратегічна робота з розроблення й контролю за застосуванням моделей ризиків, що передбачають аналіз усіх елементів ланцюга поставок: відправник, перевізник, експедитор, одержувач, контрактотримач, товар, маршрут тощо. Розроблену або скориговану модель ризику вносять до системи для подальшої автоматичної обробки інформації. При цьому для кожної поставки в автоматичному режимі на основі моделей ризиків розраховують рівень ризику: мінімальний, можливий і максимальний.

Автоматизована система аналізу та управління ризиками, оперуючи однією з найбільших у світі базою даних, забезпечує здійснення митного контролю й оформлення повністю в автоматизованому режимі. До її складу входять чотири елементи:

1. Формування бази даних і збір інформації.
2. Аналіз та оцінювання ризиків.
3. Проведення заходів щодо зниження ризиків.
4. Контроль і звіт.

Після збирання даних наступний етап – аналіз і визначення можливих порушень законодавства. Хронологічний аналіз інформації і тенденцій, а також диференційований підхід до тієї або іншої поставки дозволяє зосередити ресурси на потенційному ризику. Якщо інформація свідчить про наявність проблеми, то враховуються такі факти: значущість проблеми; кількість залучених митних органів; ціна та обсяг поставок; кількість залучених підприємств; закони й правила, які може бути порушено; комерційні збитки; залучення інших митних органів; одиничність чи типовість порушення; аналіз прийнятих раніше рішень.

Під час аналізу встановлюють причини ризику, розробляють відповідні заходи, виділяють достатні для усунення ситуації ризику ресурси, також ураховуються такі фактори, як можливості й рівень підготовки співробітників, витрати, заходи виконання тощо.

Етап оцінювання ризиків включає: застосування автоматизованих систем; визначення значущості порушень; виявлення категорій ризиків; використання примусових заходів; дії митної інспекції. Визначення значущості видів можливих порушень дозволяє прийняти рішення щодо пропуску, проведення документальної перевірки, огляду чи застосування інших форм митного контролю.

Після опрацювання результатів виявлених ризиків інформація надходить у базу даних системи управління ризиками, що забезпечує зворотний зв'язок і приводить до постійного коригування профілів. Післяопераційний контроль проводиться для визначення ефективності та результативності реалізованих заходів впливу.

При цьому U.S.CBP використовує високотехнологічні автоматизовані інформаційні системи, що ґрунтуються на реалізації принципів управління ризиками,

зокрема Автоматизованої цільової системи (Automated Targeting System – ATS), що забезпечує автоматичний аналіз та оцінювання ризиків поставок і переміщень за такими напрямками: експорт, імпорт, сухопутні кордони, повітряні/морські кордони. Виявлення та аналіз ризиків за цими напрямками на підставі інформації від правоохоронних органів, розвідки та інших джерел достатні для забезпечення прийняття рішень щодо необхідних і належних заходів реагування.

На рівні митних органів уповноважені особи або спеціальні групи паралельно здійснюють оперативну експертну оцінку поставок товарів, які оформлюються в цьому митному органі. Митний огляд здійснюється в обсязі 1–5 % переміщуваних партій товарів залежно від митного органу. Ефективність огляду становить приблизно 10 %.

Крім того, U.S.CBP розробила й успішно впровадила різні програми, спрямовані на реалізацію управління ризиками:

1. Програма співробітництва з представниками торгівлі у боротьбі з тероризмом (С-ТРАТ).
2. Програма безпеки контейнерного транспортування.
3. Правило 24 годин.
4. Програма SENTRI (*the Secure Electronic Network for Travelers Rapid Inspection*).

Програма С-ТРАТ спрямована на добровільну ініціативу всіх учасників ЗЕД сприяти організації безпеки постачання товарів під час їх увезення на територію США. Вона передбачає поєднання всіх чотирьох елементів, що беруть участь у переміщенні товарів: виробник, перевізник (експедитор), імпортер і продавець товару на території США. Для учасників програми С-ТРАТ встановлюються 3 рівні безпеки, яких вони повинні дотримуватися і які контролюють спеціальні співробітники.

Відповідно до Програми безпеки контейнерного транспортування контейнери, призначені для відправки в США, попередньо відбираються співробітниками U.S.CBP у портах відправлення на основі критеріїв оцінювання ризиків. У цій програмі беруть участь 32 великих міжнародних порти з різних країн (Бельгія, Франція, Німеччина, Греція, Італія, Нідерланди, Іспанія, Швеція, Великобританія), яких присутні співробітники U.S.CBP для забезпечення додаткового контролю за розміщеними вантажами.

Правило 24 годин передбачає обов'язковість подання перевізником в електронному вигляді транспортних та супровідних документів до U.S.CBP за 24 години до завантаження контейнера на борт морського судна. Аналогічні правила діють під час переміщення товарів іншими видами транспортних засобів: для автомобілів за 1–2 год до перетину кордону, для авіатранспорту – за 1 год. Щодня в U.S.CBP надходить попередня інформація щодо 310 тис. митних операцій.

Програма SENTRI передбачає попереднє подання відомостей про фізичну особу та перевірку цих відомостей U.S.CBP. Надалі видана реєстраційна картка використовується для прискореної ідентифікації особи. Поряд із цим на лобовому склі автомобіля встановлюється трансмітер для автоматичної реєстрації співробітником митниці транспортного засобу та фізичної особи.

6.2. Використання системи управління ризиками під час митного контролю в країнах ЄС

Базовим регуляторним актом, що закріплює ключові положення з управління ризиками митними адміністраціями країн-членів та забезпечення безпеки кордонів ЄС, є Митний кодекс Співтовариства. Відносно країн, які орієнтовані на приєднання до Євросоюзу, серед яких й Україна, на основі кращих європейської практик Єврокомісією розроблено практичні рекомендації для 22 ключових областей митного регулювання, зокрема, управління ризиками, які спрямовані на модернізацію митних служб відповідно до вимог ЄС.

Управління ризиками в країнах ЄС нині орієнтоване на визначення не стільки товарних властивостей вантажів, як на оцінку діяльності конкретних учасників зовнішньоекономічної діяльності, оскільки адекватне розуміння їх діяльності є одним із базових принципів організації сучасних систем управління ризиками, зокрема застосовуваної в ЄС.

Процес управління ризиками регулюється на міжнародному, європейському та національному рівнях, що підкреслює рекомендаційний характер застосовуваної європейської системи управління ризиками, чим обумовлюється той факт, що структура управління ризиками розглядається в ЄС як гнучка, така, що не заміщує національної системи, а формує загальний підхід до управління ризиком. Це свідчить про те, що послідовність розбудови управління ризиками, визначена в Керівництві ЄС з управління ризиками, має рекомендаційний характер для митних служб країн ЄС.

ЄС приділяє значну увагу безпеці зовнішніх кордонів, що є спроможністю кордону слугувати бар'єром чи принаймні фільтром, який дає можливість відсіювати потенційні загрози для держав-членів у контексті: забезпечення дієвого контролю та моніторингу, дотримання союзного чи національного законодавства, підтримання внутрішньої безпеки, дотримання принципів національної безпеки держав-членів.

Модель управління ризиками в ЄС, центральне місце в якій належить стратегії, організаційна структура якої реалізується на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях, визначає чотири ключові елементи процесу реалізації ризик-менеджменту митними адміністраціями ЄС, кожен крок якого має розглядатись у контексті досягнення стратегічних цілей, зокрема:

- встановлення контексту, що полягає у визначенні суб'єктів, об'єктів, завдань та змісту процесу;
- аналіз ризиків, що передбачає виявлення ризиків, аналіз реальних і потенційних ризиків та їх оцінку на основі динамічних, фіксованих параметрів, випадкового відбору та ранжування на основі рейтингових систем градації ризиків;
- протидія, що здійснюється на основі розроблення й реалізації документальних або фізичних заходів за визначеними ризиками;
- моніторинг та перевірка ефективності, зміст яких полягає у встановленні результативності вжитих заходів для вдосконалення процесу.

Країнами-членами ЄС з метою забезпечення митних органів необхідною інформацією було розроблено спільний Каталог індикаторів ризику, на базі якого здійснюється ідентифікація та оцінка ризиків для суб'єктів ЗЕД. Використання даних про ризик, його оцінка мають застосовуватись, урахуовуючи особливості кожного окремого випадку. У разі встановлення факту правопорушення формується відповідна історія із зазначенням випадків і фактів. Такі списки можуть аналізуватись та накладатись на поточні дані для виявлення умов виникнення такого ризику на даний період.

Найчастіше ситуації ризику в країнах ЄС виникають у таких випадках:

- переміщення текстильних і швейних виробів;
- товари, до яких застосовуються антидемпінгові чи компенсаційні мита;
- переміщення підроблених і піратських товарів;
- переміщення окремих видів флори й фауни, що перебувають під загрозою знищення;
- експорт, реекспорт товарів подвійного призначення;
- імпорт і транзит ядерних виробів;
- переміщення небезпечних відходів та інших небезпечних виробів.

Ці ситуації ризику можуть виявити себе як на етапі транзиту товару, так і на етапі декларування, а також під час використання спрощених митних процедур.

У цілому такий методичний підхід є основою ефективного підвищення якості управління ризиками в митній галузі, забезпечуючи раціоналізацію процесу прийняття стратегічних, управлінських, оперативних рішень на всіх етапах та рівнях митного адміністрування в рамках Співтовариства.

Поправка до Митного кодексу ЄС заклала правову основу для розвитку загальних засад з управління ризиками ланцюга поставок, що операційно реалізуються через електронну систему управління ризиками ЄС (Customs risk management system – CRMS) на основі систематичного обміну інформацією про ризику, та включають: визначення й контроль високоризикових переміщень товарів на основі використання критеріїв ризику та стандартів безпеки; інститут уповноважених економічних операторів; аналіз ризиків, заснований на попередньому електронному інформуванні про переміщення.

Саме сильна інформаційна складова, сучасні підходи, що застосовуються під час аналізу отриманої інформації, а також відповідні програмні засоби сприяють побудові ефективної моделі управління ризиками в країнах ЄС.

У ЄС обмін інформацією здійснюється в рамках реалізації трьох напрямів:

1. «Митниця-Митниця». Інформація про ризик, виявлений в одній країні, передається в інші країни для можливого врахування негативних тенденцій.

Наприклад, ще в 1999 р. між митними органами Італії і Словенії підписано угоду про створення преференційних каналів для обміну інформацією, створення загального інтерфейсу з інформаційно технічною системою, а також упровадженням системи попереджень.

Найбільш показовим прикладом такої інформаційної підтримки є митна інформаційна система CIS (Customs Information System). Ця система розміщується в численних пунктах по всьому ЄС, включаючи всі головні порти та аеро-

порти, і є базою даних, що містить інформацію про потенційні або виявлені порушення, про які відповідна країна – член ЄС вирішила повідомити згідно з прийнятими правилами.

2. «Митниця-Бізнес». Бізнес-спільноти також досить цінні інформатори щодо діяльності інших бізнес-структур. Так, наприклад, у Швеції – до 90 % виявлених правопорушень відбуваються в результаті надання оперативної інформації бізнес-спільнотами про своїх партнерів по бізнесу.

3. «Митниця – Інші відомства». Митні відомства мають можливість аналізувати електронні бази даних інших відомств ЄС. В Італії, наприклад, до складу автоматизованої інтегрованої системи митних і акцизних товарів (AIDA) у тому числі входить система взаємодії з усіма зовнішніми системами Італії та інших держав.

У митній службі Литви для ефективного управління ризиками налагоджено міжвідомчу співпрацю з податковою інспекцією, національною платіжною агентурою, службою фінансових розслідувань. На регулярній основі зазначені відомства передають дані про неблагонадійні, на їхню думку, підприємства та осіб. Крім того, під час аналізу та оцінки ризику можливо пряме використання баз даних служб охорони державного кордону, соціального страхування, державних реєстрів, міжвідомчої бази даних.

Важливим моментом також для ефективності системи управління ризиками є безперервний перегляд профілів ризику для забезпечення їх актуальності. Процес актуалізації профілів ризику на основі оцінки їх ефективності проводиться на регулярній основі відповідними програмними продуктами.

Розрахунок величин ризику проводиться за тими графами митних декларацій, які найбільш інформативні та щодо яких було проведено аналіз виявлення ризикових ситуацій. Для таких граф розраховуються рівні ризику залежно від інформації, яка в них міститься. У країнах ЄС таких граф, що аналізуються, всього чотири: процедура, відповідно до якої товар переміщується; країна походження товару; код товару (або товарна група); суб'єкт ЗЕД.

Зазначимо, що в рамках функціонування першого і другого рівня оцінки митного ризику існує вбудований механізм його «обходу» («by-pass») для суб'єктів ЗЕД, які належать до категорії благонадійних. Це означає, що за включеної функції «by-pass» для цих суб'єктів ЗЕД підрахунок балів з результатом «ризик високого ступеня» розглядатиметься як «ризик низького ступеня». Приклад такого підходу – розроблена шведською митною службою ступінчаста концепція митного оформлення товарів. Ці «сходи» відкриті для всіх імпортерів, експортерів і агентів, що займаються митним оформленням, незалежно від величини компанії або сфери діяльності.

Оформивши гарантію якості своїх звичайних операцій, суб'єкти ЗЕД можуть отримати спрощення процедури митного оформлення. Концепція ґрунтується на превентивних заходах і партнерських відносинах між митницею та суб'єктами ЗЕД. У рамках ступінчастої системи суб'єкти ЗЕД можуть отримати від митної служби свідоцтво про гарантії якості їх операцій, щоб скористатися

простішою і ефективною процедурою митного оформлення. Митниця і суб'єкти ЗЕД співпрацюють, що, своєю чергою, забезпечує більш швидке й безперешкодне перетинання кордону та митне оформлення.

Дана концепція включає п'ять ступенів.

Ступінь 1. Суб'єкти ЗЕД, які не мають сертифіката гарантії якості й не отримали жодних ліцензій (наприклад, на відстрочку платежів, митний кредит, випуск товарів на підставі сумарної декларації), займають ступінь 1. Для таких суб'єктів ЗЕД митне оформлення товарів триватиме як і раніше, а їхні відносини з митною службою залишаться без змін.

Ступінь 2. Суб'єкти ЗЕД, які не мають сертифіката гарантії якості, але мають одну або більше ліцензій, займають ступінь 2. Для таких суб'єктів ЗЕД митне оформлення товарів триватиме, як і раніше, їхні відносини з митною службою залишаться без змін.

Ступінь 3. Суб'єкти ЗЕД, які мають сертифікат якості щонайменше однієї митної процедури, займають ступінь 3. Для того щоб досягти цього ступеня, суб'єкт ЗЕД повинен виявити ініціативу, подавши заявку на просування на більш високий рівень ступеневої системи.

Отримавши заявку, митниця починає процес перевірки якості виконання ним митної процедури. Якщо результат перевірки задовільний, митниця, як правило, не перевірятиме переміщення товарів, за якими отримано сертифікат гарантії якості; митниця може зупинити поставку тільки тих товарів, на які не отримано сертифікат гарантії якості.

Ступінь 4. Суб'єкти ЗЕД, які мають сертифікат гарантії якості більшості виконуваних ними митних процедур, займають ступінь 4. Митниця не може зупинити рух їхніх товарів.

Ступінь 5. Суб'єкти ЗЕД, які можуть простежити товари на рівні окремого предмета торгівлі у всіх митних режимах, можуть досягти ступеня 5.

Досвід управління ризиками в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії

Систему управління ризиками у Великобританії можна розглянути на прикладі діяльності одного з Центрів попереднього аналізу та автоматизованої системи визначення рівня ризику (далі – Центр). Співробітники Центру в режимі реального часу проводять моніторинг увезених товарів із застосуванням автоматизованої системи визначення рівня ризику.

Система управління ризиками заснована на нейронній мережі й налаштована на роботу з обмеженням, заздалегідь заданим переліком класифікованих індикаторів, завантажує конкретні їх показники із вхідного джерела інформації, наприклад, вантажної митної декларації. Потім показники індикаторів обробляються системою управління ризиками за допомогою спеціального математичного алгоритму. За результатами обробки формується кінцевий коефіцієнт рівня ризику за шкалою від 1 до 100. Шкала заздалегідь розбивається на три сектори –

зелений, жовтий і червоний. При цьому розрахований коефіцієнт зіставляється із критичними межами шкали відповідно до кожного сектора, після чого визначається рівень ризику: високий, середній, низький.

Однією з особливостей системи управління ризиками є здатність до самонавчання та відновлення. Якщо ефективність заходів, що застосовувалися до однієї й тієї ж моделі, висока, то рівень ризику може підвищуватись. Ще один спосіб удосконалення системи управління ризиками – це застосування так званих локальних правил. Посадові особи митниці можуть змінювати рівень ризику залежно від специфіки митниці, але тільки у бік «жорсткості».

В Ірландії ще в травні 1996 р. було створено систему електронного митного декларування (AEP). Після офіційної реєстрації суб'єктів ЗЕД система присвоює йому унікальний ідентифікаційний код. Подання електронної декларації суб'єктом відбувається за закритим інформаційним каналом митно-податкової служби через уповноважених представників. У самого суб'єкта є власний код. За кодом товару відповідно до митного тарифу система сама нараховує митні платежі.

Стягнення митних платежів здійснюється шляхом надання банком митно-податковій службі гарантії сплати недостатнього зобов'язання суб'єкта ЗЕД. Сума відображається в системі, і в міру здійснення операцій та нарахування митних платежів вона зменшується. В кінці кожного місяця сума належних до сплати митних платежів перераховується банком на рахунок митниці.

«Інтегрована система аналізу митних ризиків» (IRAC) сприяє відбору суб'єктів ЗЕД посадовою особою митного органу для проведення аудиторської перевірки. В даній системі відображаються результати попередніх аудиторських перевірок суб'єктів ЗЕД, кількісні та вартісні обсяги зовнішньоекономічних операцій, профілі діяльності суб'єктів ЗЕД та рейтинг їх ризиків.

В електронній системі «Матриця аналізу ризиків» ризики деталізовані за митними тарифами відповідно до імпорتنих та експортних операцій за всіма кодами товарів. До матриці заносяться результати усіх аудитів. Ця система дає можливість визначити товари або цілі галузі, пріоритетні для проведення аудиту. Аудит в Ірландії здійснюється як централізовано, так і на регіональному рівні.

Досвід управління ризиками в Королівстві Нідерланди (на прикладі морських та авіаційних пунктів пропуску)

Обсяги вантажопотоків, що переміщуються через кордон Королівства Нідерланди, унеможливають фізичну перевірку всіх товарів, тому на нідерландській митниці широко застосовується робота на основі аналізу ризиків.

Управління ризиками в митній адміністрації Королівства Нідерланди здійснюється відповідно до щорічного правоохоронного плану (Enforcement Plan). Він є стратегічним документом і визначає загальні напрями та обсяги контролю, що мають бути здійснені митними органами з метою недопущення порушень митного законодавства. На основі цього плану розробляються *тактичний та оперативний плани з управління ризиками*.

Процесом управління ризиками займаються так звані Центри митного контролю (Customs Control Center – CCC). Це регіональні управління, що відповідно до оперативного плану з управління ризиками визначають обсяг і форми митного контролю товарів, які переміщуються через кордон.

При цьому виконання форм контролю покладається на інші підрозділи – «групи фізичного контролю». Також слід звернути увагу на те, що «групи фізичного контролю» мобільні й оснащені технічними засобами, необхідними для здійснення митних процедур. Серед іншого використовують мобільні та стаціонарні сканери, службових собак тощо.

Аналіз та оцінювання ризиків побудовані на системі попереднього інформування (як під час імпорту, так і під час експорту). Суб'єкт, що має намір імпортувати товари до ЄС або експортувати їх з території Євросоюзу через пункти пропуску в Нідерландах, має інформувати про це відповідний митний орган. При цьому він зобов'язаний надати всю необхідну для аналізу та оцінки ризиків інформацію про операцію. Вимоги щодо обсягів та строків подання попередньої інформації визначаються на рівні законодавства Євросоюзу.

Такий розподіл надання попередньої інформації вантажів, що прямують морем або повітрям до Нідерландів, пов'язаний із тим, що сухопутного митного кордону тут немає, оскільки з усіх боків країна оточена країнами-членами ЄС. Водночас один із найбільших морських портів світу (Роттердам) та один із найбільших аеропортів Європи (Схіпхол) розташовані саме в Нідерландах.

Завдяки системі попереднього інформування, на момент прибуття товарів у пункт пропуску, митний орган уже оцінив ризик і визначив, які форми контролю, у яких обсягах і до яких товарів він застосовуватиме.

Така система управління ризиками дає можливість уникнути необґрунтованих витрат часу та ресурсів як суб'єкта, що здійснює зовнішньоекономічну операцію, так і митних органів. Наприклад, якщо до митного органу надійшла інформація про намір увезення товарів, що, за результатами оцінки ризиків митним органом, не можуть бути пропущені на територію ЄС, то про це повідомляють відправника.

У випадку із контейнерами, що переміщуються морем, інформація, як уже зазначалось, має бути надана за 24 години до початку завантаження у порт відправлення. Таким чином, у разі виникнення ситуації з неможливістю ввезення сторона відправлення не буде завантажувати ці товари на судно й нести невинуваті витрати.

Попередня інформація про переміщення доступна для всіх правоохоронних агенцій, які здійснюють контроль у пунктах пропуску. Якщо в проведенні заходів контролю стосовно, наприклад, певного контейнера зацікавлені декілька правоохоронних служб, то вони координують проведення таких заходів. Тобто визначають час та місце проведення спільних контрольних заходів. При цьому координатором виступає митниця (так званий принцип «one stop shop»).

У процесі визначення, аналізу та оцінки ризиків застосовується комбінована система управління ризиками. Програма (PRIZMA) в автоматизованому режимі відповідно до внесених у неї профілів ризику зараховує декларації до чер-

воного, жовтого або білого списку. Товари, що потрапили до червоного списку, підлягають фізичному контролю. Товари, внесені до білого списку, не підлягають жодним контрольним заходам з боку митних органів. А з товарами, які внесено до жовтого списку, проводиться робота митними експертами Центрів митного контролю.

Застосовуючи наявну інформацію, власні набуті знання, вміння й досвід, вони переводять такі товари або до червоного, або до білого списку.

Уся інформація про переміщення надходить до митних органів в електронному вигляді безпосередньо від осіб, які повинні надавати таку інформацію, або від адміністрації пункту пропуску (наприклад, аеропорту Амстердам, порту Роттердам).

Для створення профілів ризику використовується оперативна інформація про потенційні ризики порушення митного законодавства. Таку інформацію може внести будь-який працівник митних органів до спеціальної бази даних ризиків (Risk Database).

Профілі ризику, що імplementовані до програми PRISMA й призначені для управління ризиками в митній службі Королівства Нідерланди, поділяють на дві групи – фіскальні та нефіскальні. До нефіскальних належать профілі ризику, спрямовані на забезпечення безпеки, здоров'я, захисту навколишнього середовища.

За результатами процесу оцінки ризику може бути сформовано такі рекомендації:

– «не завантажувати» (це можливо лише для контейнерних перевезень, якщо підсумкову декларацію на вантаж було надано за 24 години до завантаження в порт відправлення);

– митний огляд товарів у морському порту або аеропорту прибуття;

– митний огляд товарів у морському порту або аеропорту завантаження.

Митні органи також інформують компанії зі статусом уповноважених економічних операторів перед прибуттям вантажів про необхідність проведення їх митного огляду.

Серед іншого у Нідерландах значну увагу приділяють аналізу ризиків транзитних переміщень. Ураховуючи, що найбільший порт у Європі – Роттердам – розташований у цій країні і є форпостом на шляху слідування до ЄС, на митні органи покладається відповідальність за всі товари, що переміщуються через порт, а пунктом призначення їх є будь-яка країна ЄС.

Аналіз транзитних вантажів здійснюється в рамках спільної (для імпортерів, експортерів та транзитних переміщень) системи аналізу ризиків. Починаючи з 2 травня 2011 р., транзитні декларації («transport declarations») передаються через систему Transit-NCTS до митних органів і автоматично перевіряються профілями ризику.

При цьому існує ймовірність того, що:

– після надання транзитної декларації дозвіл на відправлення не отримано;

– після повідомлення про ввезення товарів не отримано дозвіл на завантаження.

У таких випадках товари підлягають митному огляду.

Таким чином, можна зробити висновки, що система управління ризиками митної служби Королівства Нідерланди досить ефективна, але на неї вплинула відсутність сухопутної ділянки митного кордону країни.

Водночас досвід нідерландських колег може бути використано в аеропортах та морських портах України за умови, що митними органами України буде суттєво удосконалено технології митного контролю, зокрема, щодо надання попередньої інформації про ввезення.

Досвід управління ризиками в Королівстві Данія

У Данії роботу з аналізу та управління ризиками зосереджено в Митному представництві з контролю (8 митних центрів), що функціонує у вигляді своєрідних «інтелектуальних підрозділів».

Надається перевага фізичному контролю або аудиторській перевірці, результати й методи здійснення яких документуються в спеціалізованій інформаційній системі ЕСКОРТ.

Аналіз ризиків в ЕСКОРТ передбачає три фази: 1) попередження виявлених високих ризиків; 2) комплексний аналіз ризиків із класифікацією об'єктів аналізу; 3) статистичні дослідження, що здійснюються для забезпечення якості контролю за ризиками.

Сутність першої фази полягає у тому, що за своєю природою ризики пов'язані з багатьма видами перевезення товарів, тому необхідно своєчасно визначити такі види перевезень. Профілі ризику розробляються на базі сукупного досвіду посадових осіб митних органів та інформації, отриманої від міжнародного митного співтовариства. Будь-яке перевезення товарів, що відповідає хоча б одному критерію ризику, призупиняється для проведення огляду.

Профілі ризику є набором правил, згрупованих від простих до складних, що застосовуються у кожному конкретному випадку. Більшість профілів ризику актуальні тільки протягом короткого проміжку часу – кількох годин, днів, тижнів, що вказує на постійну необхідність оновлення існуючих правил і створення нових.

У системі ЕСКОРТ профілі ризику розподіляються за типами декларацій, а кожен із них, своєю чергою, поділяється ще на три групи: планові, сучасні, архівні. Коли користувач системи визначає профіль ризику, він може його відразу активувати або відкласти для подальшого використання, включаючи також використання цього профілю іншим користувачем.

Сутність другої фази полягає у тому, що під час транспортування товарів, які важко віднести до будь-якого профілю, необхідний детальніший аналіз для визначення рівня й типу ризику. Для підтримки цього комплексного процесу ЕСКОРТ використовує різноманітні системи, включаючи бази даних, технічні прийоми, в яких основні елементи системи визначаються як правила.

ЕСКОРТ включає потужне комп'ютерне забезпечення правил, необхідне для аналізу основних сфер ризику, виявлення різних об'єктів ризику, що ідентифікуються за документами оформлення. В системі використовуються такі

об'єкти ризику, як код товару, країни, код митної процедури та ін. Ці конфігурації можуть бути змінені шляхом додавання нових об'єктів ризику, а також правил і розрахунків.

Сутність третьої фази полягає у контролі всіх товарів, що транспортуються шляхом випадкової вибірки.

Відповідно до чинної системи всі декларації поділяються на три категорії:

– зелені – низький рівень ризику (в подальшому можуть бути опрацьовані без проведення додаткових операцій);

– жовті – середній рівень ризику (необхідна детальніша перевірка);

– червоні – високий рівень ризику (необхідний контроль).

Доступ до системи ЕСКОРТ курирується системою охорони митниць і надається посадовим особам на локальному і центральному рівнях. Посадовим особам може надаватись повне або обмежене право користування даною системою.

Досвід управління ризиками в Федеративній Республіці Німеччина

Німеччина входить до складу Європейського Союзу, тому система управління ризиками, що використовується в митній практиці, ґрунтується на базових документах ЄС у цій сфері. Система управління ризиками в митній службі Німеччини насамперед спрямована на автоматичне оцінювання ризику з використанням даних, що мають на меті мінімізувати податкові ризики несплати платежів до державного бюджету.

Система управління ризиками дозволяє здійснити розподіл ризиків за їх характером, походженням товару, учасниками ЗЕД, а також приймати рішення про перевірку товарів і транспортних засобів до перетину митного кордону, що, безумовно, сприяє спрощенню митних формальностей.

Митниці Німеччини активно співпрацюють із бізнес-співтовариством, що, своєю чергою, дає можливість приділити більшу увагу не добросовісності учасника ЗЕД, а боротьбі з контрабандою і шахрайством. Це передусім пов'язано з тим, що вищим федеральним органом у структурі німецького митного управління є Федеральне Міністерство фінансів, якому підпорядковується Федеральне антимонопольне управління.

Митні органи Німеччини у своїй роботі здійснюють оцінювання ризикових ситуацій у сфері міжнародного руху товарів під час торгівлі з країнами, що не входять до ЄС. Спеціальним підрозділом, що займається управлінням ризику, є Центр аналізу ризиків у Німеччині (Riskoanalyse Zoll – ZORA), мета якого – розробка профілів ризику для проведення митного контролю.

Структура системи управління ризиками має трирівневу систему – центральний, регіональний і місцевий рівні. Стратегії управління ризиком приймаються на першому рівні й пов'язані з податковими операціями. На регіональному рівні здійснюється безпосереднє оцінювання схеми системи управління ризиками, її доопрацювання, за необхідності, перегляд на федеральному рівні. На місцевому рівні управління ризиками використовується податковими

органами, які можуть здійснити перевірку справи, обраної для зовнішнього податкового аудиту.

Окрім централізованого аналізу ризиків, існує також децентралізована оцінка учасника ЗЕД (Dezentrale Beteligenbewertung – DEBBI). Таке оцінювання суттєво впливає на обробку інформації про нового учасника торгівлі. Така робота водночас може додатково сформувати вказівки для побудови профілю ризику. Децентралізована оцінка учасника ЗЕД здійснюється окремо за спеціальними секторами: імпорт (E), експорт (A), інші (S).

Оцінювання ризику має три цифри, які у секторі S не ставляться: 1 – незначний ризик, 2 – середній ризик, 3 – високий ризик. Предметом децентралізованої оцінки учасника торгівлі є товари, що підлягають особливому контролю у напрямі оподаткування.

Оцінювання ризику здійснюється відповідно до уніфікованого каталогу оцінок, у якому в електронному вигляді визначено критерії здійснення цієї процедури. Особливим випадком є сектор S (інші), в якому не зазначаються цифрові оцінки, тому немає градації ризику. Якщо оцінка ризику в DEBBI неможлива з певних причин, а контроль учасника ЗЕД необхідний, то у цьому випадку забезпечується зв'язок із ZORA для отримання дозволу на перевірку.

Система управління ризиками в Німеччині ґрунтується на оцінюванні учасників ЗЕД за принципом участі чотирьох посадових осіб. Для реалізації цього принципу на децентралізованому рівні призначаються дві відповідальні особи: контролер вищого рангу і відповідальний виконавець. Їх завдання полягає у вираженні власної думки щодо оцінки учасника ЗЕД і направленні своїх висновків на вищий рівень. Своєю чергою, на централізованому рівні є керівник сектора і відповідальний виконавець, які приймають рішення щодо оцінки. Доцільно зазначити, що призначення осіб для оцінювання ризику на децентралізованому рівні здійснює централізований рівень (ZORA).

Досвід управління ризиками в Італії

Митна служба Італії входить до складу Міністерства фінансів. Головним митним органом країни є агентство, до складу якого входить: Керівний комітет, Комітет стратегічної координації, Ревізійна комісія, департаменти й відділи. До впровадження автоматизованої системи управління ризиками в регіональних митних органах інспекторами здійснювався 100 %-ий документальний контроль і приймалось рішення про фактичний огляд вантажу відповідно до нормативних документів. При такому тотальному контролі виявлялось 0,05 % декларацій з порушеннями.

Робота щодо підвищення ефективності митного контролю в Італії розпочалась у 1997 р. В основу роботи було покладено такий принцип: якщо перевіряти 100 % усіх митних документів, то такий контроль не може бути ефективним, тому відбувся перехід до вибіркового митного контролю. В результаті проведених досліджень побудовано автоматизовану систему управління ризиками. Можливість подачі декларації в електронному вигляді була реалізована у 1996 р.,

однак електронний цифровий підпис не застосовувався, тому все ж основним залишався паперовий примірник документів.

Система управління ризиками, застосування якої розпочалось в 1999 р., включає в себе методологічну, організаційну й технічну складові. Цілі системи та організація її функціонування в цілому відповідають Кіотській конвенції. Функціонування автоматизованої інформаційної системи управління ризиками ґрунтується на оперативному підключенні митного інспектора до центрального комплексу й отриманні автоматичного рішення, на основі якого базуються всі його подальші дії. Ризики розглядаються як категорія, що належить до компетенції центрального керівництва, однак у рамках діючого зворотного зв'язку регіональні митні органи мають можливість подачі заявки на створення нового глобального або регіонального ризику.

Нині в Італії в інтересах інтенсифікації аналізу й управління ризиками реалізується проект AIDA (Автоматизована інтегрована система митних і акцизних товарів). Основними роботами у проекті є:

- упровадження електронних документів і електронного цифрового підпису в документообіг митного оформлення;
- розширення обсягів автоматичної перевірки обмежень заборон, уведених національним законодавством і законодавством Європейського Союзу;
- збільшення алгоритмічної потужності системи аналізу ризиків, у тому числі в частині обробки інформації митних служб інших держав;
- розвиток системи сплати митних зборів за рахунок взаємозв'язку з банківськими системами і використання банківських можливостей;
- інформаційна взаємодія з учасниками ЗЕД для впровадження автоматичного відстежування руху вантажів на складах аеропортів і морських портів (система КАРГО).

Система AIDA орієнтована на прискорення процесів митного оформлення і контролю, покращання обслуговування учасників ЗЕД, упровадження методів прискорення митних платежів.

Особливістю даного проекту є те, що всі автоматизовані процеси митного оформлення й контролю, включаючи процеси фізичного огляду, розміщуються в системі так, що їх результати доступні відповідним спеціалістам митниці.

Методично ризик реалізується у вигляді профілів ризику, які можуть бути:

- обов'язковими (для певних видів товарів);
- цільовими (розраховуються за фактичними даними митної системи);
- випадковими (визначаються випадково й використовуються для перевірки ефективності роботи системи митного оформлення і контролю).

У системі використовується три види «коридорів»: «зелений», «жовтий», «червоний». У разі прийняття автоматичного рішення про направлення поданої декларації на «зелений» коридор товар одразу ж після сплати митних платежів випускається у вільний обіг. При цьому прискорення і спрощення процедур митного оформлення досягається насамперед за рахунок того, що випуск товару у вільний обіг за «зеленим» коридором здійснюється тільки за декларацією без супровідних документів і без проведення фізичного огляду. Якщо прийнято

рішення про направлення декларації за «жовтим» коридором, інспектор здійснює документальний контроль і за його результатами приймається рішення про необхідність проведення фізичного огляду. Для проведення документального контролю інспектор може попросити представити додаткові документи. Випуск товарів у вільний обіг здійснюється після документального контролю і сплати митних платежів. У разі ж прийняття рішення про направлення поданої декларації «червоним» коридором проводиться документальний контроль і фізичний огляд.

Аналізуючи систему управління ризиками, яка використовується в Італії, доцільно зазначити, що вся сфера митного оформлення і контролю розбита на 22 сектори (групи ризику). До кожного сектора входять профілі ризику, а профіль характеризується набором індикаторів. Індикатор – показник із його значенням.

Створений профіль ризику залишається в інформаційній системі назавжди, проте може бути переведений у пасивний режим. Під час виникнення ризику перевіряють наявність подібного профілю в системі або знову ж його активують чи створюють новий. У цілому система містить приблизно 3000 профілів, з яких 1200–1300 активні. Система аналізу й управління ризиками щомісячно оцінює ефективність профілів на основі даних чотирьох попередніх місяців, проводиться аналіз якості спрацювання профілів і результатів перевірок.

Досвід управління ризиками в Республіці Польща

Підходи до побудови системи управління ризиками в митній адміністрації Республіки Польща дуже схожі на ті, що використовувалися в митній службі України, адже базуються на єдиних принципах. Як і в більшості європейських країн, митна адміністрація Республіки Польща підпорядковується Міністерству фінансів.

Різниця підходів полягає в тому, що профілі ризиків в митних органах України розробляються та впроваджуються в більшості випадків на центральному рівні, водночас в митній адміністрації Республіки Польща вони формуються переважно на регіональному рівні. На центральному рівні розробляється центральний реєстр ризиків, на базі якого складаються плани роботи митних органів, спрямовані на мінімізацію визначених ризиків. У кожній митній палаті Республіки Польща, яких нараховується 16 одиниць, функціонують відділи управління ризиками чисельністю 10–14 чоловік. Профілі ризиків розробляються цими відділами й можуть затверджуватися їх керівництвом чи митницями.

Успішному наповненню системи управління ризиками в митній адміністрації Республіки Польща сприяє доступ до спеціалізованих баз даних ЄС, а також тісне співробітництво як на рівні країн – членів ЄС, так і на рівні структурних підрозділів митних установ Республіки Польща. Ведеться так звана Центральна митна картотека, у якій зберігаються дані про будь-які порушення митного законодавства, виявлені за результатами різних заходів та форм митного контролю. Дана інформація постійно опрацьовується з метою застосування її в профілях ризику.

Під час митного контролю та митного оформлення в митних органах Республіки Польща використовуються декілька баз даних: окремо для імпорту, експорту та транзиту; під час пропуску вантажів і пасажирів через митний кордон.

Управління ризиками в митній адміністрації Республіки Польща також відбувається циклічно: виявлення та розпізнання ризику, аналіз ризику, оцінка ризику й визначення пріоритетів, прийняття заходів щодо застосування адекватних форм митного контролю, мінімізація ризику, оцінка результатів.

Корисним може бути досвід польських колег щодо розвитку вітчизняної системи управління ризиками на регіональному рівні. Суттєвими перевагами, що сприяють успішному застосуванню методів управління ризиками в митній адміністрації Республіки Польща є також нормативно-правове забезпечення цього питання в законодавстві ЄС, зокрема в Митному кодексі ЄС, розвинена інфраструктура митних органів, забезпечення необхідними технічними засобами митного контролю.

Досвід управління ризиками в Литовській Республіці (на прикладі автомобільних пунктів пропуску)

Нині вже неможливо уявити процес виявлення, аналізу та оцінювання ризиків окремо від інформаційних технологій, які включають різноманітні програмно-інформаційні засоби, системи розпізнавання номерних знаків, бази даних тощо.

До програмно-інформаційних засобів, які сумісно використовуються в митній службі Литовської Республіки, належать такі програмно-інформаційні системи:

– RIKS (Risk Assessment and Control System) – система оцінки та управління ризиками;

– NAS (Numberplates and Container Codes Recognition System) – система зчитування транспортних та контейнерних номерів під час перетину кордону ЄС у пунктах пропуску. Дана система видає сигнал на екран і формує sms-повідомлення для відповідальної особи митного поста про номери транспортних засобів, які занесені до «чорного списку» (центрального або локального);

– NBVZS (National Case Management System) – база даних про порушників та інтелектуальну власність;

– CDW (Customs Data Warehouse) – центральне сховище даних.

Литовська система управління ризиками має три рівні управління: центральний рівень – управління базами даних, системами й ризиками на національному рівні; територіальний рівень – робота з системою аналізу ризиків та управління ними на рівні територіальних митниць; локальний рівень – оперативний, тактичний пошук ризиків.

Профілі ризику розробляються як на центральному, так і на регіональному рівні. В автоматизованій системі управління ризиками в пунктах пропуску часто застосовують так звані спеціальні профілі ризику (інформування уповноважених осіб митних постів про переміщення окремих транспортних засобів че-

рез митний кордон держави, без формування інструкцій інспектору, який безпосередньо здійснює контроль у пункті пропуску).

Підходи щодо організації роботи митних органів Литовської Республіки з управління ризиками, з розподілу завдань на різних рівнях управління можуть бути корисними для розвитку української системи управління ризиками. Також цікавий досвід застосування «спеціальних» профілів ризику та використання в пунктах пропуску систем автоматичного зчитування номерів (адже налагодження таких систем зараз активно здійснюється і в Україні).

6.3. Досвід управління митними ризиками в країнах азійсько-тихоокеанського регіону

Нині основоположною теоретичною базою застосування управління ризиками всіма передовими митними службами світу є міжнародний стандарт AS/NZS ISO 31000:2009, розроблений митними службами Австралії та Нової Зеландії.

Так, практично всі міжнародні стандарти у сфері застосування управління ризиками в митній галузі ґрунтуються на багаторічному досвіді роботи Австралійської Митної та Прикордонної служби (Australian Customs and Border Protection Service – далі ACBPS) та Митної служби Нової Зеландії (New Zealand Customs Service – далі NZCS), що робить їх прикладом одних із кращих у світі структур подібної компетенції.

Необхідність упровадження в практику діяльності ACBPS (ACS – Australian Customs Service) принципів управління ризиками та детальний опис цього процесу, основою якого стали національні австралійсько-новозеландські стандарти з ризик-менеджменту AS/NZS 4360:1995 (4360:1999, 4360:2004), в подальшому включений до Рекомендацій з ризик-менеджменту Всесвітньої митної організації та інтегрований до глави 6 Кіотської конвенції.

Усвідомлюючи необхідність переходу на нову філософію організації діяльності та зміщення акцентів від фізичних перевірок і конкретних операцій до управління ризиками й діяльності суб'єкта в цілому, ACS, згідно з рекомендаціями Промислової групи з митних реформ (Industry Panel on Customs Reforms), проведено реструктуризацію дев'яти ключових для ЗЕД Австралії областей господарювання, для поглибленого аналізу кожної з яких на базі ACS було створено Національні бізнес-центри (National Business Centre – NBC), а також Бюро сприяння торгівлі (Commercial Compliance Office – CCO), на яке покладалось здійснення координації розроблення, перегляду та аналізу показників ефективності національних стратегій і стандартів.

З усього спектра ризиків ACBPS сформувала 11 найпріоритетніших областей ризик-моніторингу.

Процес управління ризиками в ACBPS ґрунтується на Стандарті, AS/NZS ISO 31000:2009. Risk management – Principles and guidelines, який передбачає загальне керівництво з імплементації та реалізації ризик-менеджменту, що виражається через методологію 7 циклічних кроків, які за-

безпечують прийняття кращих рішень, надаючи розуміння ризиків та їх впливу: встановлення контексту; ідентифікація ризику; аналіз ризику; оцінка ризику; впровадження заходів з мінімізації його наслідків; взаємодія (комунікація) та консультування; моніторинг та аналіз результатів.

Нині для забезпечення безпеки та комерційних інтересів, що здійснюються на основі захисту кордонів, спрямованого на підтримку законної торгівлі та подорожей, АСВПС будує свою діяльність на основі п'яти програм: Passenger facilitation (Спрощення пасажирських переміщень), Trade facilitation (Спрощення торгівлі), Border protection and enforcement (Захист кордону та правоохоронна діяльність), Civil maritime surveillance and response (Цивільний морський нагляд та реагування), Border-related revenue collection (Збір податків, який стосується переміщення за кордон).

Митна служба Нової Зеландії, виступаючи поряд з АСВПС співзасновником вищезазначених Стандартів з управління ризиками, безумовно, показова щодо впровадження та розбудови механізмів державного ризик-менеджменту в митній галузі.

До впровадження NZCS у 1981 р. першої комп'ютерної системи CASPER процес митного оформлення вантажів займав до 10 днів і передбачав перевірку приблизно 60 документів. Зазначена система автоматизації торговельного процесу, що стала платформою для впровадження принципів випадкового відбору та виявлення високоризикових товарів, функціонувала 16 років, після чого була виведена з експлуатації у зв'язку з високою вартістю її обслуговування та неможливістю адаптації до динамічності ринково-економічних умов. Замість неї у 1990 р. було впроваджено Програми митної модернізації (CusMod Program), реалізація якої призвела не лише до впровадження новітніх інформаційних технологій, але й обумовила встановлення пріоритетів з управління ризиками на національному рівні на основі державних пріоритетів щодо захисту й безпеки кордонів.

З позиції NZCS ризик визначається як ймовірність настання певних подій: немає ймовірності, незначна ймовірність, ризик імовірний, ризик значно ймовірний, практично визначений, а також наслідків його можливої реалізації: незначні, помірні, значні, важкі, дуже важкі. Така ймовірність підлягає кількісному та якісному обчисленню (оцінюванню).

Управління ризиками в митній справі розглядається NZCS як певна культура, процеси, системи і структури, розбудова яких спрямована на управління потенційними ризиками та їх несприятливими наслідками, здійснюється з урахуванням установлених на національному рівні пріоритетних напрямів функціонування NZCS: торгівля, подорожі, захист (безпека) та збори, а також визначення об'єктів контролю: осіб, товарів і транспортних засобів.

У структурі NZCS функції з оцінки, встановлення пріоритетів і розроблення рекомендацій щодо усунення ризиків здійснює спеціальна розвідувальна група. Функціонування групи ґрунтується на фундаментальному принципі: ті, хто оцінюють ризик, не повинні здійснювати управління ним.

Оцінку загроз і визначення ризиків, пов'язаних з кордоном, здійснює створений у 2010–2011 рр. Інтеграційно-цільовий та операційний центр (Integrated Targeting and Operations Centre – ІТОС), що відповідає за розподіл ресурсів, спрямованих на забезпечення ефективності даного процесу. Вся інформація

щодо окремих осіб, товарів і транспортних засобів, що становлять ризик, акумулюється в ІТОС з метою планування, ініціювання та координації відповідних заходів реагування на операційному рівні.

Одним із найважливіших напрямів розвитку NZCS є розбудова Єдиної системи управління кордонами (Joint Border Management System – JBMS) з метою заміни застарілих та обмежених систем, що використовуються різними відомствами та забезпечення міжвідомчого підходу до оцінки й визначення ризиків, пов'язаних із кордоном. JBMS є системою повного забезпечення інтегрованого управління кордонами, спрямованою на забезпечення, на основі використання новітніх інформаційних технологій, NZCS та Міністерства промисловості повною інформацією для оцінки ризиків.

Таким чином, АСВПС та NZCS фактично є загально визнаними лідерами не лише у галузі впровадження ризик-менеджменту в практику здійснення митного контролю на основі новітніх інформаційних технологій, а також у напрямі стандартизації процедур управління ризиками. Зазначені стандарти, спрямовані на забезпечення балансу між сприянням законній торгівлі та забезпечення безпеки переміщень, прискорення й підвищення товарообігу, потребують свого впровадження в практику діяльності органів доходів і зборів, зокрема в частині приведення у відповідність процесу управління ризиками, розбудови програмно-інформаційного забезпечення автоматизації митного контролю та прийняття ефективних обґрунтованих управлінських рішень.

Досвід управління ризиками в Китайській Народній Республіці (КНР)

Митна служба КНР, як і митні служби багатьох країн світу, зіштовхується з завданням, що полягає в ретельному контролі переміщення товарів через митний кордон з одночасним сприянням та спрощенням торгівлі для суб'єктів ЗЕД.

З моменту здійснення реформи на материковій частині Китаю, особливо в останнє десятиліття, тут спостерігається швидке зростання зовнішньої торгівлі. В 2004 р. митниця КНР у загальному оформила 2,07 млрд тонн імпортованих і експортних товарів на суму 1155 млрд дол. США, 34,64 млн операцій із ввезення автомобілів і літаків, 232,59 млн пасажирів, що відповідно в 9,9 раза, 8,27 раза і 10 разів більше, ніж в 1990 р.

Управління ризиками в митній діяльності КНР запроваджено з 1994 р., у цей же час запроваджено й митний постаудит як різновид зовнішнього контролю. Розвиток управління ризиками в митній службі КНР має три етапи, включаючи впровадження, практику й подальший розвиток.

Період запровадження (1994–1997 рр.)

У середині 1990-х із початком теоретичних досліджень щодо створення сучасної митної системи митна служба КНР стала приділяти увагу практиці й досвіду митних служб інших країн, таких як Америка, Нідерланди й Австралія. Вивчалися передові теорії й техніки управління, в тому числі управління ризиками.

Досягнення цього періоду включають: по-перше, впровадження й базову організацію системи митного аудиту, що зміцнила систему запобігання й контролю постмитного ризику; по-друге, розвиток автоматизації митного оформлення й до сьогоднішнього моменту – розробку СТА, що являє собою систему запи-

ту й аналізу поширених даних на основі RDB, для надання підтримки в подальшому під час аналізу та контролю ризиків і закладення основи для ефективної реалізації та конкретного застосування керування ризиками; по-третє, створення спеціальних управлінь з аналізу даних у штаб-квартирі й регіональних управліннях, що допомогло створити професійну команду з управління ризиками.

Практичний період (1998–2002 рр.)

Основним на даному етапі є всебічне застосування управління ризиками з метою створення системи управління ризиками.

В 1998 р. розпочався перший етап стратегії модернізації митної служби КНР. Як передова ідеологія управління та технічний метод управління ризиками застосовувалося для реформи моделей митного контролю й перебудування процесу оформлення. Протягом цього періоду митна служба КНР створила систему прийняття рішень щодо вибору каналу на основі вихідного визначення ризику операції. Було розроблено систему визначення профілю та охоплення ризику, що застосовується для визначення ризику і його класифікованого використання під час оформлення, і мережа управління інформацією про ризики, що використовується для збору, обробки й раннього сповіщення про ризик.

Тим часом для вдосконалення контролю оформлення й загального управління було розроблено комп'ютерні системи управління:

- канална система прийняття рішень;
- система профілювання та охоплення ризиків;
- система оцінки правоохоронних дій;
- система аналізу та контролю тарифів.

Канальну систему прийняття рішень було розроблено відповідно до заздалегідь установлених індексів з митного контролю, збору мит, торгових обмежень, індексу ризику, вона може розрізняти, перевіряти й звіряти задекларовані електронні дані. На основі 3-канального стандарту в процедурах митного очищення дані в декларації можуть бути автоматично спрямовані різними каналами:

– червоний канал (перевірка за допомогою фактичного фізичного огляду, товари випускаються після перевірки);

– помаранчевий канал (експертиза документів, глобальна перевірка і звірка на основі електронних даних із можливим проведенням фактичного фізичного огляду. Товари випускаються після перевірки);

– зелений канал (пропуск на місці, через який було реалізовано класифіковане управління і ступінчастий контроль декларацій, або загальна перевірка з можливою подальшою перевіркою на основі документів та електронних даних після пропуску товарів).

Система профілювання та охоплення ризиків може виділяти об'єкти ризику, визначати діапазон профілів і видавати інструкції з ризику до прибуття товарів або безпосередньо під час оформлення документів. У результаті прикладна комп'ютерна система може виявити індикатори ризику в даних декларації під час митного оформлення, контролю ввезення, перевезення транспорту, оформлення накладної, управління підприємством тощо. Відповідно, попередження про ризик надсилається на відповідні позиції або пункти.

Система оцінки правоохоронних дій була розроблена на початку 1999 р. Використовуючи професійну систему статистичного аналізу (ССА), аналітик може провести кількісну оцінку і макроаналіз масштабу контрабанди, якості збору платежів, рівня контролю ввезених/вивезених товарів і торгівлі по всій країні або окремих секторах контролю для того, щоб виявити наявні проблеми й помилки в митному контролі та знайти ключі до визначення та аналізу ризиків.

Система аналізу та контролю тарифів використовує техніки баз даних і пошуку даних. Аналітик збору платежів може проаналізувати структуру імпортованого товару, джерела тарифів і сплату платежів по всій країні або в її регіонах і проводити оцінку рівня реалізації законодавства щодо сплати митних платежів і визначення митної вартості. Крім того, за допомогою порівняльного аналізу аналітики можуть виявляти інформацію з цінового шахрайства щодо імпортованих товарів, яка є підставою для дослідження та складання індексів цінових ризиків і проведення аудиту підприємств, підозрюваних у ціновому шахрайстві.

Практика цього етапу показує, що техніки управління ризиками почали широко застосовуватись у всіх сферах митного управління і в такий спосіб значно підвищили ефективність управління. Однак управління ризиками поки що було обмежено застосуванням технік управління інформацією та аналізом даних, концентрувалося на рівні тактики, що охоплює лише напрямок імпорту та аналіз ризиків під час митного оформлення на місцях. Його стратегічний потенціал не використовувався в повному обсязі у сфері реорганізації управлінських ресурсів митниці, підвищення загальної ефективності запобігання та контролю ризиків і гармонічного поєднання контролю та спрощення торгівлі.

Період подальшого розвитку (2003–2013 рр.)

Основою цього етапу є повне застосування управління ризиками як основи другого етапу стратегії розвитку й загальне поширення управління ризиками.

Зі вступом у Світову організацію торгівлі митна служба КНР склала план на другий етап модернізації митної служби. Беручи управління ризиками за основу, другий етап спрямовано на реформу та інновацію систем, режимів і методів управління у всіх можливих напрямках шляхом реорганізації управлінських ресурсів, включаючи організацію, інформацію, технології, кадри тощо. З реалізацією цього плану митна служба КНР підвищить дієвість і результативність керування, зможе ефективно запобігати й контролювати ризик контрабанди і порушення законодавства з урахуванням економічної глобалізації та швидкого розвитку економіки Китаю.

Таким чином, виходячи з досвіду й практики за кілька років, митна служба КНР розробила комплексну стратегію управління ризиками на період з 2004 до 2013 рр. Стратегічне завдання – «Одна система: система оцінки відповідності імпортера/експортера. Один механізм: механізм координації управління ризиками в митному управлінні. Одна платформа: Платформа управління митними ризиками».

Згадані вище «одна система, один механізм, одна платформа» взаємно доповнюють порядок, формують і спільно визначають загальну структуру системи управління ризиками в КНР.

У митній адміністрації й митних округах створено дворівневі центри аналізу й моніторингу ризиків для зміцнення поздовжньої й поперечної гармонії та контролю інформації про ризики, їх аналізу, оцінки, управління з метою забезпечення однакового й комплексного контролю тих самих ризиків на всій митній території і підвищення загальної ефективності й дієвості контролю ризиків.

Платформа управління ризиками була завершена наприкінці 2002 р. Вона складається з двох модулів:

– модуль управління інформацією забезпечує опублікування інформації, обмін досвідом, навчання з управління ризиками, співробітництво та координацію в аналізі й управлінні ризиками. Цей модуль включає в себе обробку інформації про ризики, проведення аналізу ризиків та їх контроль, підтримання зв'язку в питаннях з управління ризиками, забезпечення безпеки, підтримку системи тощо, всього 7 категорій і 29 функцій;

– модуль інформаційних додатків служить інструментом для користувачів щодо запиту даних і проведення аналізу ризиків у режимі реального часу. Він включає в себе управління якістю даних, аналіз звітів і графіків, запит та аналіз інформації про торговців, моніторинг роботи митниці та окремих ділянок ризику, аналіз даних у режимі реального часу, складання профілів ризику та моніторинг адресності, оцінку ефективності діяльності, запит синтетичних даних, забезпечення безпеки, управління системою і т. д., усього 9 категорій і 339 функцій.

Сучасна платформа управління ризиками відіграє активну роль у посиленні постмитного контролю, регулярності діяльності організації, а також у боротьбі з контрабандою.

Практика показала, що техніка управління ризиками почала широко використовуватися в усіх галузях управління митною справою й тим самим підвищила його ефективність. За допомогою таких інформаційних технологій, як Data Warehouse, OLAP, Web, Business Intelligence, і Data Mining митні органи розробили загальну базу даних і модуль прикладних програм для управління ризиками, що стало основою для реорганізації наявної системи дисперсійного аналізу й реалізації повного обміну інформацією та результатами управління. Було впроваджено інтелектуальну систему визначення та відбору ризиків, яка виявляє їх під час митного оформлення, і систему виміру довіри до суб'єкта ЗЕД, що призначена для управління ними.

Питання для самоперевірки

1. Охарактеризуйте основні тенденції розвитку систем управління ризиками в митних адміністраціях провідних країн світу.
2. Назвіть головний орган управління ризиками на митних кордонах у США.
3. У чому специфіка управління ризиками в митній справі США?
4. Опишіть програми, спрямовані на реалізацію управління ризиками в США.
5. Які головні особливості управління митними ризиками в країнах ЄС?
6. Що з досвіду управління ризиками в Нідерландах доцільно впровадити в Україні?
7. Як працює система управління ризиками в митних органах Німеччини?

8. Розкрийте специфіку регіонального ризик-менеджменту в Польщі.
9. Назвіть основні досягнення системи управління ризиками в митних адміністраціях Австралії та Нової Зеландії.
10. Охарактеризуйте основні етапи розвитку ризик-менеджменту в КНР.

Список літератури до розділу 6:

1. Афонин П. Н. Таможенные риски: интеллектуальный анализ и управление // П. Н. Афонин, С. Н. Гамидуллаев. – СПб : Изд-во Политехн. ун-та, 2007. – 266 с.
2. Бережнюк І. Г. Особливості застосування системи управління ризиками митними службами США та країнами Європи [Електронний ресурс] / І. Г. Бережнюк, О. В. Джумурат, І. В. Несторишен // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Економіка». – 2012. – № 2. – С. 88–94. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2012_2_14
3. Комаров О. В. Світова та європейська практика з реалізації механізмів управління кордонами та адміністрування ризиків у митній галузі в контексті гарантування державної безпеки [Електронний ресурс] / О. В. Комаров // Вісник Академії митної служби України. Серія: «Державне управління». – 2013. – № 2. – С. 170–178. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2013_2_28
4. Люннекер Я. Нидерланды: работа на основе анализа рисков / Я. Люннекер // Митна справа. – 2000. – № 6. – С. 66–69.
5. Матеріали презентації ДМСУ в Європейській комісії. – К : ДМСУ, 2004. – 64 с.
6. Соловьева И. В. Статистические методы оценки в системе управления таможенными рисками (на примере Южного таможенного управления) : дисс. ... канд. эконом. наук : 08.00.12 / Инна Владимировна Соловьева. – Ростов-на-Дону, 2008. – 186 с.
7. СУР по-итальянски // Таможня. – 2008. – № 1–2. – С. 15.
8. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / [І. Г. Бережнюк, А. І. Брендак, В. В. Булана та ін.] ; за заг. ред. І. Г. Бережнюка. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2014. – 288 с.
9. Handbook of Best Practices at Border Crossings: A Trade and Transport Facilitation Perspective [Електронний ресурс]. – OSCE, UNECE, 2012. – Режим доступу : <http://www.osce.org>
10. Implementation of Risk Management in China Customs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adb.org/Documents/Events/2005/Risk-Management-PEA-Seminar/rm-PRC-customs.pdf>
11. U.S. Customs and Border Protection Fiscal Year 2009–2014 Strategic Plan «Secure Borders, Safe Travel, Legal Trade» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cbp.gov>

ГЛОСАРІЙ

Автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР) – сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів.

Аналіз ризику – це систематичне використання митними органами наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації та оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Випадковий відбір – спосіб відбору об'єктів митного контролю для проведення окремих форм митного контролю або їх сукупності, коли кожен об'єкт основи вибірки має однакову ймовірність бути відібраним.

Виявлений ризик – ризик, щодо якого в органах ДФС наявна інформація про порушення законодавства України з питань державної митної справи.

Документальний профіль ризику – це профіль ризику, який розробляється структурними підрозділами ДФС, митницями ДФС та підлягає погодженню із центральним підрозділом з питань координації застосування СУР.

Електронний профіль ризику – це профіль ризику, який розробляється центральним підрозділом з питань координації застосування СУР.

Звичайний профіль ризику – це профіль ризику, який не передбачає наповнення профілю ризику під час його застосування.

Індикатори ризику – критерії із заданими наперед параметрами, використання яких дає можливість здійснювати вибір об'єкта контролю, що становить ризик.

Контроль із застосуванням СУР – це оцінка ризику шляхом аналізу (в тому числі з використанням інформаційних технологій) поданих документів у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з метою обрання форм та обсягу митного контролю, достатніх для забезпечення дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Методичні рекомендації щодо роботи посадових осіб митниць з аналізу, виявлення та оцінки ризиків – інструмент управління ризиками, що містить детальні інструкції щодо послідовності дій посадових осіб митниць ДФС під час митного контролю за визначеним напрямом з метою оцінки ризику та визначення форм і обсягів митного контролю, достатніх для забезпечення дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Модуль АСАУР – одна з підсистем АСАУР, що входить до складу модуля автоматизованої системи митного оформлення товарів і транспортних засобів (АСМО) або іншого програмно-інформаційного комплексу ДФС і забезпечує роботу АСАУР під час митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів.

Наповнення профілю ризику – визначення конкретних значень окремих індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику (перелік відповідних індикаторів ризику та інших параметрів профілю ризику визначається у профілі ризику).

Негативна історія профілю ризику – показник, який кількісно характеризує наявність у певний період інформації про порушення законодавства України з питань державної митної справи чи виявлені за результатами митного контролю невідповідності, які описані у профілі ризику і враховуються при визначенні ступеня ризику за профілем ризику (в бік підвищення ступеня ризику), якщо такий показник передбачений профілем ризику.

Нефіскальні ризики (ризики безпеки) – це ризики, виявлення яких спрямоване на забезпечення в межах компетенції органів ДФС захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів.

Область (сфера) ризику – згруповані об'єкти аналізу ризику, щодо яких існує потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або їх сукупності.

Оцінка ризику – визначення ймовірності виникнення ризику і можливих наслідків порушень законодавства України з питань державної митної справи у разі проявлення ризику.

Орієнтування – інформація про осіб та/або транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, а також інформація про товари, що можуть бути об'єктом правопорушення, яка створена органами ДФС (їх структурними підрозділами) самостійно за результатами здійснення аналітичної роботи або отримана органами ДФС (їх структурними підрозділами).

Перелік індикаторів ризику – документ, що об'єднує кілька альтернативних (тобто таких, що застосовуються не тільки при одночасному їх виконанні, а також окремо один від одного) індикаторів ризику, пов'язаних спільними областями ризику і заходами з мінімізації ризиків, а також містить індикатори ризику та інформацію щодо заходів, які необхідно вживати для запобігання або мінімізації ризиків (форми та обсяги митного контролю).

Позитивна історія профілю ризику – показник, який кількісно характеризує наявність у певний період фактів митного оформлення після спрацювання профілю ризику, які підтвердили відсутність порушень законодавства України з питань державної митної справи чи виявлення за результатами митного контролю невідповідностей, і враховується при визначенні ступеня ризику за профілем ризику (в бік зниження ступеня ризику), якщо такий показник передбачений профілем ризику.

Потенційний ризик – ризик, який не був виявлений, але умови для його виникнення існують.

Профіль ризику – опис будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збору, аналізу та систематизації інформації.

Рамковий профіль ризику – це профіль ризику, який передбачає наповнення профілю ризику під час його застосування.

Регіональний ризик-менеджмент – робота органів митного контролю з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів на основі застосування регіональних профілів

ризикі з урахуванням специфіки зовнішньоекономічної діяльності регіону – зони діяльності відповідного органу митного контролю.

Ризик – ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Регіональний профіль ризику – це профіль ризику, який наповнюється митницями і застосовується в кожній митниці у межах визначених нею значень індикаторів ризику.

Реєстр ризиків – це документ, в якому за результатами аналізу, виявлення та оцінки ризиків визначаються пріоритетні напрями реалізації заходів з управління ризиками.

Селективність профілю ризику – показник профілю ризику, який кількісно характеризує його вибіркову здатність (числове значення від 0 до 100, що показує відсоток митних оформлень, який профіль ризику дає можливість відбирати із загальної кількості митних оформлень).

Ступінь ризику – результат кількісної оцінки ризику.

Таргетер – посадова особа, уповноважена на здійснення таргетингу.

Таргетинг – спосіб аналізу та оцінки ризиків, відповідно до якого попередньо проаналізовані, в тому числі із застосуванням АСАУР, зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних органам ДФС (їх структурним підрозділам) джерел інформації.

Таргетинг-центр – уповноважений підрозділ або робоча група органу ДФС, основним завданням якого (якої) є здійснення таргетингу.

Управління ризиками – це робота митних органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів.

Фіскальні ризики – ризики, виявлення яких спрямоване на недопущення мінімізації сплати податків і зборів, митних та інших платежів під час здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Фоновий профіль ризику – це профіль ризику, який не передбачає формування переліку митних формальностей, визначених за результатами застосування таких профілів ризику.

Центральний профіль ризику – це профіль ризику, який наповнюється структурними підрозділами ДФС або органом ДФС, до компетенції якого належить проведення досліджень і експертної діяльності.

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. В якому міжнародному документі проголошено застосування управління ризиками в митній справі:

- а) Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур;
- б) Гармонізована система опису та кодування товарів;
- в) Митна конвенція про карнет А.Т.А. для тимчасового ввезення товарів;
- г) Міжнародний стандарт з управління якістю?

2. На основі якого міжнародного стандарту побудовано Компендіум ризик-менеджменту Всесвітньої митної організації:

- а) ISO 9000;
- б) ISO 32000;
- в) ISO 26000;
- г) ISO 31000?

3. Під ризиком у Митному кодексі України розуміють:

- а) ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- б) потенційне недотримання митного законодавства;
- в) кількісна величина митного виклику у вигляді визначеної оцінки або ймовірності реалізації діючої або потенційної митної загрози в зовнішньоекономічній діяльності, митних співвідношеннях і в галузі митної справи з погляду усвідомленої можливості виникнення митної шкоди;
- г) небезпека порушення законодавства України з питань державної митної справи.

4. Управління ризиками відповідно до Митного кодексу України – це:

- а) управління державною митною справою з урахуванням ризиків недотримання митного законодавства;
- б) систематична робота з розроблення та практичної реалізації заходів запобігання і мінімізації ризиків, методики оцінки ефективності їх застосування, а також контролю за застосуванням митних процедур, яка передбачає безперевне оновлення, аналіз і перегляд наявної у митних органах інформації;
- в) робота органів доходів і зборів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів;
- г) прийняття управлінських рішень щодо мінімізації митних ризиків.

5. Цілі застосування системи управління ризиками:

- а) боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил;
- б) забезпечення більш ефективного використання наявних у органів доходів і зборів ресурсів та зосередження їх уваги на окремих згрупованих об'єктах

аналізу ризику, щодо яких є потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або їх сукупності, а також у підвищенні ефективності митного контролю (областях ризику);

в) полегшення роботи посадових осіб митниць, які здійснюють митний контроль та митне оформлення;

г) ускладнення процедури митного оформлення для суб'єктів ЗЕД.

6. Аналіз ризиків відповідно до Митного кодексу України – це:

а) робота органів доходів і зборів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів;

б) систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи;

в) систематична робота з розроблення та практичної реалізації заходів запобігання і мінімізації ризиків, методики оцінки ефективності їх застосування, а також контролю за застосуванням митних процедур, яка передбачає безперервне оновлення, аналіз і перегляд наявної у митних органах інформації;

г) здійснення аналітичної роботи у напрямі виявлення та оцінки потенційних ризиків порушення митного законодавства.

7. До об'єктів аналізу ризику відповідно до Митного кодексу України не належить:

а) характеристики товарів, транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

б) характеристика суб'єктів, що беруть участь у зовнішньоекономічній операції;

в) характеристика посадової особи митниці, що здійснює митний контроль та митне оформлення;

г) характер зовнішньоекономічної операції.

8. Нефіскальні ризики (ризики безпеки) – це:

а) ризики, щодо яких в органах ДФС наявна інформація про порушення законодавства України з питань державної митної справи;

б) ризики, виявлення яких направлене на забезпечення в межах компетенції органів ДФС захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів;

в) ризики, виявлення яких спрямоване на недопущення мінімізації сплати податків і зборів, митних та інших платежів під час здійснення зовнішньоекономічних операцій;

г) ризики, які не були виявлені, але умови для їх виникнення існують.

9. Фіскальні ризики – це:

- а) ризики, щодо яких в органах ДФС наявна інформація про порушення законодавства України з питань державної митної справи;
- б) ризики, виявлення яких направлене на забезпечення в межах компетенції органів ДФС захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів;
- в) ризики, виявлення яких спрямоване на недопущення мінімізації сплати податків і зборів, митних та інших платежів під час здійснення зовнішньоекономічних операцій;
- г) ризики, які не були виявлені, але умови для їх виникнення існують.

10. Таргетинг – це:

- а) оцінка ризику шляхом аналізу (в тому числі з використанням інформаційних технологій) поданих документів у конкретному випадку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України з метою обрання форм та обсягу митного контролю, достатніх для забезпечення додержання вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- б) робота органів доходів і зборів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів;
- в) систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації та оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- г) спосіб аналізу та оцінки ризиків, відповідно до якого попередньо проаналізовані, в тому числі із застосуванням АСАУР, зовнішньоекономічні операції підлягають додатковій оцінці на предмет наявності ризиків із використанням доступних органам ДФС (їх структурним підрозділам) джерел інформації.

11. На яких рівнях здійснюється управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю:

- а) вищому, середньому, нижньому;
- б) стратегічному, тактичному, оперативному;
- в) загальнодержавному, регіональному, місцевому;
- г) управлінському, аналітичному, виконавському?

12. На якому рівні управління ризиками розробляється Реєстр ризиків:

- а) місцевому;
- б) тактичному;
- в) оперативному;
- г) стратегічному?

13. Які інструменти управління ризиками використовуються на тактичному рівні:

- а) Реєстр ризиків та критерії ризиків;
- б) індикатори та профілі ризику;
- в) аналітична інформація;
- г) інтуїція та досвід.

14. Функції митниць на оперативному рівні управління ризиками:

- а) застосування інструментів з управління ризиками у конкретних випадках здійснення митного контролю товарів, транспортних засобів, зокрема при здійсненні контролю із застосуванням СУР, для визначення форм та обсягів митного контролю;
- б) розробка заходів з управління ризиками відповідно до Реєстру ризиків;
- в) контроль із застосуванням СУР;
- г) визначення пріоритетних напрямів реалізації заходів з управління ризиками та затвердження Реєстру ризиків.

15. Контроль із застосуванням СУР може бути:

- а) автоматизованим, неавтоматизованим та комбінованим;
- б) електронним та документальним;
- в) центральним та регіональним;
- г) автоматичним, ручним і технічним.

16. До якого виду контролю із застосуванням СУР належить таргетинг:

- а) автоматизованого;
- б) неавтоматизованого;
- в) комбінованого;
- г) є особливим видом контролю?

17. Яким видам контролю із застосуванням СУР віддається перевага при розробленні заходів з управління ризиками:

- а) автоматизованому та неавтоматизованому;
- б) автоматизованому та комбінованому;
- в) неавтоматизованому та комбінованому;
- г) таргетингу?

18. Профіль ризику – це:

- а) документ, що містить інструменти управління ризиками;
- б) опис будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збору, аналізу та систематизації інформації;
- в) сукупність відомостей про області та індикатори ризику;
- г) сукупність відомостей про заходи для запобігання або мінімізації ризиків.

19. Залежно від необхідності наповнення значеннями індикаторів ризику застосовують такі профілі ризику:

- а) електронні та документальні;
- б) звичайні та рамкові;
- в) центральні та регіональні;
- г) фонові.

20. Залежно від способу наповнення індикаторами ризику розрізняють такі профілі ризику:

- а) електронні та документальні;
- б) звичайні та рамкові;
- в) центральні та регіональні;
- г) фонові.

21. Залежно від можливості автоматизації застосування профілі ризику поділяються на:

- а) електронні та документальні;
- б) звичайні та рамкові;
- в) центральні та регіональні;
- г) фонові.

22. Документальні профілі ризику використовуються при:

- а) автоматизованому контролю із застосуванням СУР;
- б) неавтоматизованому контролю із застосуванням СУР;
- в) комбінованому контролю із застосуванням СУР;
- г) таргетингу.

23. Чи належать профілі ризику до публічної інформації:

- а) так, ДФС оприлюднює профілі ризику на своєму офіційному сайті;
- б) частково, профілі ризику призначені для використання митними органами, але суб'єкти ЗЕД можуть ознайомитися із ними за запитом;
- в) ні, профілі ризику не призначені виключно для використання митними органами;
- г) ні, профілі ризику призначені для використання виключно митними органами і є документом для службового користування?

24. Яким документом вводяться в дію профілі ризику:

- а) наказом ДФС;
- б) розпорядженням Голови ДФС;
- в) рішенням Експертної комісії;
- г) постановою Кабінету Міністрів України?

25. В якому вигляді до митниць доводять електронні профілі ризику:

- а) лист ДФС;
- б) публікація на сайті ДФС;

- в) поновлення автоматизованої системи митного оформлення;
- г) правильної відповіді немає?

26. Назвіть особливості фонових профілів ризику:

- а) застосовуються для розширення області ризику та вжиття заходів оперативного реагування;
- б) застосовуються для контролю за ефективністю функціонування СУР;
- в) не передбачають формування переліку митних формальностей, визначених за результатами застосування таких профілів ризику;
- г) передбачають обов'язкове здійснення митного огляду за результатами їх спрацювання.

27. Орієнтування – це:

- а) документ, що містить інструменти управління ризиками;
- б) опис будь-якого набору ризиків, у тому числі визначених комбінацій індикаторів ризику, що є результатом збору, аналізу та систематизації інформації;
- в) інформація про осіб та/або транспортні засоби, за допомогою яких можуть бути вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, а також інформація про товари, що можуть бути об'єктом правопорушення, яка створена органами ДФС самостійно за результатами здійснення аналітичної роботи або отримана органами ДФС;
- г) критерії із заданими наперед параметрами, використання яких дає можливість здійснювати вибір об'єкта контролю, що становить ризик.

28. Джерелом інформації щодо орієнтувань є:

- а) спеціальне програмне забезпечення;
- б) відомості, отримані органом ДФС від інших органів ДФС, правоохоронних органів, інших органів державної влади, міжнародних організацій, митних та інших уповноважених органів іноземних держав, власні аналітичні напрацювання та інші джерела;
- в) зовнішні характеристики товарів, транспортних засобів, документів, осіб;
- г) розвідувальна інформація.

29. Перелік індикаторів ризику як документ об'єднує:

- а) орієнтування щодо окремого напрямку контролю;
- б) критерії щодо конкретного виду товару «ризик»;
- в) кілька альтернативних індикаторів ризику, пов'язаних спільними областями ризику, заходами з мінімізації ризиків;
- г) усю інформацію щодо конкретного випадку переміщення через митний кордон України.

30. Для чого в СУР застосовується випадковий відбір:

- а) для зменшення селективності окремих профілів ризику;
- б) для підвищення ефективності СУР;

- в) для тестування нових ПР;
- г) для підвищення селективності окремих профілів ризику?

31. Митна формальність з Переліку митних формальностей за результатами застосування СУР може не здійснюватись, якщо:

- а) виконання митної формальності неможливе (залежно від виду чи характеристики товару, наявності відповідних технічних засобів, можливості пред'явлення товару до митного контролю тощо);
- б) завдання згідно з повідомленням до митної формальності не були досягнуті під час виконання іншої митної формальності;
- в) переміщення не підпадає під винятки, визначені нормативно-правовими актами з питань державної митної справи;
- г) усі відповіді правильні.

32. У разі застосування таргетингу рішення про невиконання митної формальності може бути прийнято:

- а) таргетером;
- б) керівником центрального підрозділу ДФС з питань координації застосування СУР;
- в) керівником митниці, у зоні діяльності якої здійснюється митне оформлення;
- г) посадовою особою митниці, яка здійснює митне оформлення даного товару.

33. У пунктах пропуску через митний кордон України переважно здійснюються аналіз та оцінка ризиків на предмет наявності:

- а) фіскальних ризиків;
- б) ризиків безпеки;
- в) фіскальних та нефіскальних ризиків;
- г) ризиків зниження якості митного контролю.

34. У митницях призначення під час здійснення митного контролю та оформлення товарів, транспортних засобів здійснюються аналіз та оцінка ризиків на предмет наявності:

- а) фіскальних ризиків;
- б) фіскальних та нефіскальних ризиків;
- в) ризиків недоставки товарів до митниці призначення або їх підміни;
- г) ризиків зниження якості митного контролю.

35. Який підрозділ митниці забезпечує передавання зворотної інформації про застосування СУР з бази даних митниці ДФС до центральної бази даних ДФС:

- а) підрозділ митного оформлення;
- б) підрозділ організації митного контролю;
- в) підрозділ з питань митної статистики;
- г) підрозділ з питань ІТ?

36. Робота з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю правильності визначення митної вартості здійснюється, як правило, після:

- а) перевірки правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД та правильності визначення країни походження товарів;
- б) перевірки правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД;
- в) перевірки достовірності декларування;
- г) здійснення митного огляду.

37. Під час аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю правильності визначення митної вартості товарів посадова особа митниці не здійснює:

- а) перевірку наявності взаємозв'язку продавця та покупця;
- б) перевірку достовірності декларування витрат на транспортування до митного кордону України;
- в) вивчення характеристик товарів, які впливають на рівень їх митної вартості;
- г) митний огляд товарів.

38. Які джерела інформації використовують під час роботи з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю правильності визначення митної вартості:

- а) спеціалізовані галузеві видання;
- б) цінова інформація, отримана в рамках домовленостей, укладених між ДФС України та асоціаціями, спілками та іншими об'єднаннями імпортерів та виробників;
- в) телебачення, друковані ЗМІ;
- г) розпорядження керівництва ДФС?

39. Кіотська конвенція розглядає ризик як:

- а) можливість недоотримання належних до сплати митних платежів;
- б) імовірність настання події під час перетину митного кордону, що загрожує безпеці суспільства;
- в) потенційне недотримання митного законодавства;
- г) порушення митного законодавства країн-членів Всесвітньої митної організації.

40. Кількість визначених законодавством груп критеріїв ризику:

- а) чотири;
- б) п'ять;
- в) дві;
- г) сім.

41. До групи критеріїв ризику «Товари групи «ризик» належать товари:

- а) які звільняються від сплати податків і зборів відповідно до законодавства України;

- б) які мають значні об'єми переміщення і забезпечують надходження найбільших сум митних платежів;
- в) які декларуються походженням з країн, з якими Україною укладено угоди про вільну торгівлю;
- г) щодо яких нормативно-правовими актами встановлено місця їх переміщення через митний кордон України або місця їх митного оформлення.

42. До групи критеріїв ризику «Товари групи «прикриття» належать товари:

- а) щодо яких застосовуються низькі ставки мита, і товари, щодо яких застосовуються ставки мита менші від ставок мита, що застосовуються до товарів, які класифікуються в тій же товарній позиції та/або за своїми характеристиками і зовнішнім виглядом відносяться до них;
- б) які мають значні об'єми переміщення і забезпечують надходження найбільших сум митних платежів;
- в) які декларуються походженням з країн, з якими Україною укладено угоди про вільну торгівлю;
- г) всі відповіді правильні.

43. До групи критеріїв ризику «Країна походження товарів» не належать товари:

- а) об'єми ввезення яких за даними митної статистики України значно перевищують об'єми їх вивезення за даними митних статистик країн-контрагентів;
- б) які декларуються походженням з країн, з якими Україною укладено угоди про вільну торгівлю;
- в) щодо яких є інформація про відсутність виробництва або товари, виробництво яких нехарактерне для певної країни;
- г) правильної відповіді немає.

44. До групи критеріїв ризику «Контроль за митним оформленням» належать товари:

- а) які декларуються походженням з країн, з якими Україною укладені угоди про вільну торгівлю;
- б) об'єми ввезення яких за даними митної статистики України значно перевищують об'єми їх вивезення за даними митних статистик країн-контрагентів;
- в) заявлені в одній митній декларації, але доставлені в декількох автотранспортних засобах, вагонах або контейнерах (за винятком наливних, насипних вантажів, товарів, що перевозяться залізничним транспортом у відкритому рухомому складі);
- г) які мають значні обсяги переміщення і забезпечують надходження найбільших сум митних платежів.

45. До якої групи критеріїв ризику належить критерій «Кількість транспортних засобів, оформлених співробітниками пункту пропуску, митного поста, митниці, які здійснюють митний контроль й митне оформлення, перевищує пропускну спроможність даного поста, митниці»:

- а) група А – товари групи «ризик»;
- б) група Б – товари групи «прикриття»;
- в) група Г – контроль за митним оформленням;
- г) група Е – особливості зовнішньоекономічної угоди.

46. Критерії групи ризику «Митна вартість товарів»:

- а) у поданих декларантами документах містяться неповні та/або суперечливі відомості, які викликають сумніви в їх достовірності;
- б) різниця між брутто і нетто вагою товарів, що перевозяться, відмінна від загальноприйнятої (для конкретних товарів);
- в) заявлена митна вартість товарів значно відрізняється від ціни ідентичних чи подібних (аналогічних) товарів при їх увезенні на митну територію України;
- г) товари, які мають значні обсяги переміщення і забезпечують надходження найбільших сум митних платежів.

47. Група ризику «Митні платежі» представлена критерієм ризику:

- а) податки і збори, що підлягають сплаті, у розрахунку на одиницю товару (ваги, кількості тощо), менші визначеної (розрахункової) величини для цього товару;
- б) заявлена митна вартість товарів значно відрізняється від ціни ідентичних чи подібних (аналогічних) товарів при їх увезенні на митну територію України;
- в) заявлена фактурна та, відповідно, митна вартість товарів значно завищена під час їх вивезення за межі митної території України;
- г) дроблення партії товарів – декларування однієї партії товарів у декількох митних деклараціях.

48. До критеріїв ризику групи «Особливості зовнішньоекономічної угоди» не належать:

- а) товари переміщуються через митний кордон України за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), відмінними від договорів купівлі-продажу;
- б) товари переміщуються за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), в яких не наведено суттєвих умов угоди (наприклад, не визначено предмет договору, немає переліку товарів і його кількості, ціни за одиницю товару тощо);
- в) зовнішньоекономічним договором (контрактом) передбачено здійснення платежів через банки, які розташовані в офшорних зонах або мають ненадійну репутацію;
- г) дроблення партії товарів – декларування однієї партії товарів у декількох митних деклараціях.

49. Кольорова індикація митних ризиків за результатами застосування АСАУР містить такі кольори:

- а) жовтий, червоний, фіолетовий;
- б) зелений, жовтий, червоний;
- в) зелений, жовтий, блакитний;
- г) чорний, білий, сірий.

50. В яких випадках підприємство, що здійснює ЗЕД, має право знати причини та підстави застосування до переміщуваних ним товарів, транспортних засобів відповідних форм митного контролю, визначених унаслідок застосування СУР:

- а) у всіх випадках спрацювання СУР;
- б) якщо товари та транспортні засоби, що переміщуються підприємством через митний кордон України, у 25 і більше відсотках випадків такого переміщення протягом року піддавалися митному контролю внаслідок застосування системи управління ризиками, що спричинило затримку митного оформлення понад 4 робочі години;
- в) якщо товари та транспортні засоби, що переміщуються підприємством через митний кордон України, у 25 і більше відсотках випадків такого переміщення протягом року піддавалися митному контролю внаслідок застосування системи управління ризиками, що спричинило затримку митного оформлення понад 4 робочі години, і при цьому фактів порушення митних правил виявлено не було;
- г) законодавством не передбачено таких випадків, оскільки застосування СУР є службовою інформацією органів доходів і зборів?

Групи критеріїв ризику

Група критеріїв ризику «А» – товари групи «ризик»

- А1. Товари, які мають значні обсяги переміщення і забезпечують надходження найбільших сум митних платежів.
- А2. Товари, щодо яких застосовуються високі адвалерні ставки ввізних мит.
- А3. Товари, щодо яких застосовуються комбіновані або специфічні ставки ввізних мит.
- А4. Товари, обсяги ввезення яких за даними митної статистики України значно менші обсягів їх вивезення за даними митних статистик країн-контрагентів.
- А5. Товари, які підлягають сертифікації, санітарному, ветеринарному, радіаційному та іншим видам контролю або іншим обмеженням на здійснення зовнішньоекономічних операцій із ними.

Група критеріїв ризику «Б» – товари групи «прикриття»

- Б1. Товари, щодо яких застосовуються низькі ставки мита, і товари, щодо яких застосовуються ставки мита менші від ставок мита, що застосовуються до товарів, які класифікуються в тій самій товарній позиції та/або за своїми характеристиками і зовнішнім виглядом належать до них.
- Б2. Товари, які звільняються від сплати податків і зборів відповідно до законодавства України.
- Б3. Товари, обсяги ввезення яких за даними митної статистики України значно перевищують об'єми їх вивезення за даними митних статистик країн-контрагентів.

Група критеріїв ризику «В» – країна походження товарів

- В1. Товари, які декларуються походженням із країн, з якими Україною укладено угоди про вільну торгівлю.
- В2. Товари, щодо яких є інформація про відсутність виробництва або товари, виробництво яких нехарактерне для певної країни.

Група критеріїв ризику «Г» – контроль за митним оформленням

- Г1. Товари, заявлені в одній ВМД, але доставлені в декількох автотранспортних засобах, вагонах або контейнерах (за винятком наливних, насипних вантажів, товарів, що перевозяться залізничним транспортом у відкритому рухомому складі).
- Г2. Дроблення партії товарів – декларування однієї партії товарів у декількох ВМД.
- Г3. Товари, щодо яких нормативно-правовими актами встановлено місця їх переміщення через митний кордон України або місця їх митного оформлення.

Г4. Пред'явлення товарів для митного оформлення в митний орган, відмінний від митного органу призначення, зазначеного в документі контролю за доставкою товарів або книжці МДП.

Г5. Різниця між брутто і нетто вагою товарів, що перевозяться, відмінна від загальноприйнятої (для конкретних товарів).

Г6. Відмінне від установлених норм завантаження транспортного засобу.

Г7. Вага одиниці товару не характерна для даного товару або ідентичних чи подібних (аналогічних) товарів.

Г8. В одному транспортному засобі та/або в одному пакувальному місці одночасно перевозяться товари, деякі з яких належать до товарів групи «ризик», а інші – до товарів групи «прикриття», за переваги товарів групи «прикриття».

Г9. В одному транспортному засобі одночасно перевозяться товари з різними вимогами до умов їх перевезення.

Г10. У наданих декларантом документах містяться неповні та/або суперечливі відомості, які викликають сумніви в їх достовірності.

Г11. Відсутність відмітки прикордонного пункту пропуску в представлених товаротransпортних та інших товаросупровідних документах.

Г12. Декларування товарів, зарахованих нормативно-правовими актами Держмитслужби України до товарів груп «ризик» або «прикриття».

Г13. Кількість транспортних засобів, оформлених співробітниками пункту пропуску, митного поста, митниці, які здійснюють митний контроль й митне оформлення, перевищує пропускну спроможність даного поста, митниці.

Г14. Одержувачами або відправниками товарів є особи, які притягувалися до адміністративної відповідальності за ст. 329 – 354 Митного кодексу України і проходили у справах про порушення митних правил, постанови за якими не виконані.

Г15. Відсутність облікової картки учасника зовнішньоекономічної діяльності в одержувача/відправника товару.

Г16. Оформлення вантажу «спеціальна технічна та конструкторська документація» у митному режимі експорту.

Група критеріїв ризику «Г» – митна вартість товарів

Г1. Заявлена митна вартість товарів значно відрізняється від ціни ідентичних чи подібних (аналогічних) товарів під час їх увезення на митну територію України.

Г2. Заявлена фактурна та, відповідно, митна вартість товарів значно завищена під час їх вивезення за межі митної території України.

Група критеріїв ризику «Д» – митні платежі

Д1. Податки і збори, що підлягають сплаті, у розрахунку на одиницю товару (ваги, кількості тощо), менші визначеної (розрахункової) величини для цього товару.

Група критеріїв ризику «Е» – особливості зовнішньоекономічної угоди

Е1. Товари переміщуються через митний кордон України за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), відмінними від договорів купівлі-продажу.

Е2. Товари переміщуються за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), в яких не наведено суттєвих умов угоди (наприклад, не визначено предмет договору, немає переліку товарів і їх кількості, ціни за одиницю товару тощо).

Е3. Сторони зовнішньоекономічного договору (контракту) взаємозалежні.

Е4. Одна зі сторін зовнішньоекономічного договору зареєстрована в офшорній зоні.

Е5. Одна зі сторін зовнішньоекономічного договору (контракту) має особливий статус, наприклад є дилером, дистриб'ютором тощо.

Е6. Учасники зовнішньоекономічного договору (контракту) мають ознаки «фірм-одноденок».

Е7. Учасники зовнішньоекономічного договору (контракту) – особи (організації), стосовно яких наявна інформація про протиправну діяльність цих осіб (організацій), їх засновників, фактичних власників тощо, отримана від правоохоронних, податкових або інших компетентних органів України та іноземних держав, а також від міжнародних організацій.

Е8. Невідповідність країни-контрагента і валюти розрахунку, передбачених зовнішньоекономічним договором, або оплата за товар за зовнішньоторговою угодою здійснюється у валюті України, цінними паперами або шляхом клірингових розрахунків.

Е9. Зовнішньоекономічним договором (контрактом) передбачено здійснення платежів через банки, які розташовані в офшорних зонах або мають ненадійну репутацію.

Е10. Зовнішньоекономічні договори (контракти), якими не передбачено розрахунки або передбачено взаємообмін товарами, договори фінансового лізингу (оренди), поставки товарів як внесок до статутного фонду тощо.

**Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені
за результатами застосування системи управління ризиками**

Код МФ	Назва
1	2
Перевірка документів і відомостей	
101-1	Витребування оригіналів документів, зазначених у митній декларації, або засвідчених в установленому порядку їх копій, якщо законодавством не передбачено подання оригіналів
102-1	Перевірка відповідності відомостей, які містяться в українській митній декларації, відомостям, що містяться у паперовому примірнику (електронній копії) митної декларації суміжної сторони (книжці МДП)
103-1	Перевірка поданих товаросупровідних і товаротранспортних документів (у тому числі наданих на вимогу митного органу) та/або відомостей про них на предмет розбіжностей у відомостях, що зазначені у цих документах, митній декларації чи документах, що її заміщують, їх електронних копіях, розміщених в ЄАІС Держмитслужби
104-1	Розгляд питання про доцільність затребування з підприємств-виробників, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та громадян наявної у них техніко-технологічної документації про склад, фізико-хімічні властивості товарів, інформації про основні технологічні стадії їх виробництва та призначення (після завершення митного оформлення)
105-2	Контроль правильності визначення митної вартості товарів
106-2	Витребування документів, які підтверджують митну вартість товарів
107-3	Контроль правильності класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД
108-3	Витребування документів, які підтверджують коди товарів згідно з УКТ ЗЕД
109-4	Перевірка правильності визначення країни походження товарів
110-4	Витребування документів, які підтверджують країну походження товару
111-5	Перевірка правильності справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати
112-5	Витребування документів, необхідних для підтвердження права на звільнення (умовне звільнення) від оподаткування митними платежами
113-6	Перевірка дотримання встановлених до задекларованих товарів заходів нетарифного регулювання
114-6	Перевірка дотримання встановлених до задекларованих товарів заходів державного експортного контролю
115-7	Перевірка наявності задекларованих товарів у реєстрі товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності
116-8	Перевірка необхідності застосування до задекларованих товарів державного контролю продукції
Митний огляд	
201-1	Проведення ідентифікаційного митного огляду – без розкриття пакувальних місць і без обстеження транспортного засобу
202-1	Проведення часткового митного огляду – з розкриттям до 20 % пакувальних місць і вибіркоvim обстеженням транспортного засобу, з метою перевірки відповідності кількості та опису товарів і транспортних засобів даним, зазначеним у митній декларації

1	2
203-1	Проведення повного митного огляду – з розкриттям до 100 % пакувальних місць та поглибленим обстеженням транспортного засобу з метою перевірки відповідності кількості та опису товарів і транспортних засобів даним, зазначеним у митній декларації
204-1	Проведення митного огляду з метою перевірки відповідності номера і типу контейнера даним, зазначеним у митній декларації
205-1	Проведення митного огляду з метою перевірки відповідності відомостей, зазначених на упаковці, маркуванні товару, відомостям, зазначеним у митній декларації та інших документах, поданих до митного оформлення
206-7	Проведення митного огляду з метою перевірки дотримання прав інтелектуальної власності
207-8	Проведення митного огляду з метою обстеження зразків нехарчової продукції, що ввозиться на митну територію України для вільного обігу під час здійснення державного контролю продукції
208-1	Проведення митного огляду ручної поклажі, багажу
209-1	Ініціювання проведення особистого огляду
210-1	Проведення митного огляду транспортного засобу
Облік товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України (резервна позиція)	
301-1	Резервна позиція
302-1	Резервна позиція
Усне опитування громадян і посадових осіб підприємств	
401-1	Усне опитування громадян і посадових осіб підприємств
402-1	Резервна позиція
Огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де перебувають товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи	
501-1	Ініціювання проведення огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів (після завершення митного оформлення)
502-1	Ініціювання проведення огляду територій та приміщень вільних митних зон (після завершення митного оформлення)
503-1	Ініціювання проведення огляду територій та приміщень магазинів безмитної торгівлі (після завершення митного оформлення)
504-1	Ініціювання проведення огляду територій та приміщень інших місць, де перебувають товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи (після завершення митного оформлення)
Перевірка обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем	
601-1	Ініціювання проведення перевірки обліку товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем (після завершення митного оформлення)

1	2
602-1	Резервна позиція
Проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, в тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів	
701-5	Розгляд питання про доцільність проведення документальної (виїзної чи невиїзної) перевірки дотримання законодавства України з питань державної митної справи щодо правильності визначення бази оподаткування, своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів (після завершення митного оформлення)
702-5	Розгляд питання про доцільність проведення документальної (виїзної чи невиїзної) перевірки дотримання законодавства України з питань державної митної справи щодо обґрунтованості та законності надання (отримання) пільг і звільнення від оподаткування (після завершення митного оформлення)
703-3	Розгляд питання про доцільність проведення документальної (виїзної чи невиїзної) перевірки дотримання законодавства України з питань державної митної справи щодо правильності класифікації згідно з УКТ ЗЕД товарів, щодо яких проведено митне оформлення (після завершення митного оформлення)
704-1	Розгляд питання про доцільність проведення документальної (виїзної чи невиїзної) перевірки дотримання законодавства України з питань державної митної справи щодо відповідності фактичного використання переміщених через митний кордон України товарів заявленій меті такого переміщення та/або відповідності фінансових і бухгалтерських та інших документів підприємства, що перевіряються, інформації, зазначеній у митній декларації, декларації митної вартості, за якими проведено митне оформлення товарів у відповідному митному режимі (після завершення митного оформлення)
705-1	Розгляд питання про доцільність проведення документальної (виїзної чи невиїзної) перевірки дотримання законодавства України з питань державної митної справи щодо законності переміщення товарів через митний кордон України (після завершення митного оформлення)
706-2	Розгляд питання про доцільність проведення перевірки правильності визначення митної вартості товарів після завершення їх митного контролю та митного оформлення
Направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу	
801-1	Направлення службової записки до підрозділу з боротьби з порушеннями митних правил із метою розгляду питання щодо направлення запиту до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу (після завершення митного оформлення)
802-4	Направлення службової записки до підрозділу з контролю правильності визначення країни походження товарів із метою розгляду питання щодо направлення до компетентного органу, що видав документ про походження, або до компетентних організацій країни, зазначеної як країна походження товару, запиту про проведення перевірки документів про походження товару чи надання додаткових відомостей (після завершення митного оформлення)
Інші митні формальності, передбачені Митним кодексом України	
901-1	Застосування технічних засобів митного контролю

1	2
902-1	Застосування ваговимірювальних пристроїв
903-1	Застосування оглядової рентгенотелевізійної техніки
904-1	Використання службових собак
905-3	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД
906-2	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для перевірки задекларованої митної вартості товарів
907-4	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для встановлення країни походження товарів
908-1	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для встановлення належності товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин
909-1	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для встановлення належності товарів до предметів, що мають художню, історичну чи археологічну цінність
910-7	Взяття проб (зразків) товарів для проведення досліджень (аналізу, експертизи) з метою встановлення характеристик, визначальних для встановлення належності товарів до таких, що виготовлені з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону
911-1	Забезпечення ідентифікації товарів та/або транспортних засобів шляхом здійснення цифрової фотозйомки
912-1	Забезпечення ідентифікації товарів, транспортних засобів комерційного призначення шляхом накладення митних забезпечень
913-1	Забезпечення ідентифікації товарів, транспортних засобів комерційного призначення шляхом нанесення цифрового, літерного чи іншого маркування, ідентифікаційних знаків
914-1	Забезпечення ідентифікації товарів, транспортних засобів комерційного призначення шляхом проставляння штампів
915-1	Перевірка на предмет пошкодження або втрати митних забезпечень чи інших засобів ідентифікації, накладених на товари, транспортні засоби, чи наявності інших видимих ознак можливого несанкціонованого доступу до товарів, що перебувають під митним контролем
916-7	Призупинення митного оформлення товарів у разі виявлення ознак порушення прав інтелектуальної власності
917-8	Призупинення митного оформлення відповідно до Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції»
918-9	Припинення попереднього документального контролю в пунктах пропуску та залучення посадових осіб відповідних державних органів для проведення видів контролю, зазначених у ч. 1 ст. 319 Митного кодексу України

Класифікатор ініціаторів проведення митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками

Код ініціатора	Назва
11	Посадова особа митного органу, яка здійснює митний контроль та митне оформлення
12	Керівництво підрозділу митного оформлення митного органу
13	Керівництво митного поста
21	Підрозділ боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил митного органу
22	Підрозділ з питань організації проведення перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності митного органу
24	Підрозділ митних платежів митного органу
25	Підрозділ/посадова особа з питань захисту прав інтелектуальної власності митного органу
26	Підрозділ боротьби з незаконним переміщенням наркотиків та зброї митного органу
27	Група аналізу попередньої інформації митного органу
28	Інший підрозділ митного органу
31	Структурний підрозділ Держмитслужби України
32	Центральний підрозділ з питань координації застосування системи управління ризиками
33	Спеціалізований митний орган з експертного забезпечення
34	Інший спеціалізований митний орган
35	Комісія для проведення службового розслідування/службової перевірки чи група, визначена Держмитслужбою України для виконання оперативних завдань
41	Керівник митного органу за письмовим повідомленням органу Служби безпеки України
42	Керівник митного органу за письмовим повідомленням органу Державної податкової служби України
43	Керівник митного органу за письмовим повідомленням органу Міністерства внутрішніх справ України
44	Керівник митного органу за письмовим повідомленням органу Прокуратури України
45	Керівник митного органу за письмовим повідомленням органу Державної прикордонної служби України
46	Керівник митного органу за повідомленням в установленому порядку іншого державного органу України, що здійснює контроль за переміщенням через митний кордон окремих видів товарів

Класифікатор результатів виконання митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками

Код результату виконання МФ	Назва
1	2
Для МФ будь-якого напрямку контролю	
00-01	МФ не здійснено. Виконання МФ неможливе
00-02	МФ не здійснено. Виконання МФ недоцільне
00-03	МФ не здійснено. Вказівки щодо виконання МФ суперечать вимогам інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи

1	2
00-04	МФ не здійснено. Умови щодо можливого невиконання МФ визначені іншими нормативно-правовими актами з питань державної митної справи
10-01	МФ здійснено. Направлено запит до спеціалізованого підрозділу
10-02	МФ здійснено з урахуванням раніше прийнятого рішення/висновку
10-03	МФ здійснено. Відібрано зразки
10-04	МФ здійснено. Забезпечено ідентифікацію товарів та/або транспортних засобів
10-05	МФ здійснено. Недостатньо інформації для прийняття рішення. Ініційовано митний огляд
20-01	МФ здійснено. Порухень не виявлено, однак за результатами виявлених невідповідностей внесено зміни до митної декларації до моменту завершення митного оформлення, відповідно до ч. 2 ст. 269 Митного кодексу України
Для МФ у напрямі ідентифікації товарів і транспортних засобів	
11-01	МФ здійснено. Невідповідностей/порушень не виявлено
21-01	МФ здійснено. Кількість/вага товару не відповідає заявленій
21-02	МФ здійснено. Опис товару не відповідає заявленому
21-03	МФ здійснено. Кількість та опис товару не відповідають заявленим
21-04	МФ здійснено. Виявлено незадекларовані товари
21-05	МФ здійснено. Виявлено пошкодження пломб/інших знаків ідентифікації та/або видимі ознаки можливого несанкціонованого доступу до товарів
21-06	МФ здійснено. Виявлено розбіжності в документах за кількісними/ваговими показниками
21-07	МФ здійснено. Виявлено розбіжності в документах за вартісними показниками
21-08	МФ здійснено. Виявлено розбіжності в документах щодо даних про товар на рівні товарної позиції
21-09	МФ здійснено. Виявлено розбіжності в документах щодо даних про походження товару
21-10	МФ здійснено. Виявлено розбіжності в документах за кількома показниками, позначеними кодами 21-06 – 21-09
21-11	МФ здійснено. Встановлено належність товарів до предметів, що мають художню, історичну чи археологічну цінність, не відповідають заявленим, за результатами досліджень (аналізів, експертизи)
21-12	МФ здійснено. Встановлено належність товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин, за результатами досліджень (аналізів, експертизи)
Для МФ у напрямі контролю правильності визначення митної вартості товарів	
12-01	МФ здійснено. Митну вартість визнано на підставі поданих документів
12-02	МФ здійснено. Митну вартість визнано після подання додаткових документів
22-01	МФ здійснено. Митну вартість скориговано
Для МФ у напрямі контролю правильності класифікації товарів	
13-01	МФ здійснено. Код і опис товару підтверджено на підставі поданих документів
13-02	МФ здійснено. Код і опис товару підтверджено після подання додаткових документів
13-03	МФ здійснено. Код і опис товару підтверджено з урахуванням наданого попереднього рішення про класифікацію товару згідно з УКТ ЗЕД

1	2
23-01	МФ здійснено. Код товару скориговано
Для МФ у напрямі контролю правильності визначення країни походження товарів	
14-01	МФ здійснено. Дані про походження товару підтверджено на підставі поданих документів
14-02	МФ здійснено. Дані про походження товару підтверджено після подання додаткових документів
14-03	МФ здійснено. Дані про походження товару підтверджено з урахуванням наданого попереднього рішення про визначення країни походження товару
24-01	МФ здійснено. Дані про походження товару не підтверджено
Для МФ у напрямі контролю правильності нарахування податків, зборів (обов'язкових платежів) та інших платежів	
15-01	МФ здійснено. Правильність нарахування митних платежів підтверджено на підставі поданих документів
15-02	МФ здійснено. Правильність нарахування митних платежів підтверджено після подання додаткових документів
25-01	МФ здійснено. Правильність нарахування митних платежів не підтверджено
Для МФ у напрямі контролю дотримання встановлених до задекларованих товарів заходів нетарифного регулювання	
16-01	МФ здійснено. Дотримання заходів нетарифного регулювання підтверджено на підставі поданих документів
16-02	МФ здійснено. Дотримання заходів нетарифного регулювання підтверджено після подання додаткових документів
16-03	МФ здійснено. Товар не підпадає під встановлені заходи нетарифного регулювання
26-01	МФ здійснено. Дотримання заходів нетарифного регулювання не підтверджено
Для МФ у напрямі контролю переміщення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності	
17-01	МФ здійснено. Задекларованих товарів немає у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності або немає підстав для застосування митними органами дій за власною ініціативою згідно ст. 400 Митного кодексу України
17-02	МФ здійснено. Суб'єкт є офіційним імпортером/експортером товару
17-03	МФ здійснено. Порушень прав інтелектуальної власності не виявлено
27-01	МФ здійснено. Виявлено порушення прав інтелектуальної власності
Для МФ у напрямі здійснення державного контролю продукції	
18-01	МФ здійснено. Задекларовані товари не підлягають державному контролю продукції
18-02	МФ здійснено. Порушень законодавства про державний контроль продукції не виявлено
28-01	МФ здійснено. Виявлено порушення законодавства про державний контроль продукції

Класифікатор причин незавершення митного оформлення

Код причини	Назва
1	2
0101	Помилки в митній декларації
0102	Не подано всіх необхідних документи

1	2
0103	Відсутність коштів передоплати, необхідних для сплати належних митних платежів
0104	Відсутність дозволу/заборона здійснення певної операції
0105	Затримки у зв'язку з потребою проведення додаткової перевірки
0106	Отримано звернення підприємства-суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності з метою оформлення тимчасової декларації
0107	Отримано звернення підприємства-суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності у зв'язку з відмовою від комерційної операції
0108	Отримано звернення підприємства-суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності у зв'язку з пошкодженням/втратою вантажу, документів
0201	Прийняття митним органом рішення про коригування митної вартості товарів
0205	Складено протокол про порушення митних правил у зв'язку з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані щодо вартості товарів
0301	Прийняття митним органом рішення про визначення коду товару (відмінного від задекларованого) не привело до збільшення митних платежів чи застосування нетарифних заходів регулювання
0302	Прийняття митним органом рішення про визначення коду товару (відмінного від задекларованого) призвело до збільшення митних платежів
0303	Прийняття митним органом рішення про визначення коду товару (відмінного від задекларованого) призвело до застосування нетарифних заходів регулювання
0402	Виявлено невідповідність кількості товарів заявленим даним
0404	Складено протокол про порушення митних правил у зв'язку з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані щодо кількості товарів
0501	Виявлено невідповідність опису товарів заявленим даним, що не привело до збільшення митних платежів чи застосування нетарифних заходів регулювання
0502	Виявлено невідповідність опису товарів заявленим даним, що призвело до збільшення митних платежів
0503	Виявлено невідповідність опису товарів заявленим даним, що призвело до застосування нетарифних заходів регулювання
0504	Складено протокол про порушення митних правил у зв'язку з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві дані щодо опису товарів
0602	Виявлено недекларування товарів, крім товарів, заявлених до митного оформлення
0701	Визначення країни походження (відмінної від задекларованої) не привело до збільшення митних платежів чи застосування нетарифних заходів регулювання
0702	Визначення країни походження (відмінної від задекларованої) привело до збільшення митних платежів
0703	Визначення країни походження (відмінної від задекларованої) привело до застосування нетарифних заходів регулювання

1	2
0704	Складено протокол про порушення митних правил у зв'язку з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані щодо походження товарів
0801	Виявлено незаконне переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин
0802	Виявлено незаконне переміщення зброї та боєприпасів
0803	Виявлено незаконне переміщення отруйних, радіоактивних або вибухових речовин
0804	Виявлено незаконне переміщення історичних і культурних цінностей
0901	Прийняття митним органом рішення про призупинення митного оформлення товару, що містить об'єкт права інтелектуальної власності
0902	Прийняття митним органом рішення про призупинення митного оформлення нехарчової продукції за результатами державного контролю
1001	Виявлено неправдиві дані, що підтверджують проведення інших видів контролю уповноваженими державними органами
1101	Виявлено неправдиві дані про підстави надання пільг зі сплати митних платежів (крім пов'язаних з походженням товару)
1201	Виявлено неправдиві дані про документи вповноважених органів на окремі товари, щодо переміщення яких через митний кордон України встановлено нетарифні заходи регулювання
1301	Складено протокол про порушення митних правил (крім причин незавершення митного оформлення, позначених кодами 0101–1201)

ПАСПОРТ ЕЛЕКТРОННОГО ПРОФІЛЮ РИЗИКУ

**ЕКСПЕРТНА КОМІСІЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯ
СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ
ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ**

Дата затвердження
профілю ризику (ПР):
xx.xx.xxxx

СУР

ПР діє з: Редакція ПР
xx.xx.xxxx діє з:
xx.xx.xxxx

Дата затвердження
редакції ПР:

ПР діє до:

Профіль ризику № Г/01/2016/xxxxx-xx		
Назва ПР: Контроль безпеки нехарчової продукції		
Вид ПР: звичайний		
Спосіб наповнення ПР: центральний		
Модуль АСАУР, до якого імплементується ПР: модуль АСАУР при митному оформленні митної декларації (у тому числі електронної митної декларації) чи іншого документа, який відповідно до законодавства її замінює та вноситься до автоматизованої системи митного оформлення		
Області ризику:	101 Імпорт	
Індикатори ризику:	Назва індикатора 1: Тип МД (гр. 1 МД)	Значення індикатора 1: ІМ 40 АА, ІМ 40 ДЕ
	Назва індикатора 2: Код товару (гр. 33 МД)	= згідно з полем «Код товару» у додатку 1
	Назва індикатора 3: Код країни виробництва або походження (поле «Країна виробника в електронному інвойсі або гр. 34 в МД»)	= згідно з полем «Країна виробництва» у додатку 1
	Назва індикатора 4: Ключові слова для пошуку у гр. 31 МД	= згідно з полем «Ключові слова за товаром (не менше 4 символів)» у додатку 1
	Назва індикатора 5: Особливості переміщення товарів (гр. 37 МД)	≠ згідно з додатком 2
Оцінка ступеня ризику. Опис алгоритму обчислення. Інструктивні повідомлення до митних формальностей:		
Профіль ризику спрацьовує, якщо до оформлення подається товар, який є у переліку в додатку 1 та за сукупністю індикаторів 2–5.		
Алгоритм обчислення:		
Якщо (індикатор 1 = ІМ 40 АА або ІМ 40 ДЕ) та (індикатор 2 = згідно з полем «Код товару» у додатку 1) та (індикатор 3 = згідно з полем «Країна виробництва» у додатку 1) та (індикатор 4 містить слова (хоча б одне зі слів, зазначених через кому) згідно з полем «Ключові слова за товаром (не менше 4 символів)» у додатку 1), та (індикатор 5 ≠ згідно додатку 2), то: СР = 60.		
Повідомлення для інспектора: «Товар № __. Необхідно перевірити товар на предмет необхідності застосування до нього заходів контролю нехарчової продукції. (Повідомлення згідно з полем «Повідомлення для інспектора» у додатку 1)».		

Форми та обсяг контролю:			
код і назва митної формальності:		вид митної формальності:	поріг ступеня ризику:
116-8	Перевірка необхідності застосування до задекларованих товарів державного контролю продукції	Обов'язкова	60
207-8	Проведення митного огляду з метою обстеження зразків нехарчової продукції, що ввозиться на митну територію України для вільного обігу під час здійснення державного контролю продукції	Обов'язкова за умови	60
Максимальне значення негативної історії ПР: 15. Максимальне значення позитивної історії ПР: 10. Причини незавершення митного оформлення, які враховуються в розрахунку негативної історії ПР:			
код і назва причини:		коефіцієнт значущості:	
0503	Виявлено невідповідність опису товарів заявленим даним, що призвело до застосування нетарифних заходів регулювання	1	

Контактна особа за ПР: головний державний інспектор відділу розробки профілів ризику управління профілювання митних ризиків Департаменту таргетингу та управління митними ризиками ДФС Петренко Петро Петрович

Телефон: (044) xxx-xx-xx

Факс: (044) xxx-xx-xx

Особиста поштова скринька: xxxxxx@xxxx.xxx

Відповідальний за наповнення ПР підрозділ: –

Періодичність наповнення/оновлення ПР: –

Департамент адміністрування
митних платежів _____

І. І. Іваненко

(підпис)

Відповідальний за контроль ефективності ПР підрозділ: Департамент адміністрування митних платежів

Періодичність здійснення контролю ефективності ПР: щоквартально

Строк здійснення контролю ефективності ПР: xx.xx.xxxx

Департамент адміністрування
митних платежів _____

С. С. Сидоренко

(підпис)

Посадова особа, яка розробила ПР:

Головний державний інспектор відділу
розробки профілів ризику управління
профілювання митних ризиків
Департаменту таргетингу та
управління митними ризиками ДФС _____

П. П. Петренко

(підпис)

Департаменту таргетингу

та управління митними ризиками ДФС _____

С. С. Сидоренко

(підпис)

Аналітична довідка до профілю ризику

« _____ »
(назва профілю ризику)

Опис профілю ризику:
Опис ризику. Зміст проблеми: _____ _____ _____ _____
Документи/підстави розроблення профілю ризику: _____ _____ _____ _____
Суперечності. Причини виникнення ризику: _____ _____ _____ _____
Оцінка наслідків ризику: _____ _____ _____ _____
Пропоновані заходи мінімізації ризику: _____ _____ _____ _____

Посадова особа, яка підготувала аналітичну довідку:

(посада)

(підпис)

(ПІБ)

Керівник підрозділу

(посада)

(підпис)

(ПІБ)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Дніпропетровської
митниці ДФС

_____ І. І. Іваненко

«_____» _____ 2017 р.

ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ

головного державного інспектора відділу з управління ризиками
Дніпропетровської митниці ДФС

1. Загальні положення

1.1. Головний державний інспектор відділу з управління ризиками Дніпропетровської митниці ДФС (далі – Відділ) здійснює реалізацію державної політики у сфері державної митної справи України, зокрема, у сфері захисту економічних інтересів держави, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил.

1.2. Головний державний інспектор Відділу призначається на посаду та звільняється з посади в порядку, встановленому Державною фіскальною службою України (далі – ДФС).

1.3. Головний державний інспектор Відділу безпосередньо підпорядковується начальнику Відділу або особі, яка виконує його обов'язки.

1.4. На посаду головного державного інспектора Відділу призначається особа, яка має вищу освіту не нижче бакалавра, молодшого бакалавра, за фахом фінансово-економічного, юридичного чи технічного спрямування, вільно володіє державною мовою.

1.5. У своїй діяльності головний державний інспектор Відділу керується Конституцією України, Митним кодексом України, Податковим кодексом України, іншими законами України, указами та розпорядженнями Президента України, постановами та розпорядженнями Верховної Ради України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, розпорядчими документами ДФС, Дніпропетровської митниці ДФС (далі – Митниця) та іншими актами законодавства України, Положенням про Відділ, а також цією посадовою інструкцією.

1.6. Головний державний інспектор Відділу повинен знати та вміти застосовувати:

1.6.1. законодавчі та нормативно-правові акти з питань митної справи, міжнародного митного співробітництва;

1.6.2. основи державного управління та права;

1.6.3. інструкцію з діловодства;

1.6.4. правила ділового етикету;

1.6.5. правила та норми охорони праці та протипожежного захисту;

1.6.6. основні принципи роботи на комп'ютері та відповідні програмні засоби.

1.7. На період тимчасової відсутності (відпустки, відрядження тощо) головного державного інспектора Відділу його обов'язки за дорученням керівництва виконує інший головний державний інспектор Відділу.

1.8. У разі тимчасової відсутності начальника Відділу головний державний інспектор на підставі наказу Митниці виконує його обов'язки.

2. Завдання та обов'язки

Головний державний інспектор Відділу:

2.1. Додержується Конституції України, законодавства України з питань державної служби, запобігання та протидії корупції, правил внутрішнього трудового розпорядку, законодавства України щодо забезпечення захисту персональних даних, які стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

2.2. Виконує вимоги законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, а також розпорядження безпосереднього або прямого керівника, виконання яких не потребує іншої спеціальності, кваліфікації, зміни найменування посади чи професії.

2.3. Своєчасно і точно виконує окремі завдання та доручення керівництва Митниці та Відділу з питань, що належать до його компетенції. Проявляє ініціативу та наполегливість у роботі.

2.4. Постійно вдосконалює організацію своєї роботи і підвищує свій професійний рівень.

2.5. Зберігає обладнання, майно та інші матеріальні цінності, що використовуються в процесі роботи.

2.6. Неухильно дотримується правил та інструкцій з техніки безпеки та охорони праці, виробничої санітарії та пожежної безпеки, цивільного захисту.

2.7. Дотримується обмежень щодо проходження державної служби в органах ДФС, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами.

2.8. Вживає заходи щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів. Невідкладно повідомляє безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів.

2.9. Бере участь в організації роботи Митниці у межах компетенції Відділу:

2.9.1. підготовка пропозицій керівництву Митниці щодо вдосконалення форм і методів організації роботи;

2.9.2. виконання завдань та доручень керівництва Митниці та Відділу;

2.9.3. внесення пропозицій щодо необхідності змін до законодавчих, інших нормативно-правових актів, а також вирішення проблемних питань з виконання відомчих розпорядчих документів ДФС та надання їх на розгляд ДФС;

2.9.4. перевірка/участь у перевірці на відповідність чинному законодавству, нормативно-правовим актам, а також вимогам Регламенту Митниці, розпорядчим документам ДФС, Митниці проектів розпорядчих документів, розроблених структурними підрозділами Митниці;

2.9.5. підготовка за дорученням керівництва Митниці та Відділу аналітичних та інформаційних матеріалів у межах компетенції;

2.9.6. взаємодія у межах компетенції зі структурними підрозділами Митниці та іншими територіальними органами ДФС;

2.9.7. взаємодія з відповідними територіальними органами центральних органів виконавчої влади, місцевими держадміністраціями, органами місцевого самоврядування у межах компетенції;

2.9.8. надання у межах компетенції методичної і практичної допомоги структурним підрозділам Митниці;

2.9.9. організація та проведення у межах компетенції Відділу семінарів, нарад, «круглих столів» тощо;

2.9.10. участь у заходах щодо підвищення професійної компетентності працівників Відділу (без відриву від роботи).

2.10. Бере участь у поточному плануванні діяльності Відділу та Митниці:

2.10.1. підготовка та надання пропозицій щодо формування поточного плану роботи;

2.10.2. підготовка та надання звітної інформації щодо виконання заходів, визначених у поточному плані роботи;

2.10.3. формування плану роботи;

2.10.4. підготовка звіту щодо виконання плану роботи.

2.11. Узагальнення та аналіз необхідної інформації за результатами роботи Відділу для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів на засідання Колегії ГУ ДФС та проекту Рішення Колегії ГУ ДФС.

2.12. Співпрацює з інститутами громадянського суспільства, представниками бізнес-спільноти, сприяє участі громадськості у реалізації державної політики за напрямками діяльності ДФС:

2.12.1. участь у заходах, які проводяться інститутами громадянського суспільства;

2.12.2. сприяння проведенню громадської експертизи діяльності територіальних органів ДФС;

2.12.3. сприяння розвитку соціального діалогу, проведення консультацій з інститутами громадянського суспільства, всеукраїнськими об'єднаннями профспілок, всеукраїнськими об'єднаннями роботодавців, бізнес-асоціаціями щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів, з питань розроблення та реалізації державної політики, що належить до сфери діяльності ДФС.

2.13. Бере участь у теле- та радіопрограмах щодо практики застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Відділу.

2.14. Бере участь у проведенні інформаційних кампаній для супроводження пріоритетних питань діяльності ДФС у межах компетенції.

2.15. За вказівкою керівництва та в межах компетенції бере участь у інформуванні громадськості про реалізацію митної політики через мережу Інтернет:

2.15.1. підготовка матеріалів для розміщення на суб-сайті веб-порталу ДФС і проведення інвентаризації інформації та баз даних;

2.15.2. участь у проведенні електронних консультацій з громадськістю стосовно проектів нормативно-правових актів, розробником яких є ДФС, на веб-порталі ДФС та урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство та влада».

2.16. За вказівкою керівництва та в межах компетенції здійснює інформування суспільства про показники роботи, напрями та підсумки діяльності Митниці: сприяння інформаційним агентствам, телерадіокомпаніям, редакціям друкованих видань у підготовці матеріалів та передач про роботу Митниці.

2.17. Забезпечує дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до компетенції Відділу: участь у виконанні міжнародних договорів з питань співробітництва в митній сфері.

2.18. Бере участь у співпраці з іноземними донорськими і виконавськими організаціями та Мінекономрозвитку щодо залучення та використання міжнародної технічної та фінансової допомоги: участь у тренінгах, обміні досвідом та ознайомчих візитах у рамках програм і проектів міжнародної технічної та зовнішньої допомоги.

2.19. Бере участь у межах компетенції у впровадженні інституційних змін діяльності ДФС та проектів у ДФС та її територіальних органах.

2.20. Бере участь у межах компетенції у стратегічному плануванні розвитку ДФС.

2.21. Забезпечує охорону державної таємниці: забезпечення у межах компетенції реалізації наявних вимог щодо режиму секретності у зв'язку з роботою, яка передбачає доступ до державної таємниці.

2.22. Бере участь у розробці системи показників ефективності роботи (KPI) територіальних органів ДФС.

2.23. Дотримується захисту персональних даних під час їх обробки відповідно до законодавства в Митниці.

2.24. В межах компетенції забезпечує доступ до публічної інформації.

2.25. Здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення: використання інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем ДФС для отримання інформації, необхідної для виконання функціональних обов'язків.

2.26. В межах компетенції вживає заходи із запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил на митній території України.

2.30. Здійснює управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю:

2.30.1. участь в організації впровадження системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів;

2.30.2. розроблення в установленому порядку, в межах компетенції Відділу, заходів з управління ризиками;

2.30.3. наповнення регіональних профілів ризику автоматизованої системи аналізу та управління ризиками за напрями роботи Відділу;

2.30.4. здійснення у межах компетенції аналізу та оцінки ризиків, аналізу причин та умов, що призвели до виникнення ризику, за результатами такого

аналізу підготовка пропозицій щодо розробки/доповнення профілів ризику та інших заходів (інструментів) з управління ризиками;

2.30.5. аналіз інформації щодо здійснених зовнішньоекономічних операцій, учасників зовнішньоекономічної діяльності, результатів митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, за результатами такого аналізу надання пропозицій щодо розробки профілів ризику та інших заходів з управління ризиками до структурного підрозділу ДФС, який здійснює координацію застосування системи управління ризиками під час митного контролю та митного оформлення;

2.30.6. визначення, за результатами застосування системи управління ризиками, форм та обсягів митного контролю у конкретних випадках переміщень товарів і транспортних засобів через митний кордон України;

2.30.7. збирання, систематизація та аналіз інформації про стан і результати застосування Митницею системи управління ризиками під час митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів;

2.30.8. моніторинг виконання посадовими особами митних постів (підрозділів митного оформлення) митних формальностей, сформованих за результатами застосування системи управління ризиками, з метою оцінки повноти здійснення заходів, спрямованих на протидію порушенням законодавства з питань державної митної справи;

2.30.9. формування, в межах компетенції структурного підрозділу, звітності за напрямом управління ризиками, відповідно до встановлених ДФС форм звітності.

2.31. Проводить аналіз та оцінку митних ризиків, у тому числі шляхом таргетингу:

2.31.1. здійснення он-лайн-моніторингу за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і громадянами устанавленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України в місцях проведення митних процедур, за правильністю застосування вимог законодавства у сфері державної митної справи, у тому числі із застосуванням систем відеоспостереження;

2.31.2. здійснення у межах компетенції аналізу інформації про вчинені порушення законодавства України з питань державної митної справи, причини та умови, що призвели до виникнення ризику, з метою управління митними ризиками, в тому числі таргетингу (націлювання);

2.31.3. збирання, обробка та аналіз інформації із використанням доступних джерел інформації (інформаційних систем ДФС, відкритих джерел інформації тощо) з метою управління митними ризиками, в тому числі таргетингу (націлювання);

2.31.4. ініціювання застосування методів посиленого контролю до об'єктів митного контролю з метою запобігання порушенням законодавства у сфері митної справи.

3. Права

Головний державний інспектор Відділу має право:

3.1. Розробляти пропозиції щодо вдосконалення роботи Відділу, вносити їх на розгляд начальника Відділу.

3.2. Підвищувати рівень своєї кваліфікації.

3.3. У випадках, встановлених законодавством України, вимагати від суб'єктів підприємницької діяльності, декларантів або уповноважених ними осіб (представників) і перевізників документи, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем.

3.4. Безперешкодного доступу на території пунктів пропуску через державний кордон України, зон митного контролю, складів Митниці, інших об'єктів митної інфраструктури, вилучення відповідної документації у встановленому порядку.

3.5. За письмовим дорученням керівництва Митниці з метою перевірки в установленому законодавством порядку товарів, транспортних засобів та інших предметів, що підлягають митному контролю чи контроль за якими покладено на органи доходів і зборів, а також відповідних документів на них здійснювати огляд територій, приміщень, складів і сховищ підприємств, організацій і установ (крім іноземних дипломатичних представництв і прирівняних до них за статусом) незалежно від їх відомчого підпорядкування й форм власності.

3.6. Надавати підрозділам Митниці обов'язкові для виконання доручення щодо проведення цілеспрямованого митного огляду товарів, транспортних засобів, особистого огляду громадян, а також переогляду оформлених у митному відношенні або таких, що пройшли митний контроль, товарів і транспортних засобів.

3.7. Брати участь у підготовці запитів та одержувати в установленому порядку від інших підрозділів Митниці, державних органів, підприємств, установ і організацій, а також громадян інформацію, документи й матеріали, необхідні для виконання покладених на відділ завдань і функцій.

3.8. Залучати в установленому законодавством порядку спеціалістів державних органів, підприємств, установ і організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до компетенції Відділу.

3.9. Вимагати від підрозділів Митниці надання звітів, довідок, документації необхідних для виконання завдань, покладених на Відділ.

3.10. За дорученням керівництва Митниці перевіряти діяльність підрозділів з питань, зарахованих до компетенції Відділу.

3.11. Брати участь у перевірках діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють митне оформлення товарів з питань, що належать до компетенції Відділу.

3.12. У межах своєї компетенції користуватися Єдиною автоматизованою інформаційною системою ДФС.

3.13. Користуватись, відповідно до встановленого порядку, інформаційними базами даних Митниці.

3.14. Вимагати затвердження керівництвом чітко визначеного обсягу своїх службових повноважень за посадою.

3.15. Безперешкодно ознайомлюватися з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення.

3.16. На просування по службі з урахуванням кваліфікації та здібностей, сумлінного виконання своїх службових обов'язків.

3.17. Вимагати перевірки з метою зняття безпідставних, на думку державного службовця, звинувачень або підозри.

3.18. Вимагати захисту своїх законних прав та інтересів у державних органах вищого рівня та у судовому порядку.

3.19. Мати здорові, безпечні та належні для високопродуктивної роботи умови праці.

3.20. Надавати пропозиції щодо поліпшення умов праці.

3.21. Вимагати від керівництва Митниці здійснення інструктажу з охорони праці в разі переведення на іншу роботу, під час виконання небезпечної роботи, роботи у важких умовах.

4. Відповідальність

Відповідно до законів України «Про державну службу», «Про запобігання корупції», інших законодавчих актів головний державний інспектор Відділу несе відповідальність за:

4.1. Порушення Присяги державного службовця.

4.2. Невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, планів роботи, доручень керівництва.

4.3. Надання керівництву недостовірної або несвоєчасної інформації.

4.4. Негативні наслідки самостійно прийнятих рішень під час виконання службових обов'язків.

4.5. Перевищення повноважень, порушення обмежень і заборон, установлених законодавством з питань проходження державної служби або вчинення інших дій, які дискредитують не тільки посадову особу, але й ДФС.

4.6. Розголошення державної таємниці й службової інформації.

4.7. Вчинення діянь, що сприяли контрабанді та порушенню митних правил.

4.8. Порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, норм професійної етики та інші порушення службової дисципліни.

5. Взаємовідносини (зв'язки) за посадою

Головний державний інспектор Відділу в процесі виконання покладених завдань та обов'язків взаємодіє в установленому порядку зі структурними підрозділами Митниці, представниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами, у тому числі шляхом отримання та надання у встановленому порядку та терміни необхідної інформації з питань, що належать до компетенції Відділу.

Начальник відділу
з управління ризиками

(підпис)

П. П. Петренко

Навчальне видання

Галина Юріївна РАЗУМЕЙ
Максим Миколайович РАЗУМЕЙ

АНАЛІЗ РИЗИКІВ У МИТНІЙ СПРАВІ

Навчальний посібник

Редактори: *Т. П. Дерев'янка, Л. І. Малигіна, В. В. Малашевич,*
А. П. Самойленко, О. О. Смирнова, І. В. Орищій
Комп'ютерна верстка: *О. О. Іщенко, Т. Г. Пунтус*

Підписано до друку 04.12.2017.
Ум. друк. арк. 16,56.
Замовлення № 1007.

Формат 60×84 1/16.
Облік.-вид. арк. 14,72.

Папір офсетний.
Наклад 300 прим.

Дніпро: Університет митної справи та фінансів
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 5022 від 14.12.2015 р.)
49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4